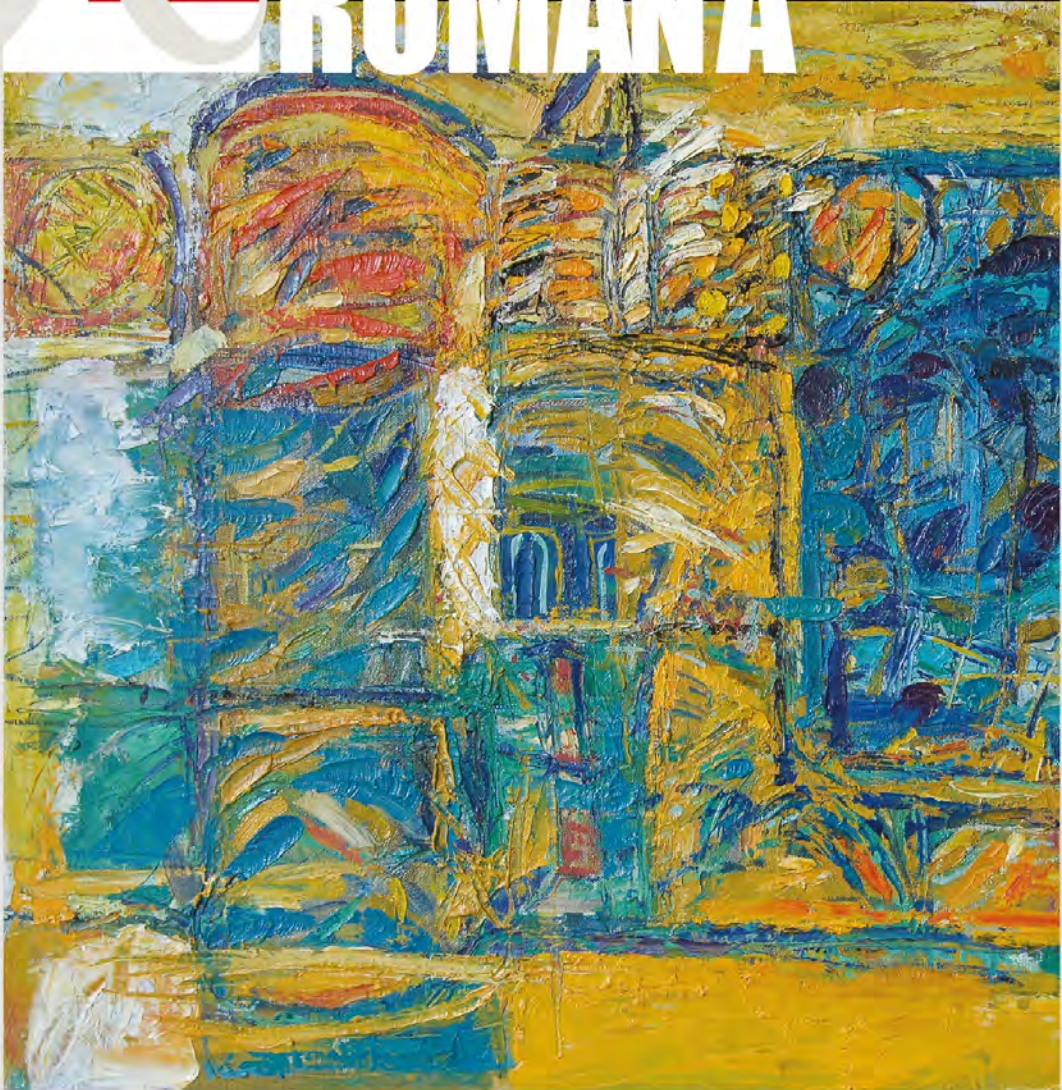

Limba ROMÂNĂ

Nr. 11-12 (161-162) 2008

ANUL XVIII · CHIȘINĂU

 INSTITUTUL
CULTURAL
ROMÂN

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

Limba ROMÂNĂ

REVISTĂ
DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

Nr. 11-12 (161-162) 2008
NOIEMBRIE-DECEMBRIE
CHIȘINĂU

*Publicație editată cu sprijinul
Institutului Cultural Român*

Limba ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

Editor Echipa redacției

ISSN 0235-9111

Redactor-șef Alexandru BANTOȘ

Redactor-șef adjunct Viorica-Ela CARAMAN

Redactor Tatiana FISTICANU

Lector Veronica ROTARU

Procesare computer Oxana BEJAN

Concepție grafică Mihai BACINSCHI

Coperta și interior Andrei NEGURĂ (I – *Arcade*, fragment; IV – *Coline*)
I–XVI (pagini color)

Colegiul de redacție Alexei ACSAN, Ana BANTOȘ, Vladimir BEȘLEAGĂ, Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORGILĂ (Cluj), Andrei BURAC, Leo BUTNARU, Gheorghe CHIVU (București), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Anatol CODRU, Nicolae DABIJA, Stelian DUMISTRĂCEL (Iași), Andrei EȘANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Iulian FILIP, Victor V. GRECU (Sibiu), Ion HADÂRCĂ, Dumitru IRIMIA (Iași), Dan MĂNUCĂ (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ion MELNICIUC, Cristinel MUNTEANU (Brăila), Mina-Maria RUSU (București), Valeriu RUSU (Franța), Marius SALA (București), Dumitru TIUTIUCA (Galați), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU, Diana VRABIE (Bălți)

Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.

Pentru corespondență:

Căsuța poștală nr. 83,

bd. Ștefan cel Mare nr. 134, Chișinău, 2012, Republica Moldova.

Tel.: 23 84 58, 23 87 03

e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com

SUMAR

AUTOGRAF

Sorin ANCA	DESPRE IDENTITATE SAU FLUTURI	6
	NU ORICE POEME	7

CRITICĂ, ESEU

Mihai CIMPOI	„POSTLIMINIUMUL” BASARABEAN	8
Theodor CODREANU	REABILITAREA OBIECTIVITĂȚII	16
Viorica-Ela CARAMAN	POEZIA CA DOMENIU ȘTIINȚIFIC	22
Iulian BOLDEA	LUDIC ȘI IRONIE ÎN PROZA OPTZECISTĂ	29
Anatol GAVRILOV	UN CUVÂNT DESPRE CUVÂNTUL NOSTRU LATINO-ROMÂN	36

PRO DIDACTICA

Constantin ȘCHIOPU	CARACTERIZAREA PERSONAJULUI LITERAR DIN PERSPECTIVĂ ESTETICĂ	45
--------------------	---	----

POESIS

Sorin ANCA	<i>INVENȚIA MEA; AMPRENTE BLESTEMATE; CU OCHII ÎNCHIȘI; ARUNCAREA ÎN TRUPA VENINULUI; CINE VINE CINE PLEACĂ; DOUĂ FEȚE PENTRU UN SINGUR CHIP; GESTURI DOMESTI- CITE; DESPRE GEOMETRIA GOLULUI CARE SE UMPLE</i>	52
------------	---	----

COLOCVIU

Cristinel MUNTEANU	UN IMPORTANT SIMPOZION DE JURNALISM	62
Dumitru IRIMIA	PANAIT ISTRATI FAȚĂ CU LIMBA DE LEMN	65
Elena FAUR	LIMBA ROMÂNĂ ÎN SUECIA	80
Oliviu FELECAN	EVENIMENTE ȘTIINȚIFICE	84

4 Limba ROMÂNĂ

INTERFERENȚE

Galina CERCHES	ANALIZA CONTRASTIV-TIPOLOGICĂ A OBIECTULUI GRAMATICAL ÎN LIMBILE RUSĂ ȘI ROMÂNĂ	88
----------------	---	----

DIALOGUL ARTELOR

Vladimir BULAT	ANDREI NEGURĂ. CHEIA GRAMATICII PENTRU ARTELE PLASTICE	94
----------------	--	----

	GESTUL ȘI TUȘA ÎN DISCURSUL PLASTIC (PAGINI COLOR)	I-XVI
--	--	-------

IN MEMORIAM VALERIU RUSU

	S-A STINS DIN VIAȚĂ ILUSTRUL OM DE ȘTIINȚĂ, BASARABEANUL VALERIU RUSU	97
Alexandru BANTOȘ	ICOANA CU NUMELE TĂU	100
Valeriu RUSU	ÎN SCOPUL ACELORAȘI IDEALURI; PURTÂND RECUNOȘȚINȚA ORAȘULUI AIX-EN-PROVENCE; VIȚA-DE-VIE DIN NIORCANII SOROCII; LIMBA – CEA MAI PROFUNDĂ CREAȚIE; LIMBA ROMÂNĂ – HARTĂ CREDINCIOASĂ ȘI MEREU VIE A SUFLETULUI NOSTRU; INIMA MEA TREMURĂ PENTRU BASARABIA; CRÂMPEIE DINTR-O VIAȚĂ ZBUCIUMATĂ	103
Aurelia RUSU	CĂTRE VALERIU	115
Romanița RUSU	A MON PÈRE	116
Jean-Claude BOUVIER	ADIEU ȚĂ VALERIU	117
Theodor CODREANU	PLECAREA LUI VALERIU RUSU	119
Vasile ROMANCIUC	PATRU NOIEMBRIE CEL TRIST	122
Ana BANTOȘ	LOU SOULEU ME FAI CANTA	124
Mihai CIMPOI	MULTICULTURALUL	127
Ion HADÂRCĂ	SCHIȚĂ DE REQUIEM PENTRU VALERIU RUSU	129

Iulian FILIP	URMELE LUMINOASE ALE LUI VALERIU RUSU	<u>131</u>
Anatol CIOBANU	ÎMPĂTIMIT CERCETĂTOR AL LIMBII ȘI CULTURII ROMÂNE	<u>133</u>

PROZĂ

Leo BUTNARU	PROMENADA; ROȘIILE, VINETELE...; SST! – ÎN SĂGEATA ALBASTRĂ	<u>135</u>
-------------	--	------------

DIMENSIUNI ALE UNITĂȚII NOASTRE

Constantin STERE	SCRISORI DIN BASARABIA	<u>147</u>
------------------	---------------------------	------------

LIMBAJ ȘI COMUNICARE

Vasile BAHNARU	GEST DE ÎNALTĂ PREȚUIRE	<u>156</u>
----------------	----------------------------	------------

Vasile BAHNARU	SEMIOTICA ÎN CONTEXTUL HERMENEUTICII MODERNE	<u>157</u>
----------------	---	------------

Florin VASILESCU	DICȚIONARUL LIMBII ROMÂNE, ÎNTRE TRADIȚIE ȘI MODERNITATE	<u>165</u>
------------------	---	------------

Tatiana CARTALEANU	EXTREMELE UNUI CÂMP SEMANTIC: A ANALIZA	<u>170</u>
--------------------	--	------------

Violeta UNGUREANU	RESTRIȚII SEMANTICE PRIVIND TRANSFORMĂRILE DIATEZIALE	<u>176</u>
-------------------	--	------------

Natalia MUCERSCHI	CONȚINUTURI IMPLICITE ÎN DISCURSUL PUBLICITAR	<u>181</u>
-------------------	--	------------

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

Dan S. STOICA	COMUNIUNE ÎN JURUL VALORII	<u>185</u>
---------------	-------------------------------	------------

Stelian DUMISTRĂCEL	LA IZVOARELE JURNALISMULUI MODERN	<u>188</u>
---------------------	--------------------------------------	------------

Elis RÂPEANU	GHEORGHE BĂLICI – SCRIITORUL CU LIMBA DE UN HEXAMETRU	<u>191</u>
--------------	--	------------

Daiana FELECAN	DIN NOU DESPRE ROMAN	<u>196</u>
----------------	-------------------------	------------

Ion CIOCANU	FRUCTUL PUBLICISTICII LINGVISTICE	<u>203</u>
-------------	--------------------------------------	------------

	AUTORI	<u>207</u>
--	--------	------------

6 Limba ROMÂNĂ

Sorin ANCA

DESPRE IDENTITATE SAU FLUTURI

Rupt timpuriu de patrie (patrie în sensul limbii trăite prin vorbire) și azvârlit în iureșul înstrăinării, îmi iau dreptul să mă exprim în câteva rânduri despre identitate, cu dezinvoltură, se-nțelege. Efectul, binecunoscut, e că începi să te regăsești, să te definești și să-ți descoperi locul departe de casă oarecum mai lesne. Așa mi se pare mie personal această întâmplare ciudată. De parcă ai fi fost fluture, fără însă să ți se fi dat dreptul să conștientizezi acest fapt vital. Descoperirea a fost atât de frapantă, încât am încercat cu încrâncenare s-o subjug. Firește că n-am reușit, ci dimpotrivă, am adâncit în mine ce oricum a definit natura prin travaliul ei misterios. Avem nevoie de identitate cum fluturii au nevoie de culorile superbe încondeiate pe aripi, deși tot timpul credem că doar zborul contează. Mă simt bine și-n alte limbi, deoarece mă pot privi de la distanță, cu uimire, acasă însă sunt doar acolo / deci aici, în limba română.

nu orice femeie

nu orice femeie rămân femeie
 unele își dau rămas bun într-un târziu
 și se-ntorc frunze pe ram
 unele își procură arme
 și-ncep războiul total împotriva civintelor
 unele se lasă vândute
 pe tarabele băcaurilor
 și-nvafă cu răbdare a aurii
 unele mai curajoase
 se lasă purtate în cozi de câini
 prin piețe murdare
 altele stau pe garduri ca plăcintele
 lațo unul tocmai acum îni tufto
 vânt în aripă -
 ah cum mai stiu ce să cred
 parcă-s la propriu-mi bottez
 iar părintii mei se pot decide a nume fo-mei
 parcă-s la propriu-mi înmormântare
 și cum stiu ce făcând să aleg...
 dea-

Illy

Mihai „POSTLIMINIUMUL” CIMPOI BASARABEAN

Perioada care a trecut de la edițiile anterioare ale cărții noastre a adus noi argumente în favoarea mărcii ontologice organiciste a literaturii basarabene, derivată din cea generală a literaturii române.

Luată în ansamblu, a păstrat cultul tradiției, al Eumenidelor, după cum ziceam, răspunzând totodată imperativelor înnoirii impuse de timp, strategiilor și tehnicilor postmoderniste sau postpostmoderniste, dar neuitând și de „onoarea poezilor”, despre care Pierre de Boisdeffre afirma că se manifestă în perioadele de criză și rezistență. Poezii basarabeni au rămas în continuare pe baricadele care apără limba română, identitatea, adevărul. Voința de sincronizare cu procesul literar românesc a căpătat și un aspect firesc: acela al dorinței de a redobândi cetățenia literară înstrăinată și de a se întoarce la Ithaka. E un fenomen pe care l-am denumi cu un termen din legislația romană: *postliminium*.

Tendența integrării scrisului din Basarabia în literatura română s-a potențat atât prin fervoarea programatică a optzeciștilor postmoderniști și a celor care s-au declarat aderenți la această orientare, considerați de primii „rutinați” (Vitalie Ciobanu), cât și prin intensificarea actelor de revizuire valorică, de aplicare a unor noi criterii exegetice, a noilor grile și paradigme (ne referim – bineînțeles – la reconsiderarea în noi lumini evaluative a operei prozatorilor Ion Druță, Vasile Vasilache, Vladimir Beșleagă și a poezilor deja dispăruți și oricum „clasicizați”: Nicolae Costenco, George Meniuc, Liviu Damian, Victor Teleucă, Pavel Boțu, Valentin Roșca, Paul Mihnea, Ion Vatamanu) și a aparițiilor unor noi generații, orientări programatice și formule ale poezității (fracturismul lui Dumitru Crudu, semnat și de Marius Ianuș, opus postmodernismului, sideralismul, transmodernismul ș.a.).

Oricum, *Regiunea Literară Autonomă Basarabia*, după cum i-a zis Ion Simuț, a pornit din nou pe eliadescul Drum spre Centru.

I. MARTIRAJUL CULTURAL BASARABEAN

Cel de-al șaptelea volum din serialul *Basarabia necunoscută* (Editura Museum, Chișinău, 2007) al lui Iurie Colesnic confirmă și completează cu date noi specificul românesc basarabean, redus de ideologii oficiali în perioada sovietică sau chiar de mari filozofi ai culturii universale (Keysserling) la o notă particulară condiționată de impactul culturii ruse și al ortodoxismului răsăritean.

Unii critici, de felul lui Lovinescu, au constatat, în orizonturile lor de așteptare total dezamăgită, un vacuum estetic, care ar determina o acceptare silită cu „amortirea scrupulelor estetice” („Nici de contribuția literară a Basarabiei nu ne putem apropia decât cu interes cultural și cu amortirea scrupulelor estetice. Numai gândul că unele din aceste versuri au fost scrise înainte de război și că reprezintă, prin urmare, dovezi de continuitate culturală românească, dintr-o epocă de înstrăinare, ne face să răsfoim, de pildă, *Miresmele din stepă* ale lui Ion Buzdugan sau *Poeziile* lui Al. Mateevici, cu o poezie citabilă (*Limba noastră*) și chiar *Flori de pârlăoagă* ale lui Pan-Halippa.”, *Istoria literaturii române contemporane, 1900-1937*, București, 1937, p. 87-88).

Mai generoși și mai aplecați la anumite aspecte ale fenomenului literar și la mai mulți autori au fost Garabet Ibrăileanu, George Călinescu, Nicolae Iorga, parțial și Perpessicius, Vladimir Streinu, Pompiliu Constantinescu.

Literatura basarabeană se impune, în viziunea lui Eugen Ionescu, prin „glasul faptelor”. Tot el vede în persoana lui Stere unul dintre acei „câțiva dictatori intelectuali care au împărțit între ei domeniul cultural al țării”: „Înainte, când problemele de literatură constituiau preocupările cardinale ale elitelor, aveam câțiva adevărați dictatori intelectuali care își împărțeau între ei domeniul cultural al țării: G. Ibrăileanu, C. Stere, M. Dragomirescu, N. Iorga, O. Densusianu și chiar E. Lovinescu se războiau crunt între ei, adversari cu forțe egale. Fiecare avea sau un sistem, sau o direcție mare” (Eugen Ionescu, *Război cu toată lumea*, vol. 2, București, 1992, p. 117).

Marca ontologică românească basarabeană o dau figuri monumentale ca Bogdan-Petriceicu Hasdeu și Eugen Coșeriu, „lingviști uriași”, dar și poeți și prozatori importanți, prozatori ca Negruzzi și Stere, primul autor al unei „nuvele shakespeariene” (Călinescu), cel de-al doilea autor al primului roman-fluviu românesc, poeți de etapă precum Stamati, Mateevici, cei din anii '30 (Meniuc, Costenco, Robot, Isanos, Buzdugan), cei din generația Vieru, șaptezecistii, post-moderniștii, „douămiiștii”.

Această distincție constă în culturalul prioritar, dar și în esteticul orientat spre „glasul faptelor”, adică social și național, în regionalism, dar și în intenția de sincronizare cu anumite mișcări moderniste (simbolismul, în special) cu vârful-

10 Limba ROMÂNĂ

rile înnoitoare revoluționare, justițiar-etice, intelectualizante, „metalingvistice” (prin mijlocirea lui Labiș, Sorescu, Stănescu, Păunescu) și cu postmodernismul, narativismul simbolico-liric de esență sadoveniană, dar și cel dominat de dislocări și schimbări dese de perspectivă. Rama sămănătoristă, viabilă până astăzi și conjugată cu baladismul dramatic, au conviețuit cu intelectualismul proustian-camil-petrescian și îndeosebi cu cinematografismul, parabolismul, alegorismul ș.a.

Parcurgând întreaga cultură basarabeană, se conturează un tablou fenomenologic, al cărui liniament esențial este revenirea spectaculoasă la românitate (și, bineînțeles, la europenitate, ca în cazul lui Hasdeu și Coșeriu) și la estetic. E o cultură care s-a născut din rezistență intelectuală, manifestată în situații-limită, cu adevărat existențiale, de înstrăinare, de „mankurtizare”, de ștergere a identității.

Deceniul al cincilea (până la moartea lui Stalin, în 1953) a fost, pentru oamenii de cultură basarabeni, un deceniu al terorii – fizice, morale, intelectuale – și al morții, un deceniu al instaurării Infernului dantesc, care a făcut să dispară cu totul seninul zilelor și stelele nopții. Întunericul social și politic a înghițit totul: valoare, tradiție, demnitate, libertate, tot pe ce se clădește ființa umană. Iată de ce *istoria culturii basarabene* se identifică unei *martirologii*, unei istorii a martirilor întru cultură (românească). E istoria marginalizaților, deportaților, executaților. E istoria formelor de marginalizare și de exil interior care au dăinuit și după 1953, când instrumentele de reprimare politică s-au subtilizat.

Pierre de Boisdeffre observă că în perioadele de restriște în Franța s-a manifestat o „onoare a poeților” și a reînviat poezia națională și tradiționalismul în plan artistic: „Din toamna anului 1940, o poezie națională era pe cale să se nască sau să renască. Încetând să se mai preocupe de simplele jocuri de limbă, să mai acuze întreaga lume, poeții proslăveau acum niște bunuri amenințate: onoarea, libertatea, demnitatea de-a trăi, dragostea” (Pierre de Boisdeffre, *O istorie vie a literaturii franceze de azi*, București, 1972, p. 66).

Această „onoare a poeților” au avut-o și literații basarabeni care, în perioada înstrăinării, s-au alimentat din apele freatice ale tradiției, din partea „rizomică” a arborelui vieții naționale, al cărui trunchi și coroană erau bătute de vânturile reci ale pierzaniei.

La „onoare” trebuie adăugată imperativ conștiința apartenenței la neamul românesc, la cultura și limba română, conștiință care au avut-o în egală măsură basarabeni și transnistrenii. Iată o fișă autobiografică doveditoare în acest sens: „Sunt născut în comuna românească Mahala, plasa Lunca, județul Tiraspol, Guvernământul Herson, azi orașul Dubăsari din stânga Nistrului, la anul 1894, martie 14/27. Părinții mei sunt români. Ei nu știau limba rusească. După mamă, cu numele de Mircea, iar după tată Smochină. (La noi românii îi spuneau Smochină...)”. Tulburătoare este relatarea că mama lui Nichita Smochină a fost împușcată, fiindcă i s-a găsit la icoane foaia „Moldovanul”, scoasă de fiul ei și conținând poezii românești și vești din regiune.

Viața și opera basarabenilor poartă o *marcă a fatalității*, ei fiind puși parcă sub un blestem al istoriei. Simbolul cel mai potrivit care ar surprinde esența basarabeanismului este Iisus, invocat de altfel cu multiple conotații în creația lui Mateevici sau a lui Vieru. Martirajul cultural basarabean se explică și prin hărăzirea unei sorti fără noroc, prin pecetea frustrătoare a locului blestemat. De aici și boicotul blagian al istoriei, mioritismul de esență, paseismul. Pe de altă parte, se poate vorbi de un mister basarabean al refacerii, al revenirii la matricea stilistică firească, al reînvierii din propria cenușă, asemenea miticei Păsări Phönix. Renașterea culturală basarabeană din anii '30 și cea din anii '80 alcătuiesc expresia clasică a acestui mister. Spiritul basarabean, oscilând între *retractilitate* și *reactivitate*, se îndrumază după un Terț Ascuns, anulador de contradicții, descoperit de fizica modernă. (Acest Terț Ascuns, de esență ontologică și nu logică, precum explică Basarab Nicolescu, se manifestă în chip misterios între universul interior și universul exterior, unde nu există vreun nivel de Realitate.)

Nu întâmplător Nicolae Coban medita obsesiv asupra *necunoscutei*, denumită de Mendeleev EKA, asupra „poziției de liniște și una de explozie” a cifrei 1. Această modalitate nichitastănesciană e încă o dovadă că poezia basarabeană nu se limitează la o „ramă sămănătoristă”: „Aici, în ZERO, am – o ființă transparentă / care, cel mult, se vede / din totalitate spre câtime / (înțelegând prin cea din urmă, / un moment cu masă / și cu câmp, infinit mai / neînsemnat decât NULA). / În cuprinsul lui ZERO / se află câtimea (începe / orice moment câtime), / adică, îndeobște, ceea ce / numim noi cifra 1 / sau INS / cu o poziție de liniște / și una – de explozie, / care îl face altceva decât este!”

Căutătorii fervenți de noi formule mitopo(i)etice, experimentatorii textualiști se numără de la simbolistul George Meniuc din anii '30 la înnoitorul whitmanian Ion Vatamanu din anii '60 și '70, la lirosorul Victor Teleucă din anii '90 ai secolului al XX-lea (formula complexă a acestuia poate fi afiliată, după Theodor Codreanu, atât postmodernismului, cât și la fel de bine romantismului, supra-realismului, expresionismului, modernismului), și sfârșind cu intelectualiștii, hermeticii, barochizanții, existențialiștii (Paul Mihnea, Anatol Codru, Valentin Roșca, Mihail Ion Ciubotaru, Arcadie Suceveanu, Valeriu Matei, Leo Butnaru).

Specificul românesc basarabean a fost, în interpretări neavizate, trunchiate, tendențioase, redus la o notă particulară ce reprezintă impactul culturii ruse și al ortodoxismului răsăritean asupra acestui spațiu românesc. Chiar și un mare filozof al culturii precum Keysserling așa vedea lucrurile.

Se cade percepută, de asemenea, o semnificație mai profundă a faptului că unul dintre *motto*-urile lui Grigore Vieru este următoarea spusă a lui Friedrich Hölderlin: „Cel căruia destinul i-a vorbit răspicat / Are și el dreptul să vorbească răspicat destinului”

Lupta pentru limba română – acerbă și deja permanentizată – e o dimensiune esențială ce nu poate fi înțeleasă din exterior. Limba, pentru intelectualul basarabean, e – în mod heideggerian și eminescian – casă, loc de adăpost al ființei, dar nu-și reduce importanța la acest rol identitar: ea este sinonimizată cu civilizația,

12 Limba ROMÂNĂ

cultura, fiind concepută ca *Valoare Supremă*. Este Totul axiologic și ontologic; este Ființa însăși. E sfântă („Limba noastră-i limba sfântă / Limba vechilor cazanii”, așa o definește Mateevici), reprezentând sacrul. Am putea spune că, pentru basarabeni, există o *religie a limbii*, scrisul fiind un act liturgic, cuminecător (comunicare-cuminecare, despre care vorbește Noica). De aceea, jocul lingvistic gratuit nu poate fi întâlnit la poezii basarabeni reprezentativi. Nichita Stănescu și Marin Sorescu salutau anume naturaleța lirică a lui Grigore Vieru, care a intuit magistral unitatea limbă – mamă, elementul lor comun – sacralitatea. Grigore Vieru: „Toate zilele mele izvorăsc și se înalță din adâncul și din puterea Limbii Materne”; „Un scriitor nu poate învia decât în limba în care-a murit”; „S-a obișnuit lumea cu frumusețea și suferințele Limbii Române așa cum s-a obișnuit cu răstignirea și învierea lui Isus Hristos”; „Din mila, dragostea și dărnicia Limbii Române am răsărit ca poet. Limba Română este destinul meu agitat. Poate că și osteneala mea este o parte din norocul ei în Basarabia”; „Nu trebuie să ai neapărat o inimă vitează – e suficient să faci bine Limbii Române”; „Limba română a creat-o cu totul alt popor; poporul acela nu mai este – a murit de dragul ei”; „Dreptatea mea cea dintâi și a poporului meu este Limba Română în care lucrează iubirea lui Dumnezeu și care, ca o apă dătătoare de viață, s-a revărsat peste însetarea și pustiul unui pământ părănd uitat pentru vecie și hărăzit pierzaniei”; „Nu cred că există vreun popor fără de geniu, de vreme ce fiecare popor își are limba sa”; „Partea cu adevărat misterioasă a ființei mele este Limba Română. În rest, sunt un animal obișnuit: mănânc, iubesc, dorm și, din când în când, urlu la lună”; „Două lucruri am întâlnit pe lumea asta zidite până la capăt: Biblia și Limba Română”.

Un alt aspect al limbii române, vorbită și scrisă în Basarabia, este un anumit farmec al oralității, o naturalețe și blândețe a rostirii (specifică scriitorilor moldoveni, după cum observa Călinescu), dar și o sărăcie stilistică, ce se poate remarca și la literații reprezentativi (Stere, Druță) și care e caracteristică marginalismului, regionalismului. Tot Vieru notează această punere în surdină a verbului românesc în Basarabia: „Dacă Dumnezeu ar vorbi prost românește, ne-am lăuda că-i moldovan și El”, „Cuvintele românești în Basarabia se preschimbaseră într-o vreme într-un fel de ecou al cuvintelor românești din Țară: acestea strigau întregi și frumoase către noi, iar ecoul cel gol le întorcea înjumătățindu-le urât”.

Grigore Vieru surprinde în definiții memorabile și esența „limbii moldovenești” promovată ideologic, la nivel de stat: ea este „o pocitură, un plod netrebnic născut din desfrânarea unor minți bolnave”; „S-au strâns toți proștii în *limba moldovenească*, pentru că acolo poți mânca pe degeaba, ca la praznic”.

Fenomenul basarabean nu poate fi conceput decât ca o întrupare a *marginalismului*, cu toate complexele acestuia, sintetizate într-unul-cheie: cel al Druțului spre Centru (complex care e și al culturii românești în raport cu cea europeană). S-a vorbit în mod justificat despre o *dramă a sfâșierii*, determinată de poziția geopolitică, de răscrucea interculturală și de punerea politizată și polarizată a culturii basarabene sub semnul *românismului* și al *moldovenismului*, părintele spiritual al acestuia din urmă fiind Ion Druță cu autoritatea lui valorică și morală, dar cu un impact din ce în ce mai slab asupra cititorilor și

asupra elitelor. Remarcând prăbușirea *panslavismului* și *pangermanismului*, și faptul că ideea *casei comune europene* (astăzi la modă!) nu va mai fi „o mască seducătoare pentru alte *isme*”, Theodor Codreanu constată (împreună cu Adrian Dinu Rachieru și Ion Simuț) condiția dilematică a Basarabiei, coroborată cu cea a României în ansamblu: „Peste toate, acesta e contextul geopolitic în care s-a declanșat drama istorică a celei mai năpăstuite provincii românești BASARABIA. *Între Panslavia și Europa*” (Theodor Codreanu, *Basarabia sau drama sfâșierii*, Chișinău, 2003, p. 16).

Specificitatea fenomenologică basarabeană (sociologică, politică, estetică) îl determină și pe Ion Simuț să vorbească despre lucrarea istorică a unui *fatum*: „E fatalitatea istoriei ca Basarabia să fie percepută astăzi separat, ca o curiozitate regională, foarte particulară în dezvoltările ei tematice și stilistice. Iată de ce mă gândesc să-mi intitulez o viitoare carte pe acest subiect *Regiunea Literară Autonomă Basarabia*” („România literară”, nr. 36, 14-20 septembrie 2005, p. 13).

Pe acest teren *al sfâșierii*, al luptei dintre *moldovenism* și *românism*, prelungită fenomenologic într-o accentuare programatică a complexului europenizării (complexul Drumului spre Centru redivivus!), au apărut și tendințele negatoare postmoderniste. „Naționalismul”, identitarismul nu mai există în accepție ontologică și fenomenologică, cele trei generații (Levițchi – Vieru – Dabija) fiind ratate, literatura basarabeană rămânând un vacuum (*Istoria* noastră e deschisă cu sentimentul că se cufundă într-o lectură de tip *horror*), iar România (Țara) o *tzara*.

II. TABLELE VECHI ȘI TABLELE NOI DE VALORI

Porniți, irezistibil, de a arunca, în spiritul lui Zarathustra, tablele vechi de valori, scriitorii din generațiile mai noi s-au pomenit în postura Leului din parabola nietzscheană despre cele trei prefaceri ale spiritului. Au manifestat – adică – o voință puternică de a crea noi valori, fără a putea face până la capăt acest lucru.

Revista „Contrafort” s-a vrut vârful de lance cu care acest Leu a atacat vechile valori. „Așadar, aprecia Arcadie Suceveanu, *contrafortismul* a apărut ca o consecință firească, dialectică, a evoluției unei societăți aflate în tranziție, într-o literatură retardată și complexată, înțepenită decenii la rând în clișee, spre a da naștere acelei „tradiții a rupturii” despre care vorbește Octavio Paz, și, nu în ultimul rând, spre a dinamiza spiritul polemic în viața literară. Dacă n-ar fi existat, el ar fi trebuit inventat...” (*Emisferele de Magdeburg*, Chișinău, 2005, p. 156).

În vectorul înnoirii pot fi distinse și alte segmente de dreaptă bine orientată: erupția generală a eseismului (literar ca atare și publicistic), resurecția postmodernă a scrisului pentru copii, în care basarabienii excelează, dinamizarea mișcării epigramatice, apariția și a altor noi reviste („Sud-Est cultural”, „Semn”, „Clipa siderală”, „Viața Basarabiei”, „Limba Română”, într-o anumită perioadă și „Basarabia”), remodelarea programatică radicală sau relativă a scriitorilor din alte generații (Victor Teleucă, Anatol Codru, Valeriu Matei, Arcadie Suceveanu, Nicolae Dabija, Ion Hadârcă, Andrei Strâmbeanu, ca să cităm doar câțiva).

14 Limba ROMÂNĂ

Generația '80 a dat dovadă de o voință programatică metodic-sistematic teoretizată și manifestată într-o dorință puternică de axare pe o paradigmă *unică*, diferențiatore de sensibilitatea generației precedente, de reprezentare a unui fenomen estetic distinct cu o certă „acoperire ideologică, pe „o unitate structurală”, într-un cuvânt pe „o nouă viziune despre lume și literatură” (vezi Nicolae Leahu, *Poezia generației '80*, Chișinău, 2000).

Ludicul, ironicul, textualul, intertextualul și livrescul, „biografismul”, po(i)emul (făcutul), retoricul după retoric (poezie după poezie), textistentul și alte însemne paradigmatică ale postmodernismului au fost îmbrățișate, cu evidente denivelări și eforturi de „alinieră”, de Arcadie Suceveanu, Leo Butnaru, Ion Hadârcă, ce nu fac parte din generația '80. Discursul postmodernist al lui Galaicu-Păun se conturează, revoluționar, de fapt, după 1990, în *Levițiații deasupra hăului* (1991) și mai cu seamă în *Cel bățut îl duce pe Cel nebătut* (1994). Evident, criteriul generaționist nu mai ține cont de diacronia strictă, de cadrul cronologic al deceniului.

În contextul dezbaterilor aprige despre generaționism au răsunit păreri diferite, unul dintre preopinente, Corin Braga, vorbind despre „conceptul de generație, aflat între metastază și necroză”, despre „conceptul strategic și chiar tactic, cu rol de *promotion*”.

Nichita Stănescu vorbea despre faptul că nu există generații (generația Labiș), ci numai poeți (poetul Labiș).

Făcând un portret fenomenologic al douămiiștilor – rebeli, minimaliști, sadomasochiști și supraeroțiști –, Ștefania Mincu constata apologia programatică zgomotoasă a unui „mod de viețuire nu numai fără sensul ontologiei fundamentale, dar și fără istorie, fără ideologie, fără morală și fără estetică –, în orizontul unui nihilism total, intrat nu atât în gândire, [...] cât în concretul strivitor (la propriu) al practicii existențiale” (Ștefania Mincu, *Douămiișmul poetic românesc, Despre starea poeziei II*, Constanța, 2007).

Problema generației era discutată și de T. Vianu care propunea termenul de „generație de creație”. Călinescu venea cu precizările verificate că trebuie să ținem cont atât de „aerul comun” al contemporaneității, de *Zeitpunkt*, cât și de diversitatea inevitabilă: „Nașterea fiziologică nu trage după sine și contemporaneitate spirituală. În cultură ne naștem când luăm contact cu problemele. Contemporanii unei generații au geografii și timpuri adesea total deosebite. Din timpuri și spații coordonate personal, un individ își scoate un timp și un spațiu aparte”. Între Eminescu și Macedonski e o disparitate vizibilă, constată criticul, continuând: „Mulți suntem tardivi, alții prematuri și spiritul comun al unei generații e foarte adesea o iluzie. Nimic mai îndepărtat ca doi oameni născuți în același an, dintre care unul a făcut studii clasice și altul jurnalistică” (G. Călinescu, *Scriitori străini*, București, 1967, p. 802).

Dificultatea încadrabilității generaționiste este acreditată și de cazul nostru concret.

Alex. Ștefănescu vorbea, într-o conferință ținută la Chișinău în cadrul Salonului Internațional de Carte din septembrie 2008, că „îi vine să scoată pistolul când e

vorba de generații”, mod polemic de a spune că importă doar personalitățile, o asemenea personalitate – dincolo de rama tradiționalistă – fiind Grigore Vieru.

Să-i dăm Cezarului însă ce e a Cezarului tânăr, recunoscând că generația '80 a produs totuși o schimbare la față, chiar dacă pe alocuri a îmbrăcat doar măștile *nietzscheene* ale înnoirii.

Un fenomen circumscris procesului de sincronizare este *mimetismul*, preluarea „intertextuală” a locurilor comune. Raportată la noile formule ale poezității, la tehnicile textualismului, constatăm pivotarea unei plăci turnante spre Basarabia mitopo(i)etică, pe care sunt înscrise obsesiv *neantul*, alias *nimicul* și *vidul*, *înzadarul*, *hăul*, *recele*, *viermele din hrean* sau *viermele din măr*. Cetățenie literară basarabeană au primit ușor niholocentrismul, thanatofilismul, visceralul, sexualismul, fantomaticul, apocalipticul etc.

Generația Clipei Siderale, denumită și generația post-1989, îmbrățișează motivele care obsedează mintea tânără, vorba lui Mircea Eliade: *absolutul*, *libertatea*, *permanentul*, *universalul*. La acestea adaugă și *identitarul*, impus de *drama sfâșierii* și *vidul politic și psihologic basarabean*. Trezindu-se, istoricește, că „privesc la ochii părinților rușinați că au fost” (Sabina Cârstea), sideraliștii preferă *garniturilor de stil garniturile de cromozomi*, *onticul ontologicului*, întrebându-se – la o margine a existenței – *cine sunt și elogiind lutul, pentru sentimentul cu care-și trăiește Patria, originile* (Aurelia Borzin: „Lutul e singurul demn de elogie / pentru patriotism, / pentru fidelitatea cu care-și trăiește / patria, originile...”).

Ființa tinerilor poeți se confruntă dramatic cu un *acum și aici*, descoperind *singurătatea*, *gândul la eternă rotație*, *frica*, *tăcerea*, „cutia Pandorei”, „tristețile lumii”, „rănille abisale”, „viața-virgulă” (Diana Slivinschi: „e dulce virgula / ea deschide drumul / spre infinit / alergând pe muchia punctului”).

Panorama promoțiilor sideraliștilor, pe care o face Eugenia Bulat, care a condus mai mulți ani cenaclul „Clipa siderală”, adeverește revenirea socialului și eticului în poezia basarabeană, reeminescianizarea ei pe coordonatele dinamitării identitare (a se vedea Eugenia Bulat, *Erupția rostirii sau Generația Clipei Siderale*, Chișinău, 2005).

Programul *sideralismului* este amplu și divers; este *multipatternist*, ei admițând influențele modelatoare și catalitice ale lui Eminescu, Mircea Eliade, Cioran, Brâncuși, Noica, Borges ș.a. Poeții și esești sideraliști vin spre orizontul nostru de așteptare postmodern sub numele de Aurelia Borzin, Alexandru Cosmescu, Adrian Gavriiuc, Ruslan Carța, Dumitrița Pallade, Andrei Gamarț, Doina Bulat, Dan Nicu, aducând dovada zărilor basarabene deschise. E o generație a dialogului, o generație „necesară”, vădind „o nouă sensibilitate artistică” (a se vedea *Clipa siderală, reverberații în timp și spațiu*, Chișinău, 2008).

E o dovadă că *Regiunea Literară Autonomă Basarabia*, ieșind din noapțile înstrăinării, cunoaște *ore stelare* (în perioada interbelică) și *clipe siderale* de afirmare identitară în actualitatea noastră tensionată.

Theodor CODREANU REABILITAREA OBIECTIVITĂȚII

Diferența dintre canonul modernității și cel al postmodernității stă în atitudinea față de *obiectivitate*. Modernii au venit din secolul al XIX-lea cu optimismul pozitivist și scientist al *cunoașterii*, sub semnul progresului, încât acest optimism s-a extins și asupra criticii și istoriei literare. Însă după istovirea metafizicii și după apariția relativismului einsteinian s-a trecut la cealaltă extremă, a neîncrederii în posibilitatea accesului la *adevăr*. „Subiectivitatea” cunoașterii s-a insinuat, aparent, și în științele „exacte” odată cu celebrele *relații de incertitudine* ale lui Heisenberg. Postmodernismul a abandonat totalmente conceptul de *adevăr*, cu atât mai mult în ceea ce privește istoria, literatura și celelalte arte. Nu există *adevăr istoric*, ci doar *narațiuni* istorice diferite, pe aceeași temă, de la individ la individ, de la un grup social sau etnic la altul. Așadar, să nu ne mire faptul că în critica și istoria literară predomină fragmentarismul impresionist, aleatoriu, în care elogiul sau negația violentă primează în fața unor cronici și studii analitice serioase, temeinice. Chiar intelectualii de prestigiu cad în asemenea capcană, căci eliminarea noțiunii de *valoare* lasă loc invaziei nonvalorilor, dat fiind că totul e relativ ca bun de *consum*. Adrian Marino observa că încă din perioada mai fastă a modernismului în cultura noastră nu s-a putut impune o direcție a *criticii cu sistem*, când în culturile mature din Europa străluciau marile construcții, de la structuralism și semiotică până la poetica elementelor lui G. Baston Bachelard sau gramatologia lui Jacques Derrida. Asemenea edificii culturale au fost rarissime în literatura românească: doar încercările unor Mihail Dragomirescu, T. Vianu, Adrian Marino (cu *ideocritica*) sau Edgar Papu (cu *ontologia stilurilor*). Nici *critica totală* interbelică a lui G. Ibrăileanu, Mihai Ralea și G. Călinescu n-a avut suficient ecou comparativ cu critica impresionistă, care, cel puțin, năzuia în depistarea și impunerea *valorilor*. Încât a fost mană cerească să asistăm la prăbușirea postmodernă a marilor sisteme în mai toate domeniile culturii. Se poate spune că nicio cultură din Est n-a fost mai bine pregătită pentru a îmbrățișa cu ferwoare *canonul* postmodernist.

Cei care au rămas cu nostalgia construcțiilor temeinice constată că spiritualitatea românească suferă de un „complex al juvenilității”, sesizat încă de Eminescu și de Caragiale. G. Călinescu constata că, în vreme ce poporul român este *vechi*, elitele lui rămân *nematurizate*. Impresia se dovedește aceeași și în cazul viziunii unui romancier de talia lui Nicolae Breban. El observa, recent, o adevărată obsesie a criticului român de a descoperi talente și a le impune, pretimpuriu, cu orice preț. Îndemnul ar fi rămas de la Maiorescu, a cărui glorie de a-l fi descoperit pe Eminescu primează în fața operei maioresciene. Așa se face că scriitorul român suferă și el de două tare: *precocitatea și talentul*. „Or, talentul – crede Nicolae Breban –, după modesta noastră opinie, nu e decât o formă a abilității intelectuale, de tip mimetic”. (*Fr. Nietzsche. Maxime comentate*, Editura Fundația Culturală „Idea Europeană”, București, 2004, p. 24). Dar tocmai această abilitate mimetică face gloria canonului postmodernist, care pariază pe *simulacru* și *parodie*. De fapt, ne ciocnim de vechea polemică a lui Caragiale care opunea *stilul manierei*, cel dintâi fiind singurul semn al talentului veritabil. Așadar, nu talentul este vinovat de provizoratul literaturii și criticii literare românești, ci proasta lui întrebuintare „subiectivă”, în numele narcisismelor de grup, încât, cum spune același Nicolae Breban, „obiectivitatea” e confundată cu „judecata de grup”.

În definitiv, eliminarea conceptului de *obiectivitate* din critica literară și din literatură, chiar, condamnă cultura noastră la *nematurizare*. Mă refer la partea ei „majoritară”, care domină, la un moment dat, viața literară, fiindcă marii creatori rămân niște singuratici, „riscând” ratarea succesului și a modei. Susțin de mulți ani că *obiectivitatea* este piatra de încercare a creației de cultură. Și trebuie luat în calcul paradoxul că drumul spre *obiectivitate* în cultură vine din puterea *subiectivității*. Altfel spus, cei care susțin primatul subiectivității în creația culturală nu sunt suficient de *subiectivi* pentru a scăpa de capcanele mimetismului. Acest paradox al echilibrării antitezelor nu poate lipsi nici din critica literară. A pretinde că faci critică literară doar din „impresii” și „talent” înseamnă a te condamna să scrii conjunctural, în funcție de simpatii și idiosincrasii.

T. Maiorescu a intuit că forța geniului eminescian stă în *impersonalitatea* poetului, termenul fiind alt nume dat obiectivității. El însuși s-a străduit să introducă *impersonalitatea* în critica literară, deși polemicile sale au fost moștenite ca argument pentru subiectivismul impresionist de mai târziu. Din acest punct de vedere, adevărații moștenitori ai maiorescianismului au fost fondatorii *criticii totale*, menționați deja. Astăzi, în efortul de a depăși fragmentarismul, subiectivismul și improvizația, o critică obiectivă nu mai e posibilă fără o *hermeneutică* în stare să treacă prin *multidisciplinaritatea* și *interdisciplinaritatea* produse de modernitate, pentru a atinge stadiul *transdisciplinarității*, care se constituie ca noua paradigmă a *transmodernității* spre care pășim. Iată de ce e necesară reabilitarea conceptului de *valoare* și ieșirea din actuala civilizație a *kitsch*-ului. În locul șandramalelor de bâlci, atrăgea atenția încă I. L. Caragiale, e vremea să ridicăm construcții trainice, care să nu fie dărâmate a doua zi de la isprăvirea amuzamentului. Or, literatura română, din fericire, are asemenea edificii solide. Mai trebuie să le observe și critica literară și să le impună prin construcții critice pe măsura acestora.

UN MAESTRU AL LUI NICOLAE BREBAN

Descopăr frapante similitudini între Nicolae Breban și Milan Kundera și asta nu doar fiindcă au trăit în regimuri identice. Amândoi au același maestru în filozofie: Friedrich Nietzsche, fiind marcați de mituri asemănătoare, precum Don Juan, Romeo și Tristan. Nu s-au copiat unul pe altul. Ce-i drept, stilurile lor, cum e și firesc, diferă decisiv: unul e labirintic și „baroc”, celălalt are o lapidaritate muzicală amplificată simfonic. Critica literară, atentă la mode, nu prea a știut unde să-i „așeze”, asimilându-i fie modernismului, fie postmodernismului.

În orice caz, nu există până azi un studiu serios despre opera lui Nicolae Breban, ci doar reacții impresioniste (exceptând unele capitole din istorii literare semnate de Eugen Simion, Marian Popa, Ion Rotaru ș.a.), unele amicale, altele ostile, după cum au bătut vânturile. Oricum, critica a simțit că ne aflăm în fața unuia dintre cei mai de seamă prozatori români și europeni ai contemporaneității. Ceea ce lipsește încă e demonstrația situării la o asemenea cotă. Momentul paradigmei culturale în vogă e potrivit, din acest punct de vedere, fiindcă *valoarea*, *profunzimea* etc. sunt concepte eliminate din limbajul criticii postmoderniste. Există, altminteri, controverse și în ceea ce privește apartenența lui Nicolae Breban la una dintre direcțiile majore ale contemporaneității. S-a spus despre el că este un neomodernist care nu respinge tradiția și chiar un precursor al postmodernismului, cu atât mai mult cu cât nu agreează excesele avangardei. Observații pertinente câtă vreme nu ieșim din nivelul „complexelor de cultură”. Numai că și aici amestecul de *isme* dă impresia unui eclecticism care complică fără a limpezi apele, în vreme ce autorul are deja cristalizată o viziune personală, inconfundabilă stilistic și ideatic.

Pentru a depăși asemenea provizorat, mi se pare că nu-i suficient să-i citești doar romanele (și apoi sunt puțini criticii care au avut răbdarea reluării lecturii la toate cărțile lui Nicolae Breban), ci și scrierile ce par de plan secund. Eseurile, de exemplu, și convorbirile din *Confesiuni violente* (1994) sau din *O utopie tangibilă* (1994) devin obligatorii pentru o perspectivă integratoare a romanelor. S-a spus despre Nicolae Breban că este un „eseist amator” (Alex. Ștefănescu, 2000). Probabil, dar un amator de talia lui Nicolae Breban poate fi mai interesant decât un „profesionist”. Mărturie stă cel din urmă produs al său în materie, cu atât mai mult cu cât se manifestă pe tărâmul filozofiei. Mă gândesc la incitanta lui carte *Fr. Nietzsche. Maxime comentate* (Editura Fundației Culturale „Ideea Europeană”, București, 2004, cu o postfață de Ion Ianoși). A simțit oare dl Breban nevoia să aibă girul unui specialist în filozofie spre a contracara eventuale etichetări ca *amator* sau *diletant* ? Totuși postfața nu ne lămurește suficient asupra nivelului confruntării filozofice a lui Nicolae Breban cu unul dintre cei mai controversați și mai vii gânditori moderni. Deși Ion Ianoși e un bun cunoscător al lui Nietzsche, postfața e destul de convențională. Remarcă însă seriozitatea demersului, profunda cunoaștere, în original, a operei lui Nietzsche, calitatea comentariilor, cu nimic mai prejos decât a filozofilor de meserie. În plus, cel avizat asupra operei românești a lui Nicolae Breban va putea descoperi în această carte principala

cheie hermeneutică de înțelegere a întregii opere brebaniene. Pe teren românesc, lectura nietzscheană a lui Nicolae Breban este una dintre cele mai scilpitoare și mai îndrăznețe. Și nu e de mirare, fiindcă gândirea lui Nietzsche (alături de geniul lui Dostoievski) i-a fecundat de timpuriu narațiunea romanescă. Aidoma lui Kundera, dl Breban face parte din categoria romancierilor-filozofi, despre care vorbea Albert Camus și care sunt *contrariul romancierilor cu teză*.

Simțind nevoia să vorbească nu numai în numele său, ci și al timpului, Nicolae Breban poate să-și imagineze că este modernist sau postmodernist, dar la fiecare pas constată discrepanțe între el și asemenea paradigme culturale și literare, fapt în măsură să ne pună pe gânduri. Comparativ cu *modernistul* Camil Petrescu, bunăoară, parior pe *autenticitate*, pornind de la Nietzsche și trecând prin Cioran, trebuie să admită că suntem „blestemați a fi inautentici”, ceea ce l-ar plasa în postmodernism. În atare punct, se spulberă și conceptul de *adevăr*, acesta slujind mai degrabă diavolului, „adică interesului nostru momentan, un interes ca un monstru cu multiple fețe” (p. 9). Totuși nu urmează ispita postmodernistă a inexistenței adevărului, fiindcă, în ton cu maestrul său, admite existența *celuilalt adevăr*, care nu ne servește, *singurul real* (p. 10). Sau poate că abia acesta ne servește, după spusa lui Eminescu.

Pe Nietzsche îl prețuiește pentru că a redat *unitatea ființei* europene, redescoperind unitatea ființei grecești, dimensionată până la contemporanii săi doar sub semnul *apolinicului*, cu ignorarea *dionisiacului*. S-a pus, astfel, capăt tradițiilor schizofrenii europene insinuată în metafizică prin ruptura dintre *spiritual* și *material*. Numai că modernii și postmodernii au perpetuat-o, ultimii golind totalmente ființa de *sacru*. Altfel spus, Nietzsche nu slujește postmodernitatea decât *falsificat*, la rândul-i, prin absolutizarea *dionisiacului ca profan*, ceea ce este o gravă mutilare a gândirii filozofului german. Asta înseamnă că fiind un adversar al modernismului (ca „reacționar”), Nietzsche era, *avant la lettre*, unul și mai decis al postmodernității.

Un comentariu de finețe este cel prilejuit de reflecția despre *caracter*. Nicolae Breban o coroborează cu sintagma-cheie a filozofiei lui Nietzsche – *eterna reîntoarcere a identicului*. Iat-o în traducerea prozatorului: „Cine are caracter are în viață o trăire-tip, ce revine mereu”. Textul a fost folosit de Nicolae Breban ca motto la romanul *În absența stăpânilor*. *Eterna reîntoarcere* nu este a *simulacrelor* postmoderniste și nici *devenirea întru devenire*, cum a înclinat s-o interpreteze Noica atunci când și-a exprimat inaderența la dialectica rotirii oarbe. Aici, Nietzsche se întâlnea cu *încercarea eminesciană* și nu e deloc întâmplător că poetul nostru găsea în *caracter* centrul gravitațional al ființei umane. Din păcate, Nicolae Breban nu se arată (decât accidental) prea avertizat asupra frapantelor întâlniri dintre Eminescu și Nietzsche (așa cum, de pildă, i se revelează Svetlanei Paleologu-Matta în *Jurnal hermeneutic*, 1997). Astfel, Nicolae Breban ilustrează cazul straniu al unui eminescianism abscons (dar cu atât mai consistent), la care ajunge printr-un intermediar german de prim rang. Dar oare Eminescu însuși nu s-a descoperit pe sine prin cultura germană, îndeobște prin geniul lui Schopenhauer, care, grăitor fapt, a fost și maestrul tinereții lui Nietzsche?

Trăirea-tip, rotatorie, ca *amor fati*, este, la Eminescu, *încercarea*, una de tip *arheal*. Dacă la Schopenhauer se ipostaziază, negativ-ontologic, în *voința oarbă*, la Nietzsche se *pozitivează* în *voința de putere*, iar la Eminescu în *dor nemărginit*. Voința de putere, denaturată flagrant de răii interpreți ai lui Nietzsche, este „cel mai spiritual instinct”, acela al *creației*, la care se ridică „supraomul”, „un copil etern”, un „caracter” capabil să-și asume *destinul*. Nicolae Breban observă că *destinul* nietzschean este altceva decât cel al anticilor, care se manifestă ca *moira*, *fatum*, *soartă* „aruncată de Parce în leagăn nou-născutului și pe care acesta trebuie s-o îndure și s-o târască după el o viață, soartă de care nu scapă nici zeii!” (p. 70). Pentru Nietzsche, destinul e ceva de cucerit, iar nu un *dat*. Și îl cucerește numai omul de *caracter*. Interesantă e coroborarea celor două forme de destin cu *vanitatea* și cu *orgoliul*. Vanitosul se supune destinului, pe când orgoliosul și-l asumă. Vanitatea apare la Nietzsche ca oglindă îndreptată de alții spre tine și în care începi s-o crezi, s-o cauți și să i te supui. În *Câteva păreri*, Caragiale (alt confin cu geniul lui Nietzsche, pe care l-a cunoscut prin intermediul lui C. Rădulescu-Motru) schițează genial portretul celui care *nu are stil*, prizonier fiind al *manierei*, vanitosul prin excelență, neputincios în a crede în sine, devenit sclav al oglinzii celorlalți, lipsit de puterea caracterului. În schimb, spune Nietzsche, orgoliul e creator. În vreme ce vanitosul e om al mulțimii, orgoliosul e „singuratec” (p. 120). În comentariul lui Nicolae Breban: „Pe scurt: vanitatea va genera nesiguranță și megalomanie, agresivitate când e contrazisă de bunul simț – orgoliul poate sta la baza unor creații ample, de înaltă valoare, dar și ca o sursă a nefericirii personale pe care o încearcă, de obicei, cei care construiesc fără să țină seama totdeauna de bunul simț, de opinia curentă sau o anumită tiranie a valorilor acceptate, azi, numită și *political correctness*” (p. 119-120).

Totuși, actualizând și extinzând referințele, dl Breban e înclinat să plece urechea la interpretările curente ale demitizanților de ultim ceas, ajungând să creadă că destinul căruia i se supune ciobanul din *Miorița* ar ține de *fatalism*, de *fatum*-ul celor frustrați de caracter, înrobiți vanității: „Miorița noastră, balada națională, nu vine din aceeași credință?! Și nu numai ea, ci întreaga atenție aproape religioasă cu care e înconjurată nu exprimă tocmai această aplecare a psihologiei românești spre un tip de pasivitate poetică, spre o înțelegere și acceptare fără murmur a incredibilului, a aproape absurdului?!” (p. 70).

Nu, e la mijloc o lectură greșită a *Mioriței*, ca atâtea altele, fie ele „poetice”, ca moleșeală sentimentală, fie ca aceasta, de respingere, oferită de Nicolae Breban și de atâția alții, în ultima vreme, care e la fel de facilă și de nedreaptă. În realitate, cum au intuit Mircea Eliade și N. Steinhardt, ciobanul mioritic nu e un „singuratec”, ci un om de *caracter*, puternic, și care-și asumă destinul, nu i se supune. Niște vanitoși, niște bicisnici supuși sunt cei care pun la cale *agresiunea*. Abia dacă ar fi răspuns cu aceeași armă, ciobanul mioritic ar fi căzut în *fatalism*, în vanitatea celor fără caracter. Altminteri, nu cred că Nietzsche, admirator al grecilor, le-ar fi asimilat *destinul* cu lipsa de caracter. Oedip, căzut în capcanele destinului, are puterea extraordinară de a-și *asuma vina* și de a-și scoate ochii incapabili a fi văzut *adevărul*. Aceasta nu e fatalism, ci biruință. Așa interpretează Milan Kundera, un nietzschean pur-sânge, mitul lui Oedip (în romanul *Insuportabila ușurătate a ființei*), descifrând neputința

comunismului din patria lui, precum a decriptat-o, la noi, Constantin Noica în neînțeleasa carte postumă *Rugați-vă pentru fratele Alexandru*. „Mioritic” a devenit un nume de ocară printr-o regretabilă lectură greșită și care tinde să se perpetueze dezolant chiar prin spirite de forța lui Nicolae Breban. Din aceeași pricină Eminescu este văzut de mulți ca „pesimist”, „fatalist”, când, în realitate, a fost *cel mai nobil caracter* pe care l-a dat acest neam (chiar în sensul nietzschean al cuvântului, atât de prețuit de dl Breban), singurul recunoscut în absolut de ultimul mare cinic european, Emil Cioran, urmaș direct al lui Nietzsche. Dar asemenea inadecvări la spiritul nietzschean sunt accidentale în cartea lui Nicolae Breban, una dintre cele mai vii pe care le-am citit în ultima vreme. Ea îndeamnă nu numai la o relectură a romanelor brebaniene, dar – cel mai important lucru – este o restituire a unui Nietzsche în plenitudinea gândirii lui originare, o gândire de care au abuzat atâția, deopotrivă demolatori și apologeti. Comentariile prozatorului român, în ansamblul lor, atenționam, sunt direcționate de înțelegerea în spirit nietzschean a conceptului *eterneli reînțoarceri*, care nu e nici modernistă, nici postmodernistă. Și nu e modernistă fiindcă *eterna reînțoarcere* contrazice atât *progresul linear* scientist, cât și pe cel „spiralat” al dialecticii marxiste. Dar dacă aici faptele par limpezi, mai dificilă e delimitarea de filozofia repetiției și a diferenței din postmodernism, cu atât mai mult cu cât aceasta se revendică direct din Nietzsche. *De facto, teoria simulacrelor* mutilează „locul geometric” al filozofiei lui Nietzsche, devenind *eterna ocultare a identicului*, precum se-ntâmplă la Michel Foucault, la Jacques Derrida sau la Gilles Deleuze. *Simulacrele* sunt îndepărtări infinite de *identic* și niciodată *revenirea* acestuia. Filozofii diferenței, oricât de subtili, se sprijină pe înșelătorul enunț al *morții lui Dumnezeu*, uitând că Nietzsche, abandonându-l pe cel creștin, se-ntorcea la unul mai vechi, la Dionysos. Nietzsche îi acuză pe falșii creștini că l-au ucis pe Dumnezeu, îi acuză pe cei *slabi* erijați în „puternici” ai zilei. A ajuns până acolo încât a văzut în Iisus Hristos ca fiind singurul creștin. Finalmente, el îl va identifica pe Dionysos cu Crucificatul, dincolo de rivalitatea lor. În contorsionata lui călătorie, Nietzsche a aruncat mult venin împotriva creștinismului (de care creștinul Nicolae Breban se delimitează în repetate rânduri). Dar anticreștinismul e ultima *mască* purtată de Nietzsche. Nicolae Breban sesizează că *măștile*, de care postmoderniștii fac atâta caz, nu sunt pentru Nietzsche însuși, cum nu sunt nici pentru Eminescu în *lumea ca teatru*. Nietzsche este singurul care nu are nevoie de măști, chiar și când pare că le poartă. Sau cum îndemna Eminescu în polemica lui cu Maiorescu: „Dacă e vorba pe masca jos, apoi masca jos de la tot și de la toate!” Ca în subterana lui Dostoievski. În cea mai cruntă mizerie umană, *transparența lumii ca lumen*.

Toate acestea mă determină să întrevăd că Nicolae Breban se postează într-o altă paradigmă culturală decât cea la modă, postmodernistă. El nu o poate încã numi, dar nu se simte comod nici în modernism, nici în postmodernism. De fapt, ființează ca artist și gânditor într-un *ethos transdisciplinar* care conduce la o nouă paradigmă culturală – *transmodernismul*¹.

¹ Termenul a fost lansat și integrat în istoria ultimelor tendințe culturale / artistice în volumul *Transmodernismul* (Editura Junimea, Iași, 2005) semnat de Theodor Codreanu (n. – „L.R.”).

**Viorica-Ela POEZIA
CARAMAN CA DOMENIU ȘTIINȚIFIC**
(DESPRE MOTIVAREA LITERATURII)

O gândire sintetică asupra nașterii și evoluției literaturii în general, ca una dintre îndeletnicirile și obiectele de atracție spirituală a individului uman, revendică niște reflecții care nu sunt lipsite de paradoxuri. Totuși, am spune, fiecare gest și preocupare care alcătuiesc mai consistent sau mai superficial existența umană, dincolo de domeniile de activitate sau de registrele de viață, se află incontestabil în legătură directă cu coordonata spirituală a ființei omului. Pornind de la adevărul că orice gest caracterizează psihicul individului, suntem îndreptățiți să punem față în față două moduri de gândire, având, aparent sau esențial, mijloace diferite (logice sau intuitive), pentru a decela originea conexiunii lor – poezia (ca noțiune generică pentru artă) și știința.

Din perspectiva unei corelații între artă și știință pe axa interconștientării lor, Al. Husar estimează: „Cât privește știința, s-a vorbit de interacțiunea științei și artei în Renaștere, în realism, naturalism etc. Ea privește adesea însuși procesul creației, pe lângă sursele ei. Un rol important în dezvoltarea acestui proces îl are dezvoltarea științei și tehnicii. Apariția picturii de șevalet, bunăoară, este legată de descoperirea culorilor de ulei, iar perfecționarea instrumentelor muzicale în secolul al XVIII-lea a dus la progresul muzicii simfonice; dezvoltarea fotografiei și electricității a făcut posibilă apariția artei cinematografice” (*Izvoarele artei ad fontes*, Editura Princeps Edit, Iași, 2004, p. 12). Deși evident că legile civilizației umanității creează o interrelaționare a științei și artei deloc de neglijat, această idee este de consemnat mai ales din punctul de vedere al *istoriei* culturii și artei care reprezintă o imagine factologică a stării de lucruri, dar nu oferă totuși o redefinire a fiecăreia dintre aceste activități în esența lor. Căci pentru a vedea rolul individual al domeniilor de cunoaștere menționate – arta și științele exacte – în evoluția spirituală a umanității, trebuie revendicate nivelurile și modul de manifestare a lor în psihicul uman

(sau invers?), interesantă fiind și descoperirea sursei și mobilului acestora în interiorul ființei noastre gânditoare. De ce să nu-i credem pe cuvânt pe cei care spun că poeții sunt nebuni? Sau de ce să-i contrazicem pe cei care afirmă că poezia este cea mai cuminte nebunie? Trebuie revăzută și reconsiderată deci necesitatea creației, plăcerea artei – o nebunie a spiritului – ca pe un impuls evolutiv care înrobește sau leagă creatorul de operă ca pe o cauză de efect, neglijând *aparent* legile fizice ale lumii prin explorarea unei realități metafizice, apoi raportată la catharsisul descoperirii (științifice) și, în fond, la finalitățile materiale ale unui progres spiritual. Iar impresia pe care o creează și arta, și știința este una de stăpânire a lumii și acestea pot fi descrise și se înscriu într-o formulă egal proporționată:

Interesant este și genul de intercondiționare a celor două direcții de activitate umană despre care scria Mihai Ursachi: „O lamă de ras rămâne o lamă de ras, iar *Iliada* rămâne *Iliada*, deși existența individului fără prima poate deveni mai incomodă decât în absența celei de-a doua; dar pentru a imagina și produce sisteme multiple de radere a bărbii, spiritul uman a avut nevoie să evolueze milenii, cultura spirituală fiind indispensabilă progresului material. Așa încât nu facem un paradox când afirmăm că oamenii nu s-ar bărbieri dacă *Iliada* nu ar fi fost scrisă”. (Mihai Ursachi, *Rațiunea poeziei (douăzeci și patru de eseuri despre spectacolul liric)*, Iași, Editura Princeps Edit, 2008, p. 38). Prin urmare, o bună dezvoltare a logicii științifice nu trebuie să excludă așa-zisa activitate fantezistă, care, fără îndoială, are o influență calitativă asupra structurii genetice a organismului uman.

Dacă revenim la Alexandru Husar, autorului, explorând totuși în adâncime unghiul de vedere al istoricității, nu-i scapă nici faptul că „între cubistul Picasso și fizicianul Einstein au fost semnalate „înrudiri pe care nici ei nu le visează” și pe care le explică prin formarea și deprinderea generală a unui mod de a gândi analitic. „Originea acestei evidente înrudiri de formă pare a rezida mai degrabă în paralelismul intelectual care se manifestă azi între știință și artă, antrenând și pe una și pe alta, cu o violență aproape neliniștitoare, spre un mod de a gândi strict analitic” (p. 13).

Când însă ne gândim la știință și artă în afara istoricității, vom remarca faptul că aceste domenii sunt condiționate de o dinamică a cunoașterii manifestată la nivelul psihicului individual. Și cercetătorul, și artistul trăiesc febra unei curiozități și a unei neliniști, care după creație / cunoaștere dau naștere unei legături specifice între ei și lume, prin aceasta stăpânind-o. Lumea reală în care trăiesc cei doi, cercetătorul și artistul, este aceeași, dar ea fințează doar în măsura în care este receptată de către aceștia. Astfel, în urma percepției, pentru că lumea

este cunoscută pe anumite coordonate și prin mijloace specifice de către fiecare dintre cei doi, ea devine diferită. Și, în ultimă instanță, pentru că lumea are totuși o singură esență, fie ca o cunoaștem sau nu (dar este imposibil s-o cunoaștem decât fragmentar, doar prin prisma a ceea ce vedem), ea se poate deci revela în parte fiecăruia dintre cei doi – artistului și cercetătorului. Și dacă presupunem că există o esență a universului, multiplele fațete care sunt descoperite individual reprezintă, cu siguranță, aspecte complementare. Mai mult, nu trebuie deloc exclusă „coincidența” unor adevăruri pe care le pot descoperi deopotrivă arta și știința.

Spre exemplu, intuiția poetică eminesciană (tot!) devansează considerabil domeniul metaforei prin care poetul înfățișează o *lume nouă cu propriile adevăruri*, în sensul în care țintește existența totuși a *unui adevăr absolut*, conector între posibile existențe. Nu ne-ar interesa o discuție despre unele scrieri eminesciene care reprezintă încercări de teoretizare a fenomenelor și a problemelor de fizică, din simplul motiv ca Eminescu nu este un fizician cultivat ci, de fapt, un mare și adevărat artist. Este mai motivată o dezbatere asupra operei poetice care ar adopta și alte caracteristici. Totuși printre creațiile care ilustrează poeticul eminescian, debordând, în esența lui, convențiile unei literaturi situabile pe coordonatele romantismului sau ale clasicismului literar, se află și meditațiile lirice în care eul poetic, aparținând lumilor himerice, își pune probleme care vizează realitatea comună într-un mod cât se poate de surprinzător. Iar în rândul cititorilor poeziei eminesciene va fi încadrată cu motivație certă și categoria de oameni ai științelor exacte.

Un exemplu peremptoriu pentru obiectivul comun pe care-l pot avea literatura și știința este poemul eminescian *Scrisoarea I*, apărut pentru prima oară în revista junimistă „Convorbiri literare” la 11 februarie 1881. Poemul filozofic și de o profunditate lirică excepțională, manifestată prin caracterul imaginar halucinant al scrierii, poartă totodată un vădit substrat științific, pe care Eminescu l-a transpus în pagina textului liric exclusiv din sensibilitate poetică. Textura imagistică, creată, într-un anumit sens, ca artificio pentru ideea pe care o spune poemul, se dovedește a fi una substanțială și probatorie pentru știință. În pofida esenței de sistem a științelor exacte, fizica, biologia, chimia, anatomia etc. impun aceeași flexibilitate a gândirii ca și activitatea poetică / artistică, domeniu considerat a fi unul care *crează* un spațiu cosmic distinct de cel existent, poetul fiind un vizionar supus propriei imaginații și nu un analist al fenomenelor naturii. Personalitatea lui Einstein, un gânditor al naturii din științele exacte deja unanim recunoscut pe plan mondial, este caracterizată de un spirit imaginativ și creativ / inventiv impresionant și de multe ori, din această cauză, neînțeles de către colegi, spirite calculate și cu o gândire sistemică logică, așa cum le cer să fie domeniile cunoașterii în care activează. Autorul „cele mai mari descoperiri științifice realizate vreodată” (P. A. M. Dirac) – „teoria relativității” – se naște la 14 martie 1879 (Ulm, Wurttemberg, Germania), deci, la apariția *Scrisorii I*, cel care teoretizează din punct de vedere fizic adevărurile științifice ale textului eminescian are vârsta de doar doi ani. Prin urmare, Emi-

nescu nu putea ajunge la ideile relativității timpului, de exemplu, și a depășirii lui, prin experiența științifică universală, care se lansase ulterior, ci prin geniul personal și prin sensibilitatea sa poetică fără precedent, deci printr-un alt mijloc de accesare a realității – *arta*.

În pofida faptului că există discuții largi despre autonomia artei față de științele exacte în toate sensurile, Alexandru Husar observă o anumită delimitare la nivel de concepție și în interiorul primei categorii, menționând în aceeași lucrare că: „Privind (...) într-un sens, toate artele (s-a putut spune chiar că toate artele se referă de fapt sau se raportează la un principiu unic: realitatea raportată la om), această relație diferă cert de la o artă la alta. Principalele arte apar ca interpretări ale uneia și aceleiași realități (sau lumi a realului), ceea ce ne obligă a le considera în ansamblu în funcție de aspectele lor comune. Arta în genere fiind *un reflex al realului în imagini vii* (subl. – V.-E.C.) (...)” (ibidem, p. 8-9). Astfel, generalizând, am putea afirma pe bună dreptate, dată fiind această diferență între arte, că suntem în măsură să atragem și domeniul științific în aceleași dezbateri ca pe un gen proximal cu o diferență specifică, pentru că și acesta este *un reflex al realului*, iar în privința *imaginilor vii* trebuie să ne întrebăm dacă nu întâlnim cumva de prea multe ori în aritmetică sau în fizică formule paradoxale sau metaforice, marcând aceleași (ne)limite – nici în matematică infinitul nu poate fi calculat / cuprins. Ca să nu mai punem problema că nu avem de la Providență un certificat care să ateste cât de exacte sunt științele noastre exacte.

*

Reprezentarea modelului cosmologic al Universului în expansiune, pe care l-au demonstrat, prin anii 1920, Alexander Friedmann și George Lemaître în baza ecuațiilor lui Einstein, demonstrații pe care în cele din urmă fizicianul german le recunoaște, considerând o eroare concepția Universului static, la care însuși se gândea, se regăsește total la Eminescu cu aproximativ jumătate de secol înainte: „(...) De atunci răsare lumea, lună, soare și stihii... / De atunci și până astăzi colonii de lumi pierdute / Vin din sure văi de haos pe cărări necunoscute / Și în roiuri luminoase izvorând din infinit, / Sunt atrase în viață de un dor nemărginit.”

Călătoriile în timp din *Sărmanul Dionis* sau cele ale dascălului din *Scrisoarea I* anticipă descoperirea acestei proprietăți a coordonatei temporale în diferite sisteme de referință inerțiale – relativitatea: „Pe când luna strălucește peste-a tomurilor bracuri, / Într-o clipă-l poartă gândul îndărăt cu mii de veacuri, / La-nceput pe când ființă nu era, nici neființă (...)” sau „În prezent cugetătorul nu-și oprește a sa minte, / Ci-ntr-o clipă gându-l duce mii de veacuri înainte; / Soarele ce azi e mândru, el îl vede trist și roș / Cum se-nchide ca o rană printre nori întunecoși (...)”.

Or, celebra teorie a relativității restrânse demonstrează că științific nu e posibil să se decidă dacă două evenimente care se petrec în locuri diferite se produc în

aceiași moment sau nu. Iar nucleul acestei teorii era constatarea că toate măsurătorile timpului depind nu de esența materiei, ci de judecăți asupra simultaneității a două evenimente. Astfel, ceea ce i se pare veridic lui Eminescu – reprezentarea simultană în poezie (o realitate paralelă realității referențiale) a două evenimente: prezența dascălului în timpul său firesc, natural și prezența lui într-un timp trecut sau viitor, exprimat prin unul imaginar –, Einstein demonstrează că nu este inadmisibil din punct de vedere științific. Tocmai acesta este punctul în care știința și poezia își găsesc nodul intersecției.

În aceleași exemple din Eminescu pe care l-am citat mai sus atrage atenția și o altă curiozitate. Imaginea din „Soarele ce azi e vesel el îl vede trist și roș” admite o interpretare literală paradoxală. Am spune că autorul ne face, pentru a-i înțelege gândul, să ne imaginăm, deși nu este posibil acest lucru în realitate, că dascălul vede soarele dintr-un timp viitor. La o interpretare stilistică, regăsim în acest vers o metonimie (*a vedea* pentru *a gândi (la)*) care sporește expresivitatea imaginii poetice, conferindu-i o reprezentare de tip vizionar.

Abordarea pe care însă am inițiat-o impune alte estimări. În anatomie s-a constatat că cele două capacități umane – vizuală (de a vedea o realitate exterioară) și imaginativă (de a-și imagina o realitate care nu este văzută propriu-zis în momentul respectiv) – activează aceeași instanță cerebrală, celelalte simțuri însă îndeplinesc funcțiile generate de alte centre neuronale. Prin urmare, a vedea și a gândi imaginativ sunt și în anatomie sinonime ca și în limbajul poetic eminescian. Trebuie însă să remarcăm și alt amănunt, de asemenea revelator. Echivalența a vedea – a gândi nu este inedită în poezia lui Eminescu. Se știe că și în mod curent româna o admite extrem de frecvent. Atunci apare întrebarea: al cui este meritul creării acestei expresivități, al poetului sau al limbii? Deși răspunsul nu poate fi categoric, în acest context înțelegem mai bine zicerea eminesciană: „Nu noi suntem stăpânii limbei, ci limba e stăpâna noastră”.

Făcând o plasare cronologică a etapelor de dezvoltare a umanității, istoricul (supranumit profet) Arnold J. Toynbee, despre care amintește Matei Călinescu în *Cinci fețe ale modernității*, etichetează principiul *rațiunii* (a se citi al logicii) ca pe unul delimitant între domeniile științifice și culturale din diverse epoci. Cercetătorul distinge secole în care atestă viziuni raționaliste asupra lumii și altele în care se instituie și se dezvoltă domenii întregi de cercetare ce exclud cu desăvârșire acest principiu al logicii și rațiunii. „Credința în rațiune, consolidată de-a lungul epocii moderne a civilizației occidentale ca o consecință a redescoperirii antichității în Renaștere, a început să fie puternic contestată în timpul perioadei moderne târzii și din ce în ce mai intens după anii 1850” (p. 118). Același A. J. Toynbee pune în discuție originea acestor contestări prin invocarea faptului că în psihologie „inteligenta științifică occidentală post-modernă (perioadă pe care o reperează la începutul deceniului al șaptelea al sec. XIX – V.-E.C.) a verificat pe calea observației ceea ce a intuit Pascal, și anume că inima își are propriile-i rațiuni, de care rațiunea nu are habar”. În secolul XX al erei creștine, o știință occidentală post-creștină, psihologia a început să exploreze abisul subconștient al psihicului uman, descoperind că este guvern

de „legi ale Naturii”, care aparțin poeziei și mitologiei, și nu logicii” (Arnold L. Toynbee, *A Study of History*, Londra, Oxford UP, 1954, vol. IX, p.185, *apud* Matei Călinescu, *Cinci fețe ale modernității*, Editura Univers, București, 1995, p.118-119). Istoricul englez folosește, cu referire la această din urmă realitate, termenul *anarhie*, dar se pare că într-un sens cât se poate de restrâns, din moment ce lumea post-modernă oferă, și ea, o imagine coerentă despre lume, cu propriile legități, și pentru că nu a demonstrat nimeni în mod irevocabil inferioritatea acesteia.

TENDINȚA INTERFERENȚEI ÎN EXPRESIE

Apropo de intersectarea domeniului științific cu cel artistic, Constantin Severin, în eseu său *De la Studiile culturale comparative la studiile post-literare: Gille Deleuze și gândirea central-europeană* (<http://agonia.ro/>), punctează cei mai importanți pași care au fost făcuți pentru a se ajunge la ceea ce încă nu exprimă pe deplin termenul de post-literatură; autorul menționează însuși că folosirea acestuia nu are, cel puțin deocamdată, alternativă. Amintind de prolificul Leonardo da Vinci cu aportul solid în direcții pluriculturale, Constantin Severin, în studiul amintit, marchează o etapă culminantă a evoluției artei și științei și a expresiei lor în creațiile artistice care urmează postmodernismului considerat (și acesta!) „o veritabilă fundătură estetică”, din simplul motiv că *Levantul* lui M. Cărtărescu este un model „netransmisibil”. Iar „post-literatura este un concept care plutea în aer într-o perioadă de complexificare a esteticului. Nu este totuna cu postmodernismul, ci reprezintă o față complexă și actuală a literaturii de după literatură, obligată să treacă de la retorica lingvistică la retorica imaginii și a creației interdisciplinare. Posmodernismul literar este fascinat în continuare de discursiv, la fel ca modernismul. Post-literatura este o cultură a contingentelor multiple, în principal nediscursivă și tragică.” O definiție a postliteraturii ar fi deci, pornind de la articolul lui C. Severin, un fenomen întemeiat pe tendința de fuzionare a celor mai diverse domenii care, de-a lungul timpului, și-au constituit o autonomie indestructibilă. Astfel, textele din postliteratură constituie *prode* „inclasabile” din cauza caracterului lor polimorf și din cauza accentuării conexiunii dintre domeniile tangențiale expresiei artistice actuale și deci dintre elementele alcătuitoare. Ideea acestui polimorfism total poate fi considerată, pe de o parte, o ruptură care dă naștere unei noi tendințe de creație, pentru că, de fapt, toate curentele artistice au apărut și s-au dezvoltat dintr-un impuls de revoltă și din dorința de spargere a rețelei de criterii rutinizate și de combatere a crizei de idei și de mijloace; pe de altă parte însă, această direcție a fost oarecum pregătită, actualmente alcătuiind preponderența anume imaginile, manifestările, gesturile din artă care ilustrează ideea de conexiune și hibridizare. Un punct de pornire în configurarea unui astfel de mod al expresiei estetice constituie însăși înrudirea ontologică, la suprafață insesizabilă, a artistului și cercetătorului care aparțin unor domenii de activitate diferite, după cum am încercat să arătăm în invocarea paralelei Eminescu – Einstein.

Cu referire la *spațiul expresiei* din post-literatură, în care se încadrează cele două moduri fundamentale de gândire, cele două tipuri esențiale de logică, am spune că acesta se caracterizează printr-o tendință de a deveni unitar și comun pentru elementele pe care le înglobează, liantul dintre ele constituind poate numai mici detalii, asemenea celor plasate prin colțurile tablourilor lui Dali, dar care au valoare de centru prin a fi, de fapt, reperul de estimare a dimensiunilor „reale” ale lumii.

Iată că problema pe care o abordăm aici și pe care o sesizăm mai întâi în dimensiuni generale, identificabile în principiu de-a lungul existenței culturale a umanității, se înscrie în mod curent într-o direcție concretă, reperată istoric. Deși particularități ale romantismului, de pildă, pot fi găsite cu ușurință și înainte și după această epocă, același lucru putându-se spune și despre expresionism sau simbolism, cubism, sau despre oricare mod de gândire și creație, identitatea / autonomia acestora constă, simplu și aproape banal, în pregnanța anumitor particularități. Chestiunea stă anume în, să le spunem, proporții. Deci dacă am putea găsi exemple din toate timpurile ilustrative pentru ideea interferenței, în cele mai variate înțelesuri, între știință și artă (chiar și atunci când am identificat o finalitate euristică a poeziei lui Eminescu, pe care o poate (o putea) avea, de regulă, știința; e păcat că nu am conștientizat-o și oficializat-o pe lângă cea a esteticului și a catharticului! Astăzi același nume ar fi desemnat probabil un fizician sau un astronom de referință universală), în prezent suntem puși chiar în fața unei tendințe care reprezintă fructificarea preponderentă a conexiunii cunoaștere – creație (artă – știință), prin depășirea, de exemplu, a modului discursiv de reprezentare a lumii în artă, fiind vorba de o artă supradimensionată care reunește pictura, muzica, literatura, fotografia, cinematografia, dar și știrea faptului divers (deja în suprarrealism devin obișnuite astfel de combinații-trăsnet – *Zenobia* lui Gellu Naum), elemente de experiment științific și absolut toate câte pot căpăta și cărora li se poate găsi măsura generării unei retorici *sui-generis*.

Iulian **LUDIC ȘI IRONIE** **BOLDEA ÎN PROZA OPTZECISTĂ**

Critica literară ce s-a aplecat asupra fenomenului prozei românești contemporane a putut constata existența a două trăsături dominante: proza autoreferențială, nonfictivă, cu care a debutat în forță ultimul deceniu al secolului trecut, și reabilitarea ficțiunii, ce a urmat, ca reacție firească la invazia de literatură documentară, depozițională, autobiografică. Acestea sunt, în fapt, cele două direcții majore ce structurează evoluția prozei românești contemporane; proza de ficțiune este concuroasă de proza autobiografică, de proza nonfictivă, de documentul literar, mai mult sau mai puțin stilizat, sau de proza autoficțională, în care, pe baza unor referiri la circumstanțe sau persoane reale, se creează o ficționalizare a acestei realități. Ficționalizarea are, așadar, ca punct de plecare realitatea, pe care o recrează, o remodelează, conferindu-i dimensiuni, sensuri, semnificații inedite. Cert este că jurnalele, memoriile și alte tipuri de texte autobiografice ale unor scriitori din perioada interbelică, dar și textele cu caracter depozițional, ce evocă suferințele și precaritatea ființei umane în perioada comunistă, se întretaie, în acești ultimi optsprezece ani, cu textele ficționale. Ba chiar, cum s-a și remarcat, scrierile cu caracter depozițional au reprezentat un stimulent pentru scriitorii de azi, care și-au regăsit disponibilități noi prin asumarea pactului autobiografic la nivelul propriei scriituri (Nicolae Breban, Dumitru Țepeneag, Mircea Zăciu etc.). De cealaltă parte, ficțiunea a înregistrat câteva succese absolut notabile, prin proza autoficțională a lui Mircea Cărtărescu, prin romanele lui Nicolae Breban, Ioan Groșan, Ștefan Agopian, Gheorghe Crăciun, Mircea Nedelciu, Alexandru Vlad ș.a. Cele mai tinere generații de prozatori (Florina Ilis, Dan Lungu, Ion Manolescu, Cătălin Lazurca, Ovidiu Verdeș, Bogdan Popescu, Lucian Dan Teodorovici etc.) reiau experiențele anterioare, cu un plus de implicare

subiectivă, dar și de epatare, prin apelul la experimentul literar ori la cultivarea, mai mult sau mai puțin justificată, a libertăților de limbaj. Ne-am propus să ilustrăm, în cele ce urmează, cele două tendințe din proza românească de azi, autobiograficul și ficționalul, prin comentarea unor opere reprezentative, ce ilustrează cu suficientă claritate cele două tendințe.

Reînvierea strategiilor epice ale schiței și povestirii a putut părea, la începutul anilor '80, un adevărat program literar, realizat efectiv atât prin raportarea la o solidă tradiție narativă, cât și prin recursul la inovații textuale, exprimate în cele mai diferite forme. Radu G. Țeposu expune, de altfel, în cartea sa dedicată generației '80, această dinamică dialectică a tradiției și invenției epice, insistând totodată asupra redescoperirii spiritului caragialian: „Într-o formulă epică mai suplă și mai ingenioasă, noua generație își descoperă astfel o tradiție, față de care începe să se raporteze cu tot mai mult spirit critic, dar și cu o voință puternică a recuperării și asimilării ei. În atitudinea lor primează ironia, sarcasmul, complicitatea, ambiguitatea, pastișa și parodia (...). Acești prozatori fac din propriii naratori niște personaje care caragializează, ca să zic astfel, care vorbesc deliberat în registru parodic, având ei înșiși conștiința pastișei, a forjeriei”. Încadrându-se, fără îndoială, în această tipologie, Ioan Groșan e un prozator ce a contribuit nu doar la conturarea efectivă a atmosferei prozei optzeciste, dar și la consolidarea armăturii teoretice a generației, prin textele programatice publicate prin anii '80. Într-un astfel de text, intitulat, mai mult decât semnificativ, *O singură prejudecată, realitatea!*, Ioan Groșan repudiază convenționalismul ce derivă din prejudecata realității ca modalitate de structurare a textului literar și ca viziune artistică. În acest sens, prozatorul-teoretician ține să precizeze că „nu faptul că în operele lor apare adeseori, cu o directețe și, la prima vedere, cu o lipsă de «transfigurare» frapante, imaginea vieții comune individualizează, astăzi, tinerii scriitori”, căci aceste „elemente ale subiectului” nu reprezintă finalitatea discursului epic, cât mai curând o „modalitate de lucru” („«Feliile de viață», chiar cele de viață socială, sunt mijloace, nu scopuri. Căci am credea că, în ultimă instanță, nu zugrăvirea realității este obsesia junelui condeier, ci zugrăvirea literaturii”).

Fără a neglija – dimpotrivă! – datele unei realități imediate, prozatorul optzecist nu se individualizează doar prin calitatea mimetică, prin capacitatea de reflectare a realului în cele mai subtile nuanțe ale sale, ci mai ales prin luciditatea cu care e concepută relația dintre universul concret și ficțiune. Realitatea și imaginarul fac parte deopotrivă din proiectul estetic al prozatorilor optzeciști, căci, după cum observă Ioan Groșan în textul pe care l-am invocat mai înainte, „el (prozatorul, n.n. – I.B.) nu vrea să concureze starea civilă, ci «starea» marilor opere. Ține un ochi deschis, «vigilent» asupra realului; celălalt însă, ca să zic așa, îl ațintește mereu spre realitatea textului, adică spre ficțiune. Felul cum se întrupează un text, cum se naște din spuma imaginarului o structură estetică – acesta este marele și doritul spectacol pe care îl provoacă și la care asistă, savurându-l, tânărul scriitor”. Epica lui Ioan

Groșan demonstrează, în ciuda faptului că nu derivă cu necesitate din aceste (pro)poziții teoretice, un acut spirit al realității textualizate, o realitate filtrată subtil prin dioptriile culturii, dar, nu în ultimul rând, și o extrem de convingătoare asimilare a formulelor prozei moderne. De altfel, s-ar putea identifica în prozele lui Ioan Groșan două paliere ale scriiturii, între care, evident, există numeroase punți și căi de comunicare; ar fi, mai întâi, un registru al scriiturii sobre, obiective, prin care autorul captează contururile și formele realității în ceea ce are aceasta mai aparent și neînsemnat. Acest prim registru stilistic, ce marchează apetența pentru concret și disponibilitatea mimetică a autorului, derivă dintr-o sugestivă conștiință a autenticității pe care prozatorul o trădează în fiecare pagină pe care o scrie. Refuzând idilismul sau calofilia, Ioan Groșan expune suprafețele și liniile realului în culorile lui proprii, indiferent cât de cenușii ar fi acestea.

Cel de-al doilea palier al scriiturii rezumă o conștiință ironică și livrescă ce apelează, asumându-și convențiile și ticurile literaturii, la citatul intertextual, la ironie, la sarcasm, la parodie și pastişă, pentru a-și relativiza propria scriitură, propria manieră de a scrie. Astfel, ceea ce pare spontaneitate și dezinhibare în scrisul lui Ioan Groșan e, de fapt, produsul unei conștiințe postmoderniste care, privind cu detașare realitatea concretă, procedează, cu nu mai puțin obiectivare, la investigarea propriilor abisuri și drame interioare, ori la sondarea condiției umane. De la *Caravana cinematografică* (1985), volumul său de debut, până la *Jurnal de bordel* (1995), trecând prin *Trenul de noapte* (1989), *Planeta mediocrilor* (1991), *O sută de ani de zile la Porțile Orientului* (1992) și *Școala ludică* (1992), scriitura lui Ioan Groșan, fără a fi mereu egală cu sine, și-a găsit suportul, de nu chiar motivația, în aceleași obsesii și frustrări, aflându-și resorturile estetice într-o impecabil expusă conștiință a autenticității și a adevărului narativ ce și-a acutizat parcă, de la un volum la altul, dimensiunile.

Încă în *Caravana cinematografică*, naturalețea și fluența discursului epic se conjugau cu o dinamică și sugestivă conștiință poetică în care era inserat, ca experiență revelatorie, și spiritul livresc și ludic. Într-o povestire din volumul de debut scriitorul demontează cu abilitate mitul creației artistice, procedând, într-o însumare de gesturi mai mult sau mai puțin prozaice, la o înscenare desacraliza(n)tă a actului scrierii: „Sigur, tu înțelegi, ar trebui acum să-ncerc să scriu altceva, o nuvelă marocănoasă, o povestire șoptită, dramatică sau în orice caz o schiță pitică și parșivă, în fond cred că mă pricep în suficientă măsură să inventez. Chiar așa: te așezi comod, îți pui scrumiera la îndemână, cotul se sprijină ușor pe masă, încă nu apuci stiloul, deși totul este foarte clar, mai ales începutul: caravana cinematografică intrând în sat pe un drum cio-pârțit de ploaie”. Povestirile și nuvelele lui Ioan Groșan nu sunt doar parabole ale condiției umane, regizări rafinate ale dramei omului singur în fața unui univers ce-l neagă, ci și parabole sau alegorii subtile ale intertextualității, ale jocului ironic și / sau parodic în care e implicată literatura în dinamismul

evoluției ei, de la *mimesis* la *autoreflexivitate*. Lumea nu doar că există „pour aboutir à un livre” (Mallarmé), ci chiar se sprijină, într-o povestire cu substrat alegoric, pe o carte („Draga mea, spune, la un moment dat, autorul din povestirea *Insula*, stăm pe o carte. Asta e”). Sceptic, ba chiar abulic uneori, Ioan Groșan vedește, și în „jucăriile” sale textuale (gen *Jurnal de bordel*), un acut interes pentru social, expunându-și, astfel, dincolo de apetitul demitizant și ironic, o certă anvergură morală. Îmbinând percepția acut realistă, de o anume frustețe, cu inserția fantasticului și a insolitului (ca în *Trenul de noapte*, de exemplu) sau cu lectura simbolică și parodică a semnelor realului, Ioan Groșan își asumă, nu în ultimul rând, o distanță etică față de lumea pe care o evocă. În fond, aerul spectacular-ludic e definitoriu pentru acest tip de proză în care ficțiunea autobiografică și memoria intertextuală, parodia și pasișă creează impresia unor oglinzi paralele ce multiplică suprafețele lumii până la confuzie, într-un derutant joc de forme și unghiuri de percepție ce fac realitatea fictivă, conferind, simultan, concretețe ficțiunii. Prin subtilitatea și rafinamentul notațiilor, prin maturitatea stilistică și prin strategiile narrative pe care le mănuieste cu dezinvoltură, Ioan Groșan se dovedește unul dintre cei mai reputați și mai lucizi prozatori ai generației sale.

Un alt prozator remarcabil al generației '80, Ștefan Agopian, face parte din categoria acelor scriitori fascinanți, creatori de verb și de atmosferă, seduși de magia limbajului și de spectacolul unei lumi în derivă, aflată în perpetuă metamorfoză, o lume dinamică, ale cărei înfățișări își modifică neconținut conturul și aspectul. Nu întâmplător, demersul său epic a fost așezat sub semnul livrescului, al alegoriei și fantezismului baroc. Cărțile sale se nasc mai mult din erudiție, din voluptățile clipei trecute sau din mirajul altor cărți, reale sau inventate, decât din observația extrasă cu precizie din trupul realității. Acest rafinament al relatării este, am putea spune, răspunzător și de maniera de a rosti frazele, învăluitoare și discrete în același timp, abundente și reținute, hieratice și de o materialitate sugestivă. Pe de altă parte, se poate reține, din cărțile lui Ștefan Agopian, și un destin ambiguu al eroilor săi, care nu se situează într-un timp anume, cu determinații precise, ci, mai degrabă, într-o atemporalitate sacralizantă, în care istoria și utopia se îngemănează, pentru a contura o atmosferă epică marcată de un colorit fastuos și ambiguu. Radu G. Țeposu notează cu precizie o astfel de particularitate: „Personajele prozatorului trăiesc, deopotrivă, în trecut și viitor, ele sunt scrise de destin, precum cartea însăși e produsul unui text misterios și infinit, sunt ațâțate în permanență de gustul instigației și al supliciului. E o lume care trăiește sub semnul complotului și al nestatorniciei, al lipsei de transcendență și al confuziei. Așa cum timpul se desfoliază, ca o cortină grea de pluș, arătându-și când fața trecută, când cea viitoare, tot astfel grotescul fuzionează cu sublimul, spiritualul cu visceralul, angelicul cu demonicul, realul cu visul, aparența cu esența, moartea cu viața, ficțiunea cu istoria. Protagonisții au când carnația ființelor celor mai palpabile, când transparența himerelor. Ei pot fi simple

halucinații ale naratorului, dar și proiecții alchimice și oculte ale unor experiențe magice”.

Recenta carte a lui Ștefan Agopian *Fric* (Polirom, 2003) are o structură compozită. Alături de romanul omonim sunt cuprinse aici *Niște povestiri* (șapte la număr), precum și ceea ce autorul numește „Înapoi la biografie: (începutul altei cărți)” sub titlul *Domni și domnișoare*, dar și câteva pagini cu caracter autobiografic, sub titlul *Andi – prezentare generală* (este vorba de o prezentare a relației de prietenie și camaraderie dintre autor și Andi Schonfeld). Și în *Fric*, ca și în *Manualul întâmplărilor*, *Sara* sau *Tobit* se impune același ton somptuos al narațiunii, aceeași atmosferă epică de fast, hieratism și satiră camuflată în notațiile, nu lipsite de reflexe parodice, ale textului. Prezentarea biografiei eroului este înscenată sumar, în datele sale cele mai semnificative, cu încadrarea în epocă, într-un timp și într-un spațiu purtând irizări mitice: „În anul 1701 Fric se numea Melkon Zardarian, avea treizeci și doi de ani și era profesor de logică în orașul Trapezunt, la școala mănăstirii Carmir. Era căsătorit și avea doi copii. Nu bea și nu fuma, știa toate limbile pământului și nu-i plăceau prietenii și nici femeile. În vara aceluia an și-a sugrumat nevasta și și-a vândut copiii unui sirian. A îmbrăcat haine de cerșetor și, după ce a dat foc casei în care locuia încă de la naștere, luându-și numele de Fric, a pornit de-a lungul litoralului spre Constantinopol. I-au trebuit doi ani și ceva pentru a ajunge acolo și acolo s-a întâlnit cu Mekhitar, care tocmai se pregătea să treacă în Moreea împreună cu elevii săi”. Până la urmă, Fric se sinucide, „a doua zi după plecarea călugărilor mekhitarieni” și este găsit, trei zile mai târziu, de către Orjen. De fapt, romanul propriu-zis începe după moartea lui Fric, iar acesta este cel care, mort fiind, participă, ca „martor” mut, la majoritatea întâmplărilor pe care le trăiesc Orjen și ceilalți protagoniști ai acestui roman îmbrăcat în straie de poem. Trama propriu-zisă a construcției narative e cât se poate de sumară. Ceea ce este esențial în cadrul textului e configurarea unei ambianțe, a unei culori afective, a unei atmosfere de taină, vis și de miraj erotic. În fond, erosul este toposul ca element de construcție epică și energie care pune în mișcare psihologiile umane.

Universul întreg este erotizat, așezat sub semnul unei senzualități atotstăpânitoare. Visul și erosul sunt emblemele tutelare ale operei; în măsura în care eroii cărții trăiesc, halucinați, într-o lume cu contururi tremurătoare și cu un relief inconstant, ei nu sunt decât fantasmă puse în mișcare de tensiunea erosului, de energia senzualității, germene și finalitate a voinței lor de a trăi. De altfel, în *Postfața* romanului, Petru Creția notează că „în romanul acesta apare ceva nemaîntâlnit în literale românești: o impregnare cu Eros a universului. Atât Erosul teluric, cât și cel ceresc (potrivit distincției din *Banchetul* lui Platon). Ceva asemănător se petrece în poezia lui Elytis, asemănare înlesnită și de așezarea cărții în lumea grecească, un fel de lume grecească. Iar cititorul să nu se sfiască de ceea ce i-ar putea părea excesiv, poate chiar sordid. *Antoniu și Cleopatra* a lui Shakespeare prisosește de nerușinari, ca să nu mai vorbim

de *1001 de nopți* sau de scabrozitățile din joycianul *Ulise*. În marele univers însuflețit de Eros încape totul, de la târfe la stele, de la cele mai pământești emanații sau de la răsuflarea mării până la recele albastru, gol de orice iubire, al ochilor lui Fric, care zace mort cu tălpile ciugulite de crabi și spălate de valuri. Dar să nu se teamă nimeni, nimfa Orjen o să-l învie, ea fiind un daimon al vieții eterne și, totodată, o făptură întâmplătoare”. Există, în *Fric*, o adevărată fascinație a trupului, a ascunzișurilor și a arătărilor sale minunate, a inefabilei vieți ce se petrece înlăuntrul corpului uman, în universul acesta obscur de carne, sânge și limfă. Misterul feminității și al vieții se întâmplă, de pildă, în trupul Mariei Dragases, cea care își este suficientă sieși, în măreția atotputernică a cărnurilor sale („Casa e cu obloanele trase, ei dorm sau se învârt sub cearșafuri în lumina difuză; cu pulpele larg desfăcute, Maria Dragases așteaptă după-amiaza, gustul ei venind răcoros dinspre mare, degetele mângâie sexul păros născător de copii, el se desface din buzele-i roșii și crețe fremătânde ca o algă, aerul lipicios pătrunde prin tuburi călduțe în creierul ei, se încolăcește acolo, ea cască și-și strânge picioarele, se întoarce cu curul la noi. Fundul ei este aidoma unui burduf pe care apeși însetat, șade cu o mânăntre pulpe, unghiile ei se înfig în carnea prea albă, icnește și dinții ei se văd sub răsuflarea greoaie, își mângâie țâțele cu stânga făcută căuș; lumea pare aidoma țâțelor ei dormitând și lângă ele se joacă copii, degetele lor grăsuțe se întind spre sfârcuri, sfârcurile se lungesc de o palmă, par să amușine lumea, cearceaful, ele sunt tuburi prin care lumea se scurge-n afară, se face cum e: o grădină și o casă, și la poalele lumii un bărbat mort simțind toate acestea și vocea fetei Orjen: – Maria Dragases”).

Personajele acestui roman nu au, propriu-zis, consistență ontică. Existența lor e iluzorie, la fel cum trupurile lor sunt părelnice, cu contururi ce-și modifică mereu desenul și cu trăsături vagi, halucinante. Semnele viețuirii lor sunt mai curând simbolice și alegorice, căci eroii lui Agopian stau sub imperiul visului, ei nu sunt nimic altceva decât fantasmе îndrăgostite de iluzia realității și de magia trupului. Timpul se scurge, aici, într-o devenire aproape materială, dezarticulând existențele și dând palori tainice chipurilor. Nu se poate contesta, de asemenea, turnura lirică a frazelor din acest roman, aura de poezie ce încadrează figurile și întâmplările. Autorul știe să surprindă, cu acuitate a percepției, latura de mister a lucrurilor, vraja lor neauzită, sunetul vremelniceii pe care lucrurile îl lasă în timpanul timpului: „Duminica se scurge așa pe sub tălpile lor, țesută din ore și pofte” sau „Dar ce fac grecii acum? Grecii așteaptă dormind întâmplările viitoare: Femeile grece călăresc pe valuri și așteaptă întâmplările viitoare: un prunc zbierând în mătasea de sânge!”. Ștefan Agopian construiește, în romanul său, o lume, o „lume de vorbe” (Petru Creția), un univers erotizat, ale cărui articulații poartă în sine pecetea magiei limbajului evocator și a fascinației atemporalității.

Povestirile din volum păstrează timbrul erotizant al frazei, cu un plus de ironie și de reflex parodic, în construcții narative ce conțin palpitul trăitului, notat cu

maximă putere de sugestie a concretului, ca în *Noapte de februarie, Kenya, mon amour* sau *Doamnele îndrăgostite vin din viitor*. Proza lui Ștefan Agopian poate fi pusă, întregă, sub semnul motto-ului din Ernesto Sabato, de la începutul cărții: „Se poate spune orice despre un vis, dar nu că este minciună”. Hrănită din geografia fluctuantă și senzuală a visului, epica lui Agopian excelează în arta descrierii și în rafinamentul parabolei ce trasează un contur utopic viețuirii concrete.

Evident, exemplele și cărțile ce ar putea ilustra evoluția prozei românești contemporane se pot înmulți, iar experiențele estetice și strategiile narative sunt, neîndoielnic, mult mai multe. Am selectat doar câteva eșantioane de proză din acești ani ai tranziției literare românești, dispuse pe cele două paliere fundamentale, proză autobiografică și proză ficțională, care mi s-au părut reprezentative pentru devenirea evoluției artei narative și a tectonicii narativității la noi.

REPERE BIBLIOGRAFICE

1. Nicolae Manolescu, *Literatura română postbelică*, II, Editura Aula, București, 2001.
2. Dan C. Mihăilescu, *Literatura română în postceaușism*, vol. II, *Proza. Prezentul ca dezumanizare*, Editura Polrom, Iași, 2006.
3. Carmen Mușat, *Perspective asupra romanului românesc postmodern și alte ficțiuni teoretice*, Editura Paralela 45, București, 1998.
4. Adrian Oțoiu, *Trafic de frontieră. Proza generației '80*, Editura Paralela 45, București, 2000.
5. Irina Petraș, *Cărți de ieri și de azi*, Casa Cărții de Știință, București, 2007.
6. Ion Simuț, *Critica de tranziție*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1996.
7. Radu G. Țeposu, *Istoria tragică & grotescă a întunecatului deceniu literar nouă*, ediția a III-a, Editura Cartea Românească, București, 2006.

semantic. El a crezut că anume *discursul* redă în românește sensul conceptual pe care Bahtin l-a investit în *слово* în lucrările sus-menționate.

Tălmăcitorul nu a ținut cont de faptul că Bahtin folosise deja, în scrierile sale din anii 1924-1925, neologismul latino-roman *discurs* (*discursivitate*) [2, p. 71], lucru care a devenit cunoscut după publicarea acestor manuscrise abia la sfârșitul anilor '90. Dar mai târziu autorul renunță la *discurs* și nu-l folosește nici în anii '60-'70, când acest termen devine tot mai frecvent în lucrările lingviștilor ruși.

De ce Bahtin a renunțat la savantul *discurs*, mai potrivit s-ar părea într-un limbaj filozofico-estetic, și preferă neoașul, arhaicul *слово*? Cu certitudine, nu pentru conotația lui poetică și, respectiv, a lui „словесность” din expresia terminologică „изящная словесность”, cum era denumită literatura artistică în secolele XVIII-XIX.

Într-un manuscris din ultimii ani ai vieții cercetătorul rus va defini cuvântul ca o „dramă” cu cel puțin doi antagoniști care luptă pentru împlinirea anumitor rosturi ale vieții, „pentru Omul din om” (o expresie a lui Dostoievski des citată de Bahtin).

Acest crez pentru cuvânt, pentru arta cuvântului îndeosebi, Bahtin l-a susținut de la bun început. Încă în prima sa publicație cunoscută din 1916, intitulată *Artă și responsabilitate*, teoreticianul rus scria: „Trei domenii ale culturii umane – știința, arta și viața – își găsesc unitatea numai în personalitatea care le adună în integritatea ei. Ce este însă chezașia legăturii interne dintre elementele personalității? Numai unitatea responsabilității. (...) Viața și arta trebuie să poarte nu numai o responsabilitate reciprocă, ci și vina uneia față de alta. Artă și viața nu sunt același lucru, însă ele trebuie să fie unite în mine, în unitatea responsabilității mele” [3, p. 5-6].

Orice cuvânt conține semnificații și sensuri sau rosturi (cred că „rostul” este mai aproape de modul în care Bahtin concepe sensul, *смысл*), sensul constituind răspunsul la „ultimele întrebări” (o altă expresie a lui Dostoievski preluată de Bahtin), adică la marile întrebări despre valorile fundamentale ale condiției umane. Responsabilitatea vorbitorului pentru cuvântul rostit și adresat semenului său își găsește expresia superioară în arta cuvântului, care reflectă capacitatea scriitorului de a (re)utiliza cuvântul, împreună cu forma lui materială, sonoră sau grafică, cu forma lui internă, cu semnificațiile și sensurile lui. Prin rostirea sau scrierea cuvântului, omul / scriitorul ia o poziție proprie în confruntarea dintre viziuni, atitudini, idei, sentimente, reconstituind antinomiile existenței umane prin opțiunea sa pentru anumite valori cognitive, sociale, politice, morale etc. care capătă un conținut estetic și emotiv.

Concepția filozofico-estetică dialogică a lui Bahtin despre cuvânt nu putea să nu intre în conflict cu concepția formalistă care se întemeia nu pe estetică, ci pe lingvistica structurală (formală, de fapt) a lui F. de Saussure și B. de Courtenay. Formaliștii au fost atrași anume de atitudinea ei pozitivă, de studie-

rea descriptivistă, obiectivist-positivistă și abstractă (Bahtin a inclus această concepție filozofico-lingvistică într-un curent de idei mai larg, de sorginte carteziană, pe care l-a numit „obiectivism abstract”) a „faptului de limbă”, metodă pe care ei au încercat s-o aplice la „faptul literar” (vezi articolul programatic astfel intitulat al lui Iurii Tânianov din antologia *Ce este literatura?*). Formaliștii împărțeau deci iluzia epistemologică a pozitiviștilor privind caracterul nonfilozofic al decupării „faptului”, în general, și posibilitatea cunoașterii lui prin observare și descriere obiectivă. Este o iluzie gnoseologică pentru că faptul nu este un „dat”, ci un produs al unui mod de a vedea și a înțelege lumea, este predeterminat de „cum văd eu lumea” (Einstein). Orice fapt este în realitate un produs teoretic al „pre-căutării”, după cum a demonstrat Heidegger prin deconstruirea conceptului de viață a lui Dilthey care credea, și el, că viața poate fi cunoscută în mod nemijlocit ca „trăire”, ca un fapt izolat, fără să conștientizeze că însăși noțiunea „viață” conține deja noțiunea mai largă de vivacitate ca mod de a fi în viață diferit de alte moduri de a fi. O deconstrucție similară Bahtin a făcut-o concepției pozitivistice despre caracterul științific al „faptului literar”, un produs al metodei formale, preluat din ansamblul întreg de fapte ce constituie conținutul vieții omului, al activității lui creatoare, ce își găsește expresie în cuvântul viu și întreg și pe care formaliiștii l-au redus la un „fapt” lingvistico-formal de limbă, văduvindu-l de conținutul lui esențial, valoric-estetic, de ceea ce este viața formei lui interne.

Altfel spus, procesul de comunicare interpersonală a fost redus la o noțiune pozitivistă sau pragmatic-instrumentalistă de cuvânt-mijloc de comunicare, ce poate fi descris și cercetat ca un fapt-lucru material oarecare. Precum pozitivismul are o filozofie a lui, elementară, și formalismul are o estetică, o filozofie primară despre artă și anume o „estetică materială” care identifică forma cu materialul fonetic sau grafic (literal) al cuvântului artistic, respectiv opera literară integrală cu textul ei, care nu reprezintă decât forma ei exterioară. Or, faptul literar este creația artistică a lumii prin cuvânt în integritatea sa. Valoarea artistică a cuvântului este tocmai expresia plenară a conținutului estetic al trăirii vieții prin „cuvântul ce exprimă adevărul” privitor la „întrebările ultime” ca „ce este viața, cum cată să fie?”, ce este „Omul din om” ș.a. Acest cuvânt artistic adevărat se naște doar „Când inima-ți frământă / Doruri vii și patimi multe”, când „Ți se pare că pe cap îți cade cerul”. Acest cuvânt deplin nu poate fi judecat cu „Ne-ndurații ochi de gheață” (M. Eminescu, *Criticilor mei*), cu acea „Sură, stearpă teorie” despre cuvânt, pe care tocmai conținutul lui plin de tumultul vieții n-o interesa, pentru că lumea ar părea „o cifră” ce-l exclude pe eul poetic care „Într-o lume de cadavre căuta un suflet viu” („...Mă zbăteam dorind viață” în „știință, în maxime-n poezie” – M. Eminescu, *Lumea îmi părea o cifră*).

Esteticianul rus a intenționat să elibereze cuvântul din prizonieratul formalismului, extinzând noțiunea lingvistică de cuvânt-mijloc, de semnificant al unui semnificat prin cea de cuvânt poetic – expresia plenară a cuvântului întreg, viu, ceea ce face din el tocmai cuvântul „limbajului absolut” (E. Coșeriu). Nu este o hiperbolă această definiție, dacă ne gândim că în niciunul dintre

limbajele specializate, care se înmulțesc vertiginos odată cu dezvoltarea tehnologiilor și a științei, atrăgând în sfera proprie de comunicare tot mai multe cuvinte din limba naturală, nu găsim cuvântul întreg.

Să explic această afirmație. Un limbaj specializat exclude cuvântul întreg, cu ambiguitățile, redundanța și mobilitatea lui semantică și preferă neologismele cuvintelor neoașe cu multitudinea lor de asociații și conotații. În cazul cuvântului întreg *timp*, de exemplu, atunci când el devine termen științific (în fizică, astronomie etc.), el semnifică ceea ce Heidegger a numit „timp calculat” [4, p. 39], adică un timp constituit din unități matematice care ne ajută să ne orientăm pe calea urmării unor scopuri investigaționale sau practice. Acest timp obiectualizat, matematizat răspunde unor cerințe reale și concrete ale omului. El este util în domeniile respective numai dacă se ține cont că este vorba de un instrument abstract, că el nu este „timpul autentic”. Acest timp nu poate fi obiectul nostru exterior, pentru că noi trăim în el cu întreaga ființă umană ca într-un prezent continuu. Legătura dintre timp și ființa umană este atât de strânsă, indisolubilă, încât ființa devine cea de-a patra dimensiune a timpului. De aceea Heidegger a definit timpul autentic ca „timp cvadridimensional” [ibid., p. 39-40], în care ființa umană este o componentă indisolubilă. Timpul calculat nu este nici bun, nici rău, el nu poate fi nici pierdut-uitat, nici regăsit-amintit, ca un cuvânt din dicționar pe care-l regăsim mereu același (în forma lui neutră) și la locul lui. Doar în baza noțiunii de timp ca trăire – retrăire – visare se naște opera literară, de unde rezultă relaționarea axiologică (valorică) a timpului și memoriei, nu una numerică – *Amintiri din copilărie* sau *În căutarea timpului pierdut* au ca personaj principal timpul cvadridimensional.

Din punctul de vedere al spațiului calculat „departe” și „aproape” sunt noțiuni vagi, goale, care capătă un conținut concret, exact, definit numai fiind transpuse în unități de măsurare a spațiului (metri, kilometri, ani-lumină). La Eminescu iubita este mai des așteptată să vină, să se apropie („încet să mi te-apropii”, M. Eminescu, *Și dacă...*) decât prezentă, așteptarea înfrigurată a ei fiind măsura valorii supreme a trăirii intense a omului în timpul autentic. Acest „aproape”, incalculabil în dimensiuni fizice, capătă în limbajul absolut dimensiuni valoric-existențiale cât se poate de concrete, imposibile în cazul timpului concret.

Adverbele „aici” și „acolo”, „acum” și „odată”, cuvinte abstracte, devin concrete, stabilind reperele prezentului, când sunt raportate la „vorbitor”: la eul care vorbește cu un alt eu vorbitor.

Cuvântul „limbajului absolut”, pe care omul îl rostește cu întreaga-i ființă, este ceva mult mai mult decât un semnificant material convențional al unui anumit semnificat. El este cuvânt-voce, expresie individuală a unei personalități integre și responsabile care se rostește. Acesta nu poate fi găsit în limba-sistem sincron de semne, identic mereu cu sine însuși, adică în „limba-ergon” (Coșeriu), produs finit. De altfel, însuși Saussure, în ultimele sale manuscrise, editate postum abia în anii '60 de Jean Starobinski, este frământat de întrebarea: cum poate fi pus în mișcare sistemul static al limbii, cum devine el discurs? La

această întrebare vor încerca să răspundă continuatorii săi prin „lingvistica discursului” care, după cum a observat E. Coșeriu, fiind bazată pe concepția lui Saussure, rămâne totuși în limitele gramaticii. Iar pentru gramatică limba moartă și cea vie sunt obiecte identice de cercetare lingvistică. Or, spiritul viu al limbii nu poate fi cunoscut prin gramatică, ci numai prin actele de comunicare dialogică – de con-vorbire între purtătorii unei limbi.

Schleiermacher, fondator al hermeneuticii generale ca dialog intersubiectual cu textul, scria: „Expresia lingvistică, chiar fixată în scris, nu este complet detașată de autor, chiar dacă regulile alcătuirii ei sunt impersonale. Discursul este o obiectivare, o transpunere a unui spirit viu în lumea obiectelor. Limbajul, mai ales atunci când este fixat prin scris, poate fi perceput asemenea lucrurilor, dar în mod original el este expresia unui spirit. Prin urmare, pe lângă aspectul gramatical-impersonal, discursul este și actul unei individualități care vrea să se exprime” [5, p. 8]. Acest principiu al individualității creatoare, ca factor principal al originării discursului, a fost o revelație a filozofiei și esteticii romantice a cuvântului, dar el a fost dat uitării și chiar combătut ca o manifestare a subiectivismului idealist în epoca dominării pozitivismului, a formalismului logic și lingvistic, când discursul scris a fost receptat în mod detașat față de autorul lui, de activitatea verbală spontană, ajungându-se chiar la o contrapunere categorică: discurs oral vs. discurs scris (la Paul Ricoeur, de exemplu). De aceea o „lingvistică a discursului” care reduce acest fenomen spiritual complex la aspectul lui gramatical-impersonal, la discursul unui „subiect” gramatical-impersonal, la *se-ul* reflexiv-impersonal a lui Heidegger și face din subiectul vorbitor o instanță idealistă-mistică, transformă și discursul (textul scris) într-un cadavru al logicii și al lingvisticii formale. Acest „discurs” este la fel de înstrăinat, ca și *langue* al lui Saussure, de *vorbirea* individuală vie, care, la rândul ei, nu poate și nici nu vrea să se recunoască în acest discurs mort, gramaticalizat.

Bahtin a observat că lingvistica formală s-a constituit ca disciplină filologică aparte pe calea studierii *in absentia* a limbii, adică prin mijloace exclusiv teoretice. Dar o limbă vie nu poate fi însușită eficient numai prin studierea lingvistică a lexicului și a gramaticii ei. Mai mult chiar, limba maternă îi apare vorbitorului ei ca străină și incognoscibilă. O ilustrație vie și umoristică a acestui adevăr este cunoscutul episod din *Amintiri din copilărie* despre „Ce este gramatica limbii române?”. „Mi-ți-i, ni-vi-li, me-te-îl-o, ne-ve-i-le” sunt niște forme, pe care vorbitorul limbii le folosește inconștient, dar efectiv în vorbire, îmbinate în enunțuri concrete, și care, extrase din aceste unități întregi de sens, devin pentru el fără nicio noimă – „iznoave hăzoase”.

La baza noțiunii lingvistice de *cuvânt* ca unitate minimală a enunțului stă concepția atomistă-asocianistă [6, p. 10-18]. Conform acesteia, limba poate fi cunoscută prin studierea formelor ei cele mai elementare, obținute prin analiza-disociere a organismului ei viu, care ființează numai ca un tot întreg în mișcare și care ulterior sunt îmbinate respectând reguli gramaticale. De pe aceleași poziții, R. Jakobson, în articolul *Lingvistică și poetică*, definește funcțiile principale ale limbajului, dintre care cea mai importantă este funcția poetică – proiecție a

cuvintelor de pe axa paradigmatică pe axa sintagmatică, combinatorie. Astfel, mecanismul limbajului, despre care Saussure se întreba cum să-l pună în mișcare, funcționează firesc, însă cu o singură condiție, trecută sub tăcere: cunoașterea limbii de către vorbitorii ei, care o folosesc în scopuri comunicative, ci nu teoretic-investigative. Or, tocmai în această condiție se ascunde întrebarea-cheie cu privire la cunoașterea limbii, formulată tranșant de către Eugeniu Coșeriu: ce trebuie să înțelegem prin a ști o limbă? Știința despre limbă sau „știința limbii”, proprie numai vorbitorului ei, știință pe care el o posedă înainte de a o învăța la școală sau de a se dedica studierii ei lingvistice, se formează și se realizează numai prin însuși actul vorbirii, pentru că limbajul este, prin originea și natura lui, un act de con-vorbire, adică este dialog.

Mai mult decât atât, zice E. Coșeriu, nu vorbirea se bazează pe cunoașterea teoretico-lingvistică a limbii, ci invers, lingvistica, dacă se vrea o „lingvistică integrală” [7], o știință despre limbajul omenesc în totalitatea existenței lui reale, trebuie să ia ca punct de plecare (con)vorbirea și să-și redefinească noțiunile principale în baza altui postulat: știința reală a limbii este în primul rând știința de a crea în limbă, prin cuvânt, noi sensuri și posibilități de exprimare a lor. Limba vie nu este numai „ergon” (produs), ci, înainte de toate, este „dynamis”, „energeia”, adică mișcare înnoitoare și forță de creație.

Și Bahtin a devenit conștient, încă în anii '20, de necesitatea unei noi științe despre limbă, care, bazată pe „filozofia dialogului” (H.-G. Gadamer [8, p. 86-87]; Bahtin vorbea de „dialogism” și „dialogistică”), să aibă ca obiect principal de cercetare nu raportul direct cuvânt – lucru, ci cuvânt – cuvânt și formele stilistice în care cuvântul enunțiatorului cuprinde „cuvântul străin”, mai mult decât referențial. Bahtin vorbește nu de o lingvistică nouă (cum e „lingvistica integrală”), ci de un mod interdisciplinar de a concepe și de a studia limba atât ca produs, „dat”, cât și ca proces creator de comunicare verbală și nonverbală, interpersonală, pe care el îl va numi mai târziu, la începutul anilor '60, „metalingvistică” [9].

Astfel, *slovo*, ca un cuvânt întreg, este contrapus nu atât discursului, cât formalizării cuvântului în lingvistică, specializării lui rigide în lexem, fonem, morfem, semantem etc. Cu acest *cuvânt* lingvistic nu pot fi construite decât mostre exemplare de propoziții și fraze și nicidecum enunțuri care în limbajele reale ale comunicării, în domenii concrete ale activității umane sunt replici de dialog. Și în textul literar (în sens larg de „scriere”), conceput ca un discurs monologic, omofon, este vorba despre o țesătură de cuvinte-enunțuri, fiecare enunț având un subiect, un eu-autor. Deci textul literar, în concepția lui Bahtin, nu este un discurs omogen și continuu al unui singur eu-autor, ci o textură complexă de cuvinte proprii și cuvinte străine care sunt ale altui eu, cu o autonomie ideologică și stilistică proprie. Termenul în discuție nu era preferat de Bahtin și pentru că amintește de *Discursul despre metodă* al lui René Descartes și de alte tratate construite sub forma unui demers logic sau retoric, riguros sistematizat.

Urmărind formarea cuvântului românesc, ca un tip nou de cuvânt artistic, Bahtin a constatat că acesta a evoluat de la cuvântul-discurs, logic sau retoric, la cuvântul-enunțare stilistic individualizată și diversificată, tot mai mult apropiindu-se de oralitatea cuvântului-voce, de la cuvântul monologic, cuvântul-canon literar al epocii în care se exprimă autorul și personajele lui, la o polifonie nelimitată. Prin urmare, „cuvântul românesc” nu poate fi deci înghesuit în „discurs” decât în limitele stilisticii tradiționale care nu cunoaște cuvântul viu.

Și E. Coșeriu era de părere că problematica discursului, pe care o cercetează „lingvistica discursului” ca lingvistică a textului („analiza transfrastică”), nu reprezintă „decât o parte a gramaticii” [10, p. 147] și nu acoperă nici pe de parte problematica integrală a vorbirii, care continuă să rămână nestudiată: „Nu avem încă o lingvistică a vorbirii ca disciplină temeinic constituită” [ibid., p. 140]. Desigur, lingvistul român avea în vedere nu lipsa cercetărilor dialectologice ale graiului, nici abordarea limbii literare vorbite din punctul de vedere al unor devieri de la „limba corectă”, de manual, ci acea „lingvistică a vorbirii” care să constituie temelia „lingvisticii integrale”, având ca obiect principal de cercetare „știința limbii” ca „știință de a crea în limbă”, de a da o nouă viață cuvântului prin folosirea lui expresiv creatoare în procesul comunicării umane.

În lumina celor spuse mai sus despre conceptul bahtinian „cuvânt românesc”, ce reprezintă plener oralitatea cuvântului artistic scris, devine clar de ce Bahtin a insistat asupra termenului „словесное творчество”, care contemporanilor săi li se părea deja vetust, dar și grandilocvent. Pe lângă faptul că el opunea noțiunea „словесность”, care implică adjectivul „изящная” (artă frumoasă) termenului formalist „литературность” (literaturitate), pentru Bahtin era important să releve legătura originară și indisolubilă a cuvântului literar-artistic cu formele estetic-artistice ale creației poetice populare. Teoria sa despre estetica cuvântului nu se limita la creația literară cultă, ci cuprindea și experiența milenară a creației orale.

În manuscrisul unei cărți neterminate, *Проблемы речевых жанров (Problemele genurilor de vorbire)* [11], găsim proiectul unei ample cercetări a evoluției istorice a genurilor literare din genurile creației orale a cuvântului poetic. Cu regret, acest proiect nu a putut fi dus la bun sfârșit. Însă cartea sa despre opera lui Rabelais, a cărei originalitate este definită prin dezvăluirea rădăcinilor ei poetice în creația populară din epoca medievală și Renașterea europeană, ne dă o idee despre concepția lucrării sale neterminate. Nu este vorba despre studierea unor teme și motive folclorice în literatura cultă, ci de o idee mult mai profundă privind „memoria literaturii” care se transmite prin poetica genurilor. Creația orală a popoarelor a pus temelile literaturii culte și, atunci când legătura cuvântului scris cu cel vorbit slăbește, limba și literatura cultă îmbătrânește și moare. Scriitorul trebuie să valorifice originea cuvântului viu, pornind de la aceasta, ca și cum el ar fi „cel dintâi scriitor”, cel care ar bea din apa neînceptută a vieții cuvântului, din izvorul limbii orale. Literatura care se inspiră numai din literatură, adică din „viața” literaturizată a cuvântului, scria Bahtin, este „literaturitatea” meseriașilor care se naște și moare uitată în paginile revistelor literare, fără să poată evada

din „Timpul” al contemporaneității în „timpul mare al istoriei”. Aceste origini ale marilor tradiții ale creației verbale populare nu trebuie căutate numai decât în timpuri străvechi, pentru că tradiția, cum spunea Gadamer, vine ea însăși la noi, dacă știm să o întrebăm și să ascultăm atent ce ne spune prin cuvânt.

O nuanță a problemei este de ce traducătorul român, despre care am amintit la începutul textului, a neglijat opțiunea autorului, readucând în titlul lucrării menționate *discursul*, la care Bahtin tocmai renunțase? Am arătat mai sus că pentru Bahtin cuvântul este mai mult decât cuvântul în înțelesul lui de discurs. Deci a fost preferată o traducere interpretativă în locul uneia literale. Într-adevăr, *слово* este mai aproape de discurs decât de cuvânt în înțelesul „obișnuit”. Dar care este acest înțeles obișnuit al „cuvântului”? Căutând cuvântul cel mai potrivit pentru conceptul bahtinian, traducătorului i-a scăpat că tocmai „cuvântul” nostru latino-românesc exprimă cel mai bine, prin originea formei lui interne, această noțiune. Doar „cuvântul” este descendentul direct (singurul, se pare, din toate limbile romanice) al etimonului latin *conventum* – înțelegere asupra unor lucruri de mare importanță pentru întreaga comunitate obținută într-un „conventus” – întrunire, adunare a membrilor comunității. Deci cuvântul nostru a fost de la origini „cuvânt-împreună” (C. Noica [12]) al rostirii românești. Anume cu acest sens, de cuvânt-enunț într-o *con-vorbire*, termenul s-a putut înrădăcina în română. Deși în cadrul unei adunări publice sau al unui „cuvânt înainte” la o carte, nimeni nu se gândește la o „unitate de bază a vocabularului care reprezintă asocierea unui sens și a unui complex sonor”, adică la o accepție lexicografică a cuvântului, ci anume la cuvântul-enunț, ca replică de dialog la alt cuvânt-enunț deja rostit sau anticipat, adică ne gândim la rostirea „cuvântului împreună”. Or, în dicționar, ca și în lingvistică, în general, lucrurile ne apar răsturnate: în capul articolului este pusă o noțiune lingvistică abstractă și formalizată, iar sensurile reale ale *cuvântului* sunt prezentate ca niște exemple de sensuri particulare ale unor expresii concrete, derivate, chipurile, din noțiunea generală. În realitate, ele nu derivă din aceasta, ci, mai curând, ne conduc la sensurile reale derivate din sensul original al „cuvântului”, dat la sfârșitul articolului, ca o oarecare etimologie. În realitate sensul lui original este și sensul general, obișnuit, de la care au derivat înțelesurile particulare ale expresiilor-exemple, ca lăstari ai cuvântului-rădăcină.

De altfel, cuvântul are o rădăcină comună cu *evenimentul ce survine* și exprimă ceea ce Bahtin numea *событие со-бытия* – *evenimentul co-existenței*, adică al conviețuirii prin *con-venire*. Sensul original al *cuvântului* exprimă deci originea tuturor cuvintelor ca evenimente ale adunării împreună și ale înțelegerii asupra unor lucruri de primă însemnătate. Adică exprimă originea și natura dialogică a limbajului uman.

Opțiunea traducătorului român este simptomatică pentru modul în care noțiunile teoretico-lingvistice abstracte substituie în conștiința noastră lingvistică conținutul real al cuvântului întreg și opacizează forma lui internă care conține sensul-matrice produs de o situație reală și de o trebuință fundamentală a comunicării umane. Această „uitare” este condiționată de presiunea crescândă pe

care formalismul o exercită prin limbajele specializate, convenționalizate asupra conștiinței lingvistice a vorbitorilor școliți, obișnuiți cu o limbă vorbită „ca la carte”, cu discursuri excesiv logizate în care cuvântul, redus la rolul umil de simplu mijloc, nu mai este un cuvânt întreg. Traducătorul, prin cedarea făcută acestei presiuni, a ratat șansa de a recuceri și de a elibera, împreună cu *slovo* al lui Bahtin, și „cuvântul” nostru din prizonieratul „lingvisticității” lui. Căci cuvântul adevărat, întreg, nu este un cuvânt oarecare, ci o mină inepuizabilă pe care dicționarul nu o poate explora în totalitate.

REFERINȚE

1. M. M. Bahtin, *Probleme de literatură și estetică*. Trad. de N. Iiescu. Prefață de Marin Vasile, Editura Univers, București, 1982.
2. Лекции М. М. Бахтина 1924-1925 гг. 4-я лекция (25 окт. 1924) // М. М. Бахтин, Pro et contra. Личность и творчество М. М. Бахтина в оценке русской и мировой гуманитарной мысли, СПб, РХГИ, 2001. Aceste manuscrise inedite au fost publicate prima dată în culegerea *М. Бахтин как философ*.
3. М. М. Бахтин, *Эстетика словесного творчества*, Искусство, Москва, 1979.
4. M. Heidegger, *Timp și ființă*. Traducere din germană de Dorin Tilinca și Mircea Arman. Studiu introductiv de Radu Enescu, „Jurnalul literar”, București, 1995.
5. F. E. D. Schleiermacher, *Hermeneutica*. Trad., note și studiu introductiv de Nicolae Râmbu, Editura Polirom, Iași, 2001.
6. T. S. Cazacu, *Perspectiva istorică a problemei limbajului. I.I. Asocianismul mecanicist // Idem. Limbaj și context. Problema limbajului în concepția exprimării și a interpretării prin organizări contextuale*, Editura Științifică, București, 1959.
7. Г. Г. Гадамер, *Актуальность прекрасного*, Искусство, Москва, 1991.
8. Pentru detalii despre acest concept al lui E. Coșeriu și conținutul lui filozofico-lingvistic vezi Anatol Gavrilov, *Fondul epistemologic și umanistic al conceptului de „lingvistică integrată”*, „Metaliteratura”, 2001, vol. 2.
9. Mai concret despre conceptul „metalingvistică” vezi articolul *Metalingvistica sau dialogistica enunțului*, „Revistă de Lingvistică și Știință Literară”, 2005, nr. 1-3.
10. E. Coșeriu, *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii*. Cu o prefață de Silviu Berejan și un punct de vedere editorial de Stelian Dumitrăcel, Editura Știința, Chișinău, 1994.
11. М. М. Бахтин, *Эстетика словесного творчества*, Искусство, Москва, 1979.
12. C. Noica, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, Editura Humanitas, București, 1996.

Constantin ȘCHIOPU **CARACTERIZAREA PERSONAJULUI LITERAR DIN PERSPECTIVĂ ESTETICĂ**

Caracterizarea personajului literar este o operație indispensabilă unui comentariu școlar. Deja în clasa a V-a elevii operează cu astfel de concepte ca: personaj literar, portret fizic, portret moral, procedee de caracterizare, caracterizare directă / indirectă, gros-plan, schiță de portret, caricatură etc. În procesul studierii / receptării literaturii perspectivele de caracterizare a personajului literar se pot diversifica foarte mult, ajungând să reprezinte un grad sporit de dificultate. Spre exemplu, în clasele de liceu, conform obiectivelor de referință stipulate de curriculumul național, elevii trebuie să poată include personajul literar într-o tipologie social-umană, în una estetică, să estimeze semnificația acestuia în opera literară, să interpreteze varietatea modalităților de caracterizare, să identifice statutul personajului literar (de personaj / actor, de personaj-narator), să releveze atitudinea scriitorului față de personajul creat și s-o compare cu propria viziune supra acestuia din urmă etc. Mai mult decât atât. Raportarea personajelor la câteva dintre marile convenții estetice ale literaturii îi ajută pe elevi să înțeleagă ideologia unei epoci, exprimată într-un model uman, pe care ea și l-a elaborat. Or, dacă în perioada Evului Mediu „mitul cavaleresc al suzeranității feminine este echilibrat prin imaginea eroului cavalier fără teamă și fără prihană” (Silviu Anghel), iar în clasicism întreaga literatură ține să fixeze identitatea personajului mai degrabă dintr-o perspectivă morală, idealul epocii constituindu-l imaginea celui care-i preocupat să-și înfrângă instinctele, pasiunile, în programul literar al romanticilor portretistica răstoarnă monotonia echilibrului clasic, creând noi efecte estetice prin introducerea în imagine a grotescului, a monstruozității, a urâteniei, aspecte altădată refuzate. Dar dacă, pe de o parte, romantismul intenționase mai mult o exaltare a omului, recunoscându-i aspirații care-l înălțau dincolo de limitele sale firești, realismul, pe de altă parte, urmărește mai degrabă o coborâre a lui la scara firească a vieții.

În lucrarea sa *Teorie și analiză literară*, Constantin Parfene insistă asupra diverselor tipologii de personaje literare, luând ca repere mai multe criterii de clasificare. Astfel, după Constantin Parfene, personajele se împart în mai multe categorii: a) fictive, cu rădăcina într-o existență umană atestată istoric, personaj – scriitorul însuși, personaj alegoric (avându-se în vedere gradul și modalitățile de transfigurare a realității), b) principale, secundare, episodice (conform locului ocupat în acțiunea operei), c) individuale, colective (după modul cum evoluează personajul), d) complexe, plate (după amploarea constituirii), e) clasiciste, romantice, realiste, de factură modernă etc. (în dependență de formula estetică).

Caracterizarea personajului literar din perspectiva modalităților de transfigurare a realității, a locului ocupat în acțiunea operei ori a modului cum evoluează este o operație frecventă în cadrul orelor de literatură și mai puțin dificilă în comparație cu cea de raportare a lui la o formulă estetică. Integrarea personajului nu numai într-un sistem structural caracterologic sau funcțional, dar și într-o formulă estetică poate pune bazele unei înțelegeri organice a operei literare de către elevi, poate contribui la o interpretare în spirit pozitiv al acesteia. În cazul dat este nevoie de o bună cunoaștere de către elevi a caracteristicilor de fond ale uneia sau a altei școli literare, a trăsăturilor definitorii ale personajului clasicist, romantic, realist, naturalist, expresionist etc. Problema se complică și mai mult în situația în care profesorul e nevoit să caute soluțiile adecvate și optime pentru predarea temei respective, astfel, ca elevii să poată deosebi în final un personaj romantic de unul realist ori clasicist, să releve chiar tipurile de personaje din cadrul unei formule artistice (personajul romantic, de exemplu, într-o operă artistică apare în ipostaza titanului – om superior, de o moralitate desăvârșită, cu o putere enormă de sacrificare în numele unui ideal; a demonului – un personaj revoltat, mistuit de pasiuni; a geniului – personalitate excepțională, cu o fantezie extraordinară și putere de pătrundere pe măsură; a inadaptatului pasiv / activ; a visătorului; a copilei inocente etc., în timp ce personajul realist poate să reprezinte mai multe tipuri umane, cum ar fi: parvenitul, zgârcitul, snobul, orfanul, parazitul, avarul, muncitorul, leneșul ș.a.). În virtutea celor afirmate mai sus, menționăm că la lecțiile de literatură se va vorbi despre om ca proporție divină (în antichitatea clasică), despre o imagine a omului imperfect, vinovat, damnat (în literatura Evului Mediu), despre omul forță (în literatura Renașterii), despre om ca rațiune și echilibru (în clasicism), despre imaginea acestuia ca realitate duală, antagonică (în literatura romanticilor), despre om ca entitate complexă (în literatura realismului), și despre o imagine a omului ca inerție (în literatura de avangardă).

La ce tehnici de lucru va recurge profesorul pentru a le forma elevilor capacitatea de identificare și de caracterizare a personajului literar din perspectivă estetică? Cel mai la îndemână procedeu pe care îl poate folosi chiar la etapa inițială de caracterizare a personajului este *piramida*. Conform acestuia, elevii sunt solicitați să prezinte informația principală din opera literară în formă de piramidă, completând rândurile după cum urmează:

- Rândul I: numele personajului;
 Rândul II: starea socială, ocupația lui, profesia;
 Rândul III: trei trăsături de caracter ale personajului;
 Rândul IV: comportamentul (într-o situație concretă);
 Rândul V: problema cu care se confruntă;
 Rândul VI: felul în care soluționează problema.

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....
- 6.....

Menționăm că această activitate – completarea spațiilor libere ale piramidei – urmărește, în primul rând, concentrarea atenției elevilor asupra câtorva detalii importante ale personajului construit conform unei formule estetice. Astfel, în procesul caracterizării personajului clasicist, bunăoară, din spațiile completate ale piramidei elevii vor observa și deduce că personajul respectiv provine, de regulă, din aristocrație (stare socială – rândul al II-lea al piramidei), demonstrează echilibru și consecvență a caracterului cu sine, are simțul onoarei și al datoriei și o formulă sufletească unică (trăsături de caracter – rândul al III-lea), acționează calm, cumpătat (comportament – rândul al IV-lea), în rezolvarea unor dileme rațiunea îi domină sentimentele (mod de rezolvare a problemei – rândul al VI-lea). Altul va fi conținutul piramidei în urma prezentării de către elevi a informației pe marginea personajului romantic. Acesta poate proveni din cele mai diferite medii sociale, e sfâșiat de stări interioare contradictorii, reprezintă caractere excepționale în împrejurări excepționale, e complex, evoluează între extreme, iar viața lui nu are o durată normală. Spre deosebire de primele două, personajul realist provine din medii sociale diferite, reprezintă caractere tipice în împrejurări tipice, fiind un exponent al unei categorii sociale, e în permanentă transformare în raport cu mediul social-politic, psihologia lui se desprinde din portret, comportament, vorbire, mediu în care trăiește și e pusă sub semnul unor trăsături dominante, e condiționat de societate, devine o instanță dominantă a discursului narativ și are rolul de mediator în relația „autor – narator – cititor”. Altele sunt însă trăsăturile personajului din proza de factură modernă. Acesta este urmărit cu precădere în planul vieții interioare, refuză încadrările tipologice determinate social, are o psihologie surprinzătoare, complicată, imprevizibilă, acțiunile lui sunt adeseori aparent inexplicabile în raport cu psihologia comună, relațiile cu lumea, cu societatea, cu familia stau sub semnul tensiunii și exprimă refuzul normelor ei, el evoluează sau are fațete multiple, adică se „oglindește” diferit în cei din jur, acțiunile-i sunt determinate de ereditate, boli, instincte, obsesii (personajul naturalist), el nu repre-

zintă o individualitate conturată, ci este o expresie a unor sensibilități / senzații (personajul simbolist), e o figură generică, reprezentativă pentru o anumită categorie, fiind mai mult un simbol al unor idei, decât o individualitate umană (personajul expresionist). Desigur, analiza fragmentelor de text artistic din perspectiva acestor caracteristici este o modalitate eficientă de formare la elevi a deprinderilor de a deosebi un personaj clasicist de unul romantic și de a argumenta raportarea lui la o formulă estetică anume, maniera în care a fost el construit de scriitor. Sarcinile de lucru ce ar însoți fragmentele din textul literar pot fi diferite. Mai jos propunem o secvență de text și câteva sarcini a căror soluționare îi va ajuta pe elevi să pătrundă esența personajului romantic (în cazul dat) ori a oricărui tip de personaj (în cazul unui alt text ce aparține altei formule estetice):

Nu era un cap urât acela al lui Dionis. Fața era de acea dulceață vânăată albă ca și marmura în umbră, cam trasă fără a fi uscată, și ochii tăiați în forma migdalei erau de acea intensivă voluptate pe care o are catifeaua neagră. Ei înotau în orbitele lor – un zâmbet fin și cu toate astea atât de inocent trecu peste fața lui la spectacolul ce-l privea. Ridicându-și căciula cea miștoasă, vedem o frunte atât de netedă, albă, corect boltită, care coincide pe deplin cu fața într-adevăr plăcută a tânărului meu. Părul numai cam prea lung curgea în vițe până la spate, dar uscăciunea neagră și sălbatecă a părului contrasta plăcut cu fața fină, dulce și copilărească a băiețanului. Își puse în cui paltonul ud și, la aroma îmbătătoare a unei cafele turcești, ochii lui cei moi și străluciți se pierdură iar în acea intensivă visătorie care stă câteodată atât de bine băieților, pentru că seriozitatea contrastează totdeauna plăcut cu fața de copil /.../ Dionis făcea cu-n creion un calcul matematic pe masa veche de lemn lustruită și adesea surâdea. Ochii lui cei moi și străluciți se pierdură iar în acea intensivă visătorie. Melancolia la vârsta lui este semnul caracteristic al orfanilor; el era orfan, o existență – cum sunt multe la noi – fără de speranță și, afară de aceea, determinat prin naștere la nepozitivism.

Sarcini de lucru:

1. În baza textului alegeți din șirul de mai jos și bifați caracteristicile ce aparțin, după părerea voastră, personajului romantic.
2. Ținând cont de caracteristicile definatorii, justificați (ori combateți), cu referințe la fragment, tipul de personaj romantic.

Trăsături caracteristice:

1. Este un erou excepțional.
2. Provine din aristocrație.
3. Este visător, melancolic.
4. Are un caracter tipic, acționând în împrejurări tipice.
5. Este un singuratic.
6. Este construit antitetic.

Menționăm că în procesul rezolvării sarcinilor, elevii vor găsi lesne în text detaliile ce scot în evidență un personaj excepțional (*ochi de acea intensivă voluptate..., zâmbet fin, inocent, frunte atât de netedă, albă, corect boltită etc.*), visător (*ochii lui cei moi și străluciți se pierdură iar în acea intensivă visătorie*), melancolic (*Melancolia la vârsta lui este semnul caracteristic al orfanilor*), dominat de sentimentul singurătății (*el era orfan...*) și construit antitetic (*fața... cam trasă fără a fi uscată; un zâmbet fin și cu toate astea atât de inocent, seriozitatea contrastează totdeauna plăcut cu fața de copil etc.*).

Având în vedere faptul că la etapa de caracterizare a personajului romantic elevii deja cunosc trăsăturile definitorii ale celui clasicist, profesorul poate include în fișa de lucru doar trăsături (4-5) ce aparțin personajelor clasicist și romantic. Astfel, recurgând la metoda excluderii, elevii vor identifica, în șirul propus, foarte repede caracteristicile personajului romantic. Nu le rămâne decât să le justifice prin referințe la fragmentul indicat de profesor pentru analiză.

Este incontestabil faptul că recunoașterea unui personaj de orice factură estetică este posibilă și grație mărcilor stilistice caracteristice uneia ori altei școli literare. Or, personajul clasicist se impune prin concizia, claritatea, puritatea și precizia exprimării, personajul romantic are un limbaj foarte colorat, o libertate deplină a rostirii, este retoric (utilizează întrebarea retorică, adresarea, exclamația retorică), personajul realist manifestă o exprimare sobră, insistă asupra detaliului, iar cel din proza modernă are un stil impersonal al vorbirii (personajul naturalist), o violență a limbajului (personajul expresionist), combate retorismul, apelând la sugestie (personajul simbolist), dă dovadă de un limbaj încifrat, geometric (personajul din proza ermetică). Ținând cont de acest fapt, profesorul va propune elevilor mai multe sarcini de lucru menite a le forma deprinderi de caracterizare a personajului pe baza analizei mărcilor stilistice. Exemplificăm:

Se dă fragmentul:

Ximena:

Rodrig, ah! Ai dreptate, cu toată vrăjmășia
 Nu pot blama pe-acela ce-și face datoria,
 Și-n chinurile mele ce-asupra-ți se răsfrâng
 Eu nu te-acuz pe tine, pe mine mă deplâng;
 Știi ce se cheamă cinste și cum înflăcărează
 Asemenea insultă o inimă vitează,
 Tu n-ai făcut, firește, decât ce se cădea,
 Dar mi-arătași de-asemeni și datoria mea,
 Funesta-ți vitejie mi-arată prin avântu-i
 Cum îți răzbuni un tată și-onoarea cum ți-o mântui.
 Aceeași râvnă cată la rândul meu să pun
 Onoarea să mi-o mântui, pe tata să-l răzbun /.../

50 Limba ROMÂNĂ

Oricât iubirea noastră ar vrea să te reție
Voi ști să dau dovadă de-aceiași bărbăție
Don Rodrigo:

Nu pregeta atunci să faci ce ești dator
Spre-a împlini o jertfă atât de-nălțătoare!
Mândria ta îmi cere viața – vin și-o ia!
Osânda-mi va fi dulce și dulce moartea mea!
S-aștepți până ce legea își va rosti sentința,
E să-mi întârzii moartea și ție biruința.
Prea fericit muri-voi răpit de brațul tău.

Sarcini de rezolvat:

1. Observați dacă personajul se exprimă:

- clar, precis, concis;
- într-un limbaj colorat, utilizând întrebări, exclamații retorice, adresări;
- sobru, insistând asupra detaliului;
- sugestiv, apelând mai mult la simbol.

2. Identificați în fragment mărcile stilistice (cuvinte cu sens propriu / figurat / ambiguu, termeni preciși, retorisme ș.a.) ce demonstrează un anumit fel de exprimare a personajului.

3. Precizați, în baza mărcilor stilistice atestate, tipul de personaj (clasicist / romantic / realist etc.).

În continuare, pentru a înțelege și mai bine tipologia personajului de factură estetică, elevii vor fi solicitați să rezolve următoarele sarcini de lucru:

1. Alegeți una sau două trăsături de caracter / o manifestare de comportament ale / a personajului romantic și ilustrați-le printr-un personaj din operă.

2. Indicați două sau trei trăiri ale personajului romantic / realist / clasicist / modern pentru a demonstra că el are o formulă sufletească unică / complexă.

3. Urmăriți modul de trai și durata vieții personajului romantic / realist / clasicist. Formulați concluzia de rigoare.

4. Determinați tipul de personaj romantic / realist / modern ce se desprinde din operă. Argumentați.

La etapa finală, a consolidării cunoștințelor, profesorul le va propune elevilor un test care să includă următorii itemi:

1. Subliniați în propoziția principală cuvântul corespunzător, iar în cea subordonată bifați afirmația corectă:

Ilie Moromete este un personaj realist / romantic / clasicist, deoarece:

- a) are o formulă sufletească unică;
- b) reprezintă caractere tipice în împrejurări tipice;
- c) e o personalitate excepțională, cu o fantezie extraordinară.

2. Completați spațiile libere:

- a) *Personajul din proza realistă deseori acționează în circumstanțe (ce fel de?) Drept exemplu poate servi personajul, care acționează în următoarele circumstanțe*
- b) *Personajul realist este un exponent al unei categorii sociale. Astfel Ilie Moromete reprezintă (pe cine?)*
- c) *Structura psihologică a personajului realist e pusă sub semnul unor trăsături (ce fel de?) Exemplific prin următoarele:*

3. Creați în limita unei jumătăți de pagină portretul unui personaj realist imaginar.

În concluzie subliniem că în procesul receptării textului literar caracterizarea personajelor este încă tributară unui schematism (se insistă excesiv doar asupra trăsăturilor psiho-caracterologice). Ceea ce rămâne în afara demersului analitic este tocmai punerea în lumină a anumitor valențe ale personajului, privit / analizat din perspectivă estetică. Or, a caracteriza un personaj înseamnă a-l înțelege, a-i sesiza mobilul comportamental, a-l raporta la universul de viață ce l-a generat și în care își duce existența, la ideologia epocii exprimată în modelul uman elaborat, a-l judeca valoric, a-i desprinde virtuțile sau defectele lui morale ca tip artistic. Numai definind, împreună cu elevii, toate aceste obiective, se poate spune că analiza literară a unei opere artistice și implicit caracterizarea personajului au o finalitate eficientă.

Sorin **INVENȚIA MEA**
ANCA

zeul pe care l-am inventat
încă nu mi l-am tatuat pe braț
îl ascund încă sub limbă
îl nerostesc încă pe unde apuc
îl învăț pe îndelete însingurarea
și mersul pe sârmă cu ochii închiși
înainte de-al arunca în groapa leilor umani

zeul pe care l-am inventat
nu-și cunoaște încă numele și menirea
și n-o să i le dau preț
până când nu sunt absolut convins
c-a-nvățat singur să moară...

AMPRENTE BLESTEMATE

mă spăl cu îndărătnicie
de jegul acestor amprente
care mă obligă
mai presus de voința mea
la identitate

zilnic consum tone de săpun
 mii de litri de apă
 nu se poate ghici însă
 nici măcar umbra unei eroziuni
 în geografia acestor
 blestamate amprente de granit
 și chiar dacă în groapa cu lei le arunc
 prostește și-n ciudă
 revin și mai frumoase
 și la loc se-alipesc

mă spăl până și-n somn pe mâini
 fără-ncetare
 mă spăl poate de frica
 de-a nu mă naște din nou...

CU OCHII ÎNCHIȘI

lampadarele voastre mă-orbesc
 risipa lor mă strangulează

eu nu vreau să văd totul
 iubesc lucrurile-n semiobscur
 în mătasea aceea semoasă și febrilă de mister

aveți milă
 de pupilele mele
 și scutiți-mă de toate aceste racordări
 la real și la faimoasa iluminare

eu sunt incurabil
 deci pură pierdere de energie și timp pentru voi
 vă veți alege în final
 doar cu un orb nerentabil și posac

stingeți-vă deci lampadarele superbe
 eu voi găsi oricum o cale
 de-a-mi urma drumul
 fiți fără teamă
 chiar și cu ochii închiși...

ARUNCAREA ÎN TRUP A VENINULUI

E-o lumină fără amurgire, veninoasă și continuă,
cu șerpi albi-negri împlețiți în plete.

Pruncii s-au oprit intrauterin
din clocirea facerii.

Bărbații se zidesc de vii în licori tot mai tari.
Tot mai aspru se face ochiul care stă-n văzduh
și mușcă din priviri pământul.

Înclăită-i natura rotitoare-n gol
și toate gurile-s de lupi flămânzi.
Solii-și vând solia pe cei mai ieftini arginți.

Orice gând se sparge ca o sticlă de geam
lăsând să se vadă absența-ncăperii.
Blestemul se-ntoarce acasă.

Vai de cei care au deasupra trupurilor acoperiș;
în curând se va nărui peste ei cu văzduh cu tot.
Sosirea trenului în gară e o-ntâmplare
atât de nefirească

încât călătorii nici nu îndrăznesc
să mai coboare din el –
și poate-i mai bine așa
orișicum pericolul e în orișice plămân
și respirația șlefuieste piatra
care o va îneca.

Vai de cei care au doar o singură umbrelă
împotriva acestei ploii
care va cădea toată deodată.
Suntem într-adevăr în primejdie –
ceasul bunicului s-a oprit
și pendulează, atârând de lanțul cel de argint,
sec scrâșnind pe perete.

Cineva țipă pe străzi
cum că altcineva l-a văzut pe Noe
ieșit din minți călare pe-o secetă mare
peste câmpii
înspre nu știu unde gonind.

Aiurea!

Noe doarme la mine pe prag
de mii de ani
visând același vis ermetic și etanș închis
să nu prindă igrasie sau mucegai.
E-o duminică fără amurgire
tatonată-ntr-o după amiază plină de bube
și babe proorocitoare.
Eu ies în curte uimit să-l întâmpin pe tata
care după atâția ani petrecuți
dincolo de râpă
și-a amintit că-nainte de plecare
nu-și bătu coasa cum se cuvine.
El trece prin mine
(purtat doar de grija expusă mai sus)
de-a dreptul în șură...

.....

De-aici dragă răbdător auditoriu
filmul s-a rupt decapitând povestea
acelei dumineci fără amurgire
și tot ce-mi mai pot aduce aminte
e ca-nceput deodată ploaia...

CINE VINE CINE PLEACĂ

nu știu ce m-a apucat
așa ca din senin
să-l întreb într-o zi
(foarte strategic)
pe tata
care dintre noi doi
e cel care vine
sau cel care pleacă

el s-a făcut că nu mă aude
(sau poate chiar nu m-a auzit)

56 Limba ROMÂNĂ

am insistat
(așa cum îmi este felul)
el s-a făcut din nou că nu mă aude
(sau poate chiar nu m-a auzit)

am întrebat a treia oară
(oarecum intrigat)
în timp ce tata
își umplea paharul cu vin
a sorbit odată adânc
pe urmă mi-a întins
și mie licoarea aurie
am sorbit și eu odată adânc
și-n clipa următoare
am uitat subit
ce-am întrebat atât de insistent
el însă mi-a dat
ceva mai târziu
în primul meu poem
cumplitul răspuns
și de-atunci mi-l dă mereu
iar eu tremur de spaimă
de ziua când fiul meu
mă va întreba ca din senin
care dintre noi doi
e cel care vine
sau cel care pleacă
deoarece știu
că nu-i pot rămâne dator
tocmai cu un astfel de răspuns...

DOUĂ FEȚE PENTRU UN SINGUR CHIP

doamne mi-am zis a venit seara peste inimile noastre –
rufe întinse pe sârme ghimpate
peste care fără-ndoială-și vor vărsa
astrele din nou lacrimile lor însângerate
doamne mi-am zis a venit seara
în cuibul cel de cuc uitat

îmbălsămându-i numele-n tăcere
 ca și când nimeni niciodată nu l-ar fi auzit
 doamne mi-am zis chipul meu are două fețe
 care-n oglindire nu se mai răsfrâng...

GESTURI DOMESTICITE

Sunt trezit din somn
 pentru a-mi identifica
 propriul cadavru
 adunat într-un cearșaf
 de sub șenilele de tanc
 ale realității.

Sunt suspectat de-acest incident.
 Mi se atribuie vina.

Sunt anchetat ore în șir,
 zile, săptămâni la rând
 până când recunosc în cele din urmă,
 ca-n delir, faptul
 că n-am rezistat eroic,
 lăsându-mă sedus
 de neputința de-a nu rămâne nenăscut,
 c-am abuzat (și nu doar pe-alocuri,
 întâmplător sau din necunoștință de cauză)
 de-această libertate
 asumată fără aprobare
 și deci anonimă.

Mi se face dreptate în cele din urmă
 redându-mi-se dreptul la somn
 după nenumărate ore de trezie obligatorie,
 după nenumărate zile, săptămâni,
 anotimpuri și ani întregi,
 voi fi deci liber
 până când cadavrul meu
 cel de mine identificat
 se va descompune
 făcând loc unuia mai tânăr,
 mai rezistent la ispite
 și mai puțin atașat nașterii.

58 **Limba ROMÂNĂ**

Și aștept printre presimțiri
să fiu din nou trezit din somn
pentru a-mi identifica noul cadavru
niciodată căzut la datorie...

DESPRE GEOMETRIA GOLULUI CARE SE UMPLE

înainte de-a veni marea
cu ale ei valuri
răsturnate-n albe spume
veni un pescăruș
parcă înaintemergător
și-n picaj
deasupra țărmlui incandescent
și clocotitor

așteptam ca actul întâi
să fie asemeni unei femei
însărcinate dintotdeauna
însă ochiul
rămas înțepenit în privire
de după izgonirea din ciclop
dădea ocol minusculului nostru trup
intimidându-l strategic
într-atât de tare
încât naufragiat în cele din
urmă-ntr-un delir aproape sacru
trecu pe lângă noi
deschizând o fantă spre alt timp
și spre altă dimensiune
nașterea sferei
care urma să-nsuflețească
prima rostire
primul alfabet
deci n-o să pot mărturisi despre

prima durere aproape nimic
chiar dacă mai răzbat și azi
încă spre mine zvonuri...
tac
chiar dacă tăcerea nu mai e de aur
nu mai poate fi de aur
și nu mai poate fi
inclusă în nici o ordine de zi
și ce rost ar mai avea
deja s-au înălțat
schelele șantierului de demolare
a începutului
femeia aceea e la fel de frumoasă
ca și-naintea facerii
mai vine uneori prin nopțile
ploioase și-mi bate la geam
vine mereu în speranța
de-a aduce vorba
de acel act fără de pereche-n istorie
eu însă tac
cu încăpățânare și mai arunc un
lemn pe foc
spre a-i putea recita ultimul
vers al poemului meu fără sfârșit
se dă mulțumită-ascultând
până ce stă ploaia
și-naintea zorilor
mai prindem cu colțul ochilor
însângerați de nesomn
reverența vreunui astru rătăcit
transparentizându-se în dreptul discului
solar
deși mereu
nedestăinuită
pleacă parcă ușurată
înapoi în scorbura ei de nimeni știută
acea femeie care începuse totul

60 **Limba ROMÂNĂ**

îi sorb cu privirile-mi pierdute
de la geam
spre amiază plecarea
și-mi spun
timpul nu are nimic feminin
și-mi spun
inima nu are nimic masculin
dovadă sigură acest poem
această femeie mamă
deși calcă cu tălpile ei pe chipul
pământului
pământul îi este străin
pământul este masculin țip
ca ieșit din minți
dar țipătul meu este pur și simplu
strâns de gât
de șenilele tancurilor
care-nterup brusc imaginea spre
femeia planetară
un soldat mă somează
doi soldați mă somează
trei soldați mă somează
nu numai soldații mă somează
să-mi retrag privirile pierdute
din fereastră
altfel vor fi nevoiți să intervină
negreșit spre a restabili echilibrul
între mine cel aruncat în realitate
și cel proiectat în oglinzile
lor mici de buzunar
care cică niciodată nu-i trădează
pentru o clipă păsările sunt
de partea mea
parcă și norii dau să se adune
deasupra lumii
însă nimic și nimeni nu se
poate împotrivi acestor slujbași
teribil de bine instruiți

trag perdeaua în cele din urmă
și tac
trag perdeaua croită din
steagurile cu gaură a părinților
acestor marionete care vor
să-miucidă femeia
care de bine de rău i-a născut...

Sorin Anca s-a născut la 7 august 1972 în Poiana Galdei, județul Alba, poet, grafician, artist plastic și compozitor cu domiciliul în Germania.

Sorin Anca a fost primul născut într-o familie de țărani. Tatăl său a murit când el avea 10 ani. A urmat meseria tatălui său, ca mecanizator, dar acest lucru nu i-a adus nici un fel de satisfacții.

În anul 1990 a absolvit Liceul Agro-Industrial din Aiud.

După două încercări eșuate de „evadare” din România comunistă (una din ele sfârșind cu arestarea sa), în iunie 1990 reușește să ajungă în Germania și să se stabilească la Nürnberg, unde rămâne până în 1995. Se mută apoi la Königsbrunn, după care, în 2001, la Donauwörth, actualmente locuind la Stettenhofen.

Este redactor fondator (2002) și realizator, împreună cu soția sa Claudia, al revistei de creație a diasporei românești „Galatea”, în care publică poeți stabiliți în afara României geografice și politice.

Activitatea de creație literară

Debutază, în 1997, cu volumul de versuri *În numele tău*, Editura IMAGO, Sibiu, volum cărui i s-a decernat „Premiul Salonului Național de Carte Cluj”, pentru debut.

Publică în diferite reviste literare: „Rostirea Românească”, „Vatra”, „Argo”, „Columna”, „Observator Muenchen”, „Dorul”, „Arche Noah”, „Discobolul”, „Casa”, „Curierul Românesc”, „Lettre International”, „Unu”, „Transilvania”, „Poezia”, „Provincia Corvină”, „Poesis” etc.

Despre creația sa literară au scris: Alexandru Cistelean, Alexandru Lungu, Andrei Zanca, George Vulturescu, Mihai Posada și mulți alții.

Activitatea de creație plastică

În anul 2000 a realizat primele lucrări de artă plastică și primele sculpturi.

În anul 2002, Sorin Anca a suferit o criză existențială (probleme de sănătate și o dramă familială). În această etapă a vieții a realizat cele mai semnificative lucrări, *Îngerii*. Unele din acestea au fost expuse în holul primăriei din Heidelberg.

Urmează numeroase expoziții personale și în grup.

Din 2005 este membru al Asociației artiștilor plastici profesioniști din Germania (BBK).

Lucrări publicate: *În numele tău* (versuri), Editura Imago, Sibiu, 1997; *Lumini prăpăstioase* (versuri), Dachau, 1997; *Lacrima pământului* (haiku), Dachau, 1998; *Nesfârșita naștere / Die entlose Geburt* (versuri), ediție bilingvă română și germană, Editura Radu Bărbulescu, München, 1998; *Zidirea de viu* (versuri), Editura Arhipelag, Târgu-Mureș, 1999; *Poeme / Gedichte*, ediție bilingvă, Editura Radu Bărbulescu, München, 2000; *Pictopoeme* (versuri / desen), volum colectiv cu Alexandru Lungu, Königsbrunn, 2001 (Editura Argo, Bonn); *Dincolo de aici* (versuri), Königsbrunn, 2002; *Nirosa – un anume fel* (versuri), Editura Galatea, Königsbrunn, 2004; *Nabellos* (Fără buric) (versuri în limba germană), Editura Radu Bărbulescu, München, 2004, *Wahn* (Demență) (versuri în limba germană), Books on Demand, 2008.

Cristinel MUNTEANU UN IMPORTANT SIMPOZION DE JURNALISM**(IMPRESIILE UNUI PARTICIPANT)**

În perioada 24-25 octombrie 2008, Catedra de Jurnalism a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca a organizat cel de-al VII-lea Simpozion Național de Jurnalism, cu participare internațională, având tema „Limba de lemn în presă – ieri și azi”. Deschiderea simpozionului s-a făcut vineri, 24 octombrie 2008, ora 9.30, în Amfiteatrul „Woodrow Wilson” al Facultății de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării, prelegerea inaugurală (*Limba de lemn în programele TV*) fiind susținută de cunoscutul realizator de televiziune Nicolae Melinescu.

Trebuie precizat, înainte de toate, că simpoziioanele organizate până în prezent de Catedra de Jurnalism a U.B.B. s-au remarcat printr-un înalt nivel științific al comunicărilor susținute, prin participarea unor personalități la acestea și prin faptul că toate lucrările celor șase simpoziioane anterioare au fost publicate în volume, la edituri prestigioase din România (Polirom, Tribuna, Limes).

Cel de-al VII-lea Simpozion Național de Jurnalism a reunit 30 de specialiști, de la cele mai reprezentative universități ale României, din București, Iași, Timișoara, Craiova, Baia Mare, Arad, Alba-Iulia, Galați, Pitești și, evident, din Cluj-Napoca, de la universitatea gazdă. A fost, cu siguranță, cea mai importantă reuniune științifică națională dedicată unui fenomen întâlnit în presă: limba de lemn. Laudele i se cuvin în cea mai mare măsură profesorului univ. dr. Ilie Rad, inițiatorul și principalul organizator al manifestării.

Așadar, „lume bună” la această ediție: au participat cercetători / universitari de la București, co-autori ai unor lucrări fundamentale ale culturii noastre (*Gramatica Academiei* și *DOOM*² – Rodica Zafiu, Ioana Vintilă-Rădulescu, Adriana Stoichițoiu Ichim), lingviști de talie națională (Dumitru Irimia, Ionel Funeriu, Stelian Dumistrăcel, Nicolae Felecan), realizatori cunoscuți de televiziune (Nicolae Melinescu), profesori de la universități din Spania și Italia, critici literari consacrați (Mircea Popa, Aurel Sasu), scriitori de succes (Doina Ruști) sau

specialiști recunoscuți pentru contribuții la istoria comunismului (Lavinia Betea).

Cu ocazia simpozionului s-au lansat, încă din prima zi, două lucrări consacrate fenomenului lingvistic studiat: Aurel Sasu (coord.), *Dicționarul limbii de lemn*, și Gina Necula, *Reflectarea limbii de lemn în proza literară românească din deceniile al VI-lea și al VII-lea* [din sec. XX]. De asemenea, a fost prezentat volumul (tradus de Cristian Bejan și editat de Cristinel Munteanu) lui Tobias Peucer, *De relationibus novellis / Despre relatările jurnalistice*, apărut la Leipzig, în 1690, reprezentând prima teză de doctorat din lume dedicată jurnalismului. Tot cu prilejul simpozionului, s-au lansat / prezentat (sâmbătă, 25 octombrie) și alte 27 de cărți ale autorilor participanți la manifestare – un adevărat „tur de forță” prin recenta literatură de specialitate (și, de altfel, o frumoasă inițiativă a aceluiași Ilie Rad). La loc de cinste, la recomandarea profesorului Stelian Dumistrăcel, s-a aflat și nr. 9-10 al revistei „Limba Română” din Chișinău, cele câteva exemplare ajunse la Cluj fiind rapid „adjudecate” de doritori.

Tocmai pentru a aduce la cunoștința celor interesați diversitatea preocupărilor și a punctelor de vedere referitoare la conceptul și fenomenul *limba de lemn*, considerăm utilă trecerea în revistă a lucrărilor susținute (cu atât mai mult cu cât ele vor fi publicate într-un volum aparte), care au fost grupate pe trei secțiuni: **I. Limba de lemn – diversități conceptuale:** 1. Prof. univ. dr. Mihaela Albu (Craiova) – *Limba de lemn ca alienare spirituală*. 2. Prof. univ. dr. Ileana Bunget (Torino) – *Paradigme ale limbii de lemn comune, în discursurile lui Mussolini și Ceaușescu*. 3. Prof. univ. dr. Nicolae Felecan (Baia Mare) – *Principiul lexicografic sau „limbajul de lemn”*. 4. Prof. univ. dr. Adriana Stoichițoiu Ichim (București) – *Aspecte semantice ale limbii de lemn*. 5. Conf. univ. dr. Gabriela Rusu-Păsărin (Craiova) – *Limba de lemn – „teatrul” unei lumi sociale (sau limbajul radiofonic între*

Prof. univ. dr. Ilie Rad, conf. univ. dr. Elena Abrudan
și conf. univ. dr. Cătălin Baba, Cluj

obligăție și tentație). 6. Prof. univ. dr. Doina Ruști (București) – *Ziaristii, copiatori de texte în limba de lemn*. 7. Prof. univ. dr. Aurel Sasu (Cluj-Napoca) – *Militarizarea limbajului*. 8. Conf. univ. dr. Dan Stoica (Iași) – „*Corectitudinea politică*” și *limba de lemn*. 9. Prof. univ. dr. Camelia Zabavă (Craiova) – *Distorsionări morfo-sintactice în limba de lemn*. 10. Prof. univ. dr. Rodica Zafiu (București) – *Dincolo de monotonie: coduri de lectură ale limbii de lemn*. **II. Limba de lemn – ieri:** 1. Dan Anghelescu, scriitor (Craiova) – *Realismul socialist și limba de lemn în critica literară a anilor '50*. 2. Conf. univ. dr. Delia Cristina Balaban (Cluj-Napoca) – *Limba de lemn în publicitate, înainte de 1989*. 3. Prof. univ. dr. Mihai Guzun (Chișinău) – *Limba de lemn în presa sovietică*. 4. Prof. univ. dr. Dumitru Irimia (Iași) – *Panaît Istrati față cu limba de lemn*. 5. Dr. Nicoleta Mihai (București) – *Limba de lemn în discursurile lui Gheorghe Gheorghiu-Dej*. 6. Lect. univ. dr. Mihaela Mureșan (Cluj-Napoca) – *Limba de lemn în discursurile lui Corneliu Zelea Codreanu*. 7. Lect. univ. dr. Gina Necula (Galați) – *Limba de lemn – mijloc de stabilire a comuniunii fatice în discursul politic*. 8. Prof. dr. Doina Rad (Cluj-Napoca) – *Limba de lemn în presa din timpul dictaturii Regelui Carol al II-lea*. 9. Prof. univ. dr. Ilie Rad (Cluj-Napoca) – *Limba de lemn în telegramele adresate lui Nicolae Ceaușescu*. 10. Prof. univ. dr. Dumitru Vlăduț (Timișoara) – *Limba de lemn în discursul legionar*. **III. Limba de lemn – azi:** 1. Drd. Maria Aluș (Cluj-Napoca) – *Limba de lemn în presa religioasă*; 2. Prof. univ. dr. Stelian Dumistrăcel (Iași) – *Surse și registre ale limbii de lemn din mass-media românească actuală*. 3. Conf. univ. dr. Mariana Cernicova (Timișoara) – *Noulimba de tranziție*. 4. Conf. univ. dr. Daiana Felecan (Baia Mare) – *Structuri clișeizate în redactarea horoscopului*. 5. Conf. univ. dr. Oliviu Felecan (Baia Mare) – *Limba de lemn în mica publicitate*. 6. Prof. univ. dr. Ionel Funeriu (Arad) – *Limba de lemn în proiectele de cercetare științifică (granturi)*. 7. Drd. Ionel Iloae (Iași) – *Clișeul discursului electoral din perspectiva limbii de lemn actuale*. 8. Lect. univ. dr. Cristinel Munteanu (Brăila) – „*Parodiarea*” *clișeelelor aparținând limbii de lemn în publicația „Academia Cațavencu”*. 9. Prof. univ. dr. Mircea Popa (Alba Iulia) – *Limba de lemn a criticii literare*. 10. Prof. univ. dr. Ioana Vintilă-Rădulescu (București) – *Limba presei de azi – o limbă de lemn?*

Totodată, trebuie felicitat Profesorul Ilie Rad și pentru organizarea unei microsesiuni constituită din comunicările unor invitați din Spania: prof. univ. dr. Luis Veres (Valencia) – *Limbă și persuasiune: limba de lemn în presa spaniolă, în timpul dictaturii lui Franco* și prof. univ. dr. Miguel Catalán (Valencia) – *Limba de lemn, ca limbaj politic, și dezinformarea*. Adesea se uită (sau chiar se ignoră) faptul că în spațiul hispanic cercetările dedicate fenomenului mediatic sunt foarte temeinice, uneori acestea întrecându-le pe cele din mediul de limbă engleză sau franceză (la care totuși cercetătorii români se raportează, în continuare, reducăționist).

Dincolo de această expunere alertă și aridă a programului simpozionului de la Cluj-Napoca, printre impresiile generale, se cuvin a fi subliniate ospitalitatea gazdelor, buna lor organizare, vizitele la diverse obiective culturale (de pildă, la Muzeul Universității „Babeș-Bolyai”) și călătoria epuizantă (căci „lung e drumul Clujului”) dar, în definitiv, frumoasă! Și (de ce nu?) de remarcat participarea consistentă a unor colaboratori ai revistei „Limba Română” din Chișinău: Stelian Dumistrăcel, Dumitru Irimia, Nicolae Felecan (împreună cu Daiana și Oliviu Felecan), Cristinel Munteanu, Rodica Zafiu, Gina Necula ș.a.

Dumitru PANAIT ISTRATI IRIMIA FAȚĂ CU LIMBA DE LEMN

Cu foarte puține excepții, realitatea lingvistică numită prin sintagma **limbă de lemn** a fost situată în timpul regimurilor totalitare din sec. XX, definind discursul politic în vremea comunismului în special, dar și în vremea fascismului italian, a franchismului spaniol și a nazismului german. Și tot cu puține excepții, fenomenul a intrat în centrul atenției lingviștilor, de la noi precum și din celelalte țări est-europene după prăbușirea sistemului comunist în 1989.

Prin specificul ei: stereotipii lexicale și morfo-sintactice, pe fondul suspendării raportului semantic realitate – cuvânt și al absolutizării funcției conative a limbajului transformat în mijloc de manipulare a receptorului-masă, limba de lemn este limbajul demagogiei politice mai ales, realitate care precede cu mult sec. XX. Modele de manifestare a limbajului demagogic sînt denunțate de Caragiale, în comedia *O scrisoare pierdută*, de exemplu (în discursurile lui Cațavencu și Trahanache), sau în *O noapte furtunoasă*, în discursul lui Rică Venturiano (în textul publicistic și în conversația familiară), de Eminescu în publicistica lui tăioasă și pamfletară de înaltă valoare artistică. Eminescu pune chiar în ecuație definiția demagogiei, purtînd marca machiavelismului, forma degradată a ideilor lui Machiavelli: „Machiavelli recomanda să-ți ascunzi planurile adevărate și ceea ce arăți lumii să fie planuri de întreprinderi imaginare. Planul general este bunăoară **Y**. Toate faptele cîte le faci publicul le va considera ca tot atîția termeni a căror sumă finală va fi **Y**. Deci, faci armata (**a**), faci o paradă (**p**), faci un institut (**u**) – el își închipuie că toate ținesc la scopul final – **Y = a+p+u**. În realitate însă planul tău e **X**. **Y** cu toți termenii nu este decît o mască și se numără în minus, o risipă de putere aparentă, pentru a masca întru-buințarea veritabilă a acestei puteri deci:

$$y$$

$x = b+c+d+e (-a - p - u) f...=x''$ (M. Eminescu, *Opere*, vol. XV, p. 274).

Din acest unghi privind lucrurile, suspendarea raportului semantic natural, obiectiv, atît cît poate fi obiectiv procesul de verbalizare a lumii extraverbale, are o singură direcție: dinspre emițător (factorul politic) spre receptor, demosul de păcălit. Iar receptorul se lasă păcălit. Dacă în povestirea **basmului minciuna** poartă atributul creativității, lumea ficțională deschizînd căi de acces la esența Ființei Lumii, prin limbajul politic cu caracter demagogic, se spun **basne**, termen degradat semnificînd *minciuna* care propune o imagine falsă despre lumea socială.

Limba de lemn și-a pierdut pentru multe categorii de receptori în comunism funcția de mascare a realității. Receptorul era convins de falsul construit lingvistic și din motive diferite recurgea la aceleași stereotipii, într-un act de pseudocomunicare lingvistică în contradicție cu însăși natura limbii. Altfel spus, există o ipostază a limbii de lemn cu funcție de manipulare la emitere (Instanța – factorul politic) și o ipostază a limbii de lemn cu funcție de auto / apărare la receptare (Instanța care nu vrea să intre în conflict cu o forță pe care o simte de neînving sau cu o Instanță pentru care are dispreț etc.)

*

Am considerat important să intrăm în acest mod în subiectul anunțat, întrucît Panait Istrati este un caz aparte, care permite sau chiar impune să privim din mai multe unghiuri atît personalitatea scriitorului și omului Istrati, cît și recurgerea la limba de lemn în contemporaneitatea lui sau mai tîrziu.

Scriitorul român se constituia într-un caz, începînd cu sfîrșitul deceniului trei, printr-o schimbare radicală de poziție față de Utopia comunistă, pe care o credea devenită sau în curs de devenire realitate în Rusia prin Revoluția din octombrie 1917. După cunoașterea în mod direct a realității din „patria proletariatului”, unde fusese invitat să ia parte la sărbătorirea celei de-a zecea aniversări, rămînînd în Uniunea Sovietică 16 luni, înțelege că nu poate tăcea adevărul care i-a rămas ascuns doar în perioada și prin mijloacele manifestărilor sărbătorești și îl denunță prin *Spovedanie pentru învinși*, primul volum, publicat la începutul lui 1929, la Editura Rieder din Paris, din trilogia *Spre altă flacără*. Celelalte două volume, apărute tot sub semnătura lui, din motive de cenzură, erau realizate de Victor Serge, *Sovietele.1929* și *Rusia fără mască*, de Boris Suvarin. Editura era aceeași care îl făcuse cunoscut lumii prin publicarea creației sale literare: *Povestirile lui Adrian Zografi*, începînd cu *Chira Chiralina*, apoi *Moș Anghel* și următoarele, traduse imediat în peste 20 de limbi și recreate de autorul însuși în limba română.

*

În 1981, B. Suvarin publică, în revista „Kontinent” un amplu portret al lui Panait Istrati. Într-o notă însoțitoare, marcată în parte de amprenta limbii de lemn. Redacția revistei identifică, prin sintagme intertextuale – înscrise între

ghilimele – polii între care s-a instituit condiția tragică a trăirilor scriitorului înainte și după cunoașterea și dezvăluirea realităților din Uniunea Sovietică: „Amintirile lui Boris Suvarin [...] aruncă lumină asupra cauzelor care l-au transformat pe scriitor dintr-un creator cu «năzuințe revoluționare» într-un «odios renegat», și asta după ce Istrati a petrecut șaisprezece luni în țara proletariatului mondial. [...] În același timp, memoriile acestea ne ajută să înțelegem cum s-a reflectat imaginea primei țări a Socialismului în mintea intelighenției progresiste din Occident” (*Documente*, I, p. 1-2).

Această *Notă a redacției*, cum ușor se poate observa, se caracterizează printr-una din ipostazele paradoxale ale discursului în care limba de lemn (*țara proletariatului mondial*, imaginea *primei țări a Socialismului*, cu majusculă) coexistă cu denunțarea clișeeleor limbii de lemn (sintagmele puse între ghilimele).

B. Suvarin își începe amintirile din prețuia plecării lui P. Istrati și Cristian Rakovski la Moscova. El reține antiteza dintre entuziasmul scriitorului român și starea de îngândurare a lui Rakovski, și el român, născut în Bulgaria, și devenit cetățean al Ucrainei, implicit al Uniunii Sovietice, ambasador în Franța, chemat de guvernul sovietic acasă, prima etapă a unui drum dramatic în care îl va reîntîlni P. Istrati mai târziu și-i va deveni apărător – poziție în care și-a asumat riscuri, pentru care avea să plătească fără întârziere.

Plecarea în acel an, 1927, la Moscova însemna în ființa lui Panait Istrati plecarea într-o lume în care Utopia comunismului devenise sau stătea să devină realitate: „Lui Istrati nu-i tăcea gura: euforic, agitat la gândul unui pelerinaj în «Mecca comunismului», la care visa de mult timp și pe care urma să-l înceapă a doua zi, Istrati nu contenea să-și reverse entuziasmul legat de revoluție și de viitorul luminos pe care aceasta îl deschisese.” (*Documente*, I, p. 3). B. Suvarin înțelege exact temeiul poziției și stării celui care luptase ani la rînd în România pentru drepturile muncitorilor și care trăise, el însuși, în chip direct, și greul vieții, și aspirațiile muncitorilor români, elvețieni, francezi, pînă să devină scriitor de renume: „Nu avea habar de marxism – scrie Suvarin – dar asta nu-l deranja deloc; sentimentele înlocuiau la el doctrina, instinctul îl situa de partea celor săraci și exploatați, de partea jertfelor. De partea tuturor revoltaților. [...] Despre regimul sovietic știa un singur lucru: că acesta se opune lumii capitaliste” (ibidem). Dar B. Suvarin, „exclus din partidul comunist și din Internaționala a III-a în anul 1925”, observă și unde se înșela P. Istrati. El descoperise, ca mulți alții care i-au fost în preajmă scriitorului român în perioade diferite, o trăsătură definitorie – *starea de libertate*: „Acest lucru i se părea suficient pentru a-și face proiecte de a se stabili definitiv în Rusia, lui, cel incapabil să se încadreze într-o colectivitate. De parcă o personalitate liberă ar fi putut supraviețui într-o țară în care populația toată e încarcerată...” (ibidem), trăsătură pe care Istrati însuși o consideră esențială pentru ființa umană: „Prietenilor mei care au umplut pușcăriile naționale și cu care am suferit, aș vrea să le spun că niciodată drumul lor n-a fost cu totul al meu. Că niciodată n-am putut să mă împac cu un partid [...] – scria în „Adevărul literar” în iunie, 1924. Aș vrea să le mai spun că dacă pentru ei lumea e împărțită numai în săraci și bogați, să mi se îngăduiască să

cred că pentru mine lumea mai e împărțită și în *oameni ce se nasc liberi și oameni ce se nasc robi*. Robul sărac rămîne rob și atunci cînd se îmbogățește [...] iar *omul liber rămîne liber și în pușcărie*” (*Documente*, I, p. 68). Liber în ființa lui profundă, Panait Istrati a întemeiat, cu această înțelegere a ființei umane, lumea fascinantă a povestirilor sale din *Chira Chiralina*, *Moș Anghel*, *Neranțula*, *Ciulinii Bărăganului* și din alte povestiri. Cu aceeași înțelegere s-a întîlnit în șaisprezece luni, foarte diferite în curgerea lor, cu lumea Uniunii Sovietice în cele două ipostaze: *cu mască și fără mască*. Și, ființă liberă, și-a asumat rolul și riscul denunțării minciunii.

Situat între entuziasmul încrederii în lumea Utopiei comuniste și de-mascarea realității, limbajul lui P. Istrati din perioada petrecută în Uniunea Sovietică se caracterizează printr-o dimensiune semantică reflectînd componentele și atributele unei lumi ficționale și printr-o dimensiune degradată reprezentînd o lume fictivă.

Cunoașterea și numirea adevărului lumii cu care urma să ia contact scriitorul intră într-un proces de semantizare marcat de ezitarea între ficțional (ținînd de regimul Utopiei comuniste) și real, acesta în două ipostaze: cu mască (realul *fictiv*) și fără mască (realul *dezvăluit*). În ce privește al doilea termen – *realul* – este semnificativ pentru starea cu care își așteaptă călătoria – un traseu inițiativ *sui-generis*, diferit de cel propriu personajelor din *Povestiri* – momentul precedent plecării. În ființa lui Panait Istrati, euforia rememorată de B. Suvarin coexistă cu o stare de nesiguranță, de temere ascunsă, greu stăpînită, într-un dialog cu Cristian Rakovski, relatat de scriitorul român însuși într-un material intitulat *Însemnări și reportaje ale unui vagabond al lumii*, publicat în „Le Monde”, în 1928: „Ambasadorul de pînă acum, în cămașă, pășea peste vrafurile de foi înnegrite, le manevra dibaci, apucînd cîte un capăt de hîrtie și examinîndu-l o clipă, tot timpul calm, uneori grav [...] La masa mea eu îmi așezam mașinal șpalturile și îl priveam. Acele ceasornicului se mișcau tăcute și nepăsătoare. O căldură grea, sufocantă urzea noua noastră viață.

– Cristian!

– Ce-i?

– Oare voi fi dezamăgit în Rusia?

– Depinde. Dacă vei privi lucrurile la suprafață, vei fi dezamăgit. Dacă vei ști să vezi, vei înțelege.” (*Documente*, I, p. 128).

Adăugăm acestui dialog perspectiva în care înscrie A. Lunacearski, dramaturg și critic literar, comisar al poporului, pentru învățămînt, între anii 1917-1929, călătoria lui P. Istrati, descrisă în aceiași termeni dar integrați într-o frază model limba de lemn, și marcați ei înșiși, acești termeni, cel puțin de o stare de ambiguitate între dimensiunea semantică utopic-ficțională și dimensiunea semantică fictivă: „Scriitorul a devenit prietenul proletariatului de la noi, organizat, mereu în ofensivă și victorios. [...] Vrea să bată în lung și în lat cu trenul și cu piciorul uriașa noastră Siberie. Unii vor să vadă din viața noastră *ceea ce se vede la suprafață, el vrea să pătrundă esența*. Va povesti *convîngător* întregii lumi

ceea ce va vedea.” (art. *Un artist pentru săracii lumii*, în revista „Roman-Gazet”, din 1928, text publicat și ca prefață la *Domnița din Snagov*, varianta în limba rusă, Moscova, 1928; *Documente*, II, p. 30).

Panait Istrati va povesti, într-adevăr, întregii lumi ceea ce va vedea, dar ceea ce va vedea în *stratul de adâncime, dincolo de masca stratului de suprafață*. De convins, sigur a convins, dar nu a putut impune recunoașterea contradicției dintre imaginea construită prin limba de lemn și realitatea condiției umane în „patria proletariatului” în procesul de instaurare a sistemului comunist.

În contemporaneitatea apariției *Spovedaniei pentru învinși* i-a perceput foarte exact esența și a și comunicat-o, dar în mod privat, regele Albert al Belgiei, de exemplu, într-o scrisoare către fiica sa, Marie José, de curînd căsătorita la Roma cu Umberto, cel ce avea să fie ultimul rege al Italiei:

„Vu hier, au palais des Beaux-Arts, la pièce Henri IV de Pirandello, bien intéressant. J'ai lu les trois livres *Vers l'autre flamme Soviet 1929* par le communiste roumain Panaït Istrati qui a été deux ans au sein du parti. Livre touffu mai saisissant, c'est ce que l'on a écrit de plus complet, somme tout une redoutable critique” (Scrisoarea din 22 febr.1930, tipărită de Marie José, *Albert et Elisabeth de Belgique, mes parents*, Paris, Pion, 1971, p. 388).

După căderea comunismului, i-a recunoscut esența unul dintre scriitorii ruși care semnaseră *Apelul Către scriitorii din Occident* contra lui P. Istrati, Leonid Leonov, într-un interviu luat de Serghei Feodosiev, profesor de Limba franceză la un liceu din Ucraina, împătimit de cunoașterea în profunzime a omului și scriitorului român, interviu publicat în 1990 în *Cahiers Panaït Istrati*, nr. 7, p. 103-104): „Nu cunosc bine creația lui P. Istrati și în general nu m-a interesat creația scriitorilor politici, indiferent că au avut o atitudine pozitivă sau negativă față de Revoluția din octombrie, *unul din evenimentele istorice cele mai înfiorătoare și mai crude*. [...] În ce privește semnăturile puse sub articolul din „Literaturaia Gazeta”, 1929, de care vorbiți, înșiruirea însăși a unor scriitori atît de diferiți provoacă o îndreptățită îndoială asupra acordului lor în problema respectivă”. (*Documente*, I, p. 296).

*

În prima parte a călătoriei sale P. Istrati vedea ceea ce era pregătit să vadă, în sensul că voia și spera să vadă, prin modul său de a gândi, raportul dintre om și societate, în care raport intră și conflictul clasa muncitoare – burghezie, dar predominantă rămînea exigența apărării ființei umane în / prin valorile ei esențiale: „Despre socialism – scrie P. Istrati – nu citisem încă nimic, dar în urma unor mari mișcări muncitorești în portul nostru auzisem că el înseamnă dreptate pentru cei obidiți și văzusem un om ucis în bătaie la poliție, fiindcă fusese socialist. [...] am înțeles că socialismul cuprinde în sînul lui toate virtuțile pe care în zadar le căutam în faptele servitorilor lui Dumnezeu: dreptate, bunătate, cinste, cumpătare, cultul frumosului și, mai presus de orice, o adevă-

rată înfrățire cu cel învins de viață. [...] Am aderat [la socialism] nu ca să-i cer mărirea salariului și puțin mai multă libertate, ci pentru a-i reclama dreptul omului de a dispune de soarta lui.[...] am refuzat regimului capitalist oferta de a-mi exploata munca în schimbul unei existențe ca vai de lume și am pornit în lume, ronțând o roșcovă în bătaia soarelui...” (*Documente*, I, p. 43, 48). De pe această poziție face scriitorul, la începutul *Spovedaniei pentru învinși*, portretul „militantului îndrăzneț”, respingându-i natura demagogică prin citarea între ghilimele a expresiilor-componente ale limbii de lemn: „Sindicaliștii bolșevici în fașă care eram pe-atunci (Jos parlamentul, acțiune directă!) nu iubeau așa-zisa elită care dădea ordine, în numele clasei muncitoare, acapara tribunele și ziarul, ne excomunica și ne umilea cu pseudo-evanghelia marxistă în mână. Militantul îndrăzneț, bun de gură și tare în marxism, juca atunci același rol tiranic ca al comparsului comunist de astăzi. El, singur, reprezenta «conștiința revoluționară», «aspirațiile», «ideologia proletariatului». Noi nu eram decât mai mult sau mai puțin trădători.” (*Spovedanie*, p. 24-25).

Văzută din interiorul Utopiei, Revoluția bolșevică din octombrie era pentru P. Istrati (și pentru anumite categorii sociale, ca și pentru numeroși intelectuali, inclusiv din Rusia) o mișcare ce avea să înlăture nedreptatea socială și să-i redea Omului libertatea reală. Iar libertatea reală însemna, în viziunea scriitorului care așeza Utopia pe principii umaniste, a dispune de propriul destin, a se confrunta cu propriul destin. „Singurul lucru de preț – scrie în *Pribeghiile mele* – pentru un om cu năzuințe uriașe este lupta, bătălia cu propriul destin” (*Documente*, II, 34). Din această perspectivă limbajul său poartă în primul rînd marca implicării subiective, patetice în semantizarea realității despre care comunică. Cum această realitate era, de fapt, necunoscută, doar gîndită, în sensul în care era dorită / visată, uneori, limbajul intră pe neobservate pe teritoriul limbii de lemn, fără însă ca scriitorul să-i dea și funcția, manipulative, pe care o avea și pe care și-o întărește în timp în limbajul politic și publicistic. Intrarea pe teritoriul limbii de lemn a fost deschisă de capcana stratului de suprafață care era foarte aproape de imaginea lumii din Utopia comunistă. E capcana în care cade Panait Istrati la începutul călătoriei. În reportajul *În jurul unui congres*, publicat în ziarul „Clarté”, din 16.XI.1927, Panait Istrati, fără să-și abandoneze spiritul realist, în comentarea lucrărilor Congresului mondial al prietenilor U.R.S.S.-ului, situează totuși la superlativ, prin expresii care se vor impune ca stereotipuri ale limbii de lemn, realitățile Rusiei proletare și trăirile muncitorului: „Desigur, Rusia proletară, victorioasă, își poate permite chiar luxul unui congres fastuos și fără rost: congresul oamenilor veniți ca s-o admire. Însă dincolo de lumina orbitoare ce inunda figura oratorului, se putea observa flacăra de pe chipul muncitorului” (p. 146). Pe fondul suprapunerii conceptului de umanitate cu cel de internaționalism (care va deveni ulterior internaționalism proletar), Panait Istrati a putut semna, alături de alți scriitori participanți la aniversarea Revoluției din octombrie, scrisoarea deschisă *În apărarea U.R.S.S.-ului*, redactată în retorica limbii de lemn: „Uniunea Sovietică a devenit acum patria universală a tuturor oamenilor [...]. Toți prietenii U.R.S.S. trebuie să se unească pentru a apăra această primă și minunată cucerire a proletaria-

tului de orice încercare de atac din partea capitalismului.[...]. Rusia proletară a dovedit deja că știe să-și croiască drum spre un nou viitor, în pofida urii pe care o stîrnește împotriva ei lumea veche.[...] Popoarele reunite în Uniunea Sovietică muncesc cu abnegație pentru binele întregii omeniri.” (*Na Literaturnom Postu*, 1928, nr. 1, *Documente*, I, p. 150, 152).

În condițiile privirii la suprafață, luînd *decorul, masca* drept realitate, discursul patetic al lui Panait Istrati se întîlnește cu discursul celor care îl întîmpină în diferite regiuni în prima parte a călătoriei prin „patria proletariatului”, discursul acesta din urmă, construit pe aceiași cîțiva termeni, pe aceleași cîteva structuri stereotipe cu epitete și antiteze obligatorii. Centrul îl reprezintă termenii *proletar, proletariat, clasa muncitoare, revoluționar*, care guvernează semantic și sintactic atît (1) imaginea „noii lumi”, cît și (2) imaginea scriitorului, considerat în biografia și în creația lui, realizată deja sau pe care urmează să o înfăptuiască după cunoașterea consecințelor Revoluției din octombrie.

1. CLIȘEELE PREZENTĂRII NOII LUMI, CU MASCĂ

În imaginea noii lumi, termenii și structurile stereotipe prin care se caracterizează limbajul oficialităților intervin și în limbajul scriitorului. Fără să excludem o anume nevoie de adaptare la limbajul gazdelor, precum și exprimarea în același mod a unor poziții sincere, este de presupus că structura discursului a fost de multe ori modelată de reporter, cu atît mai mult cu cît și limba română ca atare este desfigurată, spre a se distanța cît mai mult de limba română literară, în interiorul unei politici de susținere a existenței unei limbi moldovenești. Ne oprim la momente ale întîlnirilor cu diferite categorii de cetățeni din Moldova de dincolo de Nistru, constituită în R.A.S.S.M., „inițiale al căror sens nu va fi ghicit de prietenii mei români. Ei bine, este Republica Socialistă Sovietică Autonomă Moldova, titulatură puțin lungă, ca tot ceea ce este sovietic.” (*Spo-vedanie*, p. 81).

Ziarul „Plugariul Roș” din 3 august 1928 anunță sosirea *iubitului* scriitor (*iubit*, epitet obligator, care va rămîne constant, alternînd cu sinonimul *scumpul* și făcînd loc sau alăturîndu-și alți determinanți de nelipsit: *proletar, nostru*), cu titlul *Moldova muncitoare îl întîlnește pe iubitul scriitor Panait Istrati*. „*Scumpul nostru scriitor proletar*, se scrie în text, ne-a înștiințat că...” (*Documente*, I, p. 202). Se reproduc, apoi, discursurile reprezentanților clasei muncitoare, consomoliștilor, pionierilor, veniți să-l întîmpine pe peronul „stanției Bîrzu”, „împodoghită cu flaguri roș”: „Tovarișilor! Noi întîlnim pe scriitoriu *nostru proletar*, – zîci t.Rusnak” (idem, p. 203), „Cuvîntarea lui t.Buciușcanu: «Noi avem mari bucurii cî la noi o vinit vestitu scriitor. El îi *scump* pintru noi de atîta cî ni-i neam aproape la moldoveni. El îi din sînu nostru *muncitoresc* [...]. Trăiască scriitoriu *nostru proletar!*».” (*Documente*, I, p. 204). La Balta, „toți se stăruiau să-l vadî mai di aproape pi iubitul și vestitu scriitor Panait Istrati. [...] Cu urări de bine a fost întîlnit de *clasa muncitoare* scriitorul călător”, tov. Rusnak îl salută «pe tovarîșu Istrati din numele *clasei muncitoare* din Moldova Sovietică. [...] tov. Arbore ni-l

prezintă pe Istrati ca un scriitor ieșit din rîndul *clasei muncitoare*. [...] *Clasa muncitoare* a tîrgului nostru e tare bucuroasă să-l aibă în rîndurile ei pe așa un oaspete *scump*», a spus t. Avgust.” (*Documente*, I, p. 206).

Clîșeele din limbajul oficialităților sînt trecute în limbajul scriitorului; în încheierea reportajului despre întîlnirea lui P. Istrati cu scriitorii moldoveni, se reproduce ceea ce ar fi spusese lui P. Istrati, care face referire la *clasa muncitoare*: „Eu aici întri voi mă sîmt ca întri frații *clasului neu*. Aici ți-i drag sî faci orișici lucru pintru *clasu muncitoresc*.” (*Documente*, I, p. 216), „În zîua cînd proletaria-tu din toată lumea s-a scutura giugu di az, industria înaintată di la Apus a întra în stăpînirea întregului *clas proletar* [...]. Dispărțindu-mă di voi vă făgăduiesc să rămîn un ostaș a *clasului muncitor* și sî fac cunoscut pisti graniți [...] cît di mari childi di credinți în viitori dați voi astăzi...” (idem, p. 215), „E prăjești (află) din zî în zî mai încredințată cî gazetili burjuaznici o amăjesc și cî aici înfăptuirea soțializmului să întărești pi ci zî treci, sub conducerea *dictaturii proletariatului*. [...] În împrejutările di az, i-or trebui Rusiei Sovietici suti di scriitori cinstiți, cari sî părăsască tihna lor di la Apus, sî vinî aici, sî vadî cum s-o făcut Revoluția și cum sî înfăptuiește soțializmu, apui sî sî întorcî în țările di undi o vinit și sî scrii ci-o văzut și ci-o auzît.” (idem, p. 213), „Căci deghe amu aflu cît di mari esti partea care vă să cuvini în istoria Marii Revoluții.” (idem, p. 214).

În relatarea reporterului despre întîlnirea lui P. Istrati și Kazantzakis la Kazan, cu scriitori tătari: „Structura limbii de lemn îl implică în stil indirect am spune, apoi în stil indirect liber, dar cu totul ambiguu, pe scriitorul român: „El consideră că revoluția rusă a avut un rol uriaș pentru clasele de mijloc, pentru intelectualitatea care nu știa încotro s-o apuce. Ei și-au găsit drumul, au pășit pe urma Sovietelor. Ni s-a spus despre *clasa muncitoare* că nu poate crea nimic. Sîntem încredințați că această afirmație e-o minciună de-a burgheziei.” (*Documente*, I, p. 222).

Sînt însă cu siguranță ale scriitorului salaturile șablon: „Trăiascî Moldova Sovietică!, Trăiască Revoluția pisti toată lumea!, Trăiască U.R.S.S.!” (idem, p. 215), „Trăiască Republica Tătară și U.R.S.S.!” (p. 220), în varianta dezamăgirii abia stăpînite: „...trimit din nou salutul meu cald țării proletarilor și tuturor luptătorilor pentru o omenire mai bună.” (din telegrama tipărită în „Izvestia”, 12 febr. 1929; *Documente*, I, p.244).

2. CLIȘEELE PREZENTĂRII SCRITORULUI

În comentariul la *Domnița din Snagov*, *Un artist pentru săracii lumii*, publicat în revista „Roman-Gazeta” din 1928, nr. 1, Lunacearski realizează o recenzie-model pentru limba de lemn a criticii literare: proveniența de jos a scriitorului: „Provine din păturile de jos, dintr-o familie săracă...” (*Documente*, II, p. 29), solidaritatea cu lumea celor oprimați: „Scriitorul a devenit prietenul *proletariatului de la noi* [...] Panait Istrati este un adevărat artist și încă artistul nostru, artistul săracilor din lumea întregă.” (p. 30), încrederea în influența

pozitivă a ideologiei proletariatului asupra creației sale viitoare: „Alianța lui cu proletariatul îi va fi de folos și lui, și clasei muncitoare. Fie ca această alianță să devie tot mai puternică.” (p. 30). Modelul, eventual îmbogățit cu alte clișee, va fi întâlnit în aproape toate recenziile și comentariile sovietice precedente publicării *Spovedaniei*: „Romanele lui Istrati sînt nu numai istorii despre oamenii simpli și despre imperativele conștiinței, dar și tablouri în care se oglindesc monstruoziții ale ordinii actuale. În creația artistică a lui Istrati aceste două motive se împletesc haotic. [...] Întîlnirea acestui scriitor cu revoluția rusă [...] e încă o dovadă a acțiunii înnoitoare a principiilor lui Octombrie care oferă un temel ferm celor mai sensibili reprezentanți ai gîndirii actuale.” (P. Kogan, *Panaît Istrati*, în *Revoluția i Kultura*, 1927, nr. 34; *Documente*, II, p. 46), „La sărbătoarea unui deceniu de la revoluția din Octombrie – scrie Ivan Anisimov, comentînd toate povestirile apărute pînă în 1928 – Istrati a venit în Uniunea Sovietică cu decizia fermă de a rămîne și de a lucra aici. Speră ca aici să-și găsească patria, să se așeze pe un sol nou și sănătos pentru creația sa. Sîntem convinși că acest pas îl va conduce pe Istrati nu numai spre realizări remarcabile, dar și spre lichidarea contradicțiilor dureroase din conștiința lui socială. Rusia sovietică va face din Istrati un scriitor al său.” (*Krasnaia Novi*, 1928, nr. 2; idem, p. 73). Aceleași speranțe și le exprimă criticul comentînd *Pribegiile mele* și *Mihail*, după ce „află” originea minusurilor creației lui în absența legăturii intime cu proletariatul: „Legătura lui Istrati cu *clasa muncitoare revoluționară* nu este organică, și acest lucru face ca protestul lui să fie steril. În ciuda sincerității tuturor intențiilor sale, protestatarul mic-burghez nu poate deveni un adevărat revoluționar. Pentru el, drumul era unul singur: să treacă *în lagărul proletariatului luptător*. Numai atunci posibilitățile extraordinare pe care le are autorul nostru își vor fi putut da adevărata măsură, iar contradicția internă a creației sale va fi fost depășită. Cum se știe, Istrati intenționează să trăiască și să lucreze în Rusia Sovietică. Să nădăjduim că decizia aceasta este începutul unei noi perioade, revoluționare, în creația autorului operelor *Haiducii* și *Chiralina*” (Ivan Anisimov, *Note franceze*, în „*Vestnik Inostrannoi Literaturi*”, 1928, nr. 3; idem, p. 84). „Cu fiecare zi el se apropie tot mai mult de elita progresistă, revoluționară a clasei muncitoare din occident... Cu fiecare zi se va dovedi tot mai clar temelul luptei de clasă, iar Istrati va înțelege că nu se poate ajunge prea departe cu «voluntarismul» celor mai buni eroi ai săi [...]. Cu fiecare zi crește numărul celor care își pun pana în slujba cauzei victoriei proletariatului mondial. Credem că Panaît Istrati este unul dintre aceștia. [...]. El a dăruit de mult proletariatului propria inimă [...]. Bogata lui experiență de viață și inteligența îi vor arăta acea parte a baricadei unde trebuie să lupte, nu doar cu pana, ci și cu arma în mînă.” (G. Sandomirski, *Scriitorul „ciulin al cîmpului”*, în „*Vestnic Inostrannoi Literaturi*”, 1928, nr. 9; *Documente*, II, p. 90, 95).

Comentatorii nespecialiști din timpul întîlnirilor pe care le are Istrati în călătoria sa prin Uniunea Sovietică merg, uneori, într-un alt registru, dar întemeiat tot pe clișee, mai departe: patria proletariatului îi va oferi condiții să scrie, pe care scriitorul nu le avea în Occident: „Tov. Istrati cu mari greu s-o rîdicat. Burjuazia nu-i da chip sî scrii, da' noi i-om da toati împrejurările cari i-ar trebui ca

sî poată lucra.” (*Moldova muncitoare îl întâlnește pe iubitul scriitor, Panait Istrati*, în „Plugariul roș”, 1928, 3 august; *Documente*, I, p. 202).

Într-o retorică purtînd mărcile limbii de lemn, vorbitorii care l-au întîmpinat pe P. Istrati, știau că sînt liberi (*slobozi*), că ei construiesc o lume nouă și că scriitorul proletar va scrie despre ceea ce a văzut și auzit, despre adevărul cunoscut în Rusia proletară: Tov. Rusnak, care deschide mitingul de întîmpinare: „Noi întîlnim pi scriitoru nostru proletar. [...] El o vinit sî vadî viața noastră. El cu condeiu lui a scri tot cum trăiești moldovanu nostru *slobod*” („Plugariul roș”, 3 august, 1928; *Documente*, I, p. 203), „Cuvîntarea tov. Arbore: «Tov. Istrati – luptător împotriva burjuaziei, – dă-mi voi sî ti salut. Noi sîntem tari bucuroși c-ai vinit sî vezi cum țărani și lucrătorii din Moldova slobodî își zîdesc viața cei noui»...” (*Documente*, II, p. 204).

*

Ei, acești oameni „numai buni de învins”, cu „inimile de aur”, în exprimarea scriitorului, în afara clișeeilor, cum ar putea părea mai ales prin epitetul metaforic *de aur*, nu bănuiau că așa se va întîmpla. P. Istrati va dezvălui *adevărul* despre ceea ce a văzut dincolo de stratul de suprafață, de mască, încercînd cu sens termeni care erau desemantizați în limba de lemn a vorbitorilor. După dărîmarea decorului, din limbajul ceremonial al întîlnirilor și din limbajul verbal al cuvîntărilor, a rămas la vedere minciuna și răul produs ființei umane. Care rău nu-și avea sursa în reaua credință / impostura / corupția conducătorilor, cum a crezut el însuși, denunțînd în două scrisori către GPU ceea ce considera a fi deturnarea de la esența Revoluției, nici în greșeli firești începutului de drum, cum îi scria R. Rolland, cerîndu-i, într-un limbaj conținînd clișee clasicizate ale limbii de lemn, în scrisoarea din 29 mai 1929, să nu le publice: „Scrisorile Dv. către GPU sînt *perfecte* (s.a.) [...] Aceste pagini sînt sacre. Ele trebuie păstrate în arhivele *Revoluției eterne*. În cartea *de aur*. Noi vă iubim mai mult și vă admirăm că le-ați scris. Dar *nu le publicați*.” (ș.a.) („Cahiers Panait Istrati”, Valence, 1987, nr. 2-3-4, p. 32). Dar P. Istrati le publică iar în corespondența cu R. Rolland, devine tot mai radical: „Știți bine că niciodată istoria nu a cunoscut un agresor împotriva vieții umane, avînd un braț mai lung și un suflet mai dur ca așa-zisul comunist al timpului nostru.” (idem, p. 358). Eroarea stă în sistemul însuși, care se caracterizează prin crime de lez-umanitate: „Acest rău suprem, omagiu nesățios al egoismului omenesc; această crimă de lez-umanitate pe care gîndirea universală se va încumeta într-o zi s-o însemne cu fierul roșu; această culme a banditismului și a teroarei și-a găsit expresia perfectă în U.R.S.S., sub regimul așa-zisei Dictaturi a Proletariatului.” (*Spovedanie*, p. 103). Invocarea baladei *Meșterului Manole*, la întîlnirea sa cu moldovenii, este semnificativă tocmai în acest sens: „...Facticele pîndește opera, o amenință cu prăbușirea, exact ca în frumoasa legendă a mînăstirii Argeș, ale cărei ziduri se prăbușeau noaptea, pe măsură ce le ridicau ziua. Ce sacrificiu va trebui deci făcut, pentru a pune capăt nenorocirii? În legendă a fost suficient un suflet de femeie. Și arhitectul, meșterul Manole, nu a șovăit să-și zidească propria nevastă, pentru ca opera să

învingă. Ce vor trebui să sacrifice arhitecții comuniști, pentru a vedea triumful operei lor? N-au ei oare o nevăstă, care se numește Doctrina și care este mai vinovată decât inocenta femeie a meșterului Manole? Nu din cauza Doctrinei se datoresc toate nenorocirile operei socialiste? Vai! în zilele noastre oamenii își iubesc mai puțin opera decât nevestele. Nu mai este nici un meșter Manole.” (*Spovedanie*, p. 82).

*

După publicarea cărții, structura discursurilor care au în vedere persoana / personalitatea lui P. Istrati rămâne aceeași, proprie modelului-limbă de lemn, dar clișeele sînt guvernate acum semantic și sintactic de alți termeni: *calomnie*, *a calomnia*, *renegat*, *trădător*, *a se vinde*, *contrarevoluție*, *mic-burghez* etc., pe fundalul construit de stereotipiile despre uriașa construcție a Socialismului în Patria proletariatului. Începutul e făcut, se pare, de Apelul *Către scriitorii din Occident. Panait Istrati și Uniunea Sovietică*: „Scriitorii din Occident... fiecare a luat cu sine ceea ce a știut să vadă din uriașa experiență a reconstrucției vieții umane pe care o săvîrșește revoluția noastră (...) Ceea ce scrie el astăzi despre țara noastră ne indignează nu pentru că e o *calomnie* pur și simplu (...) ci pentru că este *calomnia lui Istrati*.” („Literaturnaia Gazeta”, 20 noiembrie, 1929; *Documente*, I., 294), „...Acest ticălos ne-a înșelat atîta timp. A început să răspîndească în străinătate cele mai oribile *calomnii* la adresa U.R.S.S., grevîndu-se de faptul că «a văzut totul cu ochii lui»...” (din Raportul Secretariatului Biroului Internațional al Scriitorilor Revoluționari. Raportul lui Béla Illés, în *Literatura Revoluției Mondiale*, 1931; *Documente*, I, p. 321). Cum cetățeanul Habaru nu ia atitudine în interviul cu scriitorul în ziarul „Le Monde” împotriva ideilor „renegatului” Istrati, cu privire la literatura proletară, Bruno Iasenski trage concluzia în articolul *Magazin universal de ideologii* („Vestnic Inostrannoii literaturî”, 1929, sept.-oct.) că „avem de-a face cu o campanie conștientă de *calomnie* împotriva puterii sovietice și a politicii ei în domeniul culturii.” (idem, p. 278). Aceleași clișee în portretul scriitorului trec din limbajul publicistic și al criticii literare în diferite enciclopedii sovietice: „Întors în Apus el a lansat *calomnii* pline de răutate la adresa Țării Sovietelor și, ulterior, a dus o propagandă antisovietică, convenabilă contrarevoluției internaționale.” (*Mica Enciclopedie Sovietică*, 1936; *Documente*, II, p. 122-123), „În colaborare cu troțkiștii contrarevoluționari a scris o serie de *calomnii* revoltătoare la adresa Uniunii Sovietice.” (*Marea Enciclopedie Sovietică*, 1937; idem, p. 123).

„Cu același clișeu caracterizează poziția lui P. Istrati Al. Oprea, într-o scrisoare către Ilia Ehrenburg, din 13 mai 1961: „Istrati coboară tot mai jos și mai jos pe drumul *calomniei* împotriva mișcării muncitorești. Articolele lui care se publicau în ziarul de dreapta „Curentul” aveau permanent un caracter *calomniator*.” „El a criticat Uniunea Sovietică de pe pozițiile unui reprezentant al lumpen-proletariatului, dezamăgit de socialismul care s-a dovedit a fi altfel decât și l-a imaginat acest om de orientare anarhistă și individualistă. [...] A început să-și exprime disprețul pentru masa celor ce muncesc, numindu-i «turmă» și pro-

slăvindu-i pe cei aleși din rîndul cărora, desigur, făcea și el parte.” (idem, p. 108) [Prin fraza din urmă, Al. Oprea denatura total sensul frazei lui Panait Istrati: „Toți cei care vor să facă din om un animal într-o turmă sînt asasinii lui.”, *Documente*, I, p. 328)].

În „Vecerniaia moskva”, din 2 noiembrie 1929, sub titlul *Adevărata față a lui Panit Istrati*, se introduc fragmente dintr-un interviu despre scriitorul român care „s-a vîndut Siguranței române” (idem, p. 297), dat colaboratorilor unor ziare din Caucaz, de Bélla Illés, care încheie: „din faptele pe care le-am prezentat, se vede deja că Istrati a vrut pur și simplu să se vîndă U.R.S.S.-ului și cum în U.R.S.S. nu se cumpără oameni, Istrati a găsit alți cumpărători – pe dușmanii U.R.S.S.” (idem, p. 298). În „Literaturnaia gazeta”, din 31 martie, 1930, Heinz-Kagan recurge la același clișeu în articolul *Sfîrșitul lui Panait. Un renegat își caută stăpîni pe măsură*: „[...] Istrati [...] un record mondial de rapiditate a transformării într-un renegat și un trădător.” (*Documente*, I, p. 303).

Cum nu se putea admite că i-au schimbat radical poziția față de revoluția proletară, adevărul celor cunoscute intră între clișee și sintagmele *falsului revoluționar*: „Se dădea drept revoluționar și s-a dovedit a fi un golan...” (în *Apelul Către scriitorii din Occident*; *Documente*, I, p. 294), în „ziarul reacționar francez *Les «Nouvelles Littéraires»*” scriitorul „o face pe «revoluționarul de stînga dezamăgit»” (idem, p. 301), „în paginile revistei burgheze din Franța «Nouvelle Revue Française» publică primul capitol din cartea sa” (ibidem). Pentru B. Volin, în articolul *Un haiduc al literaturii. P. Istrati – Agent al serviciilor de siguranță române*, P. Istrati, după ce „se preface a fi cel mai mare prieten al proletariatului care construiește socialismul...”, „susținut de Siguranță, «demască» Uniunea Sovietică de astăzi. Aceste demascări sînt urletul animalic al micului burghez înnebunit și cumpărat. (...) Panait Istrati este cel mai jalnic și mai josnic din toată gloata de clevetitori burghezi sau a celor ridicați din rîndurile emigrației alb-gardiste.” („Pravda”, 20 oct. 1929; *Documente*, I, p. 279), „A venit în U.R.S.S. unde a stat aproape doi ani, prefăcîndu-se a fi prieten al Uniunii Sovietice.” (*Mica Enciclopedie Sovietică*, 1936; *Documente*, II, p. 122).

Nu sînt iertate nici opiniile literare ale lui P. Istrati, care respinge și șablonul din literatură, în fond, literatura proletcultismului: „Personal nu sînt un scriitor proletar, proclamă Istrati cu mîndria unui revoluționar liber, – în interpretarea ironică a lui Boris Iasenski, în „Vestnik Innostranoi Literaturi”, din 1929, nr. 5 a interviului dat de P. Istrati ziarului „Le Monde” în martie 1929 – dacă această expresie trebuie să devină o formulă închistată. Întrevăd un mare pericol în șablonul proletar, ca în oricare șablon de altfel.” (*Documente*, I, p. 276). A crede în libertatea creatorului este pentru B. Volin, în articolul *Fățarnicul Istrati*, din „Literaturnaia Gazeta”, 29 aprilie 1929, în care ironizează concepția scriitorului român exprimată în interviul dat lui Frederic Lefevre, „colaborator al celei mai neprincipiale gazete pariziene, «Les Nouvelles Littéraires»”: „Istrati a răspuns la altele, pălăvrăgind fără noimă și afirmînd categoric următoarele: «În regimul sovietic actual – îl încredințează Istrati pe interlocutorul său – artistul nu poate crea conform inspirației proprii («à sa

fantaisie») iar *șablonul proletar* este tot atât de îngust ca oricare altul. Aceasta este una dintre problemele care mă neliniștește cel mai mult, îndeosebi după ce am constatat cu câtă larghețe sînt protejați așa-zișii «creatori» care consimt să fie «pe linie.» (idem, p. 272).

Concentrarea maximă de clișee ale limbii de lemn caracterizează portretul pe care i-l fac redactorii *Enciclopediei Literare*, publicată la Moscova, în 1930; este desființată mai întii întreaga lui creație: „Orizontul autorului este de o îngustime derutantă. [...] Istrati, care, conform tuturor datelor existenței sale, se pregătea să devină un scriitor revoluționar (să ne amintim de biografia lui de om trudit), se poticnește în mlaștina filozofiei mic-burgheze de tipul Romain Rolland.” Chiar atunci cînd creația lui Istrati este, în mod paradoxal, percepută cu exactitate în esența confruntărilor interioare ale personajelor, totul însă este văzut de îndată ca alterat de concepția mic-burgheză a scriitorului: „Ca mic burghez ce este Istrati vrea să găsească în trecut integritatea pierdută.” (*Documente*, II, p. 120), „În crizele isterice ale lui Istrati, în căile fariseice ale «căutării adevărului», care nu sînt altceva decît o formă de acceptare, de refuz al luptei reale cu ordinea capitalistă...” (idem, p. 121). Încheierea portretului este un cum de atribute negative, adunînd la un loc întreg lexicul și sintaxa clișeeilor *limbii de lemn în funcție de negare*, generate de publicarea *Spovedaniei*: „Istrati vine în Uniunea Sovietică cu lacrimi în ochi [...] Foarte curînd se dovedește că Istrati a fost unul dintre cei mai ticăloși renegați, interviurile lui și, apoi, cărțile dovedindu-se niște calomnii stupide, cinice și contrarevoluționare. [...] El s-a demascat definitiv, meschinăria lui iese acum în evidență – calea calomniatorului de profesie și a condeierului aservit este singura care i-a mai rămas, și el a pășit pe această cale sigur de sine, adică «s-a găsit pe sine».” (ibidem).

Demascarea realităților social-politice din „Rusia proletară” a fost susținută în permanență, în *Spovedanie* și în diverse interviuri, de demascarea falsității limbajului, ceremonial și verbal, instrument de mascare a adevărului și de manipulare pentru guvernanți și asumat de către cei buni de învins, din inerție sau ca o formă de apărare: „Comuniștii moldoveni sau alții nu sînt decît cu numele. Această speță este de asemeni necunoscută în U.R.S.S. decît numai în lume.” (*Spovedanie*, p. 81), „Totdeauna am avut o aversiune profundă față de paradă, oricare ar fi ea. Or, în aceste zile de sărbătoare, totul era paradă. Și dacă mă impresionează cîteva zile, la capătul unei săptămîni nu mai putui. [...] peste tot aceleași înfiorătoare discursuri. Prima oară emoția mă ștrangulă. Era grandioasă [...]. A treia oară nu mai putui, îmi puneau barbă. [...]. Declarațiile lor de dragoste mă îmbolnăveau. Și trebuia, vrînd-nevrînd, să le răspund cu același ton.” (*Spovedanie*, p. 56-57), limbaj pe care a trebuit să și-l asume și el în situațiile protocolare sau care i-a fost atribuit de reporteri. Privind retrospectiv, scriitorul are revelația spectacolului pus la punct după toate regulile manipulării: „Este cazul să spun că eu însumi am făcut parte din serbare. Desigur, ne aflam în prezența unei tentative colosale de bolșevizare sentimentală, întemeiată de astă dată pe generozitatea «spiritelor independente», pe care le invitaseră pentru a vedea proletariatul la muncă.” (*Spovedanie*, p. 43). Contextul întîlnirilor la

care trebuiau să participe „spiritele independente” determina recursul la clișee: „Ce vreți să vă spun? Abia am venit. Nu cunosc nimic, replică scriitorul unor «muncitori în uzine ieri, azi ziariști care făceau pe marii reporteri» veniți «să reclame imperios articolul datorat. / – Spuneți binele pe care îl gândiți despre Revoluția noastră, precum și răul pe care l-ați lăsat în murdarele țări capitaliste de unde veniți. /.../ Asta-i: un simplu autograf! Salutul vostru adresat Sovietelor noastre. Și trage-i cu autografele [...] Trăiască Uniunea Sovietică! Trăiască Revoluția Mondială!” [...] era imposibil să fac altfel...” (*Spovedanie*, p. 50-51).

Dar accesul la adevăr era posibil numai prin înlăturarea decorului și readucerea expresiei lingvistice la raportul ei firesc cu sensul: „Destul cu discursurile, parada și politica veninoasă. Nu mai putem. (...) Și n-avem nimic de învățat, când amabile personalități vin să ne arate fețe vesele și când vin să ne perie cu tablouri ce sînt pentru noi un decor, un decor real, din care va rămîne o parte, desigur, dar care totuși nu-i decît un decor.” (idem, p. 83).

Ironia ia locul clișeeilor minciunii, dominată de stări de indignare: „Mai mulți scriitori și poeți din *cei mai sovietici și mai proletarieni* duc într-o seara nevesta unui «tovarăș»... Dimineața, ajunsă acasă, nefericita se omoară. Doar patru sau cinci ani de pușcărie”, „Întreg comitetul sindicatului de locuințe, din Moscova, se constituie într-o ligă secretă *pentru bucuria poporului rus*”, „Puțin mai apoi, comitetul sindicatului funcționarilor și amployațiilor din Moscova *își construieseră o casă... a poporului.* (...) Apoi bravii tovarăși își vînd locuințele din oraș și se mută în noi localuri.” (*Spovedanie*, p. 99) sau de imaginea poetică a coexistenței supraviețuirii încrederii în capacitatea omului de a lua în stăpînire natura cu pierderea încrederii în drumul pe care l-ar avea de parcurs omul în „Rusia proletară”: „[...] Singuri, omul în cîrje și cel fără aripi, amîndoi în susul colinei, cu figurile bronzate de ultimele raze ale asfințitului, gesticulează [...], descriind cu brațele largi cercuri, ce vor să îmbrățișeze pămîntul, arătîndu-și unul altuia marșul bolșevismului în lume.” (*Spovedanie*, p. 90).

„Schimbarea la față” de care va fi acuzat, înseamnă, în realitate, trecerea dincolo de stratul de suprafață, de decor, refuzul limbajului de lemn, ceremonial sau verbal: „În ce mă privește consider pierdută cauza pe care voiam s-o apăr; nu mai vreau bilete de liber parcurs, nici să continuu fastuoasele recepții, care mă obligă să surîd, să surîd... și să tac” (idem, p. 98) „Patria proletară”, „dictatura proletariatului” își dezvăluie, prin situarea lor între ghilimele, statutul de expresii fără sens, clișee în discursul stereotip al limbii de lemn, percepută de P. Istrati ca limbaj sovietic. „Ce vrea să spună în *limbaj sovietic* – scrie P. Istrati într-un comentariu pe marginea justiției în «patria proletară» – muncă obligatorie? Un lucru foarte simplu: condamnații vor veni la închisoare ca și cum ar veni la fabrică, cu deosebirea că nu vor fi nici plătiți, nici hrăniți. Ceva mai mult: își vor da osteneala de-a executa o muncă al cărei volum nu va fi niciodată cunoscut, fiindu-le distribuită în felul cel mai arbitrar posibil, pe cap de om, *în funcție de gradul de supunere și după cantitatea denunțurilor de care sînt capabili.*” (*Spovedanie*, p. 130). Pseudo-revoluționarii „Rusiei proletare” sînt situați în opoziție cu „grandoarea și forța idealismului revoluționar rus

de altădată”, tocmai prin contradicția dintre realitate și limbajul – precizez din nou, ceremonial și verbal – chemat să o mascheze: „Această castă, ignorantă, vulgară, perversă [...] nu cunoaște decît „cuvintele de ordine” ale unei puteri căreia îi este ciment și armătură. Desfășurări de steaguri; Internaționala ascultată în picioare, „colțuri” ale lui Lenin; difuzoare, imense pancarte, stambe acoperite de fraze; fraze judecînd viața; fraze confecționate toate pentru a înlocui ideile; GPU-ul pentru a înlocui argumentele; cenzura pentru a evita critica; un vid universal despre care ea gargarisește și de care se servește pentru a domina.” (*Spovedanie*, p. 131).

*

Spovedanie pentru învinși, în complementaritate cu corespondența purtată în acest timp cu prietenii cei mai apropiați: scriitorul A. M. de Jong, traducătorul său în Olanda, criticul literar din Suedia Ernst Bentz, scriitorul grec Nikos Kazantzakis, împreună cu care a străbătut o vreme întinderile Uniunii Sovietice, și mai ales cu Romain Rolland, pe de o parte, revelă condiția de ființă tragică a scriitorului român determinată de prăbușirea credinței într-o Utopie pe care o purtase în sine ani mulți și de imposibilitatea de a înțelege atitudinea lui Romain Rolland față de cunoașterea adevărului, pe de altă parte, permite surprinderea procesului de desemantizare a unor structuri lingvistice și de impunere a lor ca nucleu esențial pentru ceea ce se va arăta a fi și va deveni *limba de lemn* specifică lumii comuniste sau pseudocomuniste.

În această a doua direcție se integrează în parte limbajul lui Panait Istrati sau atribuit lui și, în mod definitoriu, într-o variantă limbajul diferitor categorii din lumea cu care a avut contact scriitorul, în altă variantă limbajul în care au fost exprimate reacțiile la publicarea *Spovedaniei pentru învinși*, în presa sovietică sau în diverse lucrări. Se manifestă, în aceste circumstanțe, două variante ale limbii de lemn: varianta de expresie pozitivă, în funcție encomiastică, și varianta de expresie negativă, în funcție distructivă.

BIBLIOGRAFIE

1. Mihai Eminescu, *Opere* (Ediție critică, întemeiată de Perpessicius și continuată de P. Creția și D. Vatamaniuc), vol. XV, Editura Academiei, București, 1993.
2. Panait Istrati, *Spovedanie pentru învinși*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991 (*Spovedanie*).
3. Panait Istrati, *Omul care nu aderă la nimic. Documente din Rusia Sovietică* (Ediție: Zamfir Bălan, Serghei Feodosiev), vol. I-II, Editura Istros-Muzeul Brăilei, Brăila, 1996 (*Documente*).
4. Marie José, *Albert et Elisabeth de Belgique, mes parents*, Pion, Paris, 1971.

Elena FAUR **LIMBA ROMÂNĂ ÎN SUEZIA**
COLOCVIUL INTERNAȚIONAL DE LA
MARSTRAND DEDICĂT CULTURII ROMÂNE

În ultimii ani, în țările scandinave, interesul față de limba și cultura română este în continuă creștere. Una dintre rațiunile principale ale acestui fenomen îl constituie și faptul că, odată cu intrarea României în Uniunea Europeană, s-a simțit nevoia formării de personal cunoscător al limbii române pentru diverse domenii (juridic, economic, turistic, al traducerilor etc.). Totuși interesul practic nu este singurul care îi determină pe scandinavi să învețe limba română. Mulți învață această limbă pentru că au descoperit, prin experiențe semnificative pentru ei, literatura română, filozofia sau muzica românească etc.

Cursuri de limba română sunt oferite de Universitatea din Lund, Suedia, unde secția de *Limba română* funcționează în cadrul *Departamentului de limbă și literatură* (*Språk-och literaturcentrum*), iar din 1998 și Universitatea din Copenhaga, Danemarca, oferă un program de *Studii românești*, în colaborare cu Universitatea suedeză. La ambele universități, cursurile de limba română sunt conduse de Coralia Ditvall, conferențiar universitar la Institutul de Romanistică (Romanska Institutionen) din cadrul Universității din Lund și conferențiar universitar extern la Institutul de Engleză, Germană și Romanistică (Engelsk, Germansk, Romansk Institut) din cadrul Universității din Copenhaga. Coralia Ditvall este, în același timp, șefa secției de *Limba română* de la cele două Universități. În predarea acestor cursuri, asistenta Åsa Apelkvist este „mâna dreaptă a Coraliei”, cum obișnuiește ea însăși să o numească.

Coralia Ditvall este promotoarea, pe plan internațional, a unei metode inedite de predare-învățare a unei limbi străine, metodă care facilitează accesul diverselor categorii profesionale la învățarea limbii române. Începând deja cu anul 1999, conf. univ. dr. Coralia Ditvall, de origine română, a propus metoda *e-learning* sau *distance learning* de învățare a unei limbi străine care presupune predarea și examinarea studenților *via internet*. Nu este lipsit de importanță să amintim că acest curs vizează învățarea

limbii române ca *limbă complet străină* și se desfășoară în întregime *online*, pentru toate cele patru nivele de studiu (inclusiv pentru începători!).

Conferința anuală a secției de limba română („The Annual Conference of the Romanian Section”¹⁾) care se desfășoară pe insula Marstrand reprezintă, încă de la prima sa ediție din 2002, un important eveniment cultural, complementar programului de învățare a limbii române ca limbă străină de la Universitățile din Lund și Copenhaga.

Inițiativa organizării acestei manifestări științifice aparține, de asemenea, conferențiarului universitar Coralia Ditvall și întrunește anual participanți din România, Suedia, Norvegia și Danemarca (sau scandinavi stabiliți în diverse părți ale lumii). Conceput pe două secțiuni: secțiunea de comunicări și secțiunea destinată prezentării de cărți, teze de doctorat și de proiecte științifice (încheiate recent, viitoare sau aflate în curs de derulare), evenimentul de la Marstrand constituie, pentru profesorii, cercetătorii, doctoranzii și cursanții reuniți cu această ocazie aici, pe de o parte, un important forum de discuții despre diverse aspecte ale culturii române, iar pe de altă parte, un prilej de a stabili legături între participanții la această conferință anuală și proiectele acestora.

Anul 2008 a reprezentat, cu certitudine, un an important pentru Conferința secției de limba română, din două motive: în primul rând, în acest an numărul persoanelor invitate și a participanților a depășit cu mult numărul celor din anii trecuți; în al doilea rând, dacă, până în 2007, la secțiunea de comunicări toate materialele erau prezentate în plen, anul acesta conferința de la Marstrand s-a extins, completându-se cu noua subsecțiune *Seminarii*, creată cu scopul de a satisface interesele specializate ale participanților la acest colocvium.

Conferința a debutat cu o scurtă alocuțiune a Coraliei Ditvall, organizatoarea prezentând o retrospectivă a procesului de studii românești IT („IT-Romanian Studies”) de la Universitățile din Lund și Copenhaga și insistând asupra actualității acestor studii și asupra celor mai recente rezultate obținute prin metoda *e-learning* în învățarea unei limbi străine. Invitatul de onoare al conferinței a fost profesorul Erling Strudsholm de la Universitatea din Copenhaga, Danemarca, președinte al Fundației „Eugen Lozovan” și decanul Departamentului de studii englezești, germanice și romanice la această universitate, în cadrul căruia funcționează, în colaborare cu Universitatea din Lund, Suedia, și secția de *Studii românești*. Profesorul Strudsholm a prezentat o ofertă de burse „Eugen Lozovan” pentru studenții și cercetătorii români interesați de completarea studiilor proprii la Universitatea din Copenhaga. Domeniile pentru care Fundația „Eugen Lozovan” oferă burse sunt filologia romanică, greacă, latină, istorie sau arheologie. Arne Halvorsen, profesor la Institutul de Limbi Moderne din Trondheim, Norvegia, a prezentat câteva dintre problemele cu care s-a confruntat în realizarea proiectului său de redactare a unui dicționar român-norvegian. Se cuvine să amintim că, până în prezent, acest dicționar, recent apărut la editura Polirom în cea de a doua ediție a sa (prima ediție datează din 2001), este singurul dicționar de acest tip, destinat vorbitorilor de limbi scandinave². Comunicarea profesorului Arne Halvorsen s-a axat pe dificultățile pe care le-a întâmpinat în găsirea echivalențelor lexicale adecvate între cele două limbi (ca, de exemplu, în cazul unor cuvinte

precum *manea* și *pet*). Tot în spațiul lingvisticii, dar, de această dată, în domeniul traducerii, s-a situat și comunicarea Roxanei Ibsen de la Universitatea din Copenhaga. Profesoara daneză s-a referit la câteva probleme de traducere din română în daneză a unor termeni juridici care exprimă drepturile și obligațiile în contractele juridice. Concluzia comunicării a fost expusă, așa spune, într-un autentic spirit coșerian, anume că traducerea nu vizează cuvinte izolate și că, atunci când traducem, trecem de fapt dincolo de semnificațiile lor propriu-zise și traducem sensul. Alți conferențieri la secțiunea comunicărilor în plen au fost: Ingmar Söhrmar, profesor de limbi romanice și lector universitar pentru limba spaniolă la Universitatea din Göteborg, care a vorbit despre existența runelor gotice în România; Arina Stoenescu, lector la Colegiul Universitar din Södertörn, a prezentat o comunicare cu tema *Tales of Two Reigns. „Plural” anthology about Romanian Children’s Culture*; Tina Lundberg, interpretă la Parlamentul European, Bruxelles, a vorbit despre experiența întâlnirii ei cu muzica românească, respectiv cu muzica Mariei Tănase, oferind participanților un moment emoționant prin interpretarea proprie a cântecului „Lume, lume”.

Secțiunea *Seminarii*, inaugurată în 2008, a fost divizată tematic, în funcție de trei coordonate majore, subsecțiunile desfășurându-se paralel. Astfel, participanții interesați de aspecte ale gramaticii limbii române au putut participa la secțiunea de *Gramatică-Trăducere*. Aici profesorul Arne Halvorsen a revenit asupra dificultăților întâmpinate la redactarea Dicționarului român-norvegian, prezentând și supunând dezbaterii modul în care se relaționează sensul propriu cu sensurile metaforice în cazul unui cuvânt precum „a se străpezi”. Ștefan Gencărau de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj, România, a pus în discuție o problemă de analiză a discursului pornind de la filmul românesc *4 luni, 3 săptămâni și 2 zile*. În baza unor secvențe din filmul lui Cristian Mungiu au fost evidențiate pierderile la nivel stilistic din subtitrarea în limba engleză a acestui film românesc. În ceea ce mă privește, am reluat chestiunea problematizată deja parțial de profesorul Arne Halvorsen, anume lexicul metaforic în limba română, problemă pe care am abordat-o din perspectiva teoriei metase-mice propuse de profesorul Mircea Borcilă de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. După ce am relevat mecanismul de funcționare al metaforei și am stabilit că la baza metaforicii vorbirii stă operația fundamentală a analogizării, am explicat, prin numeroase exemple, crearea de conținuturi semantice metaforice în limba română.

De asemenea, pentru cei interesați de literatura română a existat o secțiune specială de *Literatură*. În cadrul acesteia, Björn Apelkvist, lector de limba suedeză la Universitatea din București, a reliefat câteva aspecte legate de opera filozofică a lui Constantin Noica, anunțând, cu această ocazie, și apariția, în acest an, a versiunii în suedeză a „Jurnalului de la Păltiniș” a lui Gabriel Lii-ceanu. La rândul ei, Marie Blomkvist (Suedia) a vorbit despre proiectul de traducere în suedeză a romanului *Simion liftnicul*, ca urmare a impactului pe care l-a avut asupra ei descoperirea prozei lui Petru Cimpoeșu. Totodată, traducătoarea a făcut referire la câteva situații dificile de traducere în fața cărora a pus-o textul lui Cimpoeșu și la soluțiile pe care le-a găsit pentru fiecare caz în parte.

Alte aspecte, precum politică, mass-media și sport au fost abordate în secțiunea de *Științe politice-Varia*. Astfel, Andreas Johansson (Suedia) s-a referit la situația politică din Republica Moldova dinaintea alegerilor parlamentare din anul 2009, în timp ce Ståle Volleng (Norvegia) a realizat o scurtă incursiune în istoria olimpică a României. Demian Sânziana, corespondent la New York pentru *Formula As*, a prezentat o situație panoramică a mass-mediei din România, reliefând cele mai recente schimbări și tendințe în acest domeniu.

Nu în ultimul rând, trebuie menționat că spiritul în care s-a desfășurat secțiunea *Seminariilor* a fost unul al dezbaterilor, uneori chiar polemice, pe marginea subiectelor propuse de fiecare în parte. În finalul programului s-au prezentat cărți și proiecte care vizau cultura română.

Colocviul de limba română de la Marstrand s-a încheiat cu o seară de muzică și dansuri românești din diverse zone ale României. Formația *Calabalâc*, compusă din șase suedezi (patru dintre ei fiind studenți ai secției de *Limba română*) fascinați de ritmul și armonia muzicii românești și devenită deja o prezență familiară la conferința de la Marstrand, a interpretat cântece din repertoriul Mariei Tănase, precum și nemuritoarea romanță românească „Ciobănaș cu trei sute de oi”.

Importanța majoră a acestui eveniment multicultural, care se desfășoară în fiecare an în Suedia, rezidă, neîndoielnic, în faptul că reușește să creeze punți de legătură între cercetătorii reuniți cu ocazia acestui colocviu la Marstrand, promovând astfel limba și cultura română în spațiul scandinav. Un exemplu elocvent în acest sens îl constituie colaborarea (în vederea publicării în limba suedeză) între Marie Blomkvist, traducătoarea în suedeză a romanului lui Petru Cimpoeșu, *Simion liftrnicul*, și Per Nilson, editor suedez³, interesat de literatura din Europa Centrală și de Est.

Am convingerea că programul de studii inițiat de conferențiarul universitar Coralia Ditvall și, mai ales, *The Annual Conference of the Romanian Section* vor contribui și în viitor, în mod semnificativ, la răspândirea culturii române în spațiul nord-european și vor media o colaborare cât mai profitabilă între membrii pe care îi reunește.

NOTE

¹ Detalii despre acest colocviu pot fi găsite pe site-ul <http://www.infomezzo.se/Marstrand/>.

² În realizarea Dicționarului român-norvegian, profesorul Halvorsen a beneficiat de sprijinul valoros al unui grup de cercetători clujeni de la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” și de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Astfel, specialiști precum Felicia Șerban, Ioana Anghel, Elena Comșulea, Doina Grecu, Rodica Marian, Valentina Șerban, Mariana Istrate de la Institutul de Lingvistică și Mihaela Ursa de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj au asigurat controlul cuvintelor-titlu, al indicațiilor morfologice etc. ale părții românești a acestui dicționar.

³ Informații mai detaliate despre profilul și colecțiile editurii, precum și despre ultimele apariții pot fi aflate pe site-ul editurii: <http://www.perenn.com/>.

Oliviu FELECAN **EVENIMENTE ȘTIINȚIFICE**

În perioada 17-22 august 2008 la York University din Toronto a avut loc cel de-al XXIII-lea Congres Internațional de Științe Onomastice (ICOS 2008). Alegerea continentului american după mai multe ediții europene nu a fost deloc întâmplătoare, dacă se are în vedere că Toronto este cea mai populată metropolă (~ 5 milioane de locuitori) din Canada. Într-o astfel de aglomerație cosmopolită și multiculturală coexistă mai mult de 100 de naționalități, iar aproximativ jumătate din populație s-a născut în afara țării. Orașul nu e vestit doar ca un prosper centru financiar și economic, ci și prin cele trei universități, dintre care York este a treia ca mărime din Canada. Fondată în 1959, a ajuns la un număr de peste 50.000 de studenți și un personal academic și administrativ de 7.000 de profesioniști, repartizați în 11 facultăți. În ultimii ani s-au conferit acolo 550 de titluri de doctor, iar biblioteca numără peste 6,5 milioane de titluri. Având în vedere infrastructura de invidiat și un corp profesoral competent, specialiștii în onomastică de acolo – printre care Wolfgang Ahrens, Sheila Embleton și André Lapierre – s-au angajat să organizeze acest eveniment științific de excepție, comparabil cu olimpiadele sportive, doar că se desfășoară din trei în trei ani.

Participarea nu a fost atât de numeroasă ca la edițiile precedente (Uppsala, 2002 și Pisa, 2005) – probabil din cauza depărtării –, însă numărul de cercetători care au prezentat lucrări a ajuns la 213, din nu mai puțin de 40 de țări de pe toate continentele: Africa de Sud, Anglia, Australia, Austria, Belgia, Brazilia, Bulgaria, Camerun, Canada, Cehia, Elveția, Estonia, Finlanda, Franța, Ghana, Germania, Hong Kong, Irlanda, Irlanda de Nord, Israel, Italia, Japonia, Letonia, Lituania, Malaezia, Mexic, Nigeria, Noua Zeelandă, Norvegia, Olanda, Oman, Polonia, România, Rusia, Scoția, Singapore, Spania, Statele Unite, Suedia, Ucraina, Ungaria. Delegația cea mai numeroasă a fost a țării gazdă, cu 23 de persoane, urmată de SUA și Suedia cu câte 18, Germania cu 16, Nigeria cu 9 etc.

Din România au fost prezenți patru universitari, din Iași – Eugen Munteanu și Odette Arhip și din Baia Mare – Nicolae Felecan (*Baptismal Names and their Inflectional Forms in the Subdialect of Maramureș*), Oliviu Felecan (*Romanian-Ukrainian Connections in the Anthroponymy of the Northwestern Part of Romania*) –, cu precizarea că a fost prezentată și lucrarea *Postcommunist Political Satire Illustrated in the Nicknames of Romanian Politicians* a Daianei Felecan. Se cuvine subliniat că limbile oficiale ale congresului sunt engleza, franceza și germana, iar în Canada – datorită influenței tot mai mari a hispanicilor – s-a acceptat și spaniola.

Lucrările congresului s-au desfășurat în opt secțiuni, iar timpul alocat unei comunicări era de 20 de minute, urmate de alte 10 minute de întrebări și debateri. La fiecare jumătate de oră exista posibilitatea de a schimba secțiunea, în funcție de interesul pentru un subiect sau pentru altul. Dintre activitățile plene, se pot aminti Reuniunea Generală a Societății Canadiene de Onomastică, Adunarea Generală a membrilor Societății de Științe Onomastice, o prezentare bibliografică de specialitate (de altfel, pe parcursul desfășurării congresului, cărți și reviste de onomastică din lumea întreagă au fost expuse pentru o mai bună cunoaștere) și câteva expuneri de larg interes, cum ar fi a lui André Lapierre, *A mari usque ad mare: Regards sur la toponymie du Canada*, Richard Coates (Anglia), *Special Report on the Survey of English Place Names Project* sau Adrian Koopman (Africa de Sud), *Southern African Onomastic Research*.

La 20 august, în programul congresului a fost prevăzută o vizită la Cascada Niagara – cel mai renumit sit turistic din America de Nord – și în zona adiacentă, cu podgorii vestite, dar și cu un orașel turistic ce păstrează arhitectura și parfumul mijlocului de secol XIX (Niagara on the Lake). Spectacolul cascadei este unic: 14 milioane de m³ de apă pe minut se prăbușesc de la o înălțime de peste 50 de metri și formează un zid imens de apă, care l-a făcut pe Charles Dickens să afirme că „mi se părea că mă ridic de pe pământ și privesc Raiul”. Împărțită între Canada (3/4) și SUA, ea atrage peste 14 milioane de vizitatori anual.

Alte „minunății” demne de vizitat în statul Ontario sunt arhipelagul format din 1.000 de insule (*1.000 Islands*) risipite pe fluviul St. Laurent și pe lacul Ontario – la granița dintre cele două state nord-americe –, 30.000 de insule (*30.000 Islands*) – pe întinderea lacului Huron –, mănăstirea *Sainte Marie among the Hurons* – cel mai cunoscut loc de pelerinaj din țară, de fapt e reconstituirea unei misiuni catolice din prima jumătate a secolului al XVII-lea.

Cât despre Toronto, el e prototipul orașului american, cu un plan ordonat (străzi ce se taie în unghi drept) și cu zgârie-nori. Impresionează *CN Tower*, care a fost cea mai înaltă construcție autopurtantă din lume, de 553 de metri, *Sky Dome* – primul stadion din lume dotat cu acoperiș retractabil (în doar 20 de minute) –, *Hockey Hall of Fame* – hocheiul fiind sport național – sau noua clădire a Primăriei. Altfel spus, e o altă lume, neîngrădită de nicio limită spațială, care încearcă să se dezvolte prin aportul de forță de muncă supercalificată de pe tot mapamondul, oferindu-i în schimb cel mai performant sistem social și o toleranță etnică și religioasă de neimaginat în altă parte. Nu e de mirare că se poate auzi limba română peste tot, pe holurile universității, pe stradă, la Cascada Niagara, pe vasele de croazieră ce brăzdează Marile Lacuri.

Cel de-al doilea eveniment științific pe care dorim să-l mediatizăm a avut loc la Baia Mare în perioada 19 – 21 septembrie 2008. E vorba de al XIII-lea Simpozion Internațional de Dialectologie, organizat de Catedra de Limba și Literatura Română a Facultății de Litere, acțiune coordonată de prof. dr. Nicolae Felecan. E pentru a treia oară când, sub oblăduirea Societății Române de Dialectologie, Universitatea de Nord din Baia Mare găzduiește această manifestare, cu sprijinul Consiliului Județean Maramureș și al Primăriei municipiului. Locația nu a fost aleasă întâmplător, avându-se în vedere că forul de specialitate a luat ființă în acest oraș în urmă cu doisprezece ani, iar succesul ediției precedente – desfășurate cu același comitet organizatoric și în aceeași urbe – a echivalat cu un îndemn la consecvență.

Lucrările simpozionului s-au desfășurat în trei ateliere, care au cuprins cele șase secțiuni: dialectologie istorică, graiurile dacoromâne, dialectele sud-dunărene, dialectologia și științele onomastice, dialectologia și limba literară, hermeneutica textului. Deschiderea mai amplă a secțiunilor și către domenii conexe a vizat atragerea mai multor specialiști, chiar dacă nu sunt dialectologi, și merită menționat că simpozionul s-a transformat într-unul internațional. Și la edițiile precedente au participat invitați de peste hotare (Republica Moldova, Serbia, Ucraina, Ungaria), însă temele abordate erau legate doar de dialectele limbii române. În toamna anului 2008, prin intrarea țării noastre în Uniunea Europeană, s-a dorit o lărgire a sferei de interes, iar invitații din Italia și Germania au adus în discuție și probleme ale dialectelor italiene meridionale (Alfonso Germani, Antonio Mallozzi) sau ale vorbirii populare din Bayern (Germania: Helena Maria Sabo). Au mai trimis lucrări câțiva cercetători din Ucraina, însă regretul cel mare s-a produs din pricina absenței confrăților moldoveni înscriși în program (Vladimir Zagaevski, Stela Spînu), care au fost nevoiți să renunțe la deplasare în ultimul moment datorită birocrăției obținerii vizelor de intrare în România. E anormal să se pună piedici unor universitari din Republica Moldova și să se îngreiească participarea lor la evenimente științifice de amploare, atâta timp cât accesul la cultură ori libera circulație (fie și peste granițe) este un drept fundamental al omului.

Participanții din România au venit de la universități și institute de lingvistică de pe întreg teritoriul țării: București, Cluj-Napoca, Timișoara, Iași, Baia Mare, Reșița, Constanța, Oradea, Brașov, Arad, Alba Iulia. Primirea invitaților a avut loc în seara zilei de 18 septembrie, iar în dimineața următoare, la deschiderea lucrărilor, moderată de Nicolae Felecan, au luat cuvântul rectorul Universității de Nord, prof. dr. ing. Dan Călin Peter, președintele Societății Române de Dialectologie, Petru Neiescu, decanul Facultății de Litere, prof. dr. Petru Dunca, reprezentanți ai Consiliului Județean (conf. dr. Gheorghe Mihai Bârlea), ai Primăriei (viceprimarul Mircea Dolha) și episcopul ortodox al Maramureșului și Sătmărulei, P.S. Iustinian Chira. S-a subliniat importanța evenimentului pe plan local și național, s-a pus în discuție situația limbii române și a dialectelor sale din afara granițelor, după care a avut loc ședința în plen, comunicările fiind susținute de Nicolae Saramandu (director adjunct al Institutului de Lingvistică „I. Jordan – Al. Rosetti” din București), Teofil Teaha – de la aceeași instituție –, Petru Neiescu (Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil

Pușcariu” din Cluj-Napoca) și Vasile Frățilă (Universitatea de Vest din Timișoara). După amiază s-au desfășurat lucrările pe secțiuni în incinta Bibliotecii Județene „Petre Dulfu”, o construcție ultramodernă, gazdă primitoare pentru orice eveniment cultural. Seara, la Restaurantul Universitar, un banchet de gală a încununat activitatea zilei.

În data de 20 septembrie s-a organizat o excursie de documentare în Țara Lăpușului, având în vedere că Maramureșul istoric și Țara Oașului au fost străbătute la precedenta ediție a simpozionului. Deși mai puțin cunoscută, în comparație cu zona tradițională a Maramureșului, Țara Lăpușului este împânzită de mănăstiri și monumente istorice, dintre care s-au vizitat Mănăstirea Rohița (ctitorie nouă, situată la poalele Munților Țibleș), Mănăstirea Rohia (unde s-a călugărit și și-a petrecut ultimii ani ai vieții Nicolae Steinhardt), biserica de lemn din Rogoz, construită în anul 1633, monument înscris pe lista Patrimoniului Mondial UNESCO. Beneficiind de ghizi competenți, participanții au aflat multe lucruri interesante despre zona etnografică vizitată sau despre istoricul mănăstirilor. Spre seară, după ce au văzut o vâltoare de apă și o horincie din Groșii Țibleșului – simboluri ale măiestriei și ingeniozității maramureșenilor –, excursioniștii au fost primiți, cu o ospitalitate rar întâlnită, de autoritățile locale, unde, în cadrul unei cine festive, un grup de elevi a realizat un spectacol folcloric tradițional Țării Lăpușului. În aceeași locație s-a desfășurat și Adunarea Generală a membrilor Societății Române de Dialectologie, la care s-a făcut bilanțul ultimilor ani de activitate, s-a ales noua conducere și s-au lansat propuneri pentru viitor.

Ultima zi s-a deschis cu o prezentare de carte colectivă, mai exact au fost expuse și popularizate ultimele lucrări ale participanților la simpozion. Acțiunea s-a bucurat de un real succes, mai ales în contextul actual, când difuzarea cărților suferă enorm, iar tirajele ating uneori cifre doar cu două zecimale! După amiază, cei rămași au avut posibilitatea de a vizita Baia Mare și principalele muzee de aici: Muzeul de Mineralogie, Muzeul de Artă, Muzeul de Etnografie și Folclor, Muzeul de Istorie, Planetariul.

În încheiere, merită subliniat aportul științific și cultural deosebit pe care îl comportă astfel de evenimente în viața intelectuală a oamenilor de litere. Deschiderea spre universalitate nu ar fi posibilă fără participări la congrese și conferințe internaționale de amploare, așa cum păstrarea contactului cu lumea academică și cu noutățile editoriale poate fi îmbunătățită tot la manifestări științifice similare. În ciuda condițiilor economice destul de vitrege, e un fapt benefic atunci când se realizează evenimente de acest gen, devenite tradiționale. Prin schimbul de idei, prin cunoașterea intelectuală a altor meleaguri, toată lumea are de câștigat, în primul rând persoana implicată, apoi instituția pe care o reprezintă și, nu în ultimul rând, țara sa. Nu e ușor să organizezi un simpozion internațional, nu e ușor să participi la un congres de anvergură mondială, dar satisfacțiile spirituale devin nelimitate și ne trimit cu gândul la o maximă celebră a Antichității greco-romane: *Omnia mea mecum porto*. La fel cum spiritul învinge materia, orice întâlnire de acest gen dăruiește participanților un crâmpel de nemurire.

Galina **ANALIZA CONTRASTIV-
CERCHES TIPOLOGICĂ A OBIECTULUI
GRAMATICAL ÎN LIMBILE RUSĂ
ȘI ROMÂNĂ**

În lingvistica modernă din ultimele decenii a crescut considerabil interesul față de cercetarea limbilor în vederea revelării trăsăturilor comune și diferențiale nu numai ale limbilor înrudite, dar și ale celor neînrudite. Identificarea, analiza și stabilirea unor corespondențe, echivalențe sau, dimpotrivă, a unor divergențe între sisteme sau categorii lingvistice eteroglotte reclamă compararea faptelor de limbă din cadrul unui idiom cu fapte de limbă dintr-un alt idiom.

Nu este o noutate că una dintre sarcinile de primă importanță ale învățământului nostru și ale întregii societăți este însușirea cât mai eficientă a limbii române de către alolingvi și, în primul rând, de către vorbitorii de limba rusă. Realizarea acestui obiectiv presupune depășirea unor probleme de asimilare a noului idiom, generate, între altele, și de discrepanțele dintre modalitățile de exprimare a unor categorii logico-gramaticale corelative din cele două limbi.

Printre dificultățile cele mai persistente în învățarea limbii române de către vorbitorii rusolingvi se înscriu și cele provocate de însușirea capacităților combinatorii ale cuvintelor, știindu-se că „în regulile de îmbinare a cuvintelor, în legăturile de formare a diferitor tipuri de sintagme se manifestă în mod pregnant specificul național al limbii”¹. Divergențele dintre particularitățile combinatorii ale celor două limbi creează condiții pentru interferența lor – cu repercusiuni negative mai ales asupra limbii române –, în urma căreia lexemul românesc i se atribuie, nemotivat, trăsături combinatorii sintactice specifice corespondentului său rusesc.

Reieșind din aceste considerente, ne propunem, în cele ce urmează, să urmărim aspectele comune și cele particulare pentru cele două limbi – rusă și română – privind modalitățile de exteriorizare a valorilor semantice ale obiectului indirect exprimat prin cazul dativ. Întru-

cât obiectul indirect, în general, a beneficiat de o varietate impunătoare de interpretări referitoare atât la regentul său, cât și la felurile exprimării, este necesar a preciza că, în analiza pe care intenționăm s-o întreprindem, ne vom ralia la poziția adoptată de cunoscuta lingvistă rusă E. S. Skoblikova în abordarea acestei probleme, care recunoaște drept obiect / complement indirect doar determinanții adverbiali², celelalte elemente regente rămânând în afara investigației noastre.

Pentru desemnarea constituentului sintactic al propoziției care urmează a fi analizat aici, vom utiliza termenul *sintaxem* în accepția cercetătoarei G. A. Zolotova, care-l definește drept „unitate semantico-sintactică minimală..., ce se manifestă, concomitent, ca purtător al unui sens elementar și component constructiv al unor structuri sintactice mai complexe, caracterizându-se printr-un set de funcții sintactice”³. Termenul *sintaxem* a cunoscut, de asemenea, variate și contradictorii interpretări atât în lingvistica rusă⁴, cât și în cea românească⁵. În investigația noastră vom opera cu termenul *sintaxem nominal* pentru a desemna numele în dativ, purtător al funcției de obiect indirect, ale cărui valori semantice și realizări sintactice urmează să le identificăm.

Dativul rusesc este considerat mult mai integrat în semantica sa decât celelalte cazuri, unii cercetători opinând chiar că el ar avea „doar un singur sens, anume acel ce este numit în mod curent sensul obiectului mai îndepărtat, sau al obiectului indirect”⁶. Ideea dată poate fi acceptată doar prin prisma conceptului de *ierarhie a sensurilor* cazuale, lansat de renumitul lingvist R. Jakobson, conform căruia „sensul general al cazului este independent de ocurența sa, în timp ce semnificațiile lui particulare sunt condiționate de tot felul de construcții și de diverse sensuri formale și lexicale ale cuvintelor ce-l înconjoară” și de aceea ele pot fi considerate „variante combinatorii ale sensurilor”⁷. Sensurile particulare, condiționate, așadar, sintactic sau frazeologic, se aranjează, la rândul lor, într-o ierarhie a sensurilor particulare⁸, ierarhie pe care vom încerca s-o realizăm având ca material sintaxemele nominale în dativ. Așa cum s-a menționat deja, sensurile lor particulare sunt determinate de ocurențele în care apar, iar, în cazul nostru, elementul „cel mai influent” asupra semanticii cazului dativ este verbul regent.

În lingvistica modernă, problema ocurențelor sintactice ale verbului este abordată din perspectiva teoriei valenței. Ca purtător al valenței, verbul dispune de anumite poziții deschise în jurul său, care urmează a fi completate de logoforme solicitate de semantica și sintagmatica verbului respectiv. În această ordine de idei, cercetătorul I. Bărbuță subliniază că „anume procesul în calitatea sa de semn dinamic cu desfășurare în timp implică un punct de pornire, o sursă (agentul), un punct final, un obiect afectat de proces (pacientul), un participant în favoarea / defavoarea căruia se realizează procesul (destinatarul), diferite circumstanțe locale, temporale, modale, cauzale, condiționale etc. Acesta este sistemul general de actanți și circumstanțe implicate de verb, însă fiecare unitate lexicală din această clasă posedă un model valențial individual ce include un anumit număr de constituenți”¹⁰. În funcție de gradul de necesitate al actanților

pentru plenitudinea semantică și sintactică a enunțului alcătuit de verb, valența poate fi *obligatorie* sau *facultativă*¹¹.

Una dintre semnificațiile definitorii ale sintaxemului nominal în dativ, în limba rusă, este cea de *beneficiar / prejuduciat* al acțiunii exprimate de verb, ceea ce presupune că sintaxemul dat desemnează persoana sau, în sens mai larg, obiectul animat / inanimat, în folosul sau în detrimentul căruia se efectuează acțiunea. Verbele care regentează acest lexem se caracterizează printr-o valență obligatorie de dreapta, deschisă obiectului indirect în dativ, și, convențional, pot fi clasificate în două subgrupuri mari, antonimice între ele.

a) Primul subgrup îl constituie lexemele verbale care au în conținutul lor semantic semul integrant „a contribui” / „a acorda sprijin”: *содействовать, способствовать, обеспечить, помочь, служить, благоприятствовать, покровительствовать, попустительствовать, потакать, ассистировать, потворствовать*, desemnând un sprijin acordat cuiva într-o activitate (*содействовать развитию, способствовать распространению, помогать родителям*), coparticiparea subiectului la o acțiune/stare în care este antrenat obiectul indirect (*ассистировать хирургу*), exprimând ideea de protecție acordată cuiva (*покровительствовать художнику, благоприятствовать брату*), exteriorizând atitudinea binevoitoare, încurajatoare a subiectului adresată unei persoane exprimate de sintaxemul în cazul dativ, chiar dacă activitatea acesteia este reprobabilă, nelegitimă (*потакать дочери, попустительствовать нарушителям порядка*). Specificul semantico-valențial al acestor verbe se materializează în modelul distributiv **V (f) + N (dat.)**.

Printre verbele grupului descris, o poziție aparte o au lexemele verbale *ассистировать, протезировать*. Spre deosebire de celelalte verbe, care regentează atât sintaxeme animate, cât și inanimate, acestea se îmbină doar cu sintaxeme animate – nume de persoană: *ассистировать хирургу, режиссеру, профессору; протезировать ученику, родственнику, другу*, fiind imposibile structuri de tipul: **ассистировать селу, классу, опытам; *протезировать наукам, искусству, работе*. Putem presupune că aceste lexeme verbale și-au pierdut capacitatea lor de altădată de a regenta și substantive inanimate, concluzie sugerată de constatarea că în *Dicționarul explicativ* al lui D. I. Ușakov, în articolele consacrate acestor cuvinte, se atestă nota *кому? чему?*¹², pe când în *Dicționarul limbii ruse*, semnat de S. I. Ojegov¹³, este prezentă doar nota *кому?*.

În limba română, sintaxemele ce desemnează persoana sau obiectul în folosul, în interesul sau în sprijinul căruia se efectuează acțiunea își exteriorizează acest sens în ocurența verbelor corelative cu cele rusești: *a ajuta, a contribui, a sprijini, a înlesni, a ocroti, a susține, a îngădui, a permite, a tolera, a favoriza, a proteja, a asista* ș.a. Cu toată similitudinea lor semantică, aceste verbe totuși se caracterizează printr-o distribuție mai variată, ceea ce le deosebește de corespondentele lor din limba rusă, care regentează doar sintaxeme în dativ.

Verbele *a ocroti, a sprijini, a susține, a proteja, a favoriza, a tolera, a asista* posedă o valență obligatorie pentru poziția de obiect direct și formează

îmbinări obiectuale cu sintaxemul nominal în dativ, realizând două modele distributive: unul binomic $V(f) + N(\text{acc.})$ și altul trinomic $V(f) + \text{Prep.}(pe) + N(\text{acc.})$. Primul model distributiv este constituit din sintaxeme exprimate atât prin substantive animate, cât și inanimate, la forma hotărâtă: *a ocroti natura*, *a sprijini știința*, *a susține colegul*, *a protejea artele*, *a favoriza rudele*, *a tolera obrăznicia băiatului*. Cel de-al doilea model reprezintă îmbinarea verbelor respective cu un substantiv animat – nume de persoană, la forma hotărâtă sau nehotărâtă, precedat de prepoziția *pe*, specific pentru exteriorizarea obiectului direct, exprimat printr-un substantiv animat: *a(-i) ocroti pe prieteni*, *a(-i) sprijini pe părinți*, *a(-i) susține pe sportivii moldoveni*, *a(-l) protejea pe subaltern*, *a(-i) favoriza pe elevii silitori*, *a(-i) tolera pe străini*, *a(-l) asista pe chirurg* ș.a.

Din registrul de verbe enumerate mai sus, un comportament mai deosebit îl are *a ajuta*, care, pe lângă modelele distributive prezentate mai sus – $V(f) + N(\text{acc.})$ (*a ajuta prietenul*) și $V(f) + \text{Prep.}(pe) + N(\text{acc.})$ (*a(-l) ajuta pe prieten*) – mai realizează încă două: $V(f) + N(\text{dat.})$ (*a ajuta prietenului*) și $V(f) + \text{Prep.}(la) + N(\text{acc.})$ (*a ajuta la seceriș*), fiind vorba, de fapt, de specificul sintagmatic al verbului dat, care cere două obiecte indirecte. Uneori acestea din urmă se realizează concomitent: *a ajuta mamei la țesut*, conform modelului distributiv $V(f) + N(\text{dat.}) + \text{Prep.}(la) + N(\text{acc.})$.

Cât privește verbele *a îngădui*, *a înlesni*, ele își actualizează concomitent două valențe de dreapta: *a îngădui* (cui? ce?), *a înlesni* (cui? ce?): *a îngădui unui elev plecarea*, *a înlesni studentului însușirea materiei*, realizând modelul distributiv $V(f) + N(\text{dat.}) + N(\text{acc.})$.

Și verbul *a contribui* are ocurențe deosebite de cele ale corespondentului său rusesc, el solicitând ca valență obligatorie un obiect indirect în acuzativ cu prepoziția *la*, conform modelului distributiv $V(f) + \text{Prep.}(la) + N(\text{acc.})$: *a contribui la soluționarea unei probleme*. În calitate de valență facultativă, acest verb mai poate cere un complement indirect în acuzativ precedat de prepoziția *cu*, indicând mijloacele cu care se realizează acțiunea numită de el și realizând modelul $V(f) + \text{Prep.}(cu) + N(\text{acc.}) + \text{Prep.}(la) + N(\text{acc.})$: *a contribui cu finanțe la construirea blocului*.

b) Cel de-al doilea subgrup este constituit dintr-un inventar de verbe cu sensuri opuse celor de mai sus, având semul comun „a dăuna” / „a se opune”: *мешать*, *вредить*, *досаждать*, *препятствовать*, *противиться*, *противодействовать*, *накостить*, *сопротивляться*, *противостоятъ*, *отказать*, *запрещать*. Aceste verbe dețin o valență obligatorie de dreapta, deschisă poziției sintactice de obiect indirect și consumată de sintaxemul nominal în cazul dativ, realizând același model structural-semantic ca și verbele din subgrupul anterior: $V(f) + N(\text{dat.})$. Acest binom desemnează împotrivirea, rezistența opusă obiectului (*сопротивляться влиянию*); denotă crearea unor obstacole, piedici în realizarea acțiunii (*препятствовать товарищам*); redă acțiunii ce aduc daune obiectului (*вредить посевам*, *мстить предателю*); acțiunii ce

provoacă necaz, neplăcere, amărăciune cuiva (*досаждать соседям, грозить врагу*) ș.a.m.d.

În limba română, structurilor rusești analizate mai sus le corespund sintaxeme cu funcția de obiect indirect, indicând persoana sau obiectul în dauna, în detrimentul sau defavoarea căruia se efectuează acțiunea, ele fiind regentate de verbe echivalente celor enumerate pentru limba rusă: *a vătăma, a dăuna, a necăji, a (se) răzbuna, a amenința, a împiedica, a încurca, a se opune, a se împotrivi, a refuza*. Ca și perechile lor antonimice, analizate mai sus, și aceste lexeme verbale se caracterizează prin potențe sintagmatice mult mai variate decât corespondentele lor rusești.

Din șirul de verbe prezentat, doar *a dăuna, a se opune, a se împotrivi* repetă modelul distributiv **V(f) + N (dat.)**, caracteristic acestei poziții sintactice în limba rusă: *a dăuna semănăturilor, a se opune influenței, a se împotrivi exilului*.

Verbele *a vătăma, a necăji, a (se) răzbuna, a amenința* solicită, ca actant obligatoriu, nu un obiect indirect, ca în limba rusă, ci unul direct, realizând două modele structurale: unul binomic **V(f) + N (acc.)** și altul trinomic **V(f) + Prep.(pe) + N (acc.)**, în ambele sintaxemul dependent având funcția sintactică de obiect direct. Primul model distributiv admite utilizarea sintaxemelor exprimate atât prin substantive animate, cât și inanimate, la forma hotărâtă: *a vătăma piciorul, a necăji colegul, a răzbuna obida, a amenința vecinul*. Cel de-al doilea model reprezintă îmbinarea acestor verbe cu un substantiv animat – nume de persoană, la forma hotărâtă sau nehotărâtă, precedat de prepoziția **pe**, specifică pentru exteriorizarea obiectului direct: *a(-i) necăji pe prieteni, a se răzbuna pe dușmani, a(-l) amenința pe vecin* ș.a.

Verbele *a încurca, a împiedica, a refuza* acceptă și ele, în poziția actanților obligatorii, fie un obiect direct, fie unul indirect, realizând modele distributive diferite. În cazul ocupării poziției de actant obligatoriu de către un obiect direct, verbele numite se manifestă în cele două modele structurale prezentate mai sus: **V(f) + N (acc.)**, când obiectul direct este redat prin substantive atât animate, cât și inanimate, la forma hotărâtă (*a încurca lucrurile, a împiedica grupul, a refuza ajutorul*), și **V(f) + Prep.(pe) + N (acc.)**, când acesta este exprimat printr-un substantiv animat – nume de persoană, la forma hotărâtă sau nehotărâtă, precedat de prepoziția **pe** (*a(-l) încurca pe coleg, a(-l) împiedica pe frate, a(-i) refuza pe vecini*). Când poziția actantului obligatoriu este ocupată de un complement indirect, îmbinările cu aceste verbe realizează modelul distributiv **V(f) + N (dat.)**: *a încurca vecinului, a împiedica colegului, a refuza prietenului*. De remarcat că în acest caz, verbele regente amintite posedă două valențe obligatorii: una – cea amintită mai sus, de complement indirect în dativ, și alta – de obiect (propoziție completivă) direct, modelul distributiv final fiind **V (f) + N (dat.) + PS (compl.)**: *a încurca vecinului să decidă, a împiedica colegului să învețe, a refuza prietenului să-l ajute*.

Rezumând cele analizate mai sus, constatăm că valorile semantice pe care le comportă sintaxemul nominal cu funcție de obiect indirect în ocurența unor

grupuri semantice corelative sunt identice în limba rusă și în cea română, dovedind, o dată în plus, caracterul universal al categoriilor semantice. Cât privește realizările sintagmatice ale valorilor semantice identificate, acestea prezintă divergențe considerabile în cele două limbi confruntate. Astfel, verbele rusești examinate posedă valențe obligatorii de dreapta pentru poziția sintactică de obiect indirect, consumate de sintaxeme nominale în cazul dativ conform modelului structural-distributiv **V (f) + N (dat.)**. În limba română însă, aceste verbe au o structură valențială variată, deschizând poziții libere atât pentru obiectul indirect, cât și pentru cel direct, actualizate de sintaxeme nominale în cazul dativ, în cazul acuzativ neprepozițional sau cu diferite prepoziții. Configurația sintagmatică neomogenă a verbelor românești prezente în aceste îmbinări se reflectă și în diversitatea modelelor structural-distributive pe care le realizează: **V(f) + N (dat.)**, **V(f) + N (acc.)**, **V (f) + Prep. (pe, la, cu, de) + N (acc.)**. Această necorespondență în modalitățile de exprimare a acelorași valori semantice confirmă caracterul idioetnic al categoriilor sintactice din cele două limbi – rusă și română.

NOTE

- ¹ В. В. Виноградов, *Вопросы изучения словосочетаний* // Вопросы языкознания, 1954, №3, p. 2.
- ² Е. С. Скобликова, *Современный русский язык. Синтаксис простого предложения*, Москва, 1979, p. 164.
- ³ Г. А. Золотова, *О „Синтаксическом словаре русского языка”* // Вопросы языкознания, 1980, № 4, p. 72.
- ⁴ А. М. Мухин, *Синтаксемы и средства их выражения* // Вопросы романо-германской филологии. Синтаксическая семантика (Сборник трудов МГПИИЯ им. М. Тольстого, вып. 112), Москва, 1977, p. 70-80;
- ⁵ E. Teodorescu, *Unitățile sintactice* // Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași (serie nouă), Secțiunea III. Lingvistică. Nom. XXVIII/XXIX, 1982/1983, p. 161-164; S. Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, București, 1971, p. 56-96; P. Tolocenco, *Discuții în jurul noțiunii de sintaxem* // Omagiu profesorului universitar Mihail Purice, Chișinău, 2007, p. 277-285.
- ⁶ А. М. Пешковский, *Русский синтаксис в научном освещении*, Москва, 1956, p. 299.
- ⁷ Р. Якобсон, *К общему учению о падеже* // Р. Якобсон. Избранные работы, Москва, Прогресс, 1985, p. 143.
- ⁸ Ibidem, p. 144.
- ⁹ Г. А. Золотова, *Очерк функционального синтаксиса языка*, Москва, 1973, p. 66-94.
- ¹⁰ I. Bărbuță, *Semantica și sintagmatica verbului în limba română* // „Revistă de Lingvistică și Știință Literară”, 1996, nr. 3, p. 57-64, p. 58.
- ¹¹ E. Constantinovici, *Semantica și morfosintaxa verbului în limba română*, Chișinău, 2007, p. 76.
- ¹² *Толковый словарь русского языка* / Под ред. Д. И. Ушакова, т. 1, Москва, 1935, p. 65; т. III, Москва, 1939, p. 1019.
- ¹³ С. И. Ожегов, *Словарь русского языка*, Москва, 1983, p.31, 554.

Vladimir **ANDREI NEGURĂ.**
BULAT CHEIA GRAMATICII
PENTRU ARTELE PLASTICE

Agnosco veteris vestigia flammae
[Recunosc vestigiile unei flăcări de demult].
Vergiliu

Arta tapiseriei nu a avut un destin prea fericit în Republica Moldova, comparabil cu această direcție artistică din Țările Baltice, Cehia sau Polonia, spre a mă referi doar la spațiile culturale limitrofe. Evoluția ei nu a fost nici spectaculoasă, nici firească. Deși arta țesutului țărănesc are o tradiție veche și polimorfă în zona geografică menționată, apropierea artiștilor de morfologia și „gramatică” acesteia s-a arătat în timp peste măsură de neconvingătoare. Cu puține excepții, s-a depășit doar nivelul unui artizanat cuminte, sec, mecanicist. Încă din anii '60 apar primele încercări de acest fel, iar către anii '80, odată cu dezvoltarea designului domestic și cu sprijinirea interesului pentru amenajările interioare, gustul pentru arta tapiseriei capătă dimensiunile unei discipline tot mai ordonate și mai imaginative. În partea estică a Prutului printre cei care au mizat enorm pe acest gen de artă a fost și Andrei Negură, aflat astăzi în apogeul creației sale.

L-am cunoscut pe Andrei Negură într-o vreme în care lucra personal piese textile de mai mici dimensiuni, compoziții rafinate și de mare impact. Spuneam personal, pentru că avea în atelier un *război de țesut* vertical ca cele pe care le mai poți vedea prin muzee, cărți sau în fundături de lume, unde meșteșugul țesutului a rămas ca o inerție... Era impresionant să vezi un tânăr bărbat aplecat asupra *urzelii*, căci mentalul nostru asociază această îndeletnicire străveche cu domeniul femininului.

Cu o școală solidă, făcută la Moscova și Budapesta, Negură propunea chiar de la debut o nouă viziune asupra

felului de a concepe suprafețele țesute, de a structura compoziția unui spațiu – în care fibra colorată funcționa pe post de tușă, ritm, volum... Descoperirea lui a fost o revelație pentru multă lume lucidă. Iar prezențele sale erau sistematice: în saloane, expoziții anuale. Avea și comenzi, pe care le onora ireproșabil, căci tapiseriile acestui artist nu erau niște simple panouri țesute, decupate dintr-un continuum spațial anonim, ci deveneau, cel mai adesea, niște elemente plastice de animat atmosfera în care erau amplasate. Dar și prezența în expoziții făcea ca piesele sale să facă *notă discordantă* prin personalitatea pe care o căpătaseră. Devenise recognoscibil, avea propria *scriitură* plastică. Lucările lui aproape că nu aveau nevoie de o etichetă, erau blazonul unei anume viziuni.

E mai bine de un deceniu și jumătate de când nu am mai văzut o piesă nouă de tapiserie...

Vremurile s-au schimbat, iar decăderea acestei arte se datorează tocmai *lipsei* unui comanditar ferm; arta țesutului nu poate exista de „amorul artei”. Ea se susține din comenzi, din concurență și multă și bogată imaginație. Fiecare din cele trei condiții trebuie îndeplinite, coroborate, puse în relație. Când piața nu revendică o astfel de artă, ea dispare sau se transformă în altceva: migrează în sculptură, pictură sau ceramică. De altfel, arta tapiseriei conține în chiar codul său „genetic” aceste dimensiuni plastice. Ea știe și poate să se transforme, să „expandeze”, să devină foarte dinamică. Artistul e cel care o modelează, îi potențează ceea ce este înscris în datele sale „intrinseci”. Poate lua forma unui *happening*.

O privire rapidă asupra evoluției acestei arte din epoca clasică, din secolele XVII-XVIII, ne face să constatăm că atunci era vorba de „tablouri țesute”, de sisteme plastice capabile să redea întreaga gamă de emoții, trăiri, stări și câte mai pot fi numite în această perspectivă, ce erau „vânate”, evident, și de pictori prin tablourile lor, deși modalitățile de a le obține / capta erau diferite. Oricum, sfera laică este atașată decorativului, plăcerii, senzorialului, „dezvrăjirii minții”, tocmai de aceea o esențială diferență între pictură și arta tapiseriei nu există. Asta ar putea fi și explicația faptului că Negură a practicat și mai practică pe larg pictura. Dar pictura lui folosește o sintaxă și gramatică specifice tapiseriei, tușele sunt ca fibrele, culorile rămân culori. Interesant de consemnat este faptul că ceea ce funcționa altădată în tapiserie ca *bordură*, acum s-a transformat, la Negură, într-o atenție sporită asupra ramelor tabloului. Spațiul trebuie delimitat, definit, *înfrumusețat*. Funcționează ca un prolog. Astfel, el devine cadru, graniță. Așa cum se spune că pământul stă la „fundul” norilor, un tablou e terminat atunci când i se găsește o ramă potrivită. Nu e puțin lucru. Nici prea lesne de izbutit. Lui Andrei Negură îi reușește, pentru că are flexibilitatea și imaginația necesare conceperii unui tot, a unui întreg. Una din metehnele de care suferă artistul contemporan este lipsa unității, a *rotundului*. A împlinirii. Tocmai de aceea

se vorbește mereu de *proiect*, de *work in progress*, și nu de operă. Opera pare pusă sub semnul întrebării, în surdină, anihilată, inutilă... Dar ea nu moare, ci își așteaptă Autorul.

Andrei Negură are un parcurs inegal, *învolburat*, cu suișuri și coborâșuri. Dar el se datorează mai puțin unor întreruperi ale traseului său creator decât imposibilității de a proiecta către exterior o imagine a permanenței acestuia. Disciplina, coerența, consecvența și conștiința matură a propriului demers, disponibilitatea de a îmbrățișa diverse genuri plastice – în care se simte liber să-și materializeze ideile și temele – caracterizează întreaga carieră de până acum a acestui artist. Poate *prea discret* prezent pe simezele expoziționale. Dar asta e propria lui opțiune, artistul e liber să decidă...

De curând a prezentat la Chișinău o expoziție personală cu opera sa din ultimii ani, din care se putea reconstitui un portret al artistului la maturitate. Un artist aflat în căutarea continuă a ceva de pictat, cu idei multe, variate, mustoase, unele – la limita abstractului – nu prea lesne de clasificat sau catalogat.

Grupajul cuprins în aceste pagini, la care comentariul meu se dorește o *addenda*, este o mică și discretă selecție din multitudinea de strategii plastice ale artistului Andrei Negură, pe care încă mai trebuie să-l descoperim, să-l înțelegem și să-l apreciem.

Andrei NEGURĂ.
Gestul și tușa în discursul plastic

Procesiune 12. 2007, 60x80 cm. Din ciclul Procesiuni

II Limba ROMÂNĂ

Pergament 15. 2008, 80x80 cm. Din ciclul Pergamente

Procesiune albastra. 2000, 80x100 cm. Din ciclul Procesiuni

IV Limba ROMÂNĂ

Simfonie 5. 2007,
40x40 cm. Din
ciclul Simfonii

Simfonie 6. 2007,
40x40 cm. Din
ciclul Simfonii

Procesiune 21. 2004, 60x60 cm. Din ciclul Procesiuni

VI Limba ROMÂNĂ

Pergament 21. 2006, 60x60 cm. Din ciclul Pergamente

Scara. 2005, 80x100 cm

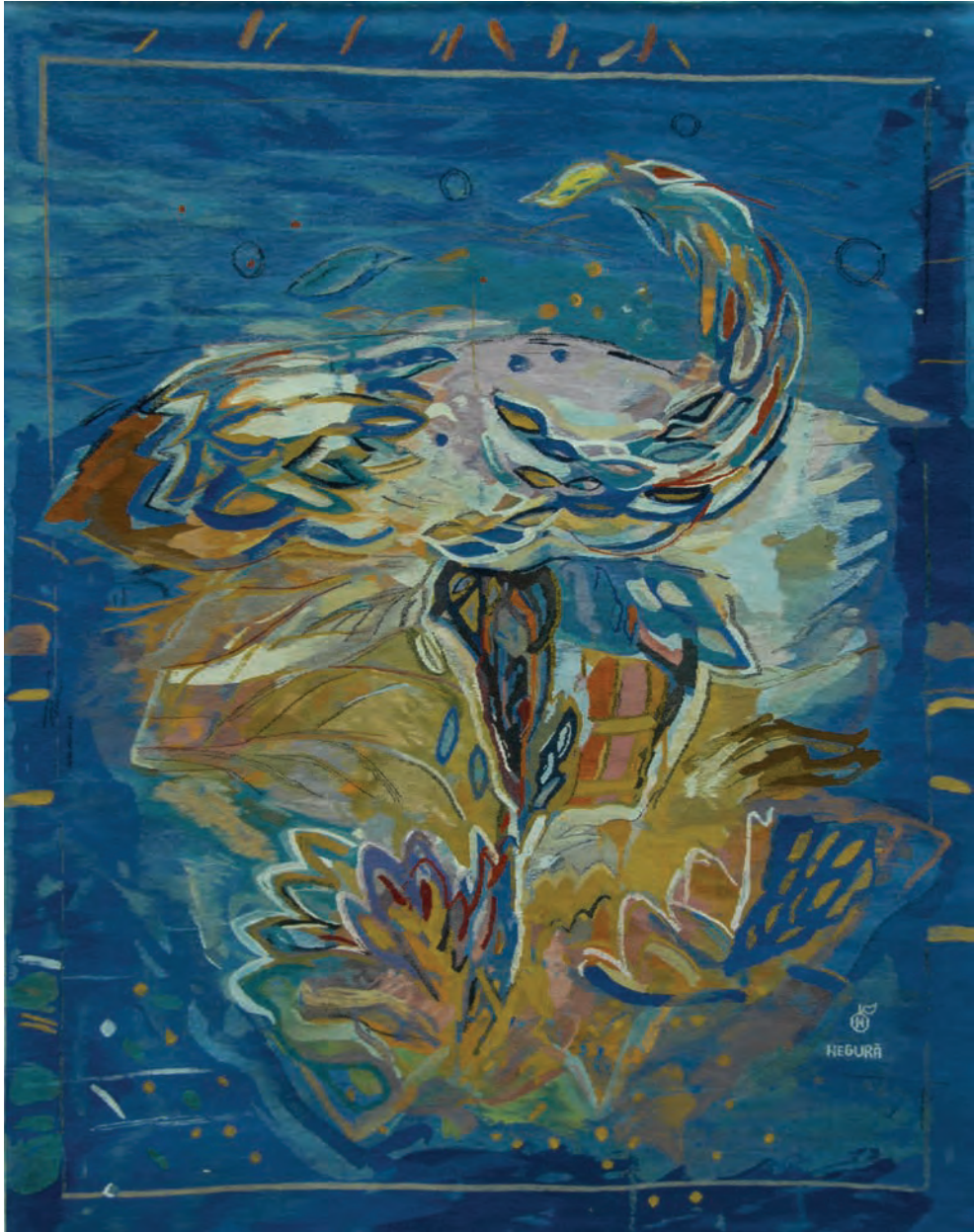
VIII Limba ROMÂNĂ

Simfonie 8. 2007,
40x40 cm. Din
ciclul Simfonii

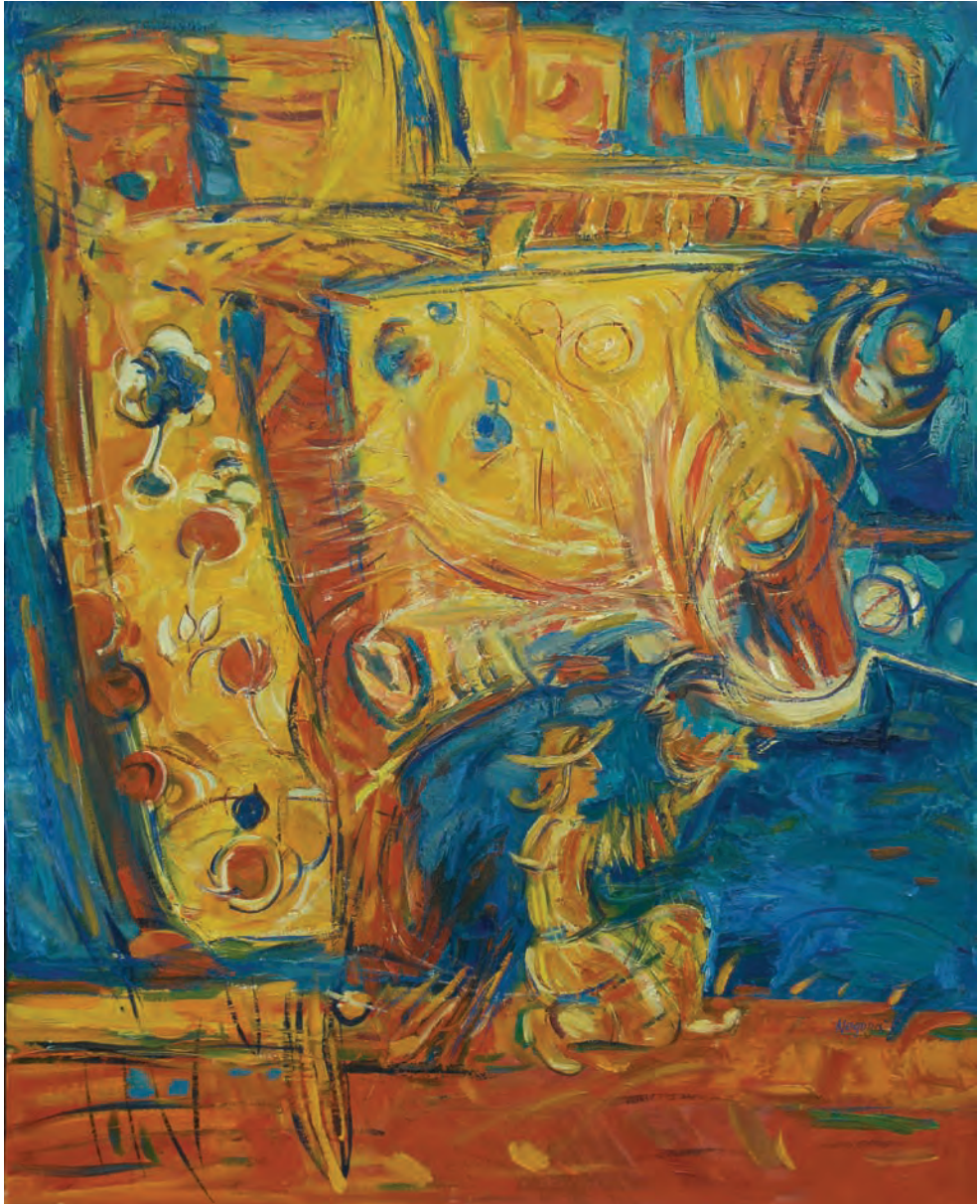

Simfonie 9. 2007,
40x40 cm. Din
ciclul Simfonii

Tapiserie „Serenada”. 2002, 140x200 cm

X **Limba ROMÂNĂ**

Legenda. 2005, 80x100 cm

Metafora 2. 2008, 80x100 cm

XII Limba ROMÂNĂ

Motiv biblic. 2001, 80x100 cm

Metafora 3. 2008, 80x100 cm

XIV Limba ROMÂNĂ

Miniatura 5. 2003, 40x40 cm. Din ciclul Miniaturi

Primavara. 2005, 50x60 cm

XVI Limba ROMÂNĂ

Procesiune cu trubaduri. 2007, 80x100 cm. Din ciclul Procesiuni

S-A STINS DIN VIAȚĂ ILUSTRUL OM DE ȘTIINȚĂ, BASARABEANUL VALERIU RUSU

La 4 noiembrie 2008, în Marsilia, după o îndelungată și grea boală, a trecut la cele veșnice ilustrul om de știință de origine basarabească Valeriu Rusu, profesor emerit, director al Departamentului Lingvistică Comparată a Limbilor Romanice și Română de la Universitatea Provence, Franța, doctor în filologie, profesor universitar, membru asociat al Academiei Aix-en-Provence, Președinte de onoare al Casei Limbii Române, membru al colegiului de redacție al revistei „Limba Română” din Chișinău, cetățean de onoare al municipiului Chișinău.

Valeriu Rusu s-a născut pe 09. 09. 1935, în comuna Mihăileanca, județul Hotin. În martie 1944 se refugiază, împreună cu părinții, în comuna Speteni, județul Ialomița. Urmează Liceul „Mihai Viteazul” din București (1953), apoi Facultatea de Litere a Universității din București (1958). Pe parcursul anilor 1958-1987 este cercetător științific, din 1969 este șeful Sectorului de Dialectologie la Centrul de Cercetări Fonetice și Dialectologice al

Academiei Române, avându-i ca profesori și directori pe acad. Al. Rosseti și prof. B. Cazacu. În paralel este asistent și lector la Universitatea din București. Din 1969 este doctor în științe filologice cu teza *Graiul din nord-vestul Olteniei* (publicată la Editura Academiei, 1971) sub direcția lui Al. Rosseti.

În 1987 se stabilește în Franța, la Aix-en-Provence. Activează în calitate de profesor, director de cercetări, director al Departamentului de Lingvistică Comparată a Limbilor Romanice și Română. Este membru al Asociației „Le Felibrige” (1981), membru asociat al Academiei de Științe, Litere, Agricultură și Artă din Aix-en-Provence (1992), al unor societăți internaționale de lingvistică.

Cu participarea prof. Valeriu Rusu au fost elaborate și tipărite un șir de importante lucrări, dintre care se impun:

Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia, volumele I-V, 1966-1984; pentru care a primit premiul „T. Cipariu” al Academiei Române.

Introducere în studiul graiurilor românești, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.

Dialettologia generale (în italiană), colecție coordonată de Manlio Cortelazzo, Editura Zanichelli, Bologna, 1981.

Tratatul de dialectologie românească, sub conducerea lui Valeriu Rusu, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1984.

Eloge du village roumain, anthologie, préface par Valeriu Rusu, Editions de l'Aube, 1990.

Mihai Eminescu, anthologie bilingue, Service des publications de l'Université de Provence, 1990.

Le Roumain. Langue, littérature, civilisation, Editura Ophrys, Paris, 1992.

Le Roumain. Mots et images, Editura Ophrys, Paris, 1994.

Ambele volume au fost adaptate pentru vorbitorii de limba rusă și tipărite la Chișinău în 1997.

Echos poétiques de Bessarabie; antologie, prefață de Valeriu Rusu, Editura Știința, Chișinău, 1998.

Vasile Romanciuc, *Un ochi. Un oeil*, antologie și prefață de Valeriu Rusu, Editura Libertas, Ploiești, 2000.

Iulian Filip, *Un spin. Un épine*, antologie și prefață de Valeriu Rusu, Editura Libertas, Ploiești, 2003.

Mihai Cimpoi, *Le Pommier d'or*, traducere efectuată sub conducerea lui Valeriu Rusu, Editura Prut Internațional, Chișinău, 2001.

Ion Budai-Deleanu, *Tsiganiada ou le Campement des Tsiganes*, traducere de Romanița, Aurelia și Valeriu Rusu, Wallada-Biblioteca Bucureștilor, 2003.

De asemenea, a îngrijit, prefațat și publicat edițiile *Ovid Densusianu, Opere*, I, 1965, II, 1975, III, 1977, cu reeditare în 1998; Tache Papahagi, *Mic Dicționar folcloric*, 1979, cu editarea în franceză, trad. Estelle Variot, 2005 și *Grai, folclor, etnografie*, 1998 etc.

A participat la numeroase colocvii, congrese internaționale, prezentând comunicări, publicate ulterior în analele forurilor științifice, începând cu Congresul internațional al lingviștilor (București, 1967), Congresul internațional de lingvistică și filologie romanică (București, 1968) etc.

Din 1996, pe parcursul unui deceniu și ceva după prima revenire la baștină, a ținut mai multe conferințe în cadrul unui șir de instituții de învățământ superior, inclusiv la Universitatea de Stat din Moldova, la Universitatea Liberă Internațională din Moldova (cu ocazia decernării diplomei magna cum laude, decembrie 1997), la Casa Limbii Române, la Centrul Academic Internațional „M. Eminescu”, la Uniunea Scriitorilor și la alte instituții de cultură din Chișinău.

Prof. Valeriu Rusu a rămas până la sfârșitul vieții un devotat și sincer fiu al Basarabiei, un mare prieten al conaționalilor săi, pentru a căror renaștere spirituală a militat de-a lungul întregii sale biografii, făcând cunoscută în Franța literatura și cultura română, inclusiv cea basarabeană. Activitatea generoasă a lui Valeriu Rusu va rămâne pentru contemporani un exemplu de promotor energetic și nedezmințit al valorilor românești în lume.

În aceste zile de grea și amară încercare pentru comunitatea de creație, științifică și pedagogică din Republica Moldova, își îndreaptă gândul spre Franța, patria adoptivă a lui Valeriu Rusu, și exprimă sentimente de sinceră compasiune soției regretatului nostru compatriot – Aurelia Rusu, dr. prof., apreciat eminescolog, fiicei Romanița Rusu, cunoscut arhitect în Marsilia, dragului său nepot Iulian, precum și colegilor și discipolilor de la Universitatea din Aix-en-Provence, tuturor celor care l-au știut și l-au iubit:

Acad. Mihai CIMPOI, Președinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova,

Acad. Grigore VIERU,

Acad. Anatol CODRU,

Acad. Nicolae DABIJA, redactor-șef al săptămânalului „Literatura și Artă”,

Acad. Anatol CIOBANU, șef catedră, Facultatea de Litere, U.S.M.,

Conf. univ. dr. Ana BANTOȘ, Director al Institutului de Filologie al A.Ș.M.,

Conf. univ. dr. hab. Irina CONDREA, Decan al Facultății de Litere al U.S.M.,

Alexandru BANTOȘ, Director al Casei Limbi Române „Nichita Stănescu”,

redactor-șef al revistei „Limba Română”,

Prof. dr. Nicolae MĂTCAȘ, ex-ministru al Științei și Educației din R.M.,

Scriitorii Ion HADÂRCĂ, Iulian FILIP, Vasile ROMANCIUC,

Valeriu MATEI, Andrei STRĂMBEANU, Nicolae RUSU, Vlad ZBÂRCIOG.

Alexandru ICOANA
BANTOȘ CU NUMELE TĂU

Îmi vine foarte greu să vorbesc la timpul trecut despre Valeriu Rusu. Speram, și această speranță parcă mai plutește undeva, în preajmă, că vom mai avea șansa să ne revedem, să discutăm, să mai punem la cale proiecte, să gândim la zile care vin, să vorbim despre câte se întâmplă, bune și rele, pe de o parte și alta a Prutului... Astă vară am avut mai multe drumuri la București și mă tot urmărea gândul să merg la Vălenii de Munte, unde se afla în vacanță familia Rusu, dar nu am avut convenita stare sufletească pentru întâlnirea cu bunul meu prieten, și acum, după cele întâmplate, regret...

Cine ar fi putut bănuși că aceasta va fi ultima vară pentru Valeriu și că atât de repede va veni ziua când el va pleca pentru totdeauna dintre noi.

...Întâlnirile cu fratele Valeriu, la Chișinău, la Vălenii de Munte, la București sau la Aix, de fiecare dată, aveau puterea magică de a semăna lumină, optimism, curaj, dorința și forța de a trece învingători peste obstacolele sau neplăcerile de moment. Îi era caracteristic un anume fel de a-ți îmbuna și liniști inima, de a-ți trezi pe neobservate încrederea în tine și în propriile tale sentimente. La emisiunile radio sau tv, la întruniri oficiale, științifice sau culturale, în excursii sau la un pahar de vorbă știa să transmită interlocutorilor verva, bonomia, umorul, naturalețea de a purta o discuție, iar calitățile sale de talentat orator și excelent cunoscător al limbii, literaturii și culturii române și franceze imprimau dialogurilor competență, profunzime, dar și degajarea și simplitatea necesare receptării ideii, indiferent de complexitatea temelor sau subiectelor abordate. Probabil, astfel se explică popularitatea pe care o avea profesorul Valeriu Rusu în rândul studenților francezi de la Universitatea Provence, cursurile sale înregistrând cea mai înaltă audiență.

S-a refugiat în Franța presat de vremuri tulburi: „Atmosfera (în 1987, la Academie, dar și în întreaga Românie – *Al.B.*) devine din ce în ce mai grea, insuportabilă. Toate demersurile, protestele mele (de a stopa procesul de comasare / lichidare a centrului de fonetică și dialectologie, cu institutul de folclor și centrul creației populare – *Al.B.*) se întorc contra mea”. După propria-i mărturisire, Valeriu Rusu a avut șansa, dar mai ales curajul de a-și lua lumea în cap, reușind în scurt timp să-și facă un nume în patria adoptivă. „Am obținut totul prin muncă, muncă cinstită la care, cu toată modestia, adaug un cuvânt atât de profund: dăruire, demonstrând că am ce da, că am ce oferi tineretului studios francez, că reprezint o cultură cu o tradiție veche și demnă în toate încercările vieții” (*Neamul trebuie să ne vegheze și să ne lumineze neconținut gândul, fapta...*, Dialog: Alexandru Bantoș – Valeriu Rusu, în *Retrospectivă necesară*, Casa Limbii Române, Chișinău, 2007, p. 132.).

Descendent dintr-o familie de răzeși din Țara de Sus, profesorul Valeriu Rusu a rămas până la sfârșitul vieții feciorul credincios al acestui „pământ-martir”, cum avea să definească el însuși Basarabia. Departate de locurile natale, era mereu atras de glasul patriei profunde: „...încerc să ascult vocea strămoșilor și părinților mei (din Soroca lui Ștefan cel Mare: satele Niorcani și Sauca). Și pentru că aceștia au trecut în altă lume, mă simt dator să-i reprezint aici, atâta timp cât forțele și gândul lucid nu m-au părăsit încă...”. Se află neconținut într-o perpetuă ardere interioară, are permanent senzația că nu va reuși să ducă la capăt misiunea pe care și-o asumă cu responsabilitate – de a fi oricând „purtătorul unui mesaj cultural de excepție”. În lume, dar și acasă. Pentru că atunci când apare posibilitatea de a reveni pe „pământul dulce al Basarabiei”, după 52 de ani de absență, se implică, ca nimeni altul dintre numeroșii intelectuali înstrăinați de regimul sovietic, în viața culturală-științifică de la est de Prut. Casa Limbii Române, proiect elaborat de revista „Limba Română” de la Chișinău cu sprijinul directorului Departamentului de Lingvistică Comparată a Limbilor Romanice și Română de la Universitatea Provence, – de altfel, denumirea instituției, al cărui președinte de onoare a fost, aparține tot lui Valeriu Rusu – Centrul Academic Internațional „M. Eminescu”, manualele *Limba Română. Limbă, literatură, civilizație și Limbă română. Cuvinte și imagini* („...cred că este unul din rarele manuale de limba română din străinătate, care nu ne fac de râs”), *Echos poétiques de Bessarabie*, o binevenită, pentru francezi, antologie de poezie din Republica Moldova, traducerea și tipărirea unor importante lucrări ale scriitorilor basarabeni contemporani, valorificarea prin lansarea în spațiul limbii franceze a unor prestigioase opere din istoria scrisului românesc sunt doar câteva dintre semnele / amprente pe care profesorul le-a lăsat pe parcursul unui deceniu de reveniri la baștină. Și, desigur, studiile, comunicările rostite și tipărite la Chișinău, București, Iași, Focșani etc., dialogurile excepționale acordate mass-mediei, colaborarea fructuoasă la revista „Limba Română” constituie mărturia gândurilor și a acțiunilor apreciatului nostru compatriot. Având ca axă punerea în valoare cu demnitate și perti-

nență a patrimoniului spiritual românesc, în special lingvistic, dar și starea politică, economică, morală în cele două state românești, paginile sunt scrise cu durere și dor, cu nostalgie și, în anii de la urmă, cu dezamăgire și regret pentru aroganța, indiferența, lașitatea și „(ne)faptele” unor intelectuali, care compromit trecutul, prezentul și viitorul acestui neam.

Acum, când și al patrulea răzeș sorocean (după mamă, tată și fratele Vadim), din câți se porniseră în lume în 1944, a făcut „pasul cel mare, spre necunoscut, sau spre limanul unde, poate, ne vom reîntâlni cu toții, într-o bună zi, neseparați de oameni răi, de fapte idioate și de frontiere absurde”, filele rămase de la Valeriu Rusu impun o nouă dimensiune și o nouă conotație biografiei peregrinului basarabean. „Singura mea dorință, mărturisirea Valeriu Rusu, e să mă întorc acolo unde m-am născut și unde aș vrea foarte mult să fiu de folos”.

Dar n-a fost să fie. Și e păcat. Regretele sunt zădarnice și ele nu au cum mișca timpul înapoi. Doar faptele celui plecat, devotamentul cu care a slujit adevărul („o fărâmă de viață zbuciumată adesea, câteodată fericită, dar mai ales, cât de cât autentică”), pledoaria sinceră, invariabilă pentru bine, frumos, înțelepciune și pentru un alt destin al neamului din care s-a considerat parte ne mai pot alina întristarea provocată de dispariția celui care a meritat mai multă onoare în Patria lui. Și a noastră. Că în Franța a avut-o!

Nu ne putem obișnui cu gândul că Valeriu Rusu nu mai e. Și pentru că dorim să-l știm aieva lângă noi, așa precum a fost pe parcursul unui deceniu și ceva (cât de mult ne va lipsi vocea lui, puțin răgușită de emoție și depărtare, venind telefonic din Aix – ce intuiție! – exact când necazurile ne copleșeau: „Ce mai faceți, haiducilor? Mai rezistați? Sus fruntea! Nu uitați că destinul e o luptă. Și la Chișinău, și la București, și aici, în Franța!”), reproducem câteva scrisori primite de la Valeriu Rusu și preluăm unele fragmente din paginile scrise despre și pentru Basarabia.

Dar mai întâi îndemnăm cititorul să se aplece asupra unui pasaj cu valoare de testament dintr-o scrisoare trimisă tatălui său încă la începutul lunii aprilie 1991:

Cât timp mai avem fiecare din noi de trăit, să dăm celor din jur până la ultima picătură din munca, mintea și iubirea noastră! Căci avem urmași care își vor aduce aminte de noi cu plăcere, să sperăm.

Și nu este lucru mai frumos și mai alintător decât această imagine a noastră pe care o lăsăm urmașilor noștri!

Dormi în pace, Lerule, suflet rătăcitor!

Neștearsă va rămâne în amintirea noastră icoana cu numele tău.

Valeriu **ÎN SCOPUL** RUSU **ACELORAȘI IDEALURI**

Aix-en-Provence, 21 iulie 1996
domnului Alexandru Bantoș,
redactor-șef al revistei „Limba Română”

Stimate domnule Alexandru Bantoș,

Scrisoarea Dumneavoastră din 6 iunie a.c. m-a mișcat, m-a impresionat profund.

Am simțit, în rândurile pe care mi le împărtășiți, gustul pâinii de acasă, parfumul îndepărtat al copilăriei mele pe meleagurile basarabene și bucovinene (Soroca – Hotin) – dar, cu atât mai viu astăzi, când ne apropiem de vârsta nostalgiilor (la 8 septembrie voi avea 61 de ani!) –, generozitatea și noblețea pe care și părinții mei – mama era din Niorcani, sat de răzeși de frunte – au încercat s-o sădească în inimile și sufletele celor doi copii ai lor, Vadim (dispărut cu mult înainte de vreme, în 1991, fără să fi „putut” merge în țară, la înmormântarea lui) și Valeriu (în actul de botez: Valerie).

Din tot ce are domnul profesor Anatol Ciobanu puteți publica orice, dacă veți considera interesant și util.

Pentru la toamnă vă voi pregăti colaborări periodice.

Cele două manuale, fără exagerare, se bucură de o primire excelentă, și nu numai în Franța... cred că este unul din rarele manuale de limba română din străinătate, care nu ne fac de râs. Am pus mult suflet în ele, căci am vrut astfel să îndeplinesc și dorința mamei, care de mic mă încuraja să fiu profesor de limba română.

„Nebunia” creatoare am moștenit-o, cred, de la mama, Daria, „îndărătnicia” lucrării ogorului culturii, de la tata, Vasile.

Dacă pot fi editate aceste două manuale și în Basarabia – Moldova... îmi dau și cămașa, cum se spune, pentru acest gest cultural!

Chișinău, 31 august 1998, Casa Limbii Române. Valeriu Rusu (în centru, rândul doi) împreună cu (de la stânga la dreapta) Liliana Filip, Aurelia Rusu, Ana Bantoș, Vasile Romanciuc, Spiridon Vangheli, Grigore Vieru, Gheorghe Triboi, Gheorghe Prini, Iulian Filip și Alexandru Bantoș

Acuma am pe masa de lucru două volume: *Ecouri poetice din Basarabia*, cu traduceri realizate cu studenții mei, și *Țiganiada*, traducere integrală (pentru prima dată, în istoria zbuciumată a acestei capodopere a literaturii universale, și de o actualitate impresionantă), realizată de Aurelia, Romanița (fiica noastră) și Valeriu, treime întru toate.

Lucrez la prefață, căci vreau să trec cu un burete aspru și dătător de viață nouă, reală, peste imaginile „create” în Europa, prin TV, romane, articole etc., despre români: vampirism, Dracula, Ceaușescu, țigani etc.

Pe biroul meu stau și cărțile-revistele trimise în dar: vă îmbrățișez pentru lupta nobilă, inspirată de dreptate și adevăr pe care o duceți.

Știți că veți avea în mine, până la ultima suflare, un luptător de nădejde în scopul acelorași idealuri.

Pe curând, cu noi și bune știri culturale (și nu numai!).

Vacanță plăcută, salutări tuturor Fraților noștri întru Știință și Adevăr, și în primul rând Colegului Anatol Ciobanu,

Cu cele mai alese sentimente,

Valeriu Rusu

Aix-en-Provence, 2 iulie 1996

Valeriu **PURTÂND RECUNOȘTINȚA** RUSU **ORAȘULUI AIX-EN-PROVENCE**

Aix-en-Provence, 15 iunie 2000

Către Casa Limbii Române, Chișinău

În atenția domnului Director Alexandru Bantoiș

Stimate domnule Director,

Așa după cum știți, în ziua de 14 iunie a.c., a avut loc, în organizarea Departamentului nostru, manifestarea culturală franco-română consacrată celei de a 150-a aniversări de la nașterea lui Mihai Eminescu, poetul național al tuturor românilor, și a trei decenii de la crearea Departamentului de limbă română și a Seminarului de traduceri „M. Eminescu” la Universitatea Provence din Aix-en-Provence.

Participanții la această reuniune de simțire și cultură românească au luat cunoștință cu deosebită atenție și bucurie de mesajul trimis de Casa Limbii Române din Chișinău cu acest prilej.

Apreciind activitatea excepțională pe care Casa Limbii Române din Chișinău o desfășoară, sub conducerea Dumneavoastră, rolul ei de seamă în promovarea și cultivarea limbii Române, acolo, la limes-ul LATINITĂȚII, spre Orient, avem onoarea și plăcerea să vă aducem la cunoștință că, în cursul acestei reuniuni, domnul Lengrand, adjunctul Primarului-Senator al Aix-ului, domnul Jean-François Picheral, împreună cu conducerea Departamentului nostru, au hotărât să acorde Casei Limbii Române din Chișinău medalia orașului Aix-en-Provence.

Felicitându-vă călduros, pe Dumneavoastră, domnule Director, și pe colaboratorii Dumneavoastră pentru această distincție care ne onorează pe toți,

Urând realizări tot mai însemnate și mai bogate Casei Limbii Române din Chișinău,

Vă rugăm să primiți, în spiritul alesei noastre colaborări în spațiul culturii românești, stimate domnule Director, expresia sentimentelor noastre de stimă și considerație.

Valeriu VIȚA-DE-VIE RUSU DIN NIORCANII SOROCII

Este duminică, 12 noiembrie 2000. Ora 6 și 20 de minute dimineața. Telefonul sună. Mă grăbesc să ajung la aparat (ce s-a mai întâmplat?, cine sună la această oră, duminică?).

Este profesorul Sergiu Guțu, din Soroca (în blocul în care locuiesc, la etajul al III-lea, toate obloanele sunt trase, toată lumea doarme), acest telefon este vița-de-vie imaginată de Vasile Romanciuc care îmi aduce vești din Niorcanii Sorocii, satul meu de baștină.

Ca să nu-i cheltui bănușii (știi cât costă o convorbire telefonică cu Franța), îi spun scurt: „Am primit scrisoarea Dumneavoastră. Vă răspund curând”.

Primul gând a fost să scriu aceste rânduri. Când am fost, 30 august – 2 septembrie 2000, la Chișinău, am avut plăcuta ocazie să-l cunosc pe domnul Guțu chiar la gară. Mi-a spus câteva vorbe de bun venit și mi-a dat un manuscris: *La petite fourmi*.

Profesorul Guțu a inventat / creat o metodă ingenioasă de a-i incita pe copiii basarabeni să se apuce vârtos de învățarea limbii franceze.

Prestigiul internațional al limbii franceze, mesajul umanist al culturii franceze justifică pe deplin invitația profesorului Guțu, adresată elevilor:

„Ouvrez vos abécédaires /, Car il est temps / De commencer / A apprendre / Le français!”

Am fost, în ultima călătorie la Chișinău, oaspetele, între altele, al Liceului „Dante Alighieri” (director: doamna profesoară Filip). M-a impresionat, în acea zi de început de an școlar, setea de cunoaștere și deschiderea spre toate tărâmurile LATINITĂȚII (sau ale LATINEI, cum spun poeții basarabeni) ale acestor copii, atât de aprigi la minți și atât de frumoși!

Fără îndoială, copiii din comuna Vasilcău – Soroca nu pot beneficia, încă, de condițiile de viață și de învățatură de la Liceul „Dante Alighieri”.

Dar ei au un profesor de excepție, un suflet împătimit de carte, un profesor-poet.

Abecedarul său, *La petite fourmi*, este un ghid poetic pentru această călătorie mirifică în spațiul limbii și al culturii franceze.

Aștept ca un editor generos, preocupat de destinul limbii franceze, al culturii franceze în Basarabia (limba franceză ne va ajuta să ne debarasăm de melodia și intonația rusească când vorbim limba română la Chișinău, prea moale și târăgănat, față de spiritul dinamic latin, nu-i așa, domnule Alexandru Bantoș, director al Casei Limbii Române din Chișinău?!), să publice cartea frumoasă a domnului Guțu.

Acest gest cultural va face cinste editorului, va „recompensa” pe domnul Guțu pentru acest telefon matinal, de azi, 12 noiembrie 2000, ora 6 și 20 de minute... iar copiii noștri vor avea o carte care îi va însoți, ca într-un joc (instructiv și agreabil, inclusiv în duminicile fermecătoare organizate de poezii Iulian Filip și Ianoș Țurcanu la Chișinău), în Franța imaginară... pregătindu-i pentru călătoria, reală, de mâine, în această Țară a Luminilor.

Aștept deci, dragă Vasile Romanciuc, ca „vița ta de vie” să-mi aducă vești de rod bogat de la Soroca.

*Marsilia, 12 noiembrie 2000,
ora 16 și 20 min*

Aix-en-Provence, 12 decembrie 2000. Valeriu Rusu împreună cu delegația basarabească

Valeriu **LIMBA –**
RUSU CEA MAI PROFUNDĂ CREAȚIE

Fiecare popor a dat umanității șiruri de creatori – în domeniul artei, științei, literaturii, tehnicii etc. –, însă limba fiecărei etnii este *creația sa cea mai profundă*, cea mai semnificativă, cea mai bogată și cea mai dăruită de harul frumosului și al binelui.

Și, ca români, nu vom pune niciodată în suficientă lumină această constatare, căci puține *neamuri* și-au înfrățit destinul cu *limba* lor precum noi, primii ostași la frontierele Latinității, orientați spre Orient, dar apărând, prin jertfa noastră, Occidentul.

La Masa împărătească a Istoriei, *Ștefan cel Mare și Sfânt* ne e martor.

Căci prin cuvântul *limbă* (evident din latină moștenit) noi am desemnat și „poporul”, și „limba” pe care o vorbim, ambele însoțite de determinantul *român* (din latinescul *romanus*), emblemă a nobleței noastre latine.

Noi am ținut atât de mult, dintotdeauna, la palma de pământ hărăzită nouă de Destin și Istorie, că am înnobilat latinescul *terra*, care însemna, banal, „pământ” – pe care mergem, călcăm, care ne hrănește –, acordându-i semnificația de „țară, patrie”, de unde expresia atât de specifică nouă *dor de țară*.

Iar pentru sensul banal „obiect, rotund, pe care mergem etc.” am apelat tot la un cuvânt latinesc, *pavimentum*, care însemna „pardoșeală, dușumea, la o vilă, casă”, pe care deci călcăm, ca și pe *pământ*, fapt care explică evoluția semantică în discuție.

Pe acest pământ al nostru, din moși-strămoși, „de la Nistru până la Tisa”, de la Carpați la Dunăre și Mare, noi ne-am clădit, ascultând „porunca locului” de care vorbea Nicolae Iorga, *țara românească*, în toată întinderea ei armonioasă.

Și în această vatră de spirit, cuget și lucrare românească, niciodată agresivă sau expansionistă, dar apărută cu

Ion Ciocanu, Alexandru Bantoș, Valeriu Rusu, Grigore Vieru și Ion Vieru
pe Aleea clasicilor din Chișinău

întreită încăpățănare, care a speriat tustrelele imperii – Austro-Ungar, Rus și Turc –, cu care ne-a miluit Istoria la hotarele ființei noastre naționale, la această răscruce de limbi, popoare, civilizații, religii, cu luminile și umbrele ce o definesc în mod natural, noi nu avem de ce abdica cu nicio literă de la porunca Voievodului cugetării și poeziei noastre:

„N-avem oști, dară iubirea de moșie e un zid,
Care nu se-nfiorează de-a ta faimă, Baiazid!»

(*Scrisoarea III*).

În rest, nu avem nimic de cerut, nimic de dat, nici țară, nici limbă, nici frați...

Cuvântul – „țară a minunilor”, revista „Limba Română”,
nr. 5-6, 1996, p. 12, 14

**Valeriu LIMBA ROMÂNĂ –
RUSU HARTĂ CREDINCIOASĂ ȘI MEREU
VIE A SUFLETULUI NOSTRU**

...De fapt, la toate cursurile mele de limba și literatura română nu scap un prilej să nu pun în lumină locul limbii române între limbile romanice. Și chiar mai departe: ori de câte ori un cuvânt sau o formă lingvistică îmi permit, evidențiez tezaurul de înțelepciune, de viață și experiență, comunitară și individuală, pe care românii de pretutindeni l-au depus, de secole, în acești nobili și fideli mesageri de spiritualitate românească: CUVINTELE.

[...] În tot ce fac, în tot ce exprim, prin viu grai sau prin scris, ca om, ca profesor, ca lingvist-dialectolog, încerc să ascult vocea strămoșilor și a părinților mei (din Soroca lui Ștefan: satele Niorcani și Sauca). Și pentru că aceștia au trecut în cealaltă lume, mă simt dator să-i reprezint aici, atâta timp cât forțele și gândul lucid nu m-au părăsit încă... Și uneori, în ceasuri de taină – noaptea, singur cu foaia de hârtie în față, clipocitul stelelor sau briza Mistralului (un vânt ce bate în Provence) împrumută parcă accente dulci ale graiului moldovenesc și deslușesc, atunci, la fereastra mea marseilleză, mesajele lor. Căci așa cum spunea și Tache Papahagi, omul de știință este *solitar* în creația sa, dar *solidar* prin gestul său cultural, cu poporul din care a pornit în lume.

[...] Limba română nu piere, și nu va pieri! Nici în Basarabia, nici în Transilvania, nici în Oltenia, nici la românii sud-dunăreni, sau la cei din Caucaz! Și mai ales la sate! Încă o dată satul românesc „se achită” foarte bine de nobila sa misiune: matrice stilistică a culturii românești (Lucian Blaga), tezaur de viață comunitară și izvor de noi imagini și afirmări etnice. Cu excepții neînsemnate, pot afirma că acolo, la țară, am întâlnit, am auzit cea mai frumoasă limbă română. Numai la Sadoveanu, la Creangă, la Eminescu am auzit o astfel de limbă. Parcă aveam în față personaje literare! Este foarte important că basarabeni, deși condițiile lor de existență au fost extrem de dificile, au păstrat totuși neîntinate limba, sufletul și tradițiile. Ce

vreți mai mult, domnilor? Temelia este sănătoasă, nu ne rămâne decât să o consolidăm, lucru care se face prin muncă, cu foarte multă muncă. Și aici aș vrea să zic un cuvânt aparte despre misiunea profesorului, a intelectualului în general. Am conversat cu mulți dintre ei. Concluzia? Trebuie să reconstituim prestigiul de altă dată al intelectualului. El trebuie să redevină un simbol, un dascăl, un profet chiar al neamului. Evident, e ușor a afirma acest lucru și cu mult mai dificil e a crea condiții profesorului ca să aibă un salariu bun, stabil și să-l primească la timp, să scape de grija grădinii, a gospodăriei etc. El trebuie să aibă în grijă un singur lucru – sufletul, starea spirituală a sătenilor, nivelul lor de cultură care solicită efort, nervi, sănătate etc. Dar să revenim la starea limbii vorbite în Basarabia. Să fim bine înțeleși: în întreita calitate de om, român și de lingvist îmi place să aud toate limbile pământului, și le admir frumusețile, înțelese sau abia-nțelese. Însă, când de la Paris urc în avionul pe care scrie „Moldova” și care mă va duce în mai puțin de trei ore în Moldova strămoșilor mei, limba rusă a stewardeselor – în ciuda frumuseții lor fizice, aureolată de tot ce e mai rafinat în lumea modernă – mă împinge în colțul cel mai ferit al fotoliului meu. Și situația s-a prelungit la Chișinău, la hotel, la restaurant, în magazine, la piață. Chiar moldoveni neaoși îmi răspundeau mai întâi rusește, crezându-mă străin... Și când le spuneam cine sunt, limbile se dezlegau, precum pâraiele primăvara, îmbiindu-mă în dulcele grai moldovenesc, pe care numai în gura mamei îl mai auzisem în ultima jumătate de secol!

[...] Da, e absolut adevărat și nu avem de ce să regretăm, cum spunea Blaga, acest destin, căci din el izvorăsc luminile și umbrele excepționale care explică miracolul românesc pe acest pământ de cumpănă, la Porțile Occidentului, dar cu fața spre Orient. Noi uităm prea des, astăzi, că Orientul, în sensul larg al termenului, nu a fost numai locul de unde veneau năvălirile de tot soiul, cu grijile și necazurile ce ni le aduceau, ci și o atracție permanentă pentru omenire, ca tărâm al celor „o mie și una de nopți” ... și încă tot atâtea! Așa se explică și faptul că verbul *a (se) orienta*, care însemna, la început, „a (se) îndrepta, (a) merge spre..., a (se) gândi... la Orient”, s-a „banalizat”, prin frecvența folosire, la toate punctele cardinale (azi spunem și „mă orientez spre... apus, nord, est”) și chiar mai departe: „a (se) descurca” etc. Toată istoria noastră nu a fost decât o lecție permanentă de comportament față de noi înșine, dar și față de alții. Or, limba română actuală este nu numai liantul dintre generații, ci și o hartă credincioasă și mereu vie a sufletului nostru. Și e păcat că adesea cei care au conviețuit cu noi nu ne-au cunoscut această fără de preț comoară – limba română.

Fragment din dialogul *Să luăm aminte: am supraviețuit datorită satului*, revista „Limba Română”, 1997, nr. 1-2, p. 41-45

**Valeriu INIMA MEA
RUSU TREMURĂ
PENTRU BASARABIA**

Întâlnirea de astăzi este un moment unic în viața mea și, recunosc, m-ați copleșit. Sunt convins că nu merit tot ce s-a afirmat despre mine și toate gesturile de solidaritate pe care mi le arătați. Însă pentru că interpretez tot ce s-a întâmplat aici, mai ales ca pe un gest de solidaritate culturală decât drept un semn de prețuire a ceea ce am făcut, le accept cu multă plăcere și vă mulțumesc călduros.

Vreau să vă spun că istoria acestor două manuale pe care le vedeți aici este istoria vieții mele. Când aveam șase ani și hălăduiam cu copiii din Niorcani în jurul iazului, într-o seară mama, care avea doar două clase primare, mi-a spus: *Tu, băiete, vei fi profesor de română*. Fratelui mai mare, Vadim, i-a spus: *Tu vei fi agronom, vei lucra pământul*. Atunci nu am acordat atenție spuselor ei. Dar destinul a vrut să îndeplinesc această poruncă a mamei, poruncă a locului, și să devin profesor de limba română. De atunci, de la acea vârstă petrecută la Niorcani, Dondușeni, s-au scurs ani, s-au scurs decenii, au fost vremuri tulburătoare pentru mine. A venit apoi anul 1987, când am plecat la Aix-en-Provence. Mama murise deja în 1981. A venit anul 1991, când a murit fratele meu și nu am putut să merg la înmormântarea lui. În 1992 a murit tatăl meu, și nu am putut să merg nici la înmormântarea lui. Și atunci, în 1992, după 40 de ani de cercetări și de activitate, mi-am zis: acum inima și mintea mea sunt coapte pentru a scrie, pentru a face un elogiu limbii române. Și m-am apucat, în acele momente foarte tulburătoare pentru sufletul meu, să scriu aceste manuale. Ele poartă amprenta tremurătoarei aspirații de a transmite ceea ce am moștenit de la părinți, ceea ce mi-a dat țara, ceea ce mi-a dat satul. Așa se explică faptul că, destul de târziu, am purces la elaborarea acestor două manuale, pentru că a scrie un manual despre limba ta maternă, despre țara ta, pentru străinătate, înseamnă a-ți asuma o răspundere, o povară extraordinară. Și dacă nu s-ar

fi produs aceste momente cruciale din viața mea, nu sunt sigur că aș fi avut curajul să mă apuc de această zăbavă.

Evenimentul pe care-l sărbătorim aici, lansarea în versiune rusească a celor două manuale, are o semnificație cu totul excepțională. Am plecat aproape, mi-e și teamă să spun acum, peste jumătate de secol din satul meu. Am peregrinat peste tot, la București, în Europa și, după 53 de ani, cărțile mele revin la locul de baștină. Este cel mai frumos omagiu pe care l-am adus vreodată Basarabiei. Prin editarea acestor cărți mă văd reîntors la baștină. Or, așa cum afirma cineva, noi toți ar trebui să trăim și să murim acolo unde ne-am născut, acolo unde am văzut lumina zilei. Inima mea tremură neostenit pentru Basarabia. Aici este Patria mea, aici îmi sunt bucuriile și durerile, alături de frumoșii, harnicii, bunii, chinuții și triștii mei basarabeni. Mă întreb mereu: putea-voi oare să-mi onorez până la capăt datoria de fecior al acestui pământ-martir?

[...] Am avut o șansă să am profesori extraordinari la facultate, am avut o șansă când am putut să audiez cursurile lui Iorgu Iordan, Alexandru Rosetti, cursurile lui G. Călinescu. Am avut o șansă când încă am mai prins din vechea generație de profesori extraordinari, între care e Tache Papahagi. Nu vreau să-l uit deloc, deși nu mi-a fost profesor direct, l-am frecventat până în ziua morții lui. Țin să aduc un omagiu acestui mare savant și mare patriot. Am avut apoi șansa și curajul să-mi iau lumea în cap, pentru că trebuie să vă spun, este o șansă, dar este și un curaj enorm să pleci în lume. Și pot să spun că sunt fericit. Dar totuși undeva un grăunte, nu de mânie, de părere de rău există în inima mea: singura mea dorință e să mă întorc acolo unde m-am născut și unde aș vrea foarte mult să fiu de folos. Anume așa înțeleg să răspund la onoarea ce mi-o arătați...

M-am simțit extraordinar la Chișinău. A doua ședere a mea în Basarabia mi-a confirmat niște lucruri pe care le simțeam. Avem niște oameni extraordinari: de la redactorii de la radio, de la televiziune, de la Casa Presei la personalitățile pe care am avut ocazia să le întâlnesc la ULIM și U.S.M., la Academie, la Guvern, la Președinție. Pretutindeni am descoperit oameni de o înaltă cultură, deschiși pentru dialog și hotărâți să schimbe soarta Republicii Moldova. [...] Am încredere în pământeni mei și sunt foarte optimist pentru destinul neamului nostru, destinul limbii române. Sunt convins că zile frumoase ne așteaptă. Sunt sigur că se apropie ceasul când românii, inclusiv cei din Basarabia, vor spune un cuvânt extraordinar de argumentat, de frumos pentru civilizația Europei, pentru civilizația umanității. Aceasta este, aceasta trebuie să fie aspirația noastră. Suntem legați, aici, de acest mic pământ, de acest sat, Niorcani, sau de Sauca, dar avem aspirația universalității. Să nu pierdem momentul, prilejul de a reintra în circuitul valorilor moderne și să nu uităm că numai prin muncă onestă, istovitoare, permanentă vom reuși să salvăm satul, temelia existenței și rezistenței noastre.

Fragment din discursul rostit pe 18 decembrie 1997 la biblioteca ULIM cu ocazia lansării cărților prof. V. Rusu *Limba română. Limbă, literatură, civilizație și Limba română. Cuvinte și imagini*, editate de echipa revistei „Limba Română”, Chișinău, revista „Limba Română”, nr. 6, 1997, p. 15-16

Valeriu CRÂMPEIE
RUSU DINTR-O VIAȚĂ ZBUCIUMATĂ

(FRAGMENT DIN MEMORII)

Privesc înapoi... crâmpeie dintr-o viață zbuciumată, cu luptă și muncă înverșunată, mereu, câteodată cu succese, chiar cu unele clipe de fericire. Drumul, presărat cu destui dușmani, și mai ales cu proști – pe aceștia nu am putut să-i sufăr deloc –, cu câțiva prieteni. Toți ai mei s-au dus pe calea fără întoarcere. Am inima grea, durerea mă sfâșie.

Totuși trăiesc cu certitudinea că nu i-am trădat și, oricum, i-am simțit alături (chiar când vedeam puțin altfel unele lucruri, nu-i așa, Vadim?!) în fiecare gând, în fiecare pagină scrisă, în fiecare curs sau conferință...

Cât vom mai avea zile, cu Aurelia, această Ardeleancă (scriind cu majusculă, am spus totul, am spus „Cântarea Cântărilor”), împătimită și înzestrată, în tot ce face sau croiește, cu mintea sau cu mâna... o Lumină, mereu lină, mereu profundă, agitată uneori, ne luminează în față; Romanița cu Viitorul ei...

Sper, cu toată încrederea și patima, cât mi-au mai rămas în sufletul meu și în inima mea, deja puțin înnegurate, în momentele când scriu aceste rânduri-gânduri, în Destinul Romaniței!

Așa să-i ajute Dumnezeu și s-o răsplătească, pentru mintea ei ageră și pentru sufletul ei generos!

Aix-en-Provence,
8 august 1992, ora 1²⁹,
revista „Limba Română”, Chișinău, nr. 9, 1999, p. 17

Aurelia CĂTRE VALERIU RUSU

Ți-aduci aminte, în toamna lui 1987, când toți trei uniți: tu, Romanița și cu mine, ne-am rupt, poate pierdut familial și social, dar puneam înaintea speranța în urmașii noștri și, întărindu-ne pentru a trece toate spaimele, frica și năpăstuirile, am învins în confruntările de zi cu zi.

De acolo, de la Aix-en-Provence, înconjurat de prieteni de nădejde, ne întăreai, spunându-ne că ne vom regăsi și vom fi din nou împreună – chiar și atunci când Romanița și cu mine, hărțuite, deznădăjduite, încercuite în puterile nopții, nu mai găseam tăria de a crede.

Legământul nostru a ținut.

Ne-am scris împreună cărțile, ne-am bucurat și suferit împreună, am năzuit să smulgem Cerului un crâmpei de lumină, am ținut, din tot sufletul, să facem parte binelui.

Acum, pe albul pernei de spital, după suferința grea și neîndurătoare, fața ta e și mai prelungă, iar mâna punctează, sacadând clipele, voind să spună că nu mai poți îndura și că totul s-a sfârșit.

Am sperat până la capăt, am rugat și chemat șoptind, de-a lungul zilelor și nopților, îndurarea.

Ai lui, rămânem, aici, o vreme, deși am stat cu vitejie alături, și vom pleca, frânturi îndurerate, împreună cu el.

Chipul său surâzător, vocea-i blândă și lină ne vor fi din nou Călăuză...

Romanița **A MON PÈRE**
RUSU

Si le propre des anges est de filtrer le mal et de restituer le bien en gardant toujours le même sourire empreint de douceur et de générosité – alors mon père en fut un!

Si l'on reste enfant tant que nos yeux gardent cette lumière interrogative et émerveillée – alors mon père est resté un enfant qui n'a jamais connu la méchanceté, jusqu'au bout!

Si la vie ne nous est donnée que pour l'effeuiller au contact du monde, alors mon père l'a brisée en milliers de morceaux de lumière qu'il a offert à tous ceux qui ont croisé son chemin. Sans jamais épargner ses forces et sa sensibilité, sans l'ombre d'une rancœur.

Son élan permanent vers les autres fait que, aujourd'hui, nous sommes tous là pour l'accompagner: la famille, les amis, les étudiants et même les personnes qu'il a à peine rencontrées et qui avons tous été touchés par ses ailes d'esprit et de cœur.

Il a poussé les limites de son corps toujours plus loin dans la course perdue d'avance avec les ressources infinies de son âme; jusqu'à voir son petit-fils atteindre les sept ans qui, selon la croyance roumaine, permettent à un enfant de s'imprégner de toutes les valeurs fondamentales de la vie. Et il l'a fait, obstiné et doux à la fois, heureux de le voir et triste de pressentir que le temps lui était compté et qu'il n'allait pas pouvoir le soutenir encore très longtemps.

Dire aujourd'hui qu'il va me manquer serait futile et mensonger. Car je sais déjà que du lever au coucher du soleil, chaque instant trouvera son écho dans tel ou tel moment du passé. Il a été et restera mon repère, mon soutien et mon interdiction de tomber.

Puisse-t-il être accueilli en paix, là où il va, par ceux qui, comme lui, sont si rares ici-bas: Daria, Vasile, Vadim, Richard.

Quant à nous, il ne nous reste que la dure tâche de ne pas trop le décevoir.

Saluons une dernière fois le Grand Homme qui fut, tout simplement, mon papa!

Jean-Claude **ADIEU À VALERIU**
BOUVIER

C'est avec beaucoup d'émotion que je prends la parole ce matin pour dire un dernier adieu à mon ami Valeriu et essayer d'apporter un peu de réconfort à sa famille: Aurelia, Romanița, Julien. Cela fait près de quarante ans que nous étions liés l'un à l'autre. Nous avons fait connaissance en 1970, quand il était arrivé à Aix, pour occuper le poste de lecteur de roumain, avec sa femme, Aurelia, et sa fille, Romanița, qui à l'époque était un peu plus petite que Julien. La dialectologie que nous pratiquions l'un et l'autre, lui au Centre de Phonétique et de Dialectologie de l'Académie de Bucarest, moi à l'Université de Provence, à Aix, nous a tout de suite rapprochés. Et ce fut ainsi le début d'une longue et réelle amitié, d'une amitié qu'on peut dire fraternelle, d'une véritable fraternité, qui dès le début fut étendue à nos deux familles.

Nous avons évidemment beaucoup de souvenirs en commun, souvenirs de moments très heureux que nous avons vécus ensemble, à Aix, à Marseille, dans la Drôme, ou encore en Roumanie où nous étions magnifiquement accueillis, mais souvenirs aussi de difficultés de diverses sortes que nous nous efforcions de partager. Il serait trop long d'égrener tous ces souvenirs et ce ne serait ni le moment ni le lieu.

Mais je voudrais surtout insister sur quelques aspects de la carrière universitaire que mena Valeriu Rusu à Aix. Car ce fut un grand universitaire qui fit honneur à l'institution qui l'a accueilli en deux temps successifs: d'abord pour un emploi temporaire de lecteur, puis à partir de 1987, date à laquelle il décida d'émigrer en France, pour des fonctions durables qui ont été de professeur associé, de maître de conférences, et enfin de professeur au plein sens du terme et de professeur émérite à partir de sa mise à la retraite.

Quand il arriva à Aix en 1970, Valeriu Rusu trouva à l'Université un enseignement du roumain qui était enco-

re très balbutiant et marginal. Peu à peu, grâce à sa compétence bien sûr, mais aussi grâce à son dynamisme, son enthousiasme, son dévouement aux autres et tout particulièrement à ses étudiants, il a développé d'une façon considérable la petite section de roumain du départ et il a ainsi donné à la langue et à la culture roumaines à Aix toute la place qu'elles devaient avoir dans le concert des langues romanes.

Enseignant très efficace et chercheur actif, qui laisse derrière lui une œuvre scientifique très importante, écrite en roumain et en français, dans le domaine de la dialectologie, mais aussi de la culture populaire, de l'histoire, de la littérature..., Valeriu Rusu nous a séduits aussi à Aix par ses qualités d'animateur et de la façon très heureuse dont il a su faire rayonner la culture roumaine au-delà du cercle de ses étudiants, dans l'université et dans la ville d'Aix. Je donnerai seulement quelques exemples significatifs: l'invitation à Aix dans les années 1970 de ce grand messager de la culture roumaine qu'était Zamfir, le joueur de flûte de Pan bien connu; le cercle poétique formé d'étudiants de différents âges, qui traduisit en français des œuvres poétiques d'Eminescu ou de poètes plus récents et les fit connaître à l'Université et en dehors dans des manifestations culturelles très appréciées: l'intervention d'Emmanuel aujourd'hui est un bel exemple de la réussite de cette action poétique universitaire; les colloques scientifiques enfin qu'il organisa à l'Université dans le domaine de la dialectologie ou de la littérature et qui attirèrent bien des chercheurs venant souvent d'autres horizons et d'autres universités.

Enfin, je voudrais rappeler que Valeriu Rusu, qui n'a jamais oublié son pays d'origine, la Roumanie, où il retournait chaque année, depuis la chute du régime Ceaușescu, et où il apportait sa contribution à la vie scientifique, a manifesté une attention particulière pour sa province natale, la Moldavie, arrachée à la Roumanie, comme on le sait, et rattachée à l'ancienne U.R.S.S., puis devenue indépendante. En invitant des collègues moldaves, en organisant avec eux des manifestations et des publications, en y allant lui-même avec Aurelia, en particulier pour recevoir le titre de docteur Honoris Causa de l'Université de Chișinău, il apporta à ce pays ces dernières années une aide scientifique extrêmement précieuse.

Par tes qualités humaines incontestables, ta gentillesse, ta gaieté, ta joie de vivre, ton enthousiasme si communicatif, qui allaient de pair avec une énergie et une volonté qui forçaient l'admiration, tu as su conquérir l'estime et l'amitié de beaucoup de personnes en Roumanie et en France. Tu nous as beaucoup apporté et nous t'en sommes infiniment reconnaissants. Nous ne t'oublierons pas. Adieu, Valeriu.

Theodor **PLECAREA** **CODREANU LUI VALERIU RUSU**

Tocmai mă pregăteam să merg la sărbătorirea a 70 de ani de la întemeierea Societății scriitorilor bucovineni (Suceava, 6-9 noiembrie), când Gheorghe Neagu îi telefonează soției pentru a-i spune că marți, 4 noiembrie 2008, s-a stins din viață, la Marsilia, Valeriu Rusu, cunoscutul universitar român de la Aix-en-Provence, soțul Aureliei Rusu, eminenta editoare a lui Eminescu. În numărul aniversar din *Bucovina literară*, primit cu câteva zile mai înainte, scrisesem, în niște *Note fugare*, despre ultima întâlnire, la Nisa, pe 30 aprilie 2008, cu soții Aurelia și Valeriu Rusu, care, dintr-un gest prietenesc, au parcurs peste 200 de km de la Marsilia, pe o ploaie săcâitoare de primăvară. Ce-i drept, starea generală a lui Valeriu Rusu nu era cea pe care i-o cunoșteam din anii anteriori, dar nu existau semne de îngrijorare pentru un asemenea sfârșit fulgător. Moartea lui Valeriu Rusu lasă un gol în cultura noastră, pe care nimeni nu-l poate umple.

L-am cunoscut la Chișinău, unde venea des datorită obârșiei sale basarabene, la scurt timp după răsturnarea regimului din 1989. A fost o întâlnire pe care o datorez și lui Eminescu, fiindcă doamna Aurelia Rusu îi vorbise de mai multe ori despre lucrarea mea din 1984, *Eminescu – Dialectica stilului*. Îmi apăruse în 1992 și *Modelul ontologic eminescian*, cartea primind un premiu al Uniunii Scriitorilor din Moldova. Cred că ne-am cunoscut cu acest prilej. Afinități electiv indicibile ne-au apropiat imediat. Valeriu Rusu avea un suflet mare, o generozitate umană și cărturărească care fascina și lega prietenii. Deși părăsise țara în condiții dramatice, și pentru el, și pentru doamna Aurelia Rusu, a rămas profund atașat de valorile românești și de limba română, pe care le-a promovat în Franța cu o dăruire exemplară. Când a fost cazul, a apărat aceste valori chiar împotriva „demitizanților” și snobilor din țară. În ultimii cincisprezece ani, cu talent de reductabil polemist, a dus un veritabil război mediatic, în diverse

publicații, împotriva impostorilor cărora Eminescu, Eliade ș.a. le „miroseau” urât.

Valeriu Rusu s-a născut în același an cu Grigore Vieru, la 9 septembrie 1935, la Mihăileanca, județul Hotin. În 1944, în fața tăvălugului de deportări din Basarabia, familia s-a mutat dincoace de Prut. Studiile liceale și universitare le-a urmat la București, absolvindu-le în 1953 și respectiv 1958, pentru ca din 1959 să devină colaborator al Centrului de Fonetică și Dialectologie al Academiei Române, iar apoi șef de secție, din 1969, la aceeași instituție până în 1986. Doctoratul și l-a susținut cu o lucrare monografică dialectologică a graiurilor oltenesti. Și-a continuat perfecționarea filologică și printr-o bursă de trei luni la Universitatea din Toulouse, în 1965. Un an mai târziu devine lector de română la Universitatea din Belgrad, iar din 1970 până în 1974 este lector, *maître de conférence* asociat la Aix-en-Provence. Aici se va stabili din 1987, nemaiputând suporta mizeria spirituală a *epocii de aur*, persecuțiile extinzându-se și asupra soției, căreia i s-a interzis activitatea asupra ediției Eminescu, realizare de o mare acuratețe științifică, paralelă cu cea a Academiei. La Universitatea Provence, a cultivat neobosit interesul străinilor pentru limba și literatura română în calitate de profesor și de conducător de teze și de șef al Departamentului de Lingvistică Comparată a Limbilor Romanice și Română. De-a lungul anilor, organizând acțiuni internaționale de promovare a limbii și culturii românești, Valeriu Rusu și-a orientat forțele și asupra Republicii Moldova, colaborând cu publicațiile de aici („Limba Română”, „Literatura și Arta”, „Viața Basarabiei”), fiind susținător al Casei Limbii Române din Chișinău, în calitate de președinte de onoare, apoi în cea de membru al Centrului Academic Internațional „Mihai Eminescu” inițiat și condus de acad. Mihai Cimpoi. Meritele științifice ale lui Valeriu Rusu au fost răsplătite cu titluri academice importante: a fost membru titular al Academiei de Științe, Arte și Agricultură din Aix-en-Provence, doctor honoris causa al Universității Libere Internaționale din Republica Moldova etc. Este și cetățean de onoare al Chișinăului.

Opera științifică a lui Valeriu Rusu s-a concretizat în 27 de cărți și în peste 300 de studii, articole, cronici etc. risipite prin diverse publicații din Franța, România și Republica Moldova. Apoi atlase lingvistice, traduceri, antologii. Împreună cu Aurelia Rusu și cu fiica lor Romanița Rusu, a dat o remarcabilă versiune franceză a *Țiganiadei* lui Ion Budai-Deleanu. Într-un interviu acordat Cristinei Florescu, în revista ieșeană *Convorbiri literare*, Valeriu Rusu menționa că a trudit la traducerea *Țiganiadei* timp de zece ani, fiind, totodată, colaborarea cea mai frumoasă între tată, soție și fiică. A mai tradus din Eminescu, Arghezi, dar și din scriitorii români contemporani, inclusiv de la Chișinău. A pregătit pentru tipar *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic* al lui Tache Papahagi, versiunea franceză aparținând unei discipole a profesorului, Estelle Variot. Domeniile științifice acoperite de Valeriu Rusu sunt numeroase: lexicologie, dialectologie, istoria limbii, etnologie, folclor, stilistică, sociolingvistică, publicistică. Cele mai multe dintre studiile și monografiile lui Valeriu Rusu sunt elaborate în baza cursurilor susținute la universitate: *In-*

introduce în romanistică, Geografia lingvistică, Vocabularul ș.a. În țară însă, din păcate, în țară, scrierile lui Valeriu Rusu sunt prea puțin cunoscute.

Concepția sa lingvistică este profund marcată de tradiția românească, de la Ovid Densusianu la Eugen Coșeriu, dar și de lingvistica europeană modernă, pe fondul filozofiei unor Blaga, Noica, Eliade. Pentru el, limba nu este un simplu instrument de comunicare, ci e *fondatoare de cultură*, în sensul pe care l-a avut în vedere Roman Jakobson sau Constantin Noica. De aici insistența cu care autorul s-a aplecat asupra fenomenului lingvistic al satului românesc din toate provinciile, studiindu-i dialectele, din perspectivă etnolingvistică și folclorică. De asemenea, el era convins că latinitatea limbii române, ca accident istoric imperial benefic, e grefată pe o matrice dacică, ce n-a putut fi dislocată de contactul vremelnic cu elementul roman, de unde originalitatea inconfundabilă a latinității noastre între celelalte popoare romanice. A mers, desigur, pe urmele unui Hasdeu sau ale lui Lucian Blaga, cel din „revolta fondului nostru nelatin”. Matricea românească este atât de profund înrădăcinată în spiritul marilor oameni de cultură, încât și transplantați în alte meleaguri ei poartă românitatea ca pe o comoară menită să fecundeze culturile de adopție. Îi plăcea să invoce observația lui Jean d’Ormesson, celebrul istoric literar și academician francez, care, în vol. al II-lea din *Un autre histoire française*, Paris, 1998, p. 319, își începea capitolul dedicat lui Emil Cioran cu observația: „Nous devons beaucoup aux romains” (*datorăm mult românilor*), citându-i pe Eliade, Cioran, Ionescu și Brâncuși. În interviul din „Convorbiri literare” din 2005 (prilejuit de aniversarea a 70-a), Valeriu Rusu putea mărturisi, cunoscând bine fenomenul la fața locului, că asimilarea geniilor românești de către cultura franceză „nu a fost o anexare pasivă, căci aceste personalități au reconvertit Parisul (oraș-simbol) într-un sat-matrice românesc”.

Cât privește Basarabia, Valeriu Rusu a purtat-o în suflet până în clipa plecării dintre noi, plămuire spirituală care, desigur, i-a supraviețuit și-i va supraviețui mereu. Întrebat ce înseamnă pentru el Basarabia, a răspuns că nu poate fi decât *centrul lumii*, „boaba de spumă” eminesciană creatoare de lume românească. Iar dacă împlinirea a 70 de ani i-a fost trecută cu vederea pe malurile Dâmboviței, a fost cinstit cum se cuvine la Chișinău, fiind sărbătorit chiar la Casa Limbii Române condusă de Alexandru Bantoș. Tot cu acel prilej, Editura Cartier a editat broșura *Moment poetic cu profesorul Valeriu Rusu*, într-o colecție ajunsă atunci la nr. 32, avându-i ca editori pe Iurie Colesnic, Iulian Filip, Vasile Romanciuc și Ianoș Țurcanu, cu o prefață semnată de Nicolae Dabija, privitor la viața și activitatea profesorului.

Rămâne de datoria Chișinăului să înceapă editarea operei celui care ne-a părăsit cu trupul, dar care va rămâne viu în memoria noastră.

Vasile PATRU NOIEMBRIE
ROMANCIUC CEL TRIST

Pe data de patru noiembrie, seara, cred că după ora opt, m-a sunat, de la Bălți, doamna Ludmila Cabac. După vocea îndurerată a dumneaei, mi-am dat seama că urmează să aud o veste tristă, nicidecum însă cea pe care am auzit-o: „S-a stins din viață Profesorul Valeriu Rusu...”

La început de septembrie, încercasem de mai multe ori să-l sun, să-l felicit cu ocazia zilei de naștere, dar telefonul de la Marsilia tăcea... Pe la jumătatea aceleiași luni, am sunat de la Nisa, unde plecasem împreună cu soția în vizită la fiul nostru – mă gândeam că între Nisa și Marsilia nu sunt decât vreo două sute și ceva de kilometri și poate că am fi reușit să ne întâlnim (îmi era dor de dl Profesor, în ultimii ani nu comunicam decât la telefon)... Mi-a răspuns doamna Aurelia și astfel am aflat că Profesorul e la spital, grav bolnav. Revenind la Chișinău, am format din nou numărul de la Marsilia, și am înțeles că lucrurile nu s-au schimbat prea mult – speranțe mici, mici de tot...

Și acum, acest patru noiembrie, care, de azi înainte, va fi scris cu lacrimi în calendarele prietenilor Profesorului... Studenții de la Facultatea de Litere din Aix-en-Provence îl iubeau mult (îi spuneau simplu, Valeriu, ca unui coleg, ca unui frate). Membrii Seminarului de traduceri „Mihai Eminescu”, pe care l-a fondat și l-a condus ani în șir, învățau cu plăcere și asiduitate limba română – Profesorul, om de mare cultură, a știut și a avut harul de a convinge, de a-i face pe tinerii francezi să citească în original și să îndrăgească poezia lui Eminescu, Blaga, Arghezi, Stănescu, Sorescu, poezia românească din Basarabia (acum zece ani, la Editura Știința, apărea antologia Domniei Sale *Echos poétiques de Bessarabie*, care s-a bucurat de două lansări memorabile, organizate de familia Rusu: la Ambasada României din Paris și la Facultatea de Litere din Aix-en-Provence – aici întâlnirea studenților francezi cu un grup de scriitori din Chișinău a durat mai bine de patru ore!).

Originar din Basarabia, Valeriu Rusu nu și-a uitat niciodată rădăcinile. A păstrat legături strânse cu oameni de știință și de cultură de aici, a încurajat și a sprijinit efortul tinerilor basarabeni de a studia în Franța... A susținut întotdeauna aspirațiile noastre de reunire cu Patria-mamă, visa să se întoarcă într-o bună zi acasă – într-o Basarabie românească liberă, fără sârmă ghimpată pe Prut.

A fost de câteva ori oaspete drag al casei noastre, nu voi uita niciodată acele clipe care mi-au înseninat inima. Era un bărbat frumos, înalt, cu părul ușor onduat atins de prima ninsoare, pe fața lui blândă puteai citi ca-ntr-o carte deschisă lumina răzbătând din adâncul sufletului său... Un om de o rară bunătate... Nu m-am întrebat niciodată dacă are sau nu dușmani, știu însă că Domnia Sa era un adversar neîmpăcat al inculturii, ipocriziei și inechității.

La noi în casă l-am auzit spunând: „Mulțumesc lui Dumnezeu că nu trebuie să mulțumesc nimănui...”. Iar eu, astăzi, după patru noiembrie cel trist, zic: „Mulțumesc lui Dumnezeu că mi-a dat norocul să-l cunosc pe Valeriu Rusu, căruia atâția oameni au pentru ce să-i mulțumească”.

Cred că la trecerea dragului nostru prieten în lumea celor dreți n-a căzut o stea... Cred, mai degrabă, că steaua care s-a aprins în ceruri la nașterea sa are acum o lumină mai intensă, îmbogățită de toate lucrurile frumoase, de neuitat, pe care Profesorul le-a lăsat aici, pe Pământ, și pe care ea, steaua lui, vie, fierbinte, se sprijină...

Verbele limbii române refuză să vorbească despre Valeriu Rusu la timpul trecut...

10 decembrie 2000. Anatol Ciobanu, Vasile Romanciuc, Valeriu Rusu, Aurelia Rusu, Nicolae Dabija, Ana Bantoș, Dan Mănucă pe muntele Sainte Victoire

Ana LOU SOULEU ME FAI CANTA
BANTOȘ

În aceste timpuri definite drept ale multiculturalității Valeriu Rusu a înțeles că fenomenul comunicării nu poate fi conceput altfel decât prin prisma comuniunii spirituale, că e puțin să pledezi pentru universalul abstract, mai important dovedindu-se a fi perceperea comunicării prin prisma formelor istorice concrete și că viitorul trebuie citit într-un prezent în care trecutul este împletit în mod organic. Anume din aceste considerente a organizat, în mai 1999, la Universitatea Provence Săptămâna poeziei române din Republica Moldova (cu participarea unei delegații din care făceau parte Grigore Vieru, Mihai Cimpoi, Iulian Filip, Vasile Romanciuc, Ion Hadârcă, Alexandru Bantoș și subsemnata), în cadrul căreia, la multiplele întâlniri cu oameni de cultură, profesori universitari, studenți francezi a fost subliniată oportunitatea relansării programului poezilor în spiritul integrării europene, în albia trasată de înaintașii noștri spirituali Frederic Mistral și Vasile Alecsandri, a valorificării patrimoniului cultural comun. Consecvent, Valeriu Rusu a organizat, în 2001, Colocviul internațional Ginta latină și Europa de astăzi, la care am avut onoarea să fim invitată împreună cu profesorul Anatol Ciobanu, scriitorii Nicolae Dabija, Iulian Filip, Vasile Romanciuc și domnul Dan Mănuță, directorul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide”, Filiala Academiei Române din Iași. Dialogul, scria Ortega y Gasset, este logosul din punctul de vedere al celuilalt, al aproapelui. Refugiat în Franța, după o activitate îndelungată și fructuoasă de dialectolog la Institutul de Lingvistică al Academiei Române (prima oară cunoscând refugiul la vârsta de numai șapte ani, când împreună cu părinții și cu fratele Vadim au plecat din satul natal Niorcani, Soroca, în România), Valeriu Rusu a făcut efortul de a-i apropia pe occidentali de limba, literatura și cultura română.

În calitatea sa de profesor la Universitatea Provence a promovat cu multă osârdie valorile literare și culturale

Universitatea Provence. Aurelia Rusu, Ion Hadârcă, Valeriu Rusu, Grigore Vieru, Ana Bantoș, Mihai Cimpoi, Vasile Romanciuc, Iulian Filip la o întâlnire cu studenții

românești, îndrumându-și învățăceii să traducă din poezia clasică și modernă română. Datorită lui au apărut volumele traduse în franceză din Eminescu, Lucian Blaga și poezia din Republica Moldova, *Echos poétiques de Bessarabie*, volumul de articole și studii literare *La pomme d'or* de Mihai Cimpoi, iar împreună cu fiica sa Romanița și cu soția sa Aurelia Rusu, eminentă cercetătoare a operelor eminesciene în manuscris, care l-a încurajat și susținut pe tot parcursul vieții lui zbuciumate, au tradus *Țiganiada* lui Ion Budai-Deleanu. Sub îndrumarea lui Valeriu Rusu și-au susținut tezele despre literatura română Estelle Variot și Mariana Danilenco-Crăciun, aceasta din urmă publicând-o sub titlul *La poésie bessarabienne contemporaine et la quête de l'identité culturelle*, Éd. Connaissances et Savoirs, Paris, 2005.

A fost intermediarul dintre cultura română și cea europeană occidentală, în acest proces anevoios avându-i în vedere și pe basarabeni, iar de la o vreme, mai cu seamă, pe noi, basarabeni. Faptul că ne-a făcut să ne simțim prezenți la modul concret în acest dialog dintre Est și Vest contează enorm pentru ceea ce va urma. Dorința lui de a-i include și pe basarabeni nu a însemnat tentativa de reducere a câmpului spre care și-a îndreptat ținta, ci de a-i prezenta Occidentului peisajul valorilor culturale românești în dimensiunea lui completă. Din același motiv, revenit acasă, în Basarabia, după o prea îndelungată absență, înțelegând perfect importanța activității misionare în apărarea limbii în Republica Moldova, Valeriu Rusu a încurajat inaugurarea Casei Limbii Române la

Chișinău. Mi-l amintesc cum în acele zile de fierbere când, pe ultima sută de metri, muncitorii lucrau până noaptea târziu cu umbrelele, din cauza ploii care nu mai contenea, el a ținut să meargă la fața locului și să-i susțină, oferindu-le chiar bani din propriile economii. Dincolo de gestul generos, care echivala cu concretețea faptei, aveam să citesc anume „răzbunarea” celui care trăia acut destinul apărătorului ce luptă din răspuțeri, de unul singur, pentru promovarea imaginii Țării sale.

Meritul lui Valeriu Rusu este că a găsit soluții concrete pentru rezolvarea problemei comunicării noastre în cadrul european și că le-a aplicat în practică: cele două manuale de limba română (scrise în limba franceză) pentru francezi, frăgezimea și proștețimea limbii pe care o caută scriitorii, dialectologul aflând-o în istoria limbii, manuale care ulterior au fost traduse la Chișinău în limba română, cărțile pe care le-a editat, întrunirile și colocviile organizate, – toate demonstrează că el a trăit după principiul pe care îl repeta de câte ori avea prilejul: *Să facem fiecare dintre noi ceea ce putem la locul pe care îl ocupăm și lucrurile se vor mișca înainte*. Recapitulându-i destinul prin prisma acestui criteriu pe care și l-a impus în primul rând sie însuși, ne dăm seama, acum, când nu-l mai avem printre noi, de eroismul vieții cotidiene al unui basarabean care a optat și pentru diversitatea valorilor culturale în Occident.

Astăzi conștientizăm tot mai mult devalorizarea noțiunilor, a termenilor. Ocolim cuvinte care ni se par demodate. Ce înseamnă, bunăoară, a fi patriot? Sau ce înseamnă a fi erou? Cred că prin tot ceea ce a făcut Valeriu Rusu, prin faptul că, întorcând spatele politicii, a muncit pentru promovarea valorilor românești în spațiul francez a conferit concretețe și consistență acestor noțiuni și că din aceste considerente Valeriu Rusu a fost un adevărat patriot și un adevărat erou.

...Am cunoscut datorită lui Valeriu Rusu frumusețea universului spiritual al Universității Provence, al tineretului francez pe care a reușit să-l facă mai receptiv față de limba și literatura română, am cunoscut dimensiunea provensală a frumuseții pe care Franța a oferit-o dintotdeauna poeților și pictorilor din toată lumea, frumusețe ce se revarsă generos, în dialect occitan, dintr-un vers aparținându-i lui Mistral pe care noi, basarabeni, aflați pe acele meleaguri inundate de soare, îl murmuram încântați și care, de acum încolo, ni-l va aduce printre noi, ori de câte ori ne va fi dor de el, pe dragul și neprețuitul nostru Valeriu Rusu:

Lou soulèu me fai canta (Soarele mă face să cânt)...

Mihai **MULTICULTURALUL** CIMPOI

Valeriu Rusu a reprezentat prin personalitatea sa intelectuală și prin opera lingvistică *multiculturalismul* înțeles ca dialog valoric european și mondial. A fost un adevărat liant între cultura română, cea franceză și cea general europeană.

În felul acesta, a continuat o tradiție seculară: aceea a relaționării strânse, congenere – dată fiind apartenența noastră comună la ginta latină –, între modelul cultural francez și modelul cultural românesc.

Arghezi spunea memorabil că limba franceză nu e *limbă*, ci *stil*.

Valeriu Rusu avea convingerea fermă că anume acesta e adevărul despre limba lui Hugo și Balzac. Mai mult decât atât: credea că și limba română constituie – prin geniul ei, prin felul genial în care a modelat-o Eminescu – un *stil* cu acea garnitură întreagă de factori de care vorbea Lucian Blaga în *Trilogia culturii*.

Dragostea față de limba română nu a manifestat-o în chip sec-profesoral, aulic, hieratic, ci ca pe o pasiune, ca pe o calitate sufletească neprotocolară, ce ține de adâncurile incandescente ale ființei.

Limba este casa (locul de adăpost) a ființei noastre, ea ne dă – așa cum au spus-o Eminescu și Heidegger – certitudinea că suntem un popor făuritor de istorie.

Frumusețile limbii române îl vrăjeau; și el le evidentia, raportându-le la frumusețile limbii franceze. Ele erau, pentru Valeriu Rusu, *traductibile, omologabile*.

O atare profesiune de credință o insufală și profesorilor, și studenților – tineri literați de la Universitatea din Aix-en-Provence, cu care a înființat Atelierele de traduceri și plurilingvism. Datorită acestei conlucrări au apărut traduceri din Eminescu, din alți clasici ai noștri, printre care și mulți basarabeni. Gratiudinea mea se îndreaptă

Delegația scriitorilor basarabeni în vizită la Bandôl (Franța)

spre domnul profesor și spre discipolul său pentru traducerea integrală a cărții *Le pomme d'or (Mărul de aur)*, în care am abordat anume interconexiunile literaturii noastre cu cea universală.

Valeriu Rusu a creat în Franța două oaze de spiritualitate românească: una e chiar casa lui de la Marseille: cu soția sa Aurelia Rusu, distins eminescolog, care a făcut parte din magnifica echipă a lui Perpessicius și a pregătit spre editare mai multe manuscrise eminesciene, și fiica Romanița, talentata poetă și apreciată specialistă în domeniul arhitecturii.

Cea de-a doua e catedra de romanistică și românică, unde a modelat o grupă întregă de exegeți și traducători – mari îndrăgostiți de limba noastră.

Chipul lui Valeriu Rusu apare în ochii noștri înconjurat de o densă aură de lumină.

Ion **SCHIȚĂ DE REQUIEM** HADÂRCĂ **PENTRU VALERIU RUSU**

Disciplinat ca un neamț, talentat ca un înger și timid ca o fată mare – așa mi-a intrat în altarul sufletului, încă de la prima noastră întâlnire, chipul profesorului Valeriu Rusu, basarabeanul veșnic rănit de ghimpele Dorului, refugiatul succesiv la Câmpina hasdeuiană, apoi la Aix-en-Provence-ul lui Frederic Mistral.

Până la memorabilele și consistentele conferințe publice, desfășurate sub auspiciile ospitalierei Case a Limbii Române, întâlnirea a făcut să ne adune împreună la un colocviu științific consacrat artei traducerilor, manifestare desfășurată sub egida Bibliotecii Naționale de la Chișinău. Abordasem atunci cu nonșalanță câteva subiecte la modă, legate de capricioasa artă a traducerii, fără să cunosc prea bine personalitățile aflate la acea oră în auditoriu, într-un dute-vino discret, cum se obișnuiește pe la noi. Am avut răbdarea să ascult și alte puncte de vedere, iar atunci când a luat cuvântul cvasinecunoscutul profesor Valeriu Rusu, glosând în tema variantelor interpretative ale *Mioriței*, liber construind apoi subtile asociații cu opera lui Eminescu, Blaga, Stănescu, Vieru și, în sfârșit, oprindu-se amănunțit asupra *Țiganiadei* lui Budai-Deleanu, am simțit cu repulsie handicapurile noastre universitare și mi-am plecat fruntea în fața maestrului, deși profesorul mi-a remarcat, cu generoasa-i bonomie, modesta mea comunicare.

Ne-am împrietenit pe loc și am vorbit multe și de toate, simțind căldura benefică a unui suflet de frate, care te înțelege fără cuvinte și de care nu-ți vine să te desparți niciodată.

A fost un noroc că ne-am întâlnit sub același soare și a fost un mare noroc pentru cultura și scriitorii din această parte a Țării să aibă un basarabean-ambasador al culturii române în marea cultură franceză, pe care atât de bine a știut-o și a servit-o, de asemenea, profesorul Valeriu Rusu. Renumitul Seminar de traducere, fondat de Valeriu Rusu

pe lângă Departamentul Lingvistică Comparată a Limbilor Romanice și Română de la Universitatea Provence; antologia bilingvă de poezie *Echos poétiques de Basarabie*; caietele de specialitate *Cahiers d'études romanes*; numeroasele monografii, articole, eseuri, medalioane și atitudini la zi ale profesorului Valeriu Rusu (presupun că și destule pagini nepublicate și proiecte rămase în manuscris), toate având astăzi un statut de patrimoniu, care pot contura exemplar un remarcabil destin de intelectual basarabean, ce și-a răzbunat cu brio stigmatul exodului.

În mod special și personal, datorez profesorului Valeriu (și dnei Aurelia!) Rusu șansa norocoasă de a fi vizitat Franța în mai 1999, fiind invitat, alături de Mihai Cimpoi, Grigore Vieru, Ana și Alexandru Bantoș, Vasile Romanciuc și Iulian Filip, de către Universitatea Provence, la „Seminarul poezilor din Republica Moldova”. Zile și impresii de neuitat. Colocviul de la Institutul Cultural Român din Paris, orașul Marseille, patria lui Mistral – comuna Maillane, Avignon – reședința papală sau Bandôl...

Caleidoscopic contemplând peisajele, cetățile, orașele, bazilicile, monumentele, bibliotecile, balcoanele inundate cu flori, podgoriile, munții și marea, gândeam atunci ca și acum: dar ce poate fi mai frumos decât să ai norocul de a vedea Franța cu ochii unor mari intelectuali români, integrați într-o cultură înrudită, precum au fost pentru noi minunatele gazde Aurelia și Valeriu Rusu!

În fond cunoscusem și văzusem ceea ce era posibil de a cunoaște într-un termen atât de scurt ca o deschidere fulgerătoare de ceruri. Nu o Franță globalizată, cosmopolită, stângistă și tuciuire, zguduită de greve și demonstrații de forță, cu microbiști și pantei rebeli, ci o Franță profundă, istorică, literară și universitară, romantic înnobilită de urmele legendarilor impresionisti. Iar dincolo de toate acestea am cunoscut un spirit enciclopedic, de dimensiuni hasdeuene, care știa să discearnă date istorice și literare, asociații culturale, ample structuri metaforice, cucerind auditorii, câștigând discipoli și deschizând în timp orizonturi de nebanuit.

Îi aud și acum glasul lin curgător, contopit în surdină cu orga bisericii Sacré-Cœur, cu picturile pastelate ale Montparnasse-ului, cu ecoul celebrelor arene romane din Arles, cu melodiile pastorale Moulin de Fontvieille, baștina lui Alphonse Daudet, sau înmărmurită-n resemnare sub Arcul de Triumf de pe Champs-Élysées... Ascult și parcă aud răsfoindu-se încet cele unsprezece (!) cărți din brațele lui Eminescu, cel sculptat de Ion Vlad lângă biserica română, de pe coperta ultimei cărți, tot mai deslușit auzindu-se și citindu-se providențial: „Iar timpul crește-n urma mea, mă-ntunec”...

„Inima mea tremură pentru Basarabia”, spunea Valeriu Rusu într-un colocviu omagial, susținut prin 1997, cu prilejul conferirii titlului de doctor honoris causa a ULIM... În aceste sfâșietoare clipe de adio rostim cu durere și resemnare: „Inima Basarabiei tremură pentru Tine, iubite profesor!”

Dormi în pace, dragă Valeriu Rusu!

Iulian URMELE LUMINOASE FILIP ALE LUI VALERIU RUSU

L-am detectat *cu plinul* și foarte concret în relația – nu cu oricine (pentru oricine nu avea timp) – cu cei *de acasă*. Ideea înființării Casei Limbii Române, pe care i-a sugerat-o lui Serafim Urecheanu și echipei sale în niște ani tensionați în jurul a tot ce e românesc, a însemnat camer-tonul ilustrativ și reperul axial, nuclear al programelor declanșate de Valeriu Rusu în Basarabia și în Franța.

Mi-a rămas drept spectacol de rară frumusețe intrarea cu brațele sale pline de traduceri în limba franceză a poezilor basarabeni:

„– Noi acolo în Franța *așa* vă iubim și vă prețuim. Faceți ce vreți cu dragostea noastră”.

Astfel își prezenta la Uniunea Scriitorilor, în biroul lui Mihai Cimpoi, imensa mapă cu traduceri incredibilului Seminar *Mihai Eminescu* de la Universitatea din Aix-en-Provence, pe care îl conducea, menținându-l cu harul Domniei Sale de pedagog, dar, mai ales, cu dragostea și cunoașterea în esență a poeziei românești. „Cine vrea să cunoască o civilizație, să-i vadă satele și să-i cunoască poezia”. Era afirmația și convingerea lui Valeriu Rusu – mână în mână cu *veșnicia s-a născut la țară*.

Făcea un volum de lucru pe segmente ce ar fi îndreptățit întreținerea ambasadelor și ministerelor de resort (care au menirea să o facă). Corespondența cu cancelaria președintelui Franței, cu cancelaria Regelui Mihai, cu primarii Aix-ului și Chișinăului – în problema derulării în Franța a unei Săptămâni de poezie românească din Basarabia, în problema organizării Colocviului internațional Ginta latină și Europa de astăzi – marca nivelul și ambiția Rusului nostru de a ne pune în relație firească, valorică, eficientă cu celelalte componente ale culturii, ale spiritualității europene, unde trebuie să fim, să ne simțim *ca acasă*.

Poate cel mai important beneficiu al nostru, după toate strădaniile lui Valeriu Rusu, a fost *seminarul* basarabean în replică celui de la Aix – constituirea unui nucleu *rusoist* la Chișinău. Din acest nucleu făceau parte și Serafim Ure-

cheanu cu Gheorghe Prini, care au reacționat concret la ofertele lui Valeriu Rusu, conlucrând și pregătind editarea antologiei bilingve româno-franceze *Echos poétiques de Bessarabie*, pe care apoi primarul general de Chișinău i-a înmănat-o președintelui Jacques Chirac în Piața Marii Adunări Naționale. A fost impulsul binecuvântat pentru realizările ulterioare.

I-a reușit și realizarea proiectului Casei Limbii Române, și al Centrului Academic Internațional „M. Eminescu”, și incredibila Săptămână de poezie basarabeană în Franța, și Colocviul internațional Ginta latină și Europa de astăzi, unde am relansat programul poezilor *felibri*, am reluat, programatic, apelurile Gintei latine – să conlucrăm în limbajele frumuseții înrădăcinate. Nu au fost vorbe și programe de dragul programelor – cărțile în limbile franceză, italiană, română, apărute imediat după acele legăminte, îl bucurau nu numai pe domnul profesor.

Parcursurile lui Valeriu Rusu între Vălenii de Munte (la Universitatea de vară Nicolae Iorga), Chișinău, Aix-en-Provence și celelalte adrese de inimă și de ardere neconținută în numele sănătății *acasei noastre* nu aveau cum să nu-l macine.

Familie frumoasă, laborator științific, de creație, casa distinșilor Valeriu Rusu, Aurelia Rusu, Romanița – cetate durabilă, deși mereu îndurerată de nedreptățile și rănilor necicatrizate... Nepotul Iulian, Julienuțel drag, care-i răpea tot mai mult timp pentru ieșirile la terenul de joacă, la preumblările firești ale bunelului cu nepotul așteptat, ni se părea aici, la Chișinău, o sursă de fortificare a sănătății celui care și-a risipit-o nesocotit, dar... până aici i-a fost numărătoarea pământescă.

Mai ales de urme se vorbește la urmă. Valeriu Rusu pășea din program în program, din proiect în proiect, din idei în idei, lăsând urme lucrătoare – pentru sănătatea și frumusețea *acasei ființei noastre*, pentru sănătatea mai mulților de noi, care... ce ne facem cu această pierdere și cu aceste urme?

Îndemnurile lui rămân valabile – se știe câte meditații avem de făcut. Iar dacă poți, e păcat să te prefaci că nu poți.

În preajma lui mi se întâmplau poezii, desene. Fără Valeriu Rusu îngândurările devin mai amare, mai îndelungi...

DESPRE LEGISLAȚIA LINGVISTICĂ DIN BASARABIA

Profesorului Valeriu Rusu

Mai mult tac... Dar nu-s tăcuți.

Muții noștri încă-s mulți.

Mulții noștri încă-s muți.

Dar... tăcerea e de munți –

O auzi, dac-o ascuți...

Munții noștri ni-s demulți...

Mulții noștri-s tot desculți...

Mulții noștri încă-s muți –

Mai mult tac...

Dar nu-s tăcuți.

Întâmplată la 30 august 1998, în ajunul deschiderii Casei Limbii Române

Anatol **ÎMPĂTIMIT CERCETĂTOR** **CIOBANU AL LIMBII ȘI CULTURII ROMÂNE**

Pentru întâia oară am avut fericita ocazie de a-l întâlni pe profesorul Valeriu Rusu în anul 1996, când, cu sprijinul Fundației SOROS Moldova, m-am aflat 45 de zile într-un stagiul de documentare la Universitatea Provence. Înainte de plecare, într-o discuție telefonică, profesorul Valeriu Rusu mă rugase să-i aduc din satul răzeșesc al mamei sale (Daria Secară), *Niorcani*, județul Soroca, o crenguță de măr și un săculeț cu pământ strămoșesc. A avut o bucurie imensă când i-am îndeplinit această mișcătoare dorință. A sărutat „pământul țării sale” și la prima oră de curs, în aula plină de studenți, a demonstrat, spre surprinderea lor, cadoul basarabean.

Asistând la cursuri, mi-am dat seama că V. Rusu este un profesor cu totul ieșit din comun. Limba română (și nu numai!) văzută, simțită, promovată de V. Rusu era expusă în cel mai captivant mod, iar erudiția, gesturile, mimica, voia bună, stilul polemist etc. îi absorbeau pe audienți, le trezeau curiozitatea pătrunderii în tainele limbii, literaturii și civilizației românești.

Sălile de studii în care apărea maestrul erau permanent arhipline, studenții francezi ascultau cu un deosebit interes prelegerile dascălului, iar în pauzele dintre ore, câteodată cam lungi, roiau în jurul profesorului, adresându-i întrebări, solicitări, propuneri.

Succesul formidabil în activitatea didactico-instructivă a distinsului nostru compatriot poate fi ușor explicat. Valeriu Rusu s-a format ca dialectolog în Țară, ceea ce l-a avantajat să facă roentgenul limbii române, familiarizându-se cu specificul dialectal al ei. Dialectologia l-a constrâns să fie totodată istoric al limbii, etnograf, folclorist, literat, traducător etc. Aceste competențe sunt reflectate într-o serie de studii, articole, comunicări ale profesorului, dar și în cele două manuale de excepție: *Le roumain: Langue, Littérature, Civilisation* (1992, 225 p.) și *Le roumain: mots et images*, în colaborare cu Romanița

Rusu (1994). Notăm că la Chișinău echipa revistei „Limba Română” (personal Al. Bantoș) a inițiat și a efectuat traducerea acestei excelente opere în limba rusă (1997).

În anul 1997 Facultatea de Litere a U.S.M., Catedra Limba Română, Lingvistică Generală și Romanică a făcut o invitație de lucru soților Rusu: doctor în filologie Aurelia Rusu și profesor universitar Valeriu Rusu. Programul de activitate la Chișinău a inclus: un ciclu de prelegeri de lingvistică și de literatură pentru studenții de la U.S.M.; întâlniri de lucru cu membrii catedrelor de la aceeași universitate; vizitarea Academiei de Științe a Moldovei; întâlniri la Uniunea Scriitorilor din Moldova; participarea la unele acțiuni organizate de Casa Limbii Române; întâlnirea cu senatorii ULIM-ului, care l-au votat ca profesor honoris causa etc.

Studenții și toți cei care au avut fericirea să audieze conferințele profesorului V. Rusu au rămas adânc impresionați atât de vastul și profundul lor conținut, cât și de așa-zisul *modus exprimandi*.

În anul 2002 Catedra Limba Română, Lingvistică Generală și Romanică elaborează și editează un volum omagial dedicat profesorului V. Rusu – *Probleme actuale de lingvistică, Studia linguistica in honorem Valeriu Rusu* (U.S.M., 2002, 305 p.). Conținutul cărții denotă că gândul și fapta profesorului Valeriu Rusu a fost întotdeauna îndreptată la baștina sa, una din preocupările lui fiind destinul pământului strămoșesc, al limbii, literaturii, istoriei, culturii, civilizației românești.

În această ordine de idei este semnificativ dialogul Alexandru Bantoș – Valeriu Rusu din 6 decembrie 2000. Profesorul afirma atunci: „Ne trebuie *muncă, muncă*, ne trebuie *Unire, unire!* Că daruri naturale – putere de muncă, inteligență, har poetic – avem din belșug, slavă Domnului!” Și iarăși mă grăbesc să adaug: *oricât de mică și de obosită ar fi, inima mea tremură deopotrivă pentru românii din Transilvania, Maramureș sau Banat, din Moldova, Muntenia, Oltenia sau Dobrogea*” (vezi cartea Valeriu Rusu, *Atitudini și mărturii*, Ploiești, 2008, p. 17).

A dispărut un împătimit cercetător al limbii și culturii române: a plecat la Domnul profesorul emerit Valeriu Rusu. Dar inconfundabilele și neprețioasele idei, gânduri și concepții ale savantului, dăruite cu atâta suflet discipolilor lui români, francezi, italieni etc., risipite, de asemenea, în diverse publicații din Europa, vor dăinui. Anume prin ele și datorită lor numele profesorului Valeriu Rusu va rămâne în memoria colegilor, prietenilor, studenților, a numeroșilor cititori care i-au cunoscut și apreciat opera didactică, științifică, literară.

Sit tibi terra levis!

Leo PROMENADA BUTNARU

Mai că seară de seară, Anton Pobede-Clima scoate la plimbare câinele unchiului său Ghenadie Pobede, bărbat la – un an, doi – peste 60, stabilit la București ceva timp după podul de flori. Pur și simplu, când i s-a permis să treacă în România, a rămas pe malul drept, s-a tăinuit ici-colo pe la mănăstiri, pe la oameni buni care, pe atunci, îi căinau cu adâncă frăție pe nedreptățiții basarabeni, ce avuseseră de suferit atâta de la diavolul roșu, încât, peste un an și jumătate, cu titlu de refugiat politic, personajul nostru obține o garsonieră în Voluntari, pe lângă stația de metro Valea Lungă.

Unchiul e la odihnă, fiind persoană de gen masculin care merge programatic la sanatoriu, să-și trateze pre-impotența și să facă curte unor femei active sexual. Contrapunctul aforistic al sexagenarului e unul folcloric, pășunisto-urban: „Ia-mă, mamă, la Sovata, / Ca să-l văd și eu pe tata”.

După ce spune astea despre unchi-su, nepotul conchide:

– Super-puper!

Igor Dogea e student la arhitectură, și el transprutean, dar și transnistrean. Dublu „trans”. Sau poate ca și dublă

(Din volumul în curs de pregătire *Ruleta românească*)

„Scriitor «complet» – poet, prozator, dramaturg, eseist, Leo Butnaru este una dintre personalitățile proeminente ale literaturii române de azi, fapt confirmat și de prozele publicate în acest număr al revistei noastre”.

„Tribuna”, 2007, nr. 121 (16-30 septembrie).

„Foarte atrăgătoare sunt ultrascurtele povestiri ale lui Leo Butnaru, *Peștișorul de Dâmbovița*, *Securitate sută la sută* și *Decolteul* (premiat, de altfel, la Concursul Național de Proză scurtă și Eseu „Pavel Dan”). Au ritm, culoare și, pe alocuri, un umor irezistibil, combinație de însușiri care constituie un adevărat cocktail Molotov în lupta pentru cucerirea cititorului”.

„România literară”, nr. 40, 2007.

„transă”. Astfel că eu, licean în ultima clasă la „Mihai Eminescu”, Dogea și cu Anton ne întâlnim aproape seară de seară. Astăzi, iese, – ieșim la plimbarea patruipedului lui Pobede, un rottweiler nu prea barosan ce pare destul de blând și cooperant. Până să ne întâlnim cu Dogea, în doi, cumpănim cam de ce finanțe dispunem – sumă destul de modestă –, astfel că mai să ne gândim a proba și noi, ca rușii, vreun parfum ieftin. Nu, zic eu, că nu am degradat într-atât, încât să ajungem personaje din „Moskva-Petușki” a lui Erofeev, să dăm de dușcă flaconașe cu miresme lichide. Hai, propun, să facem un ocol cu animal cu tot, să dăm pe la căminul lui Dogea, de unde ieșim spre murii Cotrocenilor și murele din Gradina Botanică. Amicul ăsta al nostru se cam zgârcește să-și ia și el, ca oamenii, un telefon mobil. Cică, l-ar sustrage de la studii, l-ar deranja, l-ar ademeni cu fel de fel de patimi. Însă, în comparație cu noi, Dogea are ceva bani. Serile, e paznic la un SRL. De mâna a treia, organizația, dar, oricum, poți face și acolo un trei-patru sute de lei. Noaptea. Astfel că amicul e oarecum în bani cu o anumită stabilitate și, dacă economisește cu celularul, pe care încă nu și l-a luat, cu noi se arată, moderat, darnic – două-trei rânduri de beri vin din partea lui, plus de ce mai e în stare și buzunarul nostru. De bine-de rău, putem sta două-trei ore la o terasă.

În drum spre Dogea, Pobede-Clima îndeamnă javra capricioasă să-și facă treburile, însă aceasta amână momentul.

– S-o fi constipat, s-o fi astupat? se îngrijorează nepotul, scuturând de lesa animalului, ca să-i grăbească acestuia declanșarea proceselor ușurătoare.

Ajunși la cămin, eu urc la Dogea, îi spun ce și cum. Basarabeanul nostru nu zice ba, ci „O clipă!”, zice, prinzând a se găti îndelung, meticolos, ca o domnișoară. Se spală pe dinți, își privește în bătaia luminii bluza, i se pare boțită și mai să și-o calce, dar eu intervin, prompt, grăbindu-l, spunându-i că ne așteaptă Anton.

Când ieșim, îi strig lui Pobede-Clima:

– Gata, s-a deșertat javra?

– Pe dracu'. Iat-o, gonește pisicile prin curte. L-am slobozit, să alerge, poate se mai zdruncină și-i dă drumul.

La un noment dat, după ce o pisică intră printr-o răsuflătoare de la demisol, câinele își băgă botul în gaura ceea și, în poza asta, părea că ar fi putut sta cel puțin o oră, până ar fi venit felina să i se predea. Anton se apropie, înșfăcă patruipedul de zgardă, îi dădu câteva ghionturi. Ca să declanșeze procesul. În sfârșit, totul pare a fi în ordine.

– Super-puper! conchide Pobede-Clima, punându-i rottweilerului lesa.

O fi și aceste silabe, super-puper, o verbocreație a sa. Sub influența lecturilor din avangardiștii ruși, pe care îi propagă printre colegii de facultate români get-beget. Deja unora nu le mai este greață de ruși. Citesc Erofeevii. Pe Venedikt și pe Viktor. Confundându-i, firește, ceea ce, de fapt, nu contează.

– Beton! zice vreunul.

– Beton de beton! plusează un al doilea la această scurtisimă recenzie rostită în argou.

Când se întâmplă să revină să-și vadă părinții, Anton este întrebat de mătușa sa, fosta soață a unchiului, deja bucureștean:

– Ce mai face curvarul cela bătrân?

Orice ar răspunde el, mătușa tot acolo ajunge, reluând povestea cu aventurile fostului soț (om – se spune pe la noi). Zice, glumind amar, ba chiar dureros, că i se pare că omu-su, fost, parcă ar fi făcut legământ cu el însuși să se culce cu toate țoapele din orașelul lor...

– Știi eu ce să spun?... nu găsește nepotul răspunsul, în gândul său zicându-și: Poate că reușise (până la podul de flori), poate că nu... Oricum, orașul nostru nu e chiar oraș – în toată legea și dimensiunile, ci e așa, un orașel... Dar vreo două-trei mii de muieri tot s-ar găsi în el, care căsătorite, care ceva mai libere... Ca pretutindeni... Și nu e nevoie de prea multă cutezanță și inventivitate ordinară, s-o faci pe Casanova în Puținței – așa se numește orașelul – și să te gândești la una ca asta: să te culci cu toate...

– Știi, i se adresează mătușa, eu trăiam așa, într-o permanentă stare – nu că de depresie, ci de... depresiune. (Mătușa e profesoară de limba și literatura română la unicul liceu din orașel.) Da, da, depresiune, pe care o simțeam așa, cum îți s-ar lăsa, greu, în jos, „în prag”, cum se zice la țară. (Atare confidențe veneau după ce închinau două-trei pahare de „bine ai venit!”, „bine v-am găsit!”)

Așa, din mers, din plimbare agale, cumpănind noi cam de ce finanțe dispunem, ajungem la aproape trista concluzie că ar fi cam costisitor să ne plasăm la vreo terasă – oricum, acolo băutura e cu 10-15, dacă nu chiar peste, mai scumpă decât în market, la gheretă, astfel că decidem să cumpărăm șase cutii de bere, câte două de... cap gol – că n-o să zici „de căciulă” în crucea verii – și să ne așezăm frumușel și gospodărește în micul scuar din coasta Grădinii Botanice – are gard comun cu aceasta – și să mai stăm de vorbă.

Când să trecem pe aproape de trifurcația Șoseaua Grozăvești, Bulevardul Geniului și Șoseaua Cotroceni, chiar pe zebră, un agent de circulație năvălește să amendeze un căruțaș smolit care, vede-se, a încălcat el ceva. Ce – „ceva”? Pur și simplu și ferm, transportului cabalin, căruțelor le este interzis să circule prin metropolă. Dogea se dă cu părerea:

– Avem legi destul de bune, nu ca în Cuba. Păcat că mai nimeni nu le respectă.

Iar căruțașul vociferează cât îl ține gura:

– Aoleu, domn' majur, de ce să-mi ei mata mie căișorii?! Ce mă fac eu și copi-lașii fără dânșii, cu ce ne câștigăm noi neagra pâine a romilor?!... A țiganilor, adică, a păcătoșilor ce suntem.

Agentul îi face semn cu bastonul spre rândul de balegi lăsate de unul dintre animale pe stradă.

– Le strâng, domn’ ofițeriu, chiar amu’! Iaca, în chipiul ista le strâng, face agitat și pripit căruțașul, descoperindu-se cu un gest repezit. Nu numai că le strâng, dar să-mi crape ochii de nu le și mănânc, așa, pe toate! Numai lasă-mi căiuții, domn’ majur, lasă-mă să plec la copchilașii mei, că tare-s mititei și flămânzei. De unde să plătesc eu amenda?!... Cât ai spus?... Aoleu, cinci sute de roni?... Păi, domn’ ofițeriu, până ieri, aiștia erau cinci milioane!... De unde să-i iau?... Domn’ majur...

Agentul arată cu bastonul dungat spre poarta prezidențială a Cotrocenilor, că pe aproape de ea se întâmpla panarama.

– Așa e, domn’ ofițeriu, am greșit, recunosc. Dar dacă trece domn’ prezidentu’ țări’, îi cad în genunchi și-i pup roțile „Mercedes”-ului, să mă ierte! face, ineputabil în pocăință, căruțașul, gata să-și pună cenușă pe creștet. Și chiar atunci răsună niște sirene, poate că de escortă prezidențială, și – ca speriat! – agentul înșfacă caii de dârlogi, dă în unul cu bastonul, fuge, galopează împreună cu ei, căruța hodorogește și, în scurt timp, dispare, ascunsă, după colțul de gard al Grădinii Botanice. Cam burtos, căruțașul oacheș și crăcănat e ultimul care se face nevăzut.

În loc de comentariu, Dogea îl întreabă pe Pobede, arătând spre câinele din lesă:

– Da’ tu ai măturice, fărăș și pungă pentru el? Dacă te prindea agentul, când se deșerta dihania, nu împușcai și tu o amendă?

Studentul duce mâna la piept, se înclină nițel, și face:

– Mea culpa. *Ispravlius!**

Așadar, după ce cumpără berea, treimea procesiunii noastre intră în micuța grădină publică din coasta Grădinii Botanice, tragem o bancă lângă o alta, ne așezăm comod, pocnim capacele primelor trei cutii de lichid auriu, rottwaile-rul privește curios la ce facem, tresare din urechi la pocnetul tinichelei „Ursus”, după care, evident și iremediabil, prinde a se plictisi. Dar nu pe mult timp. Ceva mai departe, de asemenea pe o bancă, lângă un cărucior pentru copii, stă o mămică și urmărește cum se joacă băiețelul ei, acesta – înveșmântat cam ciudat. Adică, hăinuțele sale – ca hăinuțele, frumușele, curățele, numai că oarecum nepotrivite sezonului – costumaș gen combinezon în plină căldură a dricului estival? Chiar dacă ziua e spre amurg adânc, sunt totuși peste treizeci de grade... Ei bine, mămica știe mai bine, copilașul suportă, nu protestează, semănând – zău! – a cosmonaut-păpușică. Așa ceva... Cosmonauțel, să zic, extra-DEX...

Privind spre locul cu mamă și copil, patrupecul prinde a se foi, întinde lesa pe care o are învălătucită pe mână Pobede-Clima, căruia eu îi spun:

* *Ispravlius!* (rus.) – Mă corijez eu.

– Da' leag-o, bre, de piciorul băncii și bea-ți liniștit berea!

Amicul îmi dă dreptate, vrea să se conformeze, dar, în clipa în care să treacă un capăt al lesei după piciorul băncii, rottwailerul se smucește, salvator, rupând-o la fugă, săltat, ursește, spre mama cu copil. Ba nu, doar spre copilaș și – Domane, ferește! – unde năvălește peste găgăliciul de omuleț, îl doboară la pământ și prinde a-i sfâșia hăinuța-combinezon. Noi sărim ca arși, Pobede-Clima strigă animalul pe nume – dracu' știe cum îl mai chema, că, de spaimă, am uitat totul! –, dar acesta continuă să devore copilașul.

Femeia strigă... Dar ce strigă? „Băiețelul!” sau... „Roboțelul!”?!... Iat-o că-și repetă urletul disperat:

– Vai, roboțelul meu!

Chiar așa a spus – „roboțelul”, nu – „băiețelul meu”!... Aud bine, nu am naibe sonore... Nu mi se năzare. Iată, femeia, mama, strigă din nou:

– Ia, măi, câinele, că-mi nenorocește roboțelul!...

Pobede aleargă spre locul tragediei, înșfacă rottwailerul de zgarda de piele a lesei, încearcă să-l desprindă de la omuleț, animalul însă, puternic, se rupe din mâinile colegului și se năpustește și cu mai mare furie asupra... roboțelului, sfâșiindu-i hăinuța, rupând din trupșorul acestuia... Dar – nu curge sânge... Ci, la smucitul și datul furios din cap al câinelui, dintre dinții acestuia zboară un fel de... bucăți de plastic, de placaj, niște detalii de fier, parcă... Apoi, în clipa următoare, răsună un „Ba-bah!”, o bubuitura, sare ceva foc, se aude schelălăitul jalnic al rottwailerului ce cade, lat, peste mica sa jertfă din care se înalță un nouraș de fum.

– Nenorocitul, mi-ai distrus roboțelul! țipă femeia-mamă. O să mi-l plătești, și nu costă puțin!...

...Da, femeia într-adevăr strigase „Roboțelul!” și nu – „Băiețelul!”. În spiritul timpului și al mutațiilor de tot soiul, virtuala mamă, care nu era totuși mamă, ieșise în scuar să-și plimbe... roboțelul. În concepția ei anticonceptivă – băiețelul... Rottwailerul atacă, mecanismul roboțelului... protestă, cedă, se produse scurtcircuitul, câinele – electrocutat, mort, roboțelul – bucăți, inutilizabil... Tim-puri, oameni, animale și cazuri noi, mai speciale, adică...

În fine, chestiunea nu se termină cu una-cu două, femeia spunând că roboțelul a costat-o la peste... nu mai știu câte mii de dolari... sau lei... Nu reținui...

– Da' ce, crezi că rottwailerul costă mai puțin?! se îmbătoșă, aiurit, Pobede-Clima, cu gândul la ce va trebui să-i spună unchiului, care îi lăsase în grijă javra.

Oricât s-ar fi certat plimbătoarea de roboțel-băiețel și plimbătorul de câine-rott-wailer, n-ar fi ajuns nicidecum la vreo, barem, aproximativă înțelegere. Fu chemată poliția. Aceasta întocmi protocolul – fantastic, nu?! Stupefiat, un gradat zise:

– Haideți la un xerox, să vă dau câte o copie a protocolului.

- Și ce să fac eu cu ea? Să mă șterg la?... se revoltă mama roboțelului.
- Doamnă, fiți decentă (așa se adresa, politicoș, polițistul, pentru că era, să nu uităm, din București). În caz contrar, vă amendez pentru ultraj.

După oarece altă nițică tevatură și contrare verbală, Pobede-Clima și femeia cu roboțelul-băiețelul primiră copia protocolului, polițistul concluzionând:

- Unul se duce la comisia protecției animalelor, celălalt la, bineînțeles, comisia protecției roboților. Depuneți plângeri și vedeți ce urmează.
- ...Simplu, nu? Scurt pe doi. Ce mai atâta gălăgie?... Instanțele știu ele ce au de făcut.

31.X.2007

ROȘIILE, VINETELE...

Domnișoara Ana... – iată, abia scrii un nume și deja dai de un ciot... de corectitudine politică, mai bine zis – de necesitatea ei, a corectitudinii (exagerate), dar nu și a ciotului... În atare cazuri poți fi liber să te arăți nițel „incorrectly political” doar în basme, probabil, unde personajele nu prea au naționalitate... în orice caz, nu toate sunt supuse prejudiciilor și prejudecăților sub aspect etnic, elaborate de secolul douăzeci... Astfel că doar în cazul lui Statu-Palmă-Barbă-Cot poți să spui că ar fi un... Barbă-Ciot, și nu s-ar supăra nici tu român, nici tu țigan... pardon, rom... nici tu ungar, nici tu... nici el... nici eu..., așijderea – și la plural – noi, voi, ei, europeni, africani sau americani, chinezi sau arabi...

Însă în cazul Anei problema e mult mai complicată, deoarece istoria ce țin a o vă aduce la cunoștință, povestind-o, e ...sângeroasă, să zicem, și dacă spui că din domnișoara Ana – ungueroaica sau austriaca, ucraineanca sau bulgăroaica... – Dracula sugerează sângele... – pentru că anume astfel se va întâmpla în derularea subiectului, – sigur că combatanții întru corectitudine politică din țările respective, ale căror virtuale domnișoare supuse suptului de sânge le-am amintit, s-ar revolta nevoie mare, apriori și irevocabil crezând că Dracula nu poate fi decât un român, vampirul transilvan, și nu austro-ungar, și nu slav, ucrainean, bulgar, și nu peninsular arabo-saudit, israeliano-arab etc. (Vedeți ce complicat e să te dumerești ce, cum, cine și unde?...)

Astfel că, să cădem de comun acord, Ana va fi o domnișoară căreia nu-i vom dezvălui naționalitatea, iar vampirul, ca de obicei, va fi fiorosul Dracula, român get-beget, pentru că poporul nostru nu se supără când un englez scrie o carte antiromânească cu vampiri ce beau sânge străin și nici pe hollywoodienii care toarnă un film cu conaționalul nostru însetat de ser feminin internațional, – nu, poporul nostru chiar se mândrește că, astfel, se mai face și el cât de cât cunoscut, pe alocuri – celebru în lume...

Așadar, *non abbiamo paura*, și – să-i dăm drumul! Adică, să ne căutăm de drum – cel narativ, în care, precum anunțam deja, protagonistă va fi Ana – cea – cum ne-am înțeles – fără etnie identificabilă – abilă mișcare a autorului! –, apatridă ca și cum sau, în cel mai bun caz, și ca în basme, o... Ană Cosânzeană să fie, româncă de-a noastră, din popor și folclor. Pentru că, la o adică, și Dracula ar putea fi asemănat cu un Casanova-vampir, însă aici iarăși nimerim în *trans-empire* nu ca stil arhitectural, ci... caricatural prin stupida intransigență ce ar putea fi folosită cu mai mare... inutilitate... Așa că, ziceam, *non abbiamo paura*, dar, trebuie să o recunoaștem – sau nu, însă oricum se vede din text, – că ne e totuși oarece grijă să nu încalcăm hotarele fostelor imperii...

Dar, iată, ca nuanțare de etapă, deja domnișoarei nu-i vom spune, simplu, incolor, Ana, ci oarecum mai mustos: Ana Cosânzeana, în speranța că nu se va supăra Ileana, pentru că de Elena elenă, cea din cauza căreia se declanșase sângerosul (...vampirosul?...) război al Troei, nu poate fi vorba și grecii pot fi liniștiți – nimeni nu are de gând să le lezeze demnitatea (națională)...

În fine, la bucătărie, Ana Cosânzeana spăla câteva (pătlăgele) vinete, pe care, una câte una, după ce le scutura de apă deasupra lavoarului, le pune în rolă, să le coacă, să le... Ei, să n-o dăm și noi în cărțile de bucate; pur și simplu, se gândea să facă niște icre de vinete la borcan pentru iarnă.

Concomitent cu spălatul vinetelor, Ana Cosânzeana mușca, mustos, dintr-o (pătlăgea) roșie voluminoasă, adică – ceva mai impresionantă decât dacă ai spune – mare, după care – mușcătură – repunea leguma într-o farfurioară de pe marginea mașinii de gătit (eu scriu textul la Chișinău, și nu pot spune – aragaz, deoarece sistemul conductelor de gaz basarabene încă nu ține de Astra Română, de unde și vine numele „aragaz”, ci țin – se cam știe de cine...). Ce poftă părea să demonstreze – nimănui! – Ana Cosânzeana, mușcând, mustos, din (pătlăgeaua) roșie! (Nimănui, să-i demonstreze, în sensul că era singură acasă, nu o vedea nimeni, soțul, soacra, amantul?... Da, așa era – singură acasă, dar nu se poate spune totuși că nu o vedea nimeni – dar autorul acestui text? De unde știe dânsul ce făcea Ana Cosânzeana, dacă nu ar fi văzut-o?...) Aromă roză, parcă, emana roșia – din mâna Anei, dintre buzele ei, de pe blid – când era lăsată pe el! Ce aromă, Doamne!... Ce să mai vorbim! – a încerca să redai o aromă e ca și cum te-ai aventura să pictezi muzica... Astfel, să mă credeți pe cuvânt de onoare: aroma aromelor! Ce poftă, ce *bon apêtit!*

Pe la ora patru, pe când își planificase să încheie cu vinetele, și convenise exact, în baza unei înțelegeri cu manichiurista Dracula – luați aminte – Dracula, terminându-se în „a” e totuși mai curând un nume de femeie, decât de bărbat (acesta, bărbatul, – nu se supere, – dacă vrea să rămână în rădăcina respectivului element onomastic, trebuie să se numească simplu, fără ifose, cu riscurile inerente: Dracul...), – astfel că la Ana Cosânzeana venise ea, Dracula manichiurista, să-i facă, firește, manichiura. Vă dați seama cum arată unghiile unei doamne, după ce curățată de coaja semiarsă, în rolă, vinete! Multe, pentru iarnă.

Dracula insistă să pună oja foarte aprinsă, dar Cosânzeana ar fi dorit ceva mai mată, roșeața mai spre roz, mai subție, ceea ce însă n-o clinti pe maniuchiristă să insiste pe roșu-aprins, intens, încât unghiile Anei arătau ca zece stropi de sânge. Așa ceva, prin simplificări simetrice, formale, geometrice. Unghiile ca stropii de sânge, încât Cosânzeana, la un moment dat, mai să întrebe: „Merge așa ceva la... vârsta mea?”, dar se opri la timp, nu făcu, mă rog, caz de vârstă, pentru că nici n-ar fi fost... cazul la cei patruzeci și doi de ani ai ei... Altceva că ultimii doi din ei i-au fost dramatic întristați, dar știți cum e, – vremea trece, rănilor se mai cicatrizează, viața parcă ar reveni în fâgașul ei firesc, dacă nu toată apa, nu în deplinătatea fâgașului, oricum omul se împacă cu pierderile, se obișnuiește cu ele și se dezobișnuiește de... durere și toate celelalte...

Pe la cinci, adică într-o oră, Dracula încheie cu degetele doamnei Ana Cosânzeana care, vesel-ștrengărește și în englezește, exclamă:

– Five o'clock! – adică e timpul ceaiului de la ora cinci și la noi, după care prepară o cafea aromitoare de mamă-mamă și cele două doamne, sorbind din noaptea lichidă beneficătoare, își continuă taclalele.

Însă, la un moment dat, doamna Ana Cosânzeana, căzând, parcă, în mrejele privirilor Draculei, reuși să priceapă, vag, că musafira și meșterita nu e o ființă oarecare, ci una cu puteri supranaturale!!! Doar atât reuși să înțeleagă, după care, fără voință, docilă, surzătoare, mai simți doar că nu putea să nu se supună completamente voinței și dorinței doamnei Dracula, care de asemenea înțelese că Ana deja e în mrejele ei, și o ademeni pe divanul din salon. Ana Cosânzeana simți sărutul acut-ardent al musafirei, capul – ba nu – inima! – prinse a i se roti! Inima, deoarece capul îi fusese anesteziat ceva mai înainte, pe când erau la bucatărie și-și beau cafelele, iar Dracula o privea cu ochi de păienjenită...superbă! – i se păruse în acel moment amfitrioanei.

Ce sărut! Fermecător, seducător, irepetabil! Cel puțin, astfel i se părea Anei Cosânzeana care, de doi ani, era văduvă și în tot acest răstimp de la decesul iubitului ei Făt-Frumos... (sau, poate, Harap Alb?... I-ar fi fost greu să precizeze în starea de vrajă, de farmec pe care i-o indusese Dracula manichiurista...); care, în cei doi ani de văduvie, nu-și permise a se lăsa sărutată de un străin, cu atât mai abtirit – de o străină!...

Ana Cosânzeana nu-și pierdu totalmente cunoștința, conștiința îi mai putea veghea cam la un sfert din deplinătatea lucidității ei, astfel că ea înțelese că Dracula îi înțepă, scurt-mușcat, buzele, începând... să-i bea sângele! Însă Ana nu avea nici o putere să se împotrivescă, ci, din contra, parcă ar fi dorit ca această transfuzie inter-feminină să se prelungească la infinit, ca o cuprindere de mapamond, firmament, și – peste fire! – acest *peste fire* echivalând, probabil, în sedusul ei subliminal, cu înseși infinitudinea, transtemporalul, îngerescul...

[...aici lipsește un pasaj suprimat de cenzură care, din câte se știe, în democrație nu există... însă pasajul respectiv e accesibil în varianta electronică a textului...]

Când manichiurista crezu că isprăvisese, își împlinise pofta vampirească... – e drept, mai era tentată să-și înfigă, dacă nu dinții, unghia în tenul roz al gâtului Consânzenei, însă, de această dată, reuși să-și reprime fatala intenție, – o lăsă pe amfitrioană din îmbrățișarea-încleștare, îi trase la loc, peste genunchi, poalele rochiei de crepdeșin și, treptat, Ana prinse a-și veni în fire, însă, chiar cu privirea ei înceteșată încă de hipnoză, remarcând distinct că Dracula manichiurista întinerise destul de mult! Nu mai arăta la 35, 40 de ani, cum i se păruse, pe când stăteau la *five o'clock*, ci cu greu i-ar fi putut da 28-30 de ani! Și această... nouă întinerită, înprospătată, înfrăgezită manichiuristă Dracula se ridică, în fine, de lângă ea, Ana, făcând un pas, doi, trei... – spre ușa holului. Dar, la un moment dat, se opri, țeapănă, în mijlocul salonului, apoi prinse a se clătina, ca o ființă căreia i se învârtejește... sincrofazatronic, să zic, capul! – și – minune! – Ana începu a simți ceea ce simțea... Dracula! Adică, firea ei se conectase la firea vampirică a manichiuristei, pentru care pereții salonului prinseră a se clătina, în timpane îi vuia o muzică grea, densă, sumbră, cât a zece Beethoveni intensitate. Dracula simțea că totul în jur se augmenta, se extindea, câștiga, până la înspăimântare, în volum, cuprindere, prin deformare, grotesc, balauresc! Sau poate că, – se întreba, șovăielnic, maniuchirista, – eu scad în volum, mă concentrez, mă micșorez? Și, dintr-o dată, Dracula țipă! Privindu-și mâinile, observă că ele se umflă, că, *ad hoc*, este atacată de un elefantism devastator, deformativ, – în spațiile interstițiale i se măreau monstruos picoarele, brațele, sânii...

Dracula, manichiurista, simțea că se concentrează, se... reformulează, reconstruiește, iar Ana Cosânzeana constată – trebuie să spun că fără frică, deoarece mai era anesteziată euforico-vampiric, nu-i trecusă toată ciudățenia ce-i fusese infiltrată în fire, – constată că manichiurista, doamna Dracula, deja rotunjită, concentrată, împurpurată, stătea pe covorul salonului ca o... (pătlăgea) roșie obișnuită! Și semăna, sută la sută! – o, Doamne Dumnezeu! – cu roșia (pătlăgea) pe care o mâncase ea, Ana, cu atâta poftă acolo, lângă plita de gătit, pe când pregătea (pătlăgelele) vinete pentru iarnă!

Ah, da, vinetele (pătlăgelele)! Ele, gândul la ele, o făcu pe Ana să-și spună că, probabil, vampirii necrofori, adică cei care sug sângele răposaiților proaspăt înmormântați, livizi, vineți – probabil, își spunea Ana –, atare vampiri necrofori se transformă în... vinete (pătlăgele)!

Iar când își reveni totalmente din hipnoză, se duse la bucătărie, aruncă pledul pus pe cele patru borcane cu vinete pregătite pentru iarnă, luă câte unul în mână, celelalte două punându-le la o subsuoară și cealaltă, ieși în scara casei, la conducta de gunoi, puse un borcan pe dușumeaua de ciment, deschise capacul conductei și, rând pe rând, bufni în hăul ei conservele (...proaspete... vampirizante...).

Peste ani, Ana Cosânzeana avea să constate cu satisfacție că, din clipa în care a aruncat la gunoi vinetele pregătite pentru iarnă, în sufletul ei este permanent primăvară și vară...

SST! – ÎN SĂGEATA ALBASTRĂ

*Dacă Dumnezeu ar îngădui să ne arate chipul lor hidos
și respingător, ne-am ieși din minți.*

Ioan Gură de Aur

Doamna era neliniștită rău. Dar rău de tot! Impacientată. Speriată. Stupefiată. Privea în jur, scuturându-și de ploaie umbrela înflorată care, când nu era scuturată, se vedea că îi tremură în mână. De emoții. Neplăcute. În fine, lăsă geanta de voiaj lângă jețul din vagon – tren confortabil, „Săgeata albastră”, – mai scutură de câteva ori conul înflorat al umbrelei strânse pe jumătate, pe care, în fine, o plie de tot, punând-o cu precauție excesivă pe polița de sus, spre care privi ceva mai îndelung, trecându-și apoi văzul spre bagajul ei nu prea mare, dar care – se vede că aprecia doamna din ochi – nu, nu avea cum să încapă și el pe poliță. Mă oferisem s-o ajut:

– Vă pot urca eu geanta...

– Nu, nu, mulțumesc, e clar că n-o să încapă, răspunse doamna bulversată, împingând bagajul sub jețul pe care se și așeză.

Din câte înțelegeam – stăteam pe locul din fața ei – nu-și putea veni în fire, ceea ce mă făcu să remarc, tot în ideea de a o ajuta:

– Sunteți cam agitată... Vi s-a întâmplat ceva? întrebai, participativ, ca și politicos, săritor la necaz...

– Vai de mine, ce să mai vorbim... Doamne, ferește și apără! mai că exclamă doamna, parcă așteptând momentul care să-i ofere prilejul să răbufnească, să degajeze presiunea emoțiilor care o răvășeau.

O priveam în așteptare, pentru că nu putea să nu urmeze oarece explicații. Condrumeața se ridică, luă umbrela de pe poliță, o desfăcu, demonstrându-mi-o:

– Vedeți? întrebă, ducându-și pe rând indexul mâinii libere spre două găuri, două spărturi din pânza înflorată a umbrelei.

– Vreo întâmplare neplăcută...

– Ce întâmplare neplăcută, domnule drag?! Ca din senin, pârâie umbrele peste capul meu, că pe stradă eram, și prind a-mi curge peste creștet două șuvițe de apă... Ca din senin! Privesc în sus, la umbrelă, dau umbrela la o parte, și nu văd nimic care să-i fi putut sparge pânza. În jurul meu – spațiu liber, nimic altceva. Și totuși rupturile apărură, ca din senin...

– Incredibil, zisei confuz.

– Puțin spus incredibil. Însăpăimântător! Pentru că nu a fost numai atât. Iată, când să intru în vagon, aud o trosnitură, o lovitură așa, seacă, scurtă... Ca de os lovit în fier. Doamne, ferește și apără! Pentru că este el. El e!

– Mă iertați, cine... el?

– Cel căruia nu i se rostește numele!

– Chiar credeți că ar fi... el? întrebai aproape în șoaptă, pricepând la ce se referă doamna. Nu cred... Imposibil... Sau – incredibil...

– Dacă vă spun eu... El e, Doamne, ferește și apără, zise ieșeanca noastră – pentru că era „Săgeata albastră” București – Iași –, făcându-și cruce.

Trebuie să recunosc că cele auzite, expresia feței condrumetei, găurile din umbrelă îmi induseră o stare de înfrigurare, poate că de ușoară spaimă...

– Nu simțiți cum picură?! mai că strigă doamna, ștergându-și de pe frunte un strop-două de apă.

– De pe umbrelă, zisei, însă îndată simții și eu pe frunte câțiva stropi de apă: privii în sus – nu, deasupra mea nu era nici o umbrelă pusă pe poliță.

– El e! Doamne, ferește! se neliniști foarte tare doamna. Picură... picură de pe... lui...

– De pe ce?...

– De pe coarnele lui, domnule, picură! Pentru că el stă aplecat peste noi așa, cum a venit de pe peron, din ploaie. Acum pricepi dumneata?!

Până să mai schimbăm o vorbă-două, în spatele meu se auzi un țipăt. Întorcând capul, văzui un tânăr înalt – foarte înalt, ca un baschetbalist de peste doi metri spre Dumnezeu; flăcăul își ținea bărbia acoperită cu mâna, printre degetele căreia apărură stopi de sânge!

– Ce s-a întâmplat, domnule?! strigai, sărind de la locul meu.

Tânărul avea ochii larg deschiși, arăta speriat și părea să nu-și regăsească vocea.

– El e! țipă doamna. El l-a înfipt, cu coarnele!

Peste puțin timp, toți călătorii din vagon erau *in actus*, la curent și în temă, cum s-ar spune, triplu: unora li se transmisese neliniștea sau chiar spaima noastră, alții arătau neîncredători, dar și ei cuprinși de o spuză de înfrigurare, mai ceilalți zâmbeau, strâmb, a râde. O domnișoară cu mâinile tremurânde ținea batista sub bărbia tânărului foarte înalt care, așezat în jeț, arăta cât un om de statură mijlocie.

Din cele șase ore, câte aveam să le facem până la Iași, mai discutam ce discutam, dar, până la urmă, închiserăm tema, dat fiind faptul că doamna își tot ducea degetul la buze, sâsâind:

– Sst! Nu care cumva să-i rostim numele, nu se poate. E periculos, Doamne, ferește și apără!

Peste, deja, multă cale parcursă, vecina de vizavi îmi atinse genunchiul, întrebând:

– Auziți?...

Da, auzeam: un ciocănit ritmic în sticlă. În geamul vagonului.

– E acolo, arată doamna spre rândul paralel de jețuri, spre un loc gol. Acolo e... A adormit cu capul rezemat de sticla geamului... Coarnele... coarnele lui lovesc în sticlă!... Sst! conchise condrumeața, speriată, ca și mine, ducând degetul la buze, stopându-mi în gâtlee strigătul ce venea: „Pei, Satană!” – asta vroiam să strig.

Cam vreo oră și jumătate, cât mai aveam să facem până să ajungem în urbea de pe Bahlui, o parcursem în acompaniamentul ritmicelor ciocănituri în geamul vagonului zdruncinat pe șine. Lovituri scurte, seci, de os. Bocănit supărător, bineînțeles. Enervant. Intens-neliniștitor. Ațâțându-ne, întreținându-ne spaima. Cine ar fi îndrăznit să se apropie de locul cela, vid, să încerce a pipăi, spunând: „Domnule... cum vă zice?... vă rugăm să nu mai ciocăniți în geam... Deranjează... etcaetera”?... Cine ar fi avut curajul?... Astfel că am suportat. Până ajunsese în dulcele târg, cum i se mai spune Iașului.

Când să coborâm în gară, condrumeața mea întinse mâna să-și ia umbrela de pe poliță, dar tot atunci renunță, pornind spre ieșire.

– Doamnă, ați uitat umbrela, se auzi o voce din vagonul în care nu mai rămăsese nimeni în afară de noi doi.

Ieșeanca noastră își făcu repede semnul crucii, își trase puțin decolteul bluzei, rostind în sân: „Pei, Satană, pei! Ptiu, ptiu, ptiu!”. În aceeași clipă, se auzi trosnet de os lovit de marginea de sus a cadrului ușii de vagon.

– Doamnă, am impresia că ne-a lăsat în pace, spusei, privind spre condrumeața care duse degetul la gură: „Sst!”.

Dar când ajunserăm în partea opusă a trecerii subterane și ieșeanca, preluându-și geanta din mâna mea, prinse a-mi mulțumi pentru ajutor, avui a trăi un nou șoc.

– Ia privește, doamnă! îi strigai concitadinei, arătându-i spre intrarea în gară prin care, atent, ca nu care cumva să-l anine pe cineva cu cornu-i din frunte, ieșea un centaurolicorn!

Ieșeanca noastră privi, dar nu se cruci, ci spuse:

– Ei, domnule drag, dap' aista e la vedere, nu te sperie atât de tare ca cela... nevăzutul... nu i-am mai zice pe nume.

Înalt, arătos, centaurolicornul porni agale în lungul peronului în direcția liniilor de plecare spre nord; lucru de înțeles – în nord au mai rămas ceva rezervații de mitologie...

Constantin **SCRISORI** **STERE DIN BASARABIA**

III

Chișinău, 6 ianuarie [1906]

Scenele petrecute în cursul sesiunii consiliului județean al Chișinăului și de care am vorbit în ultima mea corespondență sunt cu atât mai semnificative, cu cât administrația s-a străduit să treacă prin ciur și prin dârmon pe reprezentanții celor 13 „volosti” din județ, făcând ca ei să fie aleși dintre primari, locuitorii marcanți ai satelor și alți favoriți ai „zemski nacialniki”-lor. Cu toate acestea, ea n-a putut înfrânge opinia publică a satelor.

Într-adevăr, deși mișcarea agrară n-a îmbrăcat încă în Basarabia formele violente cunoscute în alte părți ale Imperiului, totuși vârfurile sociale sunt zguduite de zgomotul care vine din adâncurile vieții populare și care prevestește o apropiată erupție. Aproape că n-a trecut săptămână fără să se înregistreze sporadice acte de violență contra averii și persoanei proprietarilor. Astfel, încă în vremea din urmă, excese și dezordini s-au întâmplat la Lopușna, județul Chișinău, la Măstăcăuți, județul Orhei, pe moșiile d-lor Tomuleț, Gonata, Semigradov etc. Chiar în ziua de Anul nou, 80 de căruțe au sosit pe moșia d-lui Krupenski și, după ce au devastat conacul, s-au pus să taie pădurea proprietarului.

Și mai semnificative decât violențele și dezordinile agrare sunt manifestațiile ce se produc în satele cele mai îndepărtate din Basarabia. În fiecare zi se înmulțesc exemplele de adunări ale locuitorilor din diferite comune – să nu uităm că acestea sunt organe administrative normale în organizarea actuală a Rusiei – și care adoptă rezoluții revoluționare, unde nu lipsește împărțirea pământurilor.

* Continuăm publicarea scrisorilor lui Constantin Stere semnate cu numele C. Șarcăleanu. Prezentarea acestora de către Victor Durnea și începutul seriei în „Limba Română”, nr. 9-10 curent.

Aceste rezoluții poartă de obicei toate formele legale; ele sunt întărite cu sigiliul oficial, semnătura primarului, a notarului etc. Toate sunt făcute pe același calapod. Reproduc aici una dintre cele mai moderate, publicată într-o foaie locală, „Bessarabska jizni”, din 3 ianuarie.

„Noi, locuitorii comunei Șahani, județul Ismail, provincia [gubernia] Basarabia, reuniți la 15 decembrie pentru a ne pune de acord asupra trebuințelor noastre, am hotărât în unanimitate [d'un commun accord] să supunem Dumei imperiale cererea următoare:

1. Toate privilegiile și prerogativele de clasă vor fi abolite.
2. Toate pământurile aparținând statului, familiei imperiale, mănăstirilor, bisericilor și particularilor (boieri mari și mici) vor fi împărțite țăranilor în mod proporțional cu numărul membrilor de familie și cu calitatea pământurilor.
3. Această împărțire va fi făcută pe cale de răscumpărare, cu ajutorul direct al statului.
4. Pământurile țăranilor vor fi inalienabile, afară de cazul emigrării. Pământul emigranților nu va putea fi cumpărat decât de comune.
5. Învățământul general în limba națională va fi introdus pe cheltuiala statului.
6. Toate funcțiile publice vor fi electiv, inclusiv consiliul imperial.
7. Salariile tuturor demnitarilor militari și civili vor fi reduse, adoptându-se remunerația maximă de 500 de ruble pe lună (1.200 de franci), fără nici un supliment ca «diurnă», indemnizație etc.”

Am spus că e vorba de o rezoluție moderată, căci ea recunoaște principiul *răscumpărării*; alte comune, inspirându-se din deciziile congresului țăranilor de la Moscova, cer *exproprierea fără despăgubire* [sans indemnité].

Fapte de această natură nu puteau să nu-i neliniștească pe proprietari, care au ieșit în sfârșit din toropeala caracteristică vieții publice din Basarabia, dar nu s-ar putea spune dacă această „ieșire” e spre binele lor.

Încă în 16 decembrie s-a adunat la Chișinău, sub președinția guvernatorului Basarabiei, dl Kwargin [Haruzin], „un consiliu special”, cu participarea mareșalului nobilimii, a tuturor președinților Zemstvelor și a mai multor mari proprietari.

Se înțelege că nota dominantă în această adunare a fost, mai întâi, groaza și, apoi, apelul la represiune. Un anume dl A. Stange chiar a propus formarea de bande înarmate pe cheltuiala proprietarilor, pentru ca „să bage mințile în cap [faire entendre raison] agitatorilor și țăranilor ce îi urmează”.

Totuși câteva voci mai rezonabile s-au făcut auzite, între altele, cea a dl V. J. Bogdan, descendent al unei mari familii moldovene, mareșal al nobilimii din județul Soroca; el a arătat că numai prin măsuri represive nu se mai poate opri mișcarea și a propus o contra-propagandă printre țărani „cu ajutorul creării de ziare moldovenești etc.”

Se poate vedea până la ce punct chestiunea agrară domină astăzi toate celelalte preocupări în Rusia din faptul că însuși guvernatorul Basarabiei a acceptat cu bunăvoință publicarea de ziare moldovenești. 15 zile mai târziu, el a aprobat decizia Zemstvei județene din Chișinău privitoare la tipărirea de broșuri de propagandă contra agitațiilor agrare, broșuri scrise în limba populară română...

Acest rezultat a fost atins prin faptul că revoluționarii, adresându-se poporului în limba lui, au avut o superioritate efectivă, de care oamenii de ordine au trebuit să țină cont în cele din urmă.

Toate aceste evenimente se petrec în aceeași Basarabie în care, până ieri, un abecedar românesc era considerat o carte revoluționară, în care copiii puteau fi sortiți nenorocirii pe toată viața, dacă pedagogul îi surprindea vorbind românește, dat fiind că aceasta aducea eliminarea lor din toate școlile! (Voi fi obligat să revin, de altminteri, în viitoarea mea corespondență asupra efectului pe care îl are mișcarea agrară asupra mișcării românești din Basarabia).

Trebuie să se recunoască însă că guvernul rus și îndeosebi Zemstvele nu se mărginesc la unica idee a represiunii.

Așa cum reiese din ultimele scrisori, Zemstvele din Bender și Chișinău s-au oprit la măsuri care, în România, ar părea de un radicalism extrem. Acest fapt ar trebui să deschidă ochii tuturor oamenilor politici din România: *intervenția activă a Zemstvelor în cumpărarea pământurilor private [particulieres] și în arendarea lor țăranilor, precum și recunoașterea dreptului exclusiv pentru țăranii de a arenda pământurile mănăstirilor și ale domeniilor publice (foarte întinse în Basarabia).*

Fără îndoială, dacă Basarabia ar fi rămas izolată de restul Rusiei, dacă Nistrul ar fi fost destul de larg pentru ca valul revoluționar rusesc să nu poată trece, măsurile de mai sus ar fi fost mai mult ca suficiente pentru moment. Dar toată lumea își dă seama astăzi că e greu să aperi „drepturile dobândite” în Basarabia într-un moment în care toată Rusia țărănească e prinsă de febră revoluționară și în care măsurile propuse nu pot satisface pe nimeni.

Pentru acest punct de vedere este caracteristică atitudinea ziarului rusesc local „Bessarabska jizni”, organ al partidului constituțional-democrat.

Acesta nu e un partid revoluționar; dacă e relativ slab în Basarabia, în schimb, în restul Rusiei, el cuprinde majoritatea membrilor Zemstvelor și ai municipalităților. Iată ce se poate totuși citi în *leading article* [editorialul] din 6 ianuarie al acesui ziar cu privire la deciziile Zemstvei din județul Chișinău:

„Aceste decizii, care fac să depindă rezolvarea chestiunii agrare de bunăvoința proprietarilor, sunt absurde și dintr-un alt punct de vedere. Noi mai avem încă un număr de moșii [pământuri] ale statului, ale Coroanei, ale mănăstirilor, care trebuie date *gratuit* țăranilor.

Numai după aceea, dacă va fi nevoie, va trebui să se procedeze la exproprierea forțată a pământurilor private, cu compensații date proprietarilor pe seama statului și la prețul just («fără să se ajungă la valoarea comercială a pământului»).

Numai prin acest mijloc mișcarea agrară poate fi înlăturată. Toate celelalte, propuse de minister și de Zemstve, nu ies din sfera demagogiei de partid și nu reprezintă garanții de liniște pentru un viitor apropiat. Trebuie să se înțeleagă o dată pentru totdeauna că acum conștiința poporului s-a trezit, că nici un fel de paliativ n-ar putea opri fluxul năvalnic ce a inundat toată Rusia...”

Că această atitudine e sinceră sau provocată de considerente de partid, aceasta e o chestiune secundară; dar devine evident că, în situația actuală, rețeta „confăturilor speciale” nu poate fi eficace.

În viitoarea mea scrisoare voi vorbi de ecoul pe care îl au mișcările agrare în viața culturală și politică a Basarabiei și cum românii de aici se prezintă în fața campaniei electorale.

C. ȘARCĂLEANU

[În „L'Indépendance roumaine”, anul XXX, nr. 9041, din 11/24 februarie 1906, p. 1-2.]

IV

Chișinău, 13 ianuarie [1906]

Foarte ciudată este soarta poporului român din Basarabia.

Nu s-ar putea găsi un popor mai loial și mai supus. Peste șapte ani se va împlini un veac de la anexarea Basarabiei de către Țara Rusă și în tot acest răstimp niciodată nu s-au manifestat tendințe separatiste sau spirit de revoltă contra autorității. În vreme de război, ca și în vreme de pace, pe toată întinderea imensului imperiu al țarilor, nu se găsesc supuși mai fideli, îndeplinindu-și toate datoriile cu mai multă bună voie și mai multă conștiință.

Foarte puțini știu în România, de exemplu, că divizia XIV de infanterie, celebra „divizie Dragomirov”, e compusă aproape exclusiv din români. În timpul războiului ruso-turc, ea a trecut *cea dintâi* Dunărea sub focul inamicului; în timpul războiului ruso-japonez, ea a format prima linie a corpului Gripenberg, în momentul în care acest general a întreprins binecunoscuta sa mișcare ofensivă de la Sandepu.

În relatarea *oficială* a acestei bătălii se poate citi: „... Entuziasmați de succesul moldovenilor din divizia XIV, care se avântau ca un torent irezistibil și secerau rândurile inamicului...” (generalii ruși și-au adus în sfârșit aminte că există moldoveni...). La Mukden, aceeași divizie, făcând parte din armata lui Linewitch, a împiedicat prin „tenacitatea sa supraomenească” dezastrul complet al lui Kuropatkin...

Cu toate acestea, printr-o crudă ironie, românii din Basarabia, reprezentând 80% din populație, sunt singurul grup etnic dintre toate naționalitățile acestei

provincii care n-are dreptul să folosească limba sa maternă în viața publică și s-o predea copiilor în școli naționale.

Grecii, armenii, germanii și chiar israeliții din Basarabia au școli naționale, ziare redactate în limba lor; ei își folosesc în chip *oficial* limba în organizațiile lor publice (în sudul Basarabiei s-a format, de pildă, grație favorurilor guvernamentale, o veritabilă mică provincie germană); dar o simpă conversație în românește e considerată ca un act revoluționar.

Faptul e cu atât mai curios, cu cât Basarabia n-a fost anexată în urma unui război contra Moldovei, din care ea făcea parte; în timpul războiului cu Turcia, căruia îi puse capăt Pacea de la București în 1812, simpatiile moldovenilor, mult folosiți de ruși, au fost de partea acestora din urmă; anexarea însăși a fost oficial prezentată bieților basarabeni nu ca o cucerire, ci ca o „*eliberare [émancipation] de sub jugul turcesc*”.

Mai mult, după anexare, împăratul Alexandru I a acordat Basarabiei un „statut” pentru formarea acestei provincii, în care citim că „această provincie își păstrează organizarea sa națională și pentru aceasta i se acordă o formă particulară de guvernământ”. Se mai spune acolo că „moldovenilor din Basarabia le permitem cu bună voință [gracieusement] să-și folosească tot timpul limba, în școli, în fața tuturor instanțelor administrative și judecătorești; la fel, ei își vor păstra drepturile, privilegiile și legile naționale.” (*Colecție de legi*, nr. 27. 357; în această privință, să se citească emoționantul articol al românului basarabean de marcă, dl [Em.] G. Gavriliță, publicat zilele acestea în „Universul”).

Cu toate acestea, bieții „eliberați” au rămas de un secol fără școli, fără biserică, fără limbă națională, condamnați la sălbăticie...

Chiar astăzi, când toată Rusia tremură sub zguduirile vulcanului revoluționar, când Basarabia însăși e amenințată de mișcarea agrară, în ciuda promisiunilor și a cuvintelor binevoitoare, nu s-a dat urmare nici uneia dintre cererile de a se autoriza publicarea ziarelor în limba română. Ieri a fost suprimată „Bessarabska jizni”, pentru că, se afirmă, voia să publice suplimente în limba română. Dar, în același timp, apare fără nici o piedică ziarul social-democrat al *Bund*-ului israelit, „Weg”, scris în jargon [în idiș]!...

Principalul vinovat de această stare de lucruri este chiar înalta societate locală, aproape în întregime rusificată, cu foarte puține excepții. Până unde merg membrii acestei elite se poate vedea din faptul următor.

Apare la Chișinău un ziar, „Drug”, editat de un anume dl Pavel Crușevan. Acest nume singur spune că ne aflăm în fața unui moldovean pur sânge. Părinții lui n-au învățat niciodată să vorbească fluent rusește; cât privește pe bunicii săi, mici boieri din Moldova, ei nici n-au visat măcar că nepotul lor va deveni într-o zi un „rus adevărat”.

Or, dl P. Crușevan nu numai că-și dă acest nume, dar face parte din Liga Adevăraților Ruși, asociație arhireacționară, inspirată odinioară de Plehve și astăzi de Trepov et C-ie.

Și iată că acest domn, ajuns la o tristă celebritate universală prin cele două masacre ale evreilor din Chișinău, provocate de ziarele sale „Bessarabeț” (astăzi trecut în mâini mai bune) și „Drug”, publică zilele acestea în foaia din urmă, sub propria-i semnătură, un articol cu titlul sugestiv și amenințător: *Nici trădare, nici vânzare*.

Și știți în ce constă trădarea sau vânzarea contra cărora tună și fulgeră pe cinci coloane „adevăratul rus” ce coboară dintr-un șir de *paharnici* și *cluceri* din Moldova?

Citez textual:

„Aflu că s-a format un cerc de intelectuali din Basarabia, care urmăresc crearea de școli primare în română pentru moldoveni. Ei vor să dezvolte aici gustul literaturii române etc.”

Ticăloasă dezolare! [Abomination de la désolation!]

Și vedeți că dl Crușevan își dă perfect seama de ceea ce face, căci în același articol, pentru a-și motiva fulgerele pe care le aruncă contra intelectualilor criminali, zice: „Poporul are prea puțin timp ca să învețe și rusa, și româna; el va fi silit să aleagă și, cu siguranță, majoritatea va prefera limba maternă, româna...”

Și aceasta e trădarea!

Să notăm că astăzi chiar, cu toate suferințele îndurate, cei mai naționaliști dintre românii din Basarabia nu nutresc absolut deloc tendințe separatiste.

Sub acest raport, românii din Regat nu trebuie să-și facă nici un fel de iluzii. Dacă simpatiile lor pentru frații de dincolo de Prut ar lua o tentă iredentistă, ei n-ar face decât să dăuneze conaționalilor lor și din asta ar rezulta o situație ce ar prejudicia cauza culturii române. Moldovenii de aici, în măsura în care sunt boieri, nu văd cu ochi buni articolul din Constituția noastră prin care sunt abolite titlurile de noblețe și privilegiile de clasă. Dacă sunt democrați, sunt înclinați să exagereze starea rea a clasei țărănești din Regatul Român și să aștepte minuni de la revoluția rusă. (Apropo: anumiți „patrioți” din România scot un ziar intitulat „Basarabia” pe care ni-l trimit peste Prut. În această revistă situația țăranului este descrisă în culorile cele mai întunecate. Oare „patriotismul” și inteligența acestor domni n-ar putea găsi un teren mai prielnic pentru incriminările lor?...)

Dar basarabenii înțeleg să lupte pentru cultura română și pentru deșteptarea simțului național, rămânând fideli imperiului.

Foarte caracteristic pentru starea lor de suflet este apelul pe care l-au adresat consiliului Zemstvei provinciei în favoarea deschiderii de școli românești:

„Domnilor consilieri!

Mișcarea de emancipare ce a pus stăpânire pe toată Rusia, pe toate naționalitățile din care se compune marele popor rus, nu s-a oprit în pragul acestei provincii. Valul gigantic a prins de asemenea și rasa noastră și i-a deșteptat sentimentele naționale ațipite. În ultima vreme, un grup de intelectuali români din Basarabia a hotărât să lupte pentru ridicarea nivelului cultural al națiunii noastre.

Domnilor! Știm foarte bine că aproape jumătate din consilierii provinciei nu sunt moldoveni, ci străini de populația noastră românească autohtonă: ruși, armeni, greci, bulgari, polonezi, israeliți.

Nu există sentiment mai sfânt, mai natural, mai înnăscut omului, care nu poate trăi fără naționalitate, așa cum nu poate trăi fără corp și fără suflet. Răpindu-i unei rase dreptul la cultura națională, i se răpește însuși scopul vieții sale. Nu există cultură fără naționalitate; prin nivelul său, această cultură poate să îmbrace caracterul universal uman, dar ea nu încetează niciodată să fie expresia geniului național”...

Și totuși pe acești oameni „adevăratul rus” Crușevan îi desemnează cu numele de trădători și vânduți!

Românii din Regat trebuie să se încline în fața acestor eforturi sublime. În ciuda capriciilor administrative, curentul românesc urmează să se dezvolte și, înspăimântați de mișcările agrare, opresorii încep ei înșiși să recurgă la limba națională.

Pe curând.

C. ȘARCĂLEANU

P.S. – Am primit raportul comitetului executiv al Zemstvei județene, pregătit pentru sesiunea extraordinară convocată pentru ziua de 15 ianuarie curent, în vederea unei dezbateri asupra problemei agrare.

Alături de soluțiile adoptate de Zemstvele județene din Bender și din Chișinău, pe care vi le-am comunicat deja, constat un pas înainte. Se propune ca toate pământurile private să nu fie arendate decât asociațiilor țărănești prin intermediul Zemstvelor.

O organizație specială e preconizată în acest scop.

„Cei ce au ochi să vadă, cei ce au urechi să audă, căci timpul e aproape.”

C.Ș.

[În „L'Indépendance roumaine”, anul XXX, nr. 9049, din 19 ianuarie/1 februarie 1906, p. 1-2.]

V

Chișinău, 18 ianuarie [1906]

Chestiunea română în Basarabia nu s-a pus numai datorită deșteptării sentimentului național sub influența mișcării liberale, democratice, rezultat ea însăși al revoluției generale ce zguduie imperiul. Ea mai reiese, dacă mă pot exprima așa, dintr-o *necesitate administrativă*, sub pintenul intereselor electorale și îndeosebi al agitației agrare.

Atâta vreme cât administrația rusească a putut să-i considere pe toți locuitorii țării exclusiv din punctul de vedere al plății regulate a dărilor, chestiunea română n-a existat pentru ea.

Clasele superioare, aproape rusificate în esență, nu puteau să-i suscite, sub acest raport, nici o complicație neplăcută; țăranul, blând și supus, își plătea fără să zică nimic toate impozitele și își trimitea fii la cazarmă. Era Eldorado-ul pentru birocrație și asta îi ajungea ca să raporteze la St. Petersburg că totul mergea de minune în cea mai fericită dintre provincii.

Ce importanță are că, în urma suprimării școlilor românești acum 50 de ani, nivelul culturii a scăzut brusc, așa cum o arată bătrânul *fruntaș*, dl Em. Gh. Gavri-liță, în articolul publicat de „Universul” în 17 ianuarie curent, că în rarele școli rusești, „rarii elevi învață pe de rost cuvinte neînțelese”, că bezna din ce în ce mai adâncă învăluie satele? Învățământul primar nu e în fond decât o complicație nefolositoare.

Oare, acum 20 de ani, arhiepiscopul Chișinăului n-a avut curajul să declare că limba română trebuie alungată din biserică, fiindcă Basarabia e „complet rusificată” și slujba în limba română nu servește decât la românizarea artificială a provinciei?

Ce importanță are că, după aceea, poporul a încetat să mai meargă la biserică, a încetat să se mai căsătorească religios și chiar să-și boteze copiii? (Din fericire pentru preoți, el nu putea să-și îngroape singur morții.)

Ce importanță are că „zemski nacialniki”, aduși din patru colțuri ale Rusiei și necunoscând nici un cuvânt românesc, sunt chemați să împartă dreptatea poporului care nu știe nici un cuvânt rusesc, că ei trebuie să judece *fără interpret* (legea nu-i prevede pentru birouri, iar la sate nu se găsesc), că acest simulacru de judecată stinge orice încredere în autoritatea statului, sădește disperarea în inima poporului și îl face să piardă orice noțiune de drept și de justiție? Se poate foarte bine să trimiți în temniță un „mujic moldovean”, chiar dacă el nu pricepe de ce și, ca să arunci în drum o întreagă familie în numele justiției, nu e nevoie ca ea să audă „considerentele” în limba ei...

Fleacuri de felul acesta n-ar putea tulbura cerul senin al birocrației rusești.

În vremea din urmă, când studenții Seminarului din Kiev, viitori preoți de țară, au cerut să se introducă în programă studiul limbii române, dat fiind că „numai în acest caz ei și-ar putea îndeplini misiunea în mijlocul unei populații ce nu cunoaște altă limbă”, n-au răspuns oare conducătorii Basarabiei, prin gura fidelului P. Crușevan, „adevăratul rus” de la ziarul „Drug”, că „cu această socoteală, și țiganii ar putea să reclame limba lor”?

Dar iată că modesta „Dumă imperială” a lui Bulâghin, travestită de Witte la 17 octombrie în „primul Parlament rus”, impune administrației, pe lângă sarcina străngerii impozitului la timp și a completării armatei prin recrutare, misiunea nouă de „a face alegerile”.

Și, de data aceasta, cu cea mai mare bunăvoință din lume, e imposibil să ignori acest fapt bătător la ochi că imensa majoritate a populației Basarabiei nu cunoaște altă limbă decât româna. Or, pentru a reuși, bieții Jupiteri ai birourilor ar consimți să vorbească chiar și limba țigănească.

Problema s-a pus chiar pentru orașul Chișinău. Deși centrul e populat exclusiv de israeliți și de elemente rusificate, capitala Basarabiei, ca toate orașele românești, e înconjurată de o largă centură de țărani agricultori – „târgoveți” -, care, și aici, se încapățânează să nu vorbească decât blestemata limba română.

Și într-o bună dimineață, cetățenii înspăimântați ai Chișinăului au putut citi, lipite pe zidurile orașului, publicații *oficiale* în limba română, tipărite cu caractere rusești – și ce română, Dumnezeuule!

Vă trimit originalul unui afiș al primăriei Chișinăului, relativ la alcătuirea listelor electorale (această operație cade în sarcina autorităților comunale, ca și la noi). Mă gândesc că ați face bine să puneți această operă a geniului administrativ rusec în vitrina „Independenței”.

Afișul este tipărit pe două coloane, una în rusă, cealaltă în cvasiromână.

Transcriu din acest factum pasajul privitor la înscrierea în liste și rog tipograful să nu corecteze aceste perle.

„După §8 aceloră feț, care au drept a primi la alejere în Duma Impârâtească li sî dă voie sî folosească cu dreptu lor și faci știut despre aceasta în comisiile alegătoare uceastcul săre pân la 13 Ianvari...”

Ceea ce, în limbă omenească, vrea să spună că persoanele care, conform articolului 8, au drept de vot trebuie, dacă vor să și-l exercite la alegerile pentru Duma imperială, să facă declarație în fața comisiei electorale din circumscripția lor până la 13 ianuarie.

Afișul poartă titlul *De la Uprava orașului Kișinev* și semnătura *Meru orașului (golova) P. Sinadino* – adică, primarul.

Îți poți închipui hohotele de râs ale țăranilor asupra *Merului* (primarului) când descifrau afișele sale în hotentotă, pe care birourile primăriei au luat-o drept bună românească.

Admițând chiar că, pentru „a face” alegeri, te poți mulțumi cu jargonul „*Merului*” Sinadino, chietismul administrației rusești din Basarabia nu e mai puțin tulburat de o problemă înspăimântătoare: problema agrară.

Voi vorbi despre aceasta în viitoarea mea scrisoare.

C. ȘĂRCĂLEANU

[În „L'Indépendance roumaine”, anul XXX, nr. 9052, din 22 ianuarie/4 februarie 1906, p. 1.]

Text transcris și tradus în românește de Victor DURNEA

Vasile **GEST DE ÎNALTĂ PREȚUIRE**
BAHNARU

În acest număr de revistă includem unele texte prezentate la Simpozionul internațional „Semantica limbii și semantica discursului: interpretare și descriere” (30-31 iulie 2008), organizat în memoria academicianului Silviu Berejan de Institutul de Filologie al Academiei de Științe, la care au participat savanți din Republica Moldova, România și Federația Rusă.

Întrunirea de la Chișinău a constituit un prilej de a ne aminti de Omul și Savantul Silviu Berejan și de a lua în discuție o serie din cele mai variate probleme lingvistice, interpretate prin prisma teoriei sale privind semantica, dar și omosemia, sociolingvistica, de care a fost preocupat regretatul om de știință în ultimii douăzeci de ani. Studiile incluse aici, deși variate ca tematică, sunt, în principiu, legate direct sau tangențial de preocupările științifice ale savantului Silviu Berejan și constituie o probă suplimentară a diversității și a consistenței activității lui de cercetare.

Silviu Berejan a fost un savant autentic, care nu și-a compromis numele, respectându-și propria demnitate. Se știe, i s-a îngăduit cu o întârziere de mai bine de douăzeci de ani accesul în forul academic superior. Cu toate acestea, activitatea științifică a lui S. Berejan a fost recunoscută și apreciată de comunitatea filologilor din fosta U.R.S.S., din Federația Rusă, din România, Germania, Franța, inclusiv din Republica Moldova.

Acum, cu ocazia împlinirii unui an de la trecerea în neființă a colegului, prietenului și îndrumătorului nostru, ni se dezvăluie adevăratele dimensiuni ale operei la care a muncit o viață acad. S. Berejan. Numeroasele studii, articole, comunicări prezentate la simpozion, parte din care sunt propuse atenției cititorului, constituie un gest comemorativ și de înaltă prețuire pentru cetățeanul, profesorul și savantul Silviu Berejan.

Vasile SEMIOTICA ÎN CONTEXTUL BAHNARU HERMENEUTICII MODERNE

În studiul de față intenționăm să identificăm relațiile existente între semiotică, inclusiv derivatele lingvistice ale ei – semantica și semasiologia –, și hermeneutică.

Este știut faptul că, inițial, hermeneutica se ocupa de interpretarea și explicarea unor texte literare sau sacre (vedele, scrierile lui Homer, Biblia, Talmudul, Coranul etc.), prin anumite glosare sau anexe explicative, bi- sau trilingve, ce însoțeau edițiile noi (copii ale manuscriselor) și care explicau sensurile și valorile stilistice ale cuvintelor și expresiilor devenite inaccesibile noilor generații de cititori. În acest context trebuie să amintim că multe din ideile înaintașilor în hermeneutică – Friedrich Schleiermacher (1768-1834), Wilhelm Dilthey (1833-1911), Hans-Georg Gadamer (1900-2002), Paul Ricœur (1913-2005) și ale urmașilor lor – se bazează, adeseori, pe această tradiție a hermeneuticii, interpretarea corectă a textelor¹. În prezent se disting trei mari accepțiuni posibile ale hermeneuticii, ele constituind, în fond, obiective actuale ale disciplinei. În primul rând, este vorba de sensul clasic al termenului, acel de *artă de a interpreta textele*. Inițiată și dezvoltată mai ales în cadrul disciplinelor care interpretau textele sacre sau canonice, fiind vorba de teologie (*hermeneutica sacra*), de drept (*hermeneutica juris*) și de filologie (*hermeneutica profana*), și urmărirea un scop totalmente normativ, întrucât propunea reguli, precepte sau canoane, care permiteau o descifrare corectă a textelor. Să reținem că această tradiție, care face din hermeneutică o disciplină auxiliară și normativă în domeniul științelor interpretative, s-a menținut până la Friedrich Schleiermacher, acesta fiind încă un hermeneut tradițional. Proiectul lui despre o hermeneutică universală anunță însă a doua concepție a hermeneuticii, pe care o va fundamenta Wilhelm Dilthey.

Pornind de la ideea că hermeneutica se interesează de regulile și de metodele științelor interpretative și ale comprehensiunii, Dilthey consideră că ea ar putea servi drept

fundament metodologic tuturor științelor umane (litere, teologie, filozofie, științe sociale etc.). Hermeneutica devine, astfel, o *reflecție metodologică asupra cunoașterii adevărului și asupra statutului științific al științelor umane*. Pe fundalul progresului pe care l-au cunoscut științele reale în secolul XIX, succes atribuit mai ales rigorii lor metodologice, în raport cu care științele umane aveau nenumărate deficiențe, hermeneutica vine să identifice acel suport metodologic necesar, devenind astfel o filozofie a cunoașterii științifice pentru științele umane. A treia accepțiune a hermeneuticii a apărut ca o reacție la această înțelegere metodologică a ei, calificând-o drept *filozofie universală a interpretării*. Ideea pornește de la constatarea că înțelegerea și interpretarea nu sunt metode operate doar în domeniul științelor umane, ci procese esențiale ale vieții înseși. Interpretarea este, așadar, o coordonată fundamentală a prezenței noastre în lume. Această extindere a sensului interpretării a condus la obținerea unor progrese remarcabile de care a beneficiat hermeneutica în secolul XX și care se datorează în principiu celor două personalități de renume: Nietzsche și Heidegger. Anume la Heidegger hermeneutica este pusă în serviciul unei filozofii a existenței, realizându-se transferul ideatic de la o „hermeneutică a textelor” la o „hermeneutică a existenței”.

Pornind de la cele expuse până aici, vom încerca să identificăm limitele / posibilitățile hermeneuticii moderne în studiul și interpretarea textului și a unităților semnificative ale limbii percepute ca sistem de macrosemne. În acest context urmează să reținem că hermeneutica este, așa cum am arătat, o disciplină filozofică prin excelență, care, de-a lungul timpului, a căutat să constate, în lumea schimbărilor și a inconsistenței, 1) realul interpretat ca existență continuă 2) posibilitățile de cunoaștere a realității reduse la formula: a fi înseamnă a fi cunoscut și 3) sensul interpretării hermeneutice, deci comunicarea, ceea ce înseamnă că există doar faptul exprimat, comunicat, adică semnat. Dacă primul aspect din câmpul de interese al hermeneuticii este de natură ontică, al doilea și al treilea – cunoașterea și comunicarea – sunt de natură gnostică. Odată cu identificarea comunicării, ceea ce există capătă caracteristici similare limbii, comunicabilului. În felul acesta, lumea devine propriu-zis lume a semnificațiilor. Omul trăiește în lume sau, mai precis, are o lume, și nu un mediu, cum este cazul animalului, numai datorită limbii. Ceea ce înseamnă că întreaga viață a omului este nu numai strâns legată de semnificații, ci chiar imposibilă fără ele. Pentru filozofia actuală, care pune accentul pe comunicare, nu există decât semnul, așa încât „ceea ce este” sau ceea ce putem cunoaște (realul) se reduce la ceea ce putem comunica sau semnifica. Această modalitate de interpretare a hermeneuticii o putem regăsi în cele trei tendințe istorice ale filozofiei occidentale: 1) filozofia analitică anglo-saxonă, 2) filozofia ființei, a lui Martin Heidegger, adică filozofia germană în care își are originea atât existențialismul francez, cât și hermeneutica filozofică, și, în fine, 3) filozofia franceză a limbii, structuralismul francez și semiologia structuralistă. Filozofia analitică, cea mai apropiată de formula anterioară a ei, cea a cunoașterii, investighează fie limbajul științei – Russell, Carnap, Hempel –, fie limbajul cotidian – Ryle, Austin, Strawson, Moore –,

dar este sintetizată profund în gândirea lui Ludwig Wittgenstein. Acesta identifică lumea cu limbajul, alcătuit din propoziții logice. Filozofia respectivă a elaborat o metodă nouă de analiză logică a limbajului, deși continuă să se bazeze pe vechea hermeneutică clasică definită ca artă de interpretare a textelor. Celelalte două orientări, filozofia ființei și filozofia limbii, fără a constitui o sinteză filozofică distinctă, sunt chemate să jaloneze câmpul problematic al raționalității semnificante.

Mutația ontologică ce a condus la apariția omului, concomitentă cu apariția limbii, a deplasat ființa umană spre cuvânt, adică spre semnificare. În această ordine de idei, amintim că încă Heraclit susținea că „stăpânul al cărui oracol este la Delphi nu spune și nu ascunde: el semnifică”. În același timp, hermeneutica modernă are ca obiect principal de studiu discursul cunoașterii. De altfel, importanța limbii pentru existența umană și pentru esența umană este definitorie. În acest context, suntem tentați a crede în originea comună a limbilor existente, adică pre-babiloniană, dacă nu chiar în originea divină a limbajului. Am putea formula definiția limbii, considerând-o doar ca mijloc principal de comunicare și am putea susține că limba constituie chiar esența umană a ființelor cuvântătoare, o caracteristică care îl face pe om să fie om, un dat divin. Pentru a argumenta această afirmație este suficient să amintim următorul caz istoric. Se spune că împăratul Prusiei Frederic II (cunoscut ca cercetător al biologiei umane), pentru a dovedi că sufletul moare odată cu corpul, puse să fie închis un om într-un butoi; altă dată dăduse ordin ca trei copii de un an să fie educați fără să audă nici un cuvânt, pentru a lămurii problema dacă primele lor cuvinte vor fi rostite în limba greacă, latină, arabă sau în limbile părinților lor, adică în limba originară². Împăratul spera ca acești copii, impuși de o înăscută nevoie de comunicare și lipsiți de orice model verbal din exterior, să ajungă a dialoga spontan în limba originară a umanității, cea utilizată până la construirea Turnului Babel. După câțiva ani, în pofida unei verificări permanente a sănătății, copiii au murit, absorbiți în genunea muțeniei. „Frederic cel Mare n-a aflat, prin urmare, nimic despre limba originară. Dar a aflat – cu un preț pe care numai împărații îl pot plăti – ceva mult mai important: că limbajul nu e o anexă a condiției umane, o piesă auxiliară în economia ei biologică și socială; limbajul e, pentru om, o realitate de același rang cu hrana și aerul: e nutritiv și, ca atare, *vital*”³. Prin urmare, a fi viu și a avea darul vorbirii sunt două efecte simultane ale aceleiași cauze, adică la nivel uman nu există viață fără limbă și limbă fără viață.

A devenit un adevăr incontestabil faptul că omul nu percepe și nu interpretează lumea așa cum este ea în realitate, ci numai construind-o; omul nu poate cunoaște „lucrurile în sine”, conștiința lui poate doar „construi”, prin experiență, obiectul. Ceea ce vedem și ceea ce auzim nu există cu adevărat. Nu există culori, ci doar radiații electromagnetice, cu lungimi de undă diferite; nu există sunete în natură, ci numai vibrații cu anumite frecvențe. Culorile, ca și sunetele, există doar în mintea noastră, la nivelul cunoașterii. Cu alte cuvinte, felul în care înțelegem realul depinde de modul în care l-am construit. Omul este cel

care conferă raționalitate lumii, nu invers, dar autonomia activității spiritului e susținută de o coincidență principială cu realul⁴.

Tot în acest context amintim că discursul uman, construit pe bazele cunoașterii, operează și cu alte figuri decât cele logice, ale raționamentelor: tropii retoricii. Mulțimea figurilor retorice poate fi redusă la două forme fundamentale: metafora și metonimia. Tot la metaforă și metonimie sunt reductibile cele două axe ale limbajului: paradigma și sintagma. După R. Jakobson, aceste două axe se structurează pe două tipuri de afazie (tulburări de limbaj): afazie sintagmatică – afazie paradigmatică⁵.

Oricum, limbajul primează cunoașterii: copilul învață mai întâi să vorbească și felul cum își reprezintă el lumea este tributar ordinii prime a semnificațiilor. Or, cum poate omul decide înainte de cunoașterea operațională, decât pe temeiul semnificării și al analogiilor pe care aceasta le susține? Adică, în temeiul ordinii prime date de articularea semnelor limbii.

În filozofie, inclusiv în hermeneutică, știința care se ocupă cu studiul semnelor este numită semiotică sau semiologie și își axează fundamentarea sa teoretică pe două axiome care fac din semn, în principiu, un obiect *sui-generis*: a) *pansemia* – totul e semn sau orice are o semnificație (sau, cel puțin, poate avea); b) *polisemia* – orice semn (obiect) poate avea mai multe semnificații (unicitatea existenței nu determină unicitatea semnificației)⁶.

În accepțiunea lui C. S. Peirce toată gândirea se exprimă prin semn, iar pansemia admite că lumea nu se compune din două feluri de lucruri: din semne și non-semne, ci din lucruri cu semnificație și lucruri fără semnificație. În același timp, pentru Peirce a avea semnificație înseamnă *cognoscibilitate*. Polisemia, a doua axiomă, este mai puțin evidentă. Astfel, semiotica calificată ca fiind o teorie a cunoașterii care se încadrează totalmente în logici. Formulele prin care o definește sunt: 1) cea mai generală știință; 2) logică a comunicării.

Totodată să reținem că referențialitatea ocupă un loc important în semiologia logică a lui C. S. Peirce. Definiția semnului pe care o lansează autorul este foarte abstractă: semnul este ceva ce stă în locul a altceva și este înțeles de cineva. Triada ce rezultă din această definiție punctează semnul, relația semnului cu obiectul și relația semnului cu interpretantul semnului⁷.

La F. de Saussure pansemia este evidentă, pentru că limba este un sistem de semne unde totul are semnificație. Vorbind de cunoaștere, ca și de gândire, de altfel, produse în baza limbii, vom afirma că limba acoperă totul; ea este, de fapt, lumea. Semnificația în acest caz se leagă mult mai firesc de comunicare. În viziunea lui Saussure polisemia presupune că în limbă orice unitate poate avea mai multe semnificații. Și definiția semnului este alta la Saussure. Acesta este constituit ca o diadă, din semnificant și semnificat. Relația dintre aceste laturi este arbitrară, imotivată⁸. Ele sunt unite prin forța sistemului, semnul devenind astfel o pură diferență.

Semiotica lui Peirce și semiologia lui Saussure au rămas multă vreme în imersiune culturală: nepublicate, dar cunoscute și transmise prin discipoli. Ch. W. Morris îl continuă pe Peirce, dar o face într-un context teoretic schimbat, cel al behaviorismului. Așadar, comportamentul, și nu cunoașterea, condiționează semnificația. Semiotica permite acum o reinterpretare a disciplinelor numite în mod curent logică, matematică și lingvistică. Logica s-a vrut un Organon al științelor, dar s-a dovedit incapabilă să-și asume acest rol. Semiotica nu mai este doar o știință printre altele, ci Organonul sau instrumentul tuturor științelor.

Dezvoltarea semioticii este o etapă a procesului de unificare a științelor care tratează în întregime sau parțial semnele; această dezvoltare va umple, treptat, golul dintre științele biologice, pe de o parte, și științele psihologice și sociale, pe de alta, va explicita relația dintre științele numite „formale” și științele numite „empirice”. În semiotică Morris distinge între: *semantică* – aceasta studiază relația semnului cu semnificația sa, expresiile formale și designatele lor, tratează sensul expresiilor și include teoria adevărului și deducțiilor logice; *sintaxă* – care studiază relația dintre semne (expresii) și oferă reguli de formare ale acestora – și *pragmatică* – disciplină care studiază relația dintre semne și utilizatorii lor și cuprinde științe cum sunt „fiziologia limbilor”, psihologia, etnologia etc.⁹

Structuralismul francez, în schimb, – Claude Levi-Strauss, Roland Barthes, Michel Foucault, Jacques Lacan, Lucien Goldmann, Pierre Francastel, Louis Althusser – îl continuă pe Saussure. Noua doctrină anunță că lumea și omul nu există decât trecute prin limbaj. Lingvistica este deci, am spune, mai mult chiar decât semiologia, disciplina-pilot, iar comunicarea devine paradigma teoretico-metodologică pentru semnificare. Prin reducerea semnului la sistem (de fapt, la structură chiar), apare o contragere analitică a semanticului la sintactic și ignorarea aspectului pragmatic. Semiologia structuralistă se axează pe autoînchiderea referențială a sistemelor semnificante, ceea ce atribuie literatura, arta, în general, la toate celelalte sisteme semnificante. Totuși, în aceste semiologii, calitatea de semn, parametrul de sistem semnificant și autonomia limbii sunt mai pregnante ca oriunde în altă parte.

În fine, mai apare și o problemă terminologică: *semiotică* sau *semiologie*. *Semiotică* este termenul grec, utilizat în variantele apropiate de logică și teoria cunoașterii și de circulație mai ales în mediul anglo-saxon. Termenul este utilizat apoi și pentru a defini o parte a semiologiei, care, alături de lingvistică, studiază domeniul complementar al semnelor non-verbale. *Semiologia generală*, termen vechiculat mai ales în Franța, ar desemna o știință ce cuprinde lingvistica și semiotica. Optăm pentru acest termen ca un omagiu savantului elvețian F. de Saussure (cu toate că *semiologie* se numește și disciplina medicală despre semnele bolii). Lingviștii germani utilizează, într-o accepțiune similară, termenul *semasiologie*, dar care nu este folosit în hermeneutică, fiind rezervat în întregime studiului semnificației semnelor verbale.

Dacă Saussure anunța numai necesitatea constituirii unei semiologii generale, structuraliștii francezi se plasează deja pe teritoriul acestei științe din care fac o întreagă filozofie. Folosind lingvistica saussureană ca pe o adevărată disciplină-pilot, structuraliștii au impus ideea pansemiei – totul este semn, orice are / poate avea semnificație – și a polisemiei – orice semn poate avea mai multe semnificații (unicitatea existenței nu determină unicitatea semnificației), transformând semiologia într-o hiperteorie și metodă interdisciplinară de interpretare.

Pornind de la ideea că lumea omului există numai trecută prin limbaj, semiologii structuraliști încep prin a analiza sistemele semnificante – în primul rând literatura și miturile – și, în general, cultura ca ansamblu al sistemelor semnificante, dar concep cultura ca nediferențiată de civilizație și coextensivă societății. Până la urmă, în această perspectivă și natura este, de fapt, o idee culturală, iar întreaga lume nu este decât o lume de semne, un imens text.

În hermeneutică mai persistă tradițiile filozofiei practice. Mai difuză și mai puțin pretențioasă, ea continuă să se preocupe, în primul rând, de studiul macrosemnelor, adică al textelor-monument, al operelor și capodoperelor, dar și al comportamentului uman (Helmut Seifert, Ineichen). Hermeneutica se interesează de tot ceea ce presupune act de înțelegere și nu doar de ceea ce e comprehensiune culturală. Altfel spus, hermeneutica, în exprimarea metaforică a lui Aurel Codoban, ne spune povestea din spatele cuvântului, narațiunea care susține semnificația cuvântului și îi conferă un sens, tot așa cum mitul povestește simbolul și îi asigură circulația¹⁰.

Triada conceptelor hermeneuticii: explicitare, interpretare, comprehensiune (înțelegere) funcționează în mod tradițional prin prezumția că orice hermeneut ajunge să înțeleagă doar după ce în prealabil a explicat și interpretat semnele, de aceea hermeneutica a fost definită drept teorie a interpretării comprehensive, a interpretării care conduce la înțelegere. Odată cu Heidegger însă obiectivul hermeneuticii este refundamentat, căci comprehensiunea nu mai este urmarea exegezei, ci este fundamentul oricărei interpretări sau explicitări. Comprehensiunea este modul de a ființa al interpretului, fenomenul general uman cel mai important, pentru că nu este un simplu proces de gândire, ci implică sentimentul, voința etc., pe scurt, întreaga existență umană.

Așadar, hermeneutica interpretează orice fel de text, gest sau act uman, ca și cum acesta ar răspunde la o întrebare care îi conferă sensuri proprii. Astfel, a căuta sensul unei scrieri înseamnă a găsi mai întâi întrebarea potrivită la care aceasta răspunde. Orice text valabil, semnificativ, răspunde la o astfel de întrebare. Când creăm un text trebuie să avem o întrebare bine pusă la care să răspundem corect. Un exemplu edificator ar fi cel al lui Parsifal din opera lui R. Wagner, care întreabă: „Unde este Graalul?” și, brusc, toate lucrurile nesemnificative anterior își recapătă sensul și viața devine plină de înțeles. Într-o perspectivă istorică pluralistă (nu lineară), orice mare civilizație este un răspuns corect în raport cu o provocare (în raport cu o întrebare).

Scopul hermeneuticii este descoperirea întrebării la care răspunde textul, ceea ce implică contextul (locul și momentul), pretextul (ocurența, ocazionalitatea răspunsului) și subtextul (deci ceea ce textul, purtând cu sine, nu are în intenționalitatea comunicării). Textul se află într-un context datorită unui pretext și acoperă mereu un subtext pe care-l poartă cu sine. Regula secundară ce decurge de aici este cea a cunoștințelor prealabile contextuale (gramaticale, istorice, estetice, psihologice) pe care trebuie să le avem pentru a putea interpreta un text. În același timp, regula esențială rămâne cea filologică, a înțelegerii părților prin întreg și a întregului prin părți: este regula cercului hermeneutic. Așadar, trebuie să înțelegem întregul pornind de la părți, iar părțile raportându-le la întreg.

Semiologia structuralistă, cu toate implicațiile ei filozofice sau teoretice, este rezultatul considerării stricte a limbii din perspectiva unică a funcției de comunicare. Putem spune fără să greșim că semiologia structuralistă este o semiologie a comunicării. Dar este posibilă și o semiologie diferită, pe care, puțin forțat, am putea-o numi semiologie a semnificării. În această accepțiune hermeneutică ar putea fi considerată o semiologie a semnificării. Distanța naturală dintre semiologie și hermeneutică este distanța dintre conceperea limbii și a textelor din perspectiva funcției de comunicare sau din perspectiva procesului de înțelegere.

Semiologia are ca obiect semnul și vede în el un rezultat al diferențelor susținute de sistemul semnificant, de structură. Hermeneutica îl definește ca simbol și caută în el asemănările care evidențiază arhetipul. La limită, semiologia poate apărea ca o hermeneutică negativă, care se mulțumește să reducă simbolul la semn.

Așa se face că, în pofida a ceea ce le desparte, semiologia structuralistă și hermeneutica heideggeriană se află de aceeași parte a baricadei teoretice, de partea problematizării limbii. Pentru ambele, limba este o realitate autonomă, chiar o realitate primordială, numai că fiecare o privește de pe un alt versant. Pentru ambele, semnificativul este cea mai înaltă formă a raționalului.

În ceea ce privește hermeneutica lui Gadamer, aceasta se formează în trenea filozofiei heideggeriene și în dialog / opoziție cu semiologii structuraliști. Dar ca și semiologii structuraliști, Gadamer afirmă că limba l-a făcut pe om și nu invers. Limba nu este un instrument pe care să-l folosim (în definitiv, s-o recunoaștem, omul nu mai e definibil atât prin gândire, cât prin limbaj; suntem mai siguri că omul vorbește, decât că gândește: mai degrabă decât animal rațional, omul este un animal locvace). Atât Heidegger, cât și Gadamer consideră că limba nu este un obiect opus subiectului, ci un orizont solidar cu subiectul având deschidere spre viitor, incluzând obiectivitatea în propria-i procesualitate. Relația *om – limbă* diferă de relația *subiect – obiect*. Limba nu e nici emergență a subiectivității: ea este o substanță coerent structurată, care nu e centrată pe ego. Limba este fluxul efectiv al existenței umane.

În fine, semiotica hermeneutică are tangențe directe cu semasiologia, deși ultima se limitează la studierea semnelor verbale, adică se află în raport de subor-

donare față de semiotică sau semiologie. Totodată, semasiologia beneficiază de unele noțiuni și principii metodologice utilizate frecvent în semiotică (semantica, sintaxa și pragmatica), având în același timp metode și principii proprii de investigație (analiza componentială, metoda comutabilității, principiul opozițiilor etc.), ceea ce ne permite să considerăm semasiologia ca fiind o disciplină distinctă în raport cu hermeneutica.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- ¹ Jean Grondin, *Hermeneutica*, Chișinău, 2008, p. 6.
- ² Ovidiu Drimba, *Istoria culturii și civilizației*, vol. III, București, 1990, p. 241.
- ³ Andrei Pleșu, *Limba păsărilor*, București, 1997, p. 9.
- ⁴ Aurel Codoban, *Semn și interpretare. O introducere postmodernă în semiologie și hermeneutică*, Cluj-Napoca, 2001, p. 10-11.
- ⁵ R. Jakobson, *Deux types du langage et deux types d'aphasies* // R. Jakobson, *Essais de linguistique générale*, Paris, 1963, p.43-67.
- ⁶ Aurel Codoban, *op. cit.*, p. 12.
- ⁷ Ch. S. Peirce, *Collected Papers*, Cambridge, 1958, vol. 1-8.
- ⁸ F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*. Édition critique préparée par Tullio de Mauro, Paris, Payot, 1973.
- ⁹ Ch. Morris, *Foundations of the Theory of Signs*, Chicago, 1938.
- ¹⁰ Aurel Codoban, *op. cit.*, p. 18.
- ¹¹ Idem, p. 18.

Florin **DICȚIONARUL LIMBII ROMÂNE,** VASILESCU **ÎNTRĂ TRADIȚIE** **ȘI MODERNITĂTE**

Marile opere lexicografice academice au fost inițiate într-o epocă în care privirile intelectualilor români se îndreptau cu speranță și admirație spre arhetipul esențial, țăranul român, deținător al poveștilor și posesor al cunoașterii esențiale. Nu întâmplător discursul de recepție în Academia Română al unui mare scriitor s-a numit „Omăgiu țăranului român”. În prefața la dicționarul său, *Etymologicum Magnum Romaniae*, B.-P. Hasdeu sublinia necesitatea ca știința limbii să urmărească „cu stăruință evoluțiunea vorbei nu într-o seamă de capete alese, nu în individualitatea cutare sau cutare, nu în cercuri sociale restrânse, ci tocmai în popor mai pe sus de toate...”. Preocupat în permanență de frumusețea și bogăția spiritualității române, Hasdeu adăuga: „...dicționarul nu va avea în vedere numai limba română literară de astăzi, ci mai ales limba cea veche și graiul actual al poporului”. Se poate spune că direcția pe care a instituit-o Hasdeu a influențat în mod decisiv lucrările academice ulterioare, dând chipul dicționarului academic așa cum l-am moștenit. Referindu-se la importanța citatelor pentru înțelegerea sensurilor și a nuanțelor celor mai fine ale acestora, lingvistul român aprecia valoarea operei lexicografice a lui Littré, care „este nu numai un registru de consultat, ci până la un punct o carte de lectură. Orice mare dicționar ar trebui să fie cartea de lectură cea mai răspândită, cea mai atrăgătoare, căci acolo și numai acolo se află deplinul «cunoaște-te pe tine însuși» al unei națiuni”.

Consultând dicționarul lui Hasdeu, ca de altfel și alte dicționare academice ulterioare, rămânem cu senzația, extrem de pregnantă, a unei lucrări suficiente sieși, împărțită între două tendințe contrare – una spre exterior, care provine din condiția explicativă și normativă a dicționarului, și una spre interior, care provine din idealul de carte de lectură. Cu alte cuvinte, pe de o parte furnizează material pentru contexte exterioare lucrării înseși, pe de altă parte extrage din literatură contexte pentru cuvintele definite.

Primul nivel de abordare al dicționarului academic este acela în care consultăm un text pentru a înțelege alt text. Aceasta este orientarea spre exterior. Cel de-al doilea nivel este cel de carte de lectură și se manifestă spre sine însuși, dar trimite, în același timp, spre un corpus de texte. De la Peirce încoace, în studiile de semiotică textuală, se face distincția între conceptele de „dicționar al unui text” și „enciclopedie a textului”. Conceptul de „enciclopedie” ține seama și de posibilele condiții de întrebuințare a cuvintelor unei limbi oarecare. Exemplul pe care îl dă U. Eco discutând aceste chestiuni¹ este, întâmplător, mult mai edificator pentru limba română. Astfel, lexemului „balenă” îi putem adăuga sensul figurat, cu conotații ironice și depreciative, de „femeie foarte grasă și neglijentă cu ținuta sa”. În felul acesta reiese foarte clar importanța competenței enciclopedice pentru dicționar, importanță care provine, în accepțiunea lui Eco, din „constanța statistică” a datelor culturale acceptate din punct de vedere social. Pentru oricine consultă *Dicționarul limbii române* este clar că acesta reflectă atât abordarea „tip dicționar”, cu accentul pus pe analiza componentială a cuvântului, cât și abordarea „tip enciclopedie”, cu accentul pus pe co-text, deci pe condițiile de enunțare. Rezultatul astfel că, într-un mod oarecum surprinzător, autorii dicționarului academic vechi au practicat un soi de pragmatică *avant la lettre*. Când descriu nuanțele ironice sau peiorative ale unui cuvânt sau explică pe larg circumstanțele în care un cuvânt oarecare are un anume sens, ei fac, de fapt, o cercetare care se învecinează cu pragmatica. Este o anticipare genială a vechilor lexicografi, lingvistica modernă descoperind ulterior că pentru a-și dovedi utilitatea, analiza semică trebuie să se ocupe nu numai de conținutul unităților lexicale, ci și de conținutul unor segmente de enunț mai dezvoltate și de efectele de sens, deci de semnificațiile legate de un anumit context sau de o anumită situație de discurs.

Revenind la cele două abordări ale dicționarului academic, de instrument explicativ și carte de lectură, semnalăm situații în care cea de-a doua ipostază suplunește inexistența celei dintâi. Numai astfel se poate explica, de exemplu, prezența în *Dicționarul Academiei* al lui S. Pușcariu a cuvântului *ciupăcel*, înregistrat „cu sens neclar” și fără definiție. Se dau contextele, ambele citate din balade haiducești care au văzut lumina tiparului în *Materialuri folkloristice*: „Cine-mi rămânea / Un Turc *ciupăcel*, / Al dracului mititel / Se teme Giurgiul de el” și „Dar în ceia ce era? / Este un Turc mărunțel, / Fratele lui *Ciupăgel*, / Se teme Giurgiul de el”.

Fiind vorba de două balade diferite, pare că avem a face cu o formulă preluată mecanic și care a devenit formulă ritmică. Lipsa definiției ar fi exclus acest cuvânt din lista de cuvinte a unui dicționar explicativ de uz curent.

Această condiție de „carte de lectură” a dicționarului academic, care prezintă virtualități ale limbii întruchipate, face din lucrarea lexicografică și o carte de reflexie, unde enunțurile lexicografice făcute asupra cuvintelor și contextelor invită cititorul să devină conștient de relația sa, ca utilizator de limbă, cu memoria culturală a neamului din care face parte. Dicționarul academic își propune să înregistreze cuvintele de circulație generală, terminologia populară, regională și arhaismele atestate, creațiile interne și împrumuturile neologice, termenii tehnico-științifici, cuvintele de argou, vorbirea familiară și stilul beletristic, creații-

ile lexicale personale. Lingviștii admit că dicționarul este un mod de a reflecta schimbările care au loc în societate. În acest sens este concludentă observația lui A. Meillet, după care orice vocabular exprimă, de fapt, o civilizație.

În același timp, dicționarul trebuie conformat astfel încât să corespundă și statutului de lucrare lingvistică în care, pentru ilustrarea analizelor sale, redactorul are nevoie de exemple în număr mare, care să facă dovada pertinentei și realismului analizelor sale. Prin caracterul său normativ, dicționarul susține nevoia cititorului de a descoperi că modul de alcătuire a discursului nu se face la întâmplare – se păstrează nealterată marca autorului, chiar dacă acesta este obligat să-și manifeste originalitatea între niște limite uneori destul de stricte. Rolul lexicografului este acela de a veghea la respectarea coerenței lingvistice și a exactității filologice a lucrării. În general, munca sa se desfășoară sub semnul conștiinței că publicul cărui îi este destinat dicționarul este alcătuit mai degrabă din studenți și cercetători de orientare literară și filologică, având exigența unui dicționar cuprinzător al limbii moderne.

Sursele de documentare lexicografică și bibliografică sunt texte literare și tehnice, glosare regionale și cuvântări ale unor profesori de la sat, ziare cotidiene și săptămânale. În cazul alegerii citatelor, principiul autorității a fost în general acceptat (avându-se în vedere, când nu prima criteriul istoric, o anumită limpezime a stilului și valoarea literară). Acolo unde nu existau surse, nu s-a absolutizat principiul filologic, căci se atestau cuvinte care, chiar fără exemple consacrate, au fost incluse în lista de cuvinte. În același timp, din respect pentru potențialul limbii, s-au trecut în dicționarul academic multe cuvinte care ridicau probleme, asociindu-se citatului indicația „(Cu sens neprecizat, probabil)” sau chiar „(Cu sens neprecizat)”, așa cum am arătat mai sus.

Cu ajutorul contextelor, autorii dicționarului nu au urmărit doar să demonstreze existența sensurilor înregistrate la un moment dat, ci și să înfățișeze cuvintele și sensurile „în evoluția lor istorică”. Toate citatele sunt destinate pentru a arăta vechimea și extensiunea geografică a cuvintelor înregistrate, precum și stilurile în care apar. Izvoarele folosite sunt organizate cronologic, începând cu textele vechi și terminând cu textele populare. În principiu, contextele ilustrative ar fi trebuit reduse la volumul strict necesar pentru înțelegerea sensului cuvintelor.

Izvoarele introduse în *Dicționarul limbii române* încearcă să reprezinte cât mai armonios și pe cât se poate de complet toate epocile scrisului românesc, toate stilurile și toate regiunile. Ca dicționar general, el înregistrează toate cuvintele în limba literară generală și în limbajul artistic, în vorbirea populară și regională. Au dreptul să figureze în dicționarul academic și termenii care au pătruns sau manifestă tendința de a pătrunde în limba literară, în limbajul literar artistic și popular, dacă apar în cel puțin două stiluri diferite ale limbii, existență justificată de izvoare². Fără a folosi întregul material adunat, autorii dicționarului academic s-au străduit să recompună sistematic, cu ajutorul izvoarelor, viața complexă a cuvintelor și a sensurilor, lucru posibil datorită înmulțirii considerabile a acestor izvoare.

La mai bine de o sută de ani de la apariția primelor variante ale dicționarului academic (cele ale lui Laurian și Massim, Hasdeu), redactarea dicționarului academic s-a încheiat. Conform planurilor Academiei, se are în vedere reluarea volumelor apărute sub conducerea lui Sextil Pușcariu, pentru completarea listei de cuvinte și aducerea la zi a informațiilor. Culegerea, pe parcursul alcătuirii dicționarului, a unui mare volum de texte, va compensa lipsurile provenite din neîncrederea unor lexicografi care, de-a lungul timpului, au neglijat sau chiar au refuzat să introducă în lista de cuvinte termeni care prezentau dificultăți. Se pot înlătura astfel eventualele „viduri de atestare” din istoria unui cuvânt. În același timp, se cere discutată relația computerului cu dicționarul și condiția de „carte de lectură” a acestuia din urmă. Însuși conceptul de „carte” se cere nuanțat, în contextul în care *blog*-urile par astăzi o sursă destul de importantă pentru studierea relației, uneori extrem de agitate, pe care o are limba cu viața. Trebuie avută în vedere și existența a nenumărate posturi de radio și televiziune particulare, precum și a Internetului, cu mare influență asupra limbii vorbite. Aceste surse nu pot fi ignorate și pare că ancheta *in vivo* asupra limbii vorbite nu mai este o dificultate. Munca lingvistului devine mai dificilă. El trebuie să își folosească în permanență cunoștințele și simțul limbii pentru a decela creațiile artificiale, efemere, de cele care își câștigă dreptul de existență în vocabularul actual. Cercetătorul nu se mai află în condiția avantajoasă a relației cu textul scris, el trebuie să evidențieze adevărul lingvistic în evoluție printr-o permanentă raportare la normă.

Computerul poate ajuta lexicograful să înlătore unele dificultăți ale muncii sale, dar ridică probleme care evidențiază din nou necesitatea rigorii analizei lexicografice, ce trebuie organizată după un plan foarte bine structurat, menit să țină seama de tipologia, structura și țintele dicționarului. Pentru moment, lexicografia pare a se afla într-o etapă în care munca artizanală tradițională și metodele de tratare documentară și informatică conlucrează la alcătuirea dicționarului. Dacă ar fi să facem comparație cu un alt mare dicționar, *Dicționarul limbii române* se află în acest moment în faza „semiautomată” în care se afla *Lé Tresor de la Langue Française* acum aproape zece ani.

Un paradox al dicționarului care pune accentul pe citate este faptul că, deși destinat unui public deținând esențialul din limba comună, având deci cunoașterea lingvistică necesară, dicționarul conține numeroase exemple anume pentru cuvintele cele mai frecvente. În același timp, o cantitate mare de exemple mărește durata de redactare a lucrării lexicografice. Deci numărul mare de citate la cuvintele frecvente îl privează practic pe cititorul care cunoaște sensurile acestor cuvinte de informația privind cuvintele mai rare. Or, în direcția acestora din urmă dicționarul ar trebui să-și manifeste pregnant rolul normativ. În același timp, viteza în care se desfășoară lucrurile în societatea modernă nu mai permite să ne așteptăm ca cititorul să refacă munca de abstractizare pe care a practicat-o lexicograful cu ajutorul exemplelor. Ceea ce, din punctul de vedere al modului cum circulă informația, această manieră lexicografică este redundantă și solicită mult timp.

Pe de altă parte, abundența citatelor este justificată, din punct de vedere istoric, de determinarea perioadelor de continuitate și ruptură în utilizarea unui cuvânt. Este de așteptat ca un lexem care apare la fiecare treizeci de ani să nu prezinte rupturi în istoria utilizării sale. Acesta este unul din aspectele pe care l-am avut în vedere la alcătuirea bazei de texte de la Institutul de Lingvistică din București.

În același timp, lexicografii de azi sunt tentați să abandoneze tipul vechi de abordare a dicționarului de tip academic, ceea ce poate fi explicat prin istoricul lexicografiei din România: autori renumiți la vremea lor, precum Tiktin, Șăineanu, Scriban, Candrea ș.a., nu au reușit să facă școală. În acest fel, presiunea așteptărilor publicului, care s-ar mai fi disipat prin existența unor dicționare românești explicative valoroase (așa cum există în Franța *Larousse*, *Robert* ș.a.) se concentrează asupra *Dicționarului limbii române* și a *DEX*-ului. Un alt fapt important îl reprezintă evaluarea impactului pe care civilizația țărănească îl mai are asupra societății române și a măsurii în care ar trebui să se faciliteze accesul neologismelor în dicționarul academic. Prin urmare, în condițiile vieții moderne, redactorii dicționarului academic se așteaptă ca o parte din eforturile lor să se transfere de la obligațiile legate de multitudinea citatelor și a surselor populare spre susținerea valențelor explicative ale dicționarului. Un dicționar în care se controlează mai strict proliferarea citatelor și se mărește considerabil lista de cuvinte pare mai în pas cu vremurile noi, cu atât mai mult cu cât apariția dicționarilor electronice nu mai acordă redactorului timp să aștepte evoluția cuvintelor în uz, punând tot mai strict accentul pe componenta socială a dicționarului ca vector de cultură. Deci dicționarul academic ar trebui să-și lărgescă aria publicului, printr-o formulă mai suplă și mai ușor accesibilă (numărul celor care posedă cele peste treizeci de volume ale *Dicționarului limbii române* este foarte mic). Prin existența diverselor instrumente informatice și a motoarelor de căutare, acest deziderat pare să devină posibil. Un alt obiectiv este apariția unor serii noi ale dicționarului academic la intervale de timp mai scurte.

Redactorii *Dicționarului limbii române* speră ca noua ediție a dicționarului academic să găsească echilibrul între cele două tendințe de care vorbeam în debutul acestui text: cum condiția de „carte de lectură”, pregnantă la începuturile dicționarului academic, s-a estompat și în prezent citatele susțin doar validitatea definițiilor, mai utilă pentru cultura română ni se pare o formulă a dicționarului care să simplifice normele de redactare și, prin lista de cuvinte, să permită cititorului accesul la valorile civilizației române, facilitând înțelegerea schimbărilor care au loc în viața colectivității.

NOTE

¹ U. Eco, *Lector in fabula*, Editura Univers, București, 1991, p. 39. „*Balenă* poate fi dezambiguizat ca pește sau mamifer, potrivit selecției contextuale care presupune ocurența sa în două clase distincte de co-texte, una referindu-se la discursuri antice (Biblia, basme, bestiarii medievale), cealaltă referindu-se la discursuri «moderne» (datate după Cuvier)”.

² M. Seche, *Schiță de istoriografie a lexicografiei române*, Editura Științifică, București, 1969, vol. II, p. 75.

Tatiana **EXTREMELE UNUI CÂMP**
CARTALEANU SEMANTIC: A ANALIZA

Există o singură *gramatică* și aceasta se numește *semantică*
sau, mai exact spus, știința desemnării.

Hugo Schuchardt

Viziunea lingvistică pe care o împărtășim asupra câmpurilor ca unități structurale și structurate în sistemul limbii se edifică pe cele 10 principii expuse de autorii monografiei colective *Полевые структуры в системе языка*¹:

1. Câmpul lingvistic este un inventar de elemente, legate între ele prin relații structurale.
2. Elementele constituente ale câmpului lingvistic fac parte dintr-o comunitate semantică și exercită în sistemul limbii aceeași funcție.
3. Câmpul lingvistic poate include elemente omogene și eterogene.
4. În structura câmpului pot fi evidențiate microcâmpuri.
5. În componența câmpului sunt delimitați constituenți centrali și periferici. Centrul se consolidează împrejurul componentului semantic dominant, iar periferia se organizează pe zone.
6. Constituenții centrali sunt preponderent specializați pentru exercitarea funcțiilor câmpului, au o utilizare sistematică, au o ocurență mai înaltă și sunt obligatorii în structura câmpului.
7. Funcțiile câmpului se distribuie între centru și periferie: o parte din funcții revine centrului, o parte – periferiei.
8. Linia de delimitare a centrului și periferiei este incertă, ștearsă.
9. Constituenții pot aparține, în același timp, centrului și periferiei a două câmpuri diferite.
10. Diferite câmpuri se suprapun, creându-se zone de trecere latentă (trad.n. – T.C.).

În aceeași ordine de idei, termenul de *câmp lingvistic* (lexical, semantic, asociativ, derivativ, etimologic etc.) se referă la principiul de organizare a unităților, iar aplicarea lui la un grup de unități presupune că acestea corespund criteriilor câmpului respectiv².

Câmpul semantic se identifică în baza relației de echivalență semantică, pornind de la o unitate centrală și apelând, mai întâi, la construirea seriilor sinonimice. În cazul *seriilor / șirurilor sinonimice* se operează cu un anumit semem al semantemului și condiția principală a echivalenței este intersanjabilitatea. Din moment ce două unități nu se pot substitui reciproc, perechii respective i se refuză calitatea de echivalență. Echivalentele a două sau mai multe sememe pot fi total diferite, deci câmpul semantic construit în jurul unei noțiuni va include, în zone periferice, toate echivalentele tuturor sememelor. Pentru că sememele semantemului au echivalente diferite, care, la rândul lor, au și ele serii de echivalente, expansiunea sinonimică nu poate fi stăvilită.

Apelând la criteriile de sinonimie a unităților polisemantice, enunțate de acad. Silviu Berejan în monografia *Семантическая эквивалентность лексических единиц*³, desprindem următoarele idei:

1. Pentru a delimita și ierarhiza noțiunile, un conglomerat de șiruri sinonimice, derivate din diferite sememe ale semantemului, va fi numit *bloc sinonimic*.
2. În aceasta și rezidă specificul unui bloc sinonimic: el se alcătuieste din șirurile sinonimice echivalente cu diferite sememe: „între arealul semantic al cuvântului polisemantic și blocul său sinonimic există o interdependență bilaterală.
3. Reprezentarea grafică a relațiilor complexe dintre constituenții unui bloc se face prin cercuri legate între ele într-un poligon, iar liniile dintre cercurile cu verbele înscrise indică echivalența (trad. n. – T.C.)”⁴.

De la noțiunea de bloc sinonimic se ajunge, firesc, la cea de câmp semantic. Cercetarea unităților de vocabular în cadrul câmpului semantic permite ignorarea relațiilor sintagmatice și axarea pe identificarea unui sistem în perceperea și descrierea vocabularului⁵.

În continuare ne vom ocupa de câmpul semantic al verbului *a analiza*, încercând să ilustrăm, pe acest exemplu, la ce poate servi prezentarea vocabularului limbii organizat în câmpuri semantice. Și, cu toate că organizarea câmpurilor lingvistice are la bază principii lingvistice, motivul pentru care abordăm anume acest câmp este extralingvistic, uzual.

În procesul de elaborare a sarcinilor didactice, ne ciocnim frecvent de necesitatea varierii verbelor care numesc „comenzile” operațiilor intelectuale. Există numeroase taxonomii, o sursă la prima mână (și cea mai sigură) fiind taxonomia lui B. Bloom, cu principalele componente *înțelegerea, interpretarea, aplicarea, analiza, sinteza, evaluarea*. De menționat că în a doua jumătate a secolului XX, taxonomia lui Bloom a fost deosebit de populară pentru formularea obiectivelor operaționale, a obiectivelor de evaluare și a sarcinilor didactice, de aceea marea majoritate a manualelor și auxiliarelor didactice în uz se conduc de ea.

Verbele-cheie recomandate sunt: *analizează, categorizează, clasifică, compară, examinează, simplifică, enumeră, formulează concluzii*. Performanțele posibile pentru operația de analiză sunt reperate de următoarele verbe: *a distinge, a identifica, a recunoaște, a analiza, a compara, a deduce, a detecta*⁶.

Nevoia pur didactică de a ne asigura de corectitudinea și exactitatea, iar uneori și de inteligibilitatea sarcinii ne-a adus, mai întâi, la dicționarul explicativ:

ANALIZĂ, analizez, vb. I. Tranz. 1. A cerceta un întreg, un fenomen etc., examinând fiecare element în parte. ♦ A examina un text din diferite puncte de vedere. 2. (Chim.) A identifica compoziția unei substanțe. – Din fr. *analyser*.

La pasul următor, ne adresăm dicționarului de sinonime. Acesta oferă o varietate de verbe, distribuite în baza a trei sememe, fiecare interșanjabil cu universalul *a analiza* într-un anume context. Așadar, dacă încercăm să alcătuim câmpul semantic al operației numite *analiză* pornind de la verb, constatăm că, în cercul expansiunii sinonimice, pentru sememul 1 verbele echivalente sunt *a cerceta, a examina, a investiga, a studia, a urmări, a considera, a medita* (înv.), *a privi, a socoti, a explora* (fig.), *a scărmana* (înv. fig.), pentru sememul 2 – *a cerceta, a măsura, a observa, a scruta, a studia, a urmări, a iscodi* (pop.), *a oglindi* (înv. reg.), *a cerca* (înv.), *a ispiti*, iar pentru sememul 3 – *a comenta, a explica, a interpreta, a tâlcui, a întoarce* (înv.), *a descifra* (fig.).

Pentru verificare sintagmatică, se preferă un context diagnostic elementar: „a analiza cauzele unui fenomen”, „a analiza o substanță”, „a analiza un text literar”.

Trecem în revistă unitățile care echivalează cu *a analiza*, apelând la definiția oferită de DEX pentru sensul respectiv al verbului-sinonim:

Verbul echivalent	Identificatorul	Specificul
A cerceta	a examina	cu atenție
A examina	a studia	amănunțit
A investiga	a supune	unei investigații
A studia	a observa	cu atenție
A urmări	a studia	o problemă, o temă, activitatea cuiva
A considera	a supune	unei analize
A privi	a supune	unui examen cu ajutorul rațiunii
A interpreta	a expune	atribuind o semnificație personală
A socoti	a analiza	(ceva) cumpănind toate eventualitățile
A măsura	a cerceta	cu privirea (o distanță, un loc)
A scruta	a examina	în amănunt

Observăm echivalența unor verbe din coloana a doua și repetarea unor componente în coloana a treia:

a cerceta = a examina cu atenție,

a scruta = a examina în amănunt,

a examina = a studia amănunțit,
a studia = a observa cu atenție.

Din toată gama de sinonime, vom remarca ocurența celor 3 verbe de bază: *a cerceta*, *a examina*, *a studia*, utilizate ca identificatori. Datorită relațiilor de echivalență construite de fiecare, cercul al treilea va include unități mult mai numeroase și – datorită distanțării de nucleu – foarte diferite între ele.

Pentru a obține contexte specifice, am extras sarcinile din diferite manuale și auxiliare didactice. Am evitat intenționat sarcinile a căror realizare presupune respectarea unui algoritm cunoscut sau oferit pe loc: analiza morfematică, analiza morfologică, analiza sintactică, analiza stilistică, analiza literară. Vom încerca, în fiecare situație de mai jos, să apelăm la alt verb decât *a analiza*, notat între paranteze.

- Analizați (*cercetați*) aplicarea semnelor de punctuație în dialogul de mai jos.

Credem că verbul *cercetați* este cel mai potrivit aici, pentru că semnele de punctuație sunt deja plasate și elevul urmează să *examineze cu atenție* motivul pentru care au fost aplicate.

- Analizați (*examinați*) perechile de verbe antonime. Observați coincidențe și deosebiri în structura cuvintelor.

Necesitatea de *studiere amănunțită* a fiecărei perechi de antonime, urmată de operația de comparație, asigură exactitate verbului *a examina*.

- Analizați (*explicați*) în câte un enunț relația de sens dintre unitățile de vocabular (*enorm* adj. – *enormitate* s. ș.a.).

În acest item, analiza este doar operația primară, pentru că, de fapt, produsul final, evaluabil, este enunțul explicativ.

- Analizați (*distingeți + comentați*) lexicul care reflectă, în acest pastel, noțiunea de *acvatic*.

Analiza vizată de item se alcătuiește din două operații distincte: *observarea și comentarea*.

- Analizați (*interpretați*) sistemul de simboluri ale poeziei.

Operație superioară analizei, *interpretarea* presupune *explicarea cuvintelor-cheie, clarificarea semnificațiilor*, ceea ce, de fapt, se și întâmplă în procesul analizei simbolurilor.

Prin urmare, având în vedere analiza în sens didactic, sarcina se poate exprima prin mai multe verbe din câmpul semantic respectiv. Dacă însă ieșim din cadrul instruirii și al itemilor, constatăm că expansiunea sinonimică a lui *a analiza* depășește cifra de 100 de verbe.

Am selectat dintre toate verbele mobilizate în acest câmp semantic doar unitățile care, într-un context diagnostic, îl pot substitui pe *a analiza*. Am ajuns la concluzia că, în cazul echivalentelor, nu atât operația intelectuală în sine diferă, cât aspectul, durata sau obiectul analizat. Am clasificat verbele în trei categorii distincte.

1. Verbe care desemnează pregătirea analizei (cunoașterea obiectului ce urmează a fi analizat):

a atinge, a cerca, a chiti, a citi, a cotrobăi, a cunoaște, a fora, a măsura, a mirosi, a observa, a percepe, a privi, a răscoli, a remarca, a scociorî, a scormoni (doar cu sensul figurat „a pătrunde cu privirea, a scruta; a cerceta”), a scotoci, a scruta, a sonda, a spiona, a supraveghea, a tatona, a urmări, a vedea, a viziona, a vizita, a zări.

Toate aceste unități, aflate la periferie, ajung în atenția noastră prin echivalența cu unul dintre verbele centrale ale câmpului.

Să exemplificăm:

✓ *A scociorî*, definit ca „a privi cu atenție”, echivalează în sensul care ne interesează cu verbe ca *a scruta*, *a cerceta*, *a căuta*, *a percheziționa*, *a răscoli*, *a scormoni*.

Echivalent cu *a scruta* și *a cerceta*, verbe din cercul al doilea, *a scociorî* își are locul pe cercul al treilea, adică se află la doi pași de verbul central *a analiza*.

✓ *A tatona*, definit ca „a examina cu prudență”, se va plasa, în aceeași ordine de idei, pe cercul al patrulea, pentru că echivalează cu *a pipăi*, care a intrat în cercul al treilea prin echivalență cu *a cerceta*, *a examina tactil*.

2. Verbe care desemnează procesul propriu-zis al analizei:

a analiza, a calcula, a cerceta, a chestiona, a chibzui, a compara, a considera, a consulta, a cugeta, a cunoaște, a cuprinde, a descifra, a demonstra, a descoperi, a examina, a explica, a explora, a găsi, a gândi, a glosa, a interoga, a interpreta, a investiga, a iscodi, a ispiti, a întreba, a judeca, a lămuri, a măsura, a medita, a număra, a presupune, a prevedea, a prevesti, a prezuma, a privi, a proba, a scotoci, a studia, a tâlmăci, a tâlcui.

✓ *A tâlmăci*, definit ca „a supune unei interpretări personale”, echivalează cu *a interpreta* și *a tâlcui*, care se află pe cercul următor, pentru că apar ca sinonime ale lui *a analiza* conform sememului al treilea.

✓ *A ispiti* este un verb care echivalează direct cu *a examina* (la fel ca și *a interoga*, *a iscodi*, *a chestiona*), însă verbul *a descoase*, un echivalent al acestora, va apărea doar pe cercul al patrulea, la periferie. Definiția sa este însă mai mult decât ilustrativă: „a analiza amănunțit o problemă sau o situație pentru a o înțelege”.

3. Verbe care desemnează rezultatul analizei, exprimat într-un produs evaluabil:

a aprecia, a comenta, a constata, a crede, a estima, a evalua, a justifica, a opina, a prețui, a verifica.

✓ *A evalua* se va situa pe cercul al doilea, datorită identificatorului *a examina*: „a examina calitativ și cantitativ stabilind prețul sau valoarea”. Din aceleași considerente, tot acolo se plasează *a estima*, *a aprecia*, *a prețui*.

O asemenea metodologie de construire a câmpurilor semantice ilustrează vizibil organizarea internă a mulțimii, delimitează centrul de periferie și plasează în vecinătate cuvintele cu cel mai înalt grad de echivalență. Extremele câmpului semantic al lui *a analiza* oscilează între *a descoase* și *a scărmana*, dar practic fiecare verb întinde o mână (sau o literă) spre alt câmp sau spre alte câmpuri. Din această perspectivă ar trebui, poate, reconsiderată relația dintre *analiză* și *sinteză*, care, după toate taxonomiile didactice, se află în vecinătate imediată, deși dicționarele lingvistice le declară antonime.

NOTE

¹ *Полевые структуры в системе языка*, Воронеж, Изд. ВГУ, 1989, с. 5-6.

² *Idem*, p. 8.

³ С. Г. Бережан, *Семантическая эквивалентность лексических единиц*, Штиинца, Кишинев, 1973, с. 52-54.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 116-117.

⁶ S. Cristea, *Dicționar de pedagogie*, Editura Litera, Chișinău, 2000, p. 271.

Violeta UNGUREANU **RESTRIȚII SEMANTICE
PRIVIND TRANSFORMĂRILE
DIATEZIALE**

Diateza este în prezent cea mai controversată categorie gramaticală a verbului. Discuțiile aprinse în lucrările de lingvistică țin de a) natura specială a categoriei, cu manifestare preponderent sintactică și cu efect pragmatic; b) numărul de termeni opozabili; c) caracterul restrictiv al diatezei, în sensul că, spre deosebire de celelalte categorii gramaticale, care angajează părțile de vorbire în ansamblul lor, diateza nu antrenează toate lexemele aparținând clasei verbului [Bidu-Vrănceanu A. et alii, 2001, p. 174].

În studiile recente diateza este considerată o categorie morfosintactică și pragmatică. Din punct de vedere sintactic, diateza exprimă relația *subiect – proces – obiect*, vizând argumentele antrenate în relația verb – agent – pacient. Din punct de vedere pragmatic, diateza realizează o deplasare a interesului comunicativ de la un protagonist al procesului spre altul sau spre procesul însuși, fără referire la vreunul din protagoniștii lui. Deci la definirea diatezei trebuie ținut cont de nivelul comunicativ-pragmatic al enunțului și, implicit, de intenția comunicativă a emițătorului. În funcție de constituentul pe care vorbitorul vrea să-l pună în centrul comunicării – unul dintre cei doi protagoniști sau procesul însuși –, lingvistul Ion Bărbuță distinge în limba română trei construcții diateziales posibile. Acestea pot avea în calitate de centru predicativ un verb la una din cele trei forme de diateză: diateza activă (marca zero), diateza pasivă (*a fi* + participiu) și diateza medio-pasivă (*se* + verb). Diateza activă este un mijloc de reliefare a participantului dinamic: *Columb a descoperit America*. Diateza pasivă pune în centrul atenției participantul nedinamic, pasiv: *America este descoperită de Columb*. Diateza medio-pasivă concentrează atenția asupra desfășurării acțiunii, adică asupra procesului însuși: *În anul 1492 se descoperă America* [Bărbuță, 1998, p. 65; 2002, p. 88].

Alte aspecte importante din studiile de specialitate se referă la numărul formelor diateziales și marcarea diatezei. În gramaticile românești numărul de forme diateziales variază de

la două, în *Gramatica pentru toți* de Mioara Avram, până la șase, la Dumitru Irimia [Irimia, p. 196-208]. O soluție bine argumentată în această problemă oferă ediția academică a *Gramaticii limbii române* unde se atestază existența a trei forme diateziale: diateza activă, diateza pasivă și diateza impersonală [*Gramatica limbii române*, 2005, p. 480]. Marcarea diatezei, deosebită de cea a altor categorii gramaticale, se realizează astfel: prin marca zero, dacă e activă, prin auxiliarul *a fi + participiu*, în cazul celei pasive, și prin *se + verb*, la diateza impersonală. Astfel, conform *Dicționarului de științe ale limbii* „Marcarea diatezei a cunoscut, din punct de vedere istoric, o trecere de la marcarea predominant sintetică, din latină, spre cea exclusiv analitică, din limbile romanice: cu auxiliar pasiv sau clitic reflexiv” [Bidu-Vrânceanu A. et alii, 2001, 174]. După cum se poate lesne observa, doar verbele tranzitive directe și cele reflexive obiective pot avea mărci diateziale.

Caracterul restrictiv al diatezei presupune faptul că nu toate verbele limbii române pot forma opoziții diateziale nici măcar la două dintre formele categoriei diatezei (activă și pasivă). Verbele cu cele mai productive transformări diateziale sunt verbele tranzitive-directe. Urmează verbele tranzitive-reflexive. Verbele intransitive, a căror structură actanțială nu implică un al doilea participant al procesului, nu admit transformarea pasivă. De aceea ele rămân doar cu o formă diatezială exprimată – cea activă, nemarcată, verbele intransitive fiind considerate, de fapt, în afara categoriei de diateză.

Așadar, forma de conjugare diatezială a verbului depinde de structura actanțială a acestuia și, mai ales, de specificul funcțional al participanților sau al protagoniștilor procesului. Pentru ca verbul să poată fi conjugat și la diateza activă, și la cea pasivă e nevoie ca structura sa actanțială să includă doi actanți, dintre care unul să îndeplinească funcția de realizator al acțiunii, iar celălalt – funcția de obiect, de acel care suferă efectele acțiunii. În lucrările de specialitate sunt identificate cinci clase de verbe având la bază acest criteriu structural-actanțial:

- Verbe *tranzitive-directe* (care desemnează procese înfăptuite de un participant activ și care se extind asupra unui obiect diferit de subiect): *a săpa* (o fântână), *a construi* (o casă), *a constitui* (o comisie);
- Verbe *tranzitive-reflexive* (care desemnează procese înfăptuite de un actant asupra sa): *a se îmbrăca*, *a se spăla*, *a se lăuda*;
- Verbe *tranzitive-reciproce* (care desemnează procese înfăptuite concomitent ori succesiv de doi sau mai mulți actanți unul asupra celuilalt): *a se ajuta*, *a se respecta*, *a se saluta*;
- Verbe *intransitive* (care desemnează procese înfăptuite de un singur participant, limitând acțiunea la sfera subiectului): *a merge*, *a ajunge*, *a alerga*;
- Verbe *impersonale* (care desemnează procese ce nu implică niciun participant): *a ploua*, *a ninge* [Bărbuță, 2002, p. 78-79]. Dintre acestea doar prima clasă se pretează la o conjugare activ/pasivă, întrunind toate condițiile necesare unei atari transformări, cu unele restricții.

O mare importanță pentru conjugarea verbelor la diateza pasivă o are semnificația participiului. Astfel, după sensul lor, participiile românești se împart în următoarele clase:

1. **Participii pasive trecute**, care se formează de la verbe tranzitive nondurative (un număr considerabil): *pachet sigilat, rezultat obținut, fenomen descoperit, vas spart, animal omorât, infractor prins, candidat ales, rochie ruptă, par frânt, hârtie perforată, covoare scuturate, fire încâlcite, cafea băută, păr ondulat, dată fixată, student admis, document cerut, cântec cântat, copil lăudat, preț propus* etc.

2. **Participii pasive prezente**, care se formează de la verbe tranzitive durative: *infractor urmărit, soluție căutată, tratament urmat, depozit păzit, copil alintat, om stimat, profesoară iubită, femeie admirată, carte solicitată* etc.

3. **Participii active trecute și prezente**, care se formează de la verbe intransitive și de la unele verbe tranzitive, *livadă înflorită, copil răcit, scrisoare venită, animale moarte, viață trăită, bărbat băut, om citit, candidat menajat, om încărunit, călători grăbiți, pacienți răbdători, copii educați, interlocutor convins, câine turbat* etc. [Avram, p. 214-215; Bărbuță, 1998, p. 107].

Este de menționat faptul că, spre deosebire de participiile prezente în formele verbale la diateza activă, care sunt invariabile, participiile din cadrul diatezei pasive sunt variabile, combinându-se cu un morfem de gen și număr. Cu alte cuvinte, în cadrul diatezei pasive, participiul are un specific funcțional foarte apropiat de cel al adjectivelor, însă din punct de vedere lexical și semantic ele reprezintă caracteristicile gramaticale ale verbelor din a căror paradigmă fac parte. Astfel, participiile formate de la verbe tranzitive, deși dispun de flexiune după gen, număr și caz, ca și adjectivul, rămân în sfera semantică și gramaticală a verbului, prezentând acțiunea dinamic și având expansiuni specifice verbului. Am putea prezenta câteva exemple concludente în care lexemele cu aceeași formă sunt percepute o dată ca adjective și a doua oară ca participii verbale: *om simțit (educat, cu bun simț) și lovitură simțită; bărbat legat (solid, robust) și câine legat, ochi căzuți (înfundați) și pari căzuți; om învățat (cunoscător) și temă învățată* etc.

Participiile formate de la verbe intransitive devin mai des participii adjectivizate decât cele formate de la verbe tranzitive. Participiul *îmbătrânit* și adjectivul *bătrân* pot fi distribuite în același context: *om îmbătrânit / bătrân*, deoarece starea exprimată de verbul intransitiv *a îmbătrâni* și însușirea exprimată de adjectivul *bătrân* sunt într-un fel sau altul permanente, inerente subiectului. Or, o atare apropiere semantică nu există între participiul unui verb tranzitiv și un adjectiv. De exemplu, în contextele: *fereastră deschisă* și *culoare deschisă* nu se poate pune semnul de egalitate între cele două omonime, deoarece distribuția lor contextuală este diferită. În *fereastră deschisă* participiul „conservă” acțiunea verbală dinamică și se poate ușor reconstitui construcția activă *Vântul deschide fereastra* și cea pasivă *Fereastra este deschisă de vânt*. În *culoare deschisă* nu este vorba de o acțiune, ci de o însușire, care este permanentă și statică.

Revenind la problema restricțiilor semantice în cadrul transformărilor diatezale, am putea prezenta două situații în care transformarea pasivă eșuează:

- imposibilitatea verbului de a exprima opoziția activ / pasiv;
- neadmiterea de către construcția activă a construcției pasive [Bărbuță, 2002, p. 93]

În primul caz e vorba de patru din cele cinci clase sintagmatice de verbe despre care am vorbit mai sus: tranzitive-reflexive, tranzitive-reciproce, intransitive și impersonale. Deoarece aceste clase nu țin nemijlocit de tema cercetării noastre, nu le vom lua în discuție. Vom releva doar ideea că în primele două construcții transformarea pasivă este în principiu posibilă, deoarece ele semnifică acțiuni orientate și deci pot fi tratate ca acțiuni suportate de obiect. Dat fiind faptul, însă, că subiectul și obiectul acestor construcții este reprezentat prin unul și același participant, cauza neadmiterii transformării pasive în acest caz rezidă în „specificul referențial al actanților implicați. (...) subiectul și obiectul se caracterizează prin identitate referențială, adică în realitate celor două roluri le corespunde un singur participant, care apare în ipostază dublă: de agent și de pacient al propriei activități” [Bărbuță, 2002, p. 94].

În cel de al doilea caz, deși structura actanțială a clasei verbelor tranzitive-direc- te îndeplinește toate condițiile necesare unei transformări pasive (are doi partici- panți, unul dinamic, agentul, și unul nedinamic, pacientul; acțiunea este orientată și se răsfrânge asupra obiectului), nu toate verbele admit pasivizarea, restricțiile fiind de ordin semantic. Nu se pretează transformării următoarele subclase de verbe:

- verbe care exprimă diferite tipuri de relații (a avea, a posedea, a conține, a com- porta, a costa, a necesita etc.);
- verbe ale percepției senzoriale (a simți, a dura, a îndura, a îngâmfa, a frige, a răbda, a mânca, a ustura etc.);
- verbe cu complement direct intern (a dormi, a trăi, a visa) [Bărbuță, 2002, p. 95]

Gabriela Pană Dindelegan include printre verbele care nu admit pasivizarea și nonagentivele, înțelegând prin acestea verbe care nu admit, în poziția subiec- tului, categoria semantică a „agentului” (*Mă doare capul*), iar Maria Manoliu Manea consideră că pasivizarea este blocată „dacă relația dintre participanți nu este de natură dinamică” [Manoliu Manea, 1993, p. 37].

Este interesant de menționat că nicio clasă nu ilustrează imposibilitatea trans- formării pasive în întregime. Unele clase nu conțin decât unul sau două verbe care nu pot fi conjugate la diateza pasivă. Astfel, în grupul verbelor echiva- lenței / nonechivalenței, sunt clasate următoarele verbe tranzitive: *a cântări*, *a confrun- ta*, *a conține*, *a costa*, *a cumula*, *a cuprinde*, *a depăși*, *a domina*, *a dubla*, *a egala*, *a încadra*, *a include*, *a identifica*, *a îngloba*, *a înlocui*, *a întrece*, *a nivela*, *a număra*, *a prețui*, *a suplini*, *a substitui*, *a totaliza* etc. Dintre acestea nu admit transformarea pasivă doar șase verbe, și anume: *a conține*, *a costa*, *a cumu- la*, *a cuprinde*, *a domina* și *a totaliza*. De exemplu, *Vânzătorul cântărește mar- fa – Marfa este cântărită de vânzător* și *Apa conține clor – *Clorul este conținut de apă*, *Sportivul egalează scorul – Scorul este egalat de sportiv* și *Ion cumulează două funcții – *Două funcții sunt cumulate de Ion*.

În grupul verbelor care indică relația de posesie majoritatea impune restricții la pasivizare: *a avea*, *a posedea*, *a deține*, *a dispune* (sensul tranzitiv): *Businessmanii au mulți bani* → **Banii sunt avuți de businessmeni*. *Unii copii posedă și limba germană* → **Și limba germană este posedată de copii*. *Prietenul meu deține multe acțiuni la Banca Socială* → **Acțiunile sunt deținute de prietenul meu*. *Patronul a*

dispus angajarea mea la postul de contabil-șef → **Angajarea mea a fost dispusă de patron*. Din șirul acestor verbe doar verbul *a stăpâni* admite pasivizarea: *Domnul Pâslaru stăpânește o gospodărie mare* → *Gospodăria este stăpânită de domnul Pâslaru*.

Transformarea este blocată și în cazul grupului de verbe ale voinței: *a cuteza*, *a îndrăzni*, *a binevoi*, *a putea*, *a vrea*. Unii cercetători includ aici și verbul *a părea*. În majoritatea cazurilor ele se actualizează ca auxiliare de modalitate. De exemplu, *a vrea* se construiește cu un nominal: *Ea vrea apă* și cu o subordonată introdusă prin conjuncția *să*: *Ea vrea să bea apă*. Imposibilitatea pasivizării este evidentă.

Nu permit conjugarea la diateza pasivă nici verbele percepției senzoriale *a simți*, *a dura*, *a îndura*, *a frige*, *a răbda*, *a ridica*, *a ustura*. În contextele formate cu asemenea verbe subiectul denumește o ființă umană, iar complementul direct indică o parte a corpului, un obiect de îmbrăcăminte sau o caracteristică psihică, morală, intelectuală: *Ion a simțit o durere în spate*. *Unii oameni îndură foame*. *Mulți nu pot răbda batjocura*. Aici sunt clasate și construcțiile cu așa-numitul subiect logic, un participant nonagentiv, numit și „experimentator” [Pană Dindelegan, 1992, p. 108 și 112]: *Mă doare capul*. *Mă frige stomacul*. *Mă ustură rana*, dar și structurile în care cel de-al doilea protagonist este un participant pasiv ce suportă efectele unei acțiuni care nu este îndeplinită de întreg, ci de o forță din afară: *Mama și-a tăiat degetul*. *Copilul și-a zdrelit genunchiul*. *Ion și-a scrântit piciorul*. *Eu mi-am luxat mâna dreaptă* etc. [Bărbuță, 2002, p. 98].

Gradul minim de mobilitate a procesului desemnat de verb constituie cauza blocării transformării pasive și la verbele cu complement intern: *Ei au trăit o viață lungă*. *Am visat un vis frumos*. *A dormit un somn adânc la aer liber*. Complementul direct al acestor verbe nu exprimă un obiect / participant afectat, nu are un corelativ referențial, ci reproduce sensul subiectului, făcând parte din sfera semantică a acestuia, iar verbele în cauză exprimă, de fapt, stări, nu acțiuni.

BIBLIOGRAFIE

1. Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, ediția a II-a, Editura Umanitas, București, 1997.
2. Ion Bărbuță, *Transformările diateziale în limba română: posibilități de aplicare și restricții* // „Revistă de Lingvistică și Știință Literară”, 1998, nr. 1, p. 64-74.
3. Ion Bărbuță, *Semnificația lexicală și categoriile gramaticale ale cuvintelor în limba română*, Chișinău, CE U.S.M., 2002.
4. A. Bidu-Vrânceanu, C. Călărășu, L. Ionescu-Ruxandoiu, M. Mancaș, G. Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, Editura Nemira, București, 2001.
5. *Gramatica limbii române*, I, Cuvântul, Editura Academiei Române, București, 2005.
6. Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, Iași, 1997
7. Dana Manea, *Considerații asupra verbelor fals tranzitive* // „Studii și cercetări lingvistice”, 1990, nr. 4, p. 333-339.
8. M. Manoliu Manea, *Gramatică, pragmatică și discurs*, Editura Litera, București, 1993.
9. G. Pană Dindelegan, *Sintaxă și semantică. Clase de cuvinte cu forme gramaticale cu dublă natură*, Tipografia Universității din București, București, 1992.

Natalia MUCERSCHI **CONȚINUTURI IMPLICITE ÎN DISCURSUL PUBLICITAR**

Publicitatea constituie o formă particulară de comunicare ce își are regulile, simbolurile și, să zicem, miturile sale. Textele publicitare prezintă un material bogat pentru studierea mecanismelor lingvistice, comunicative, creative și a strategiilor de generare a sensurilor în condiții complexe de interacțiune discursivă. Fiind un domeniu de folosire a limbii preponderent cu valoarea ei persuasivă, în acest sens este interesantă analiza tehnicilor de generare a sensurilor de manipulare, orientate spre modificarea opiniei, imaginii lumii, ierarhiei valorilor, comportamentului, gusturilor, preferințelor, aprecierilor. O astfel de intervenție nu poate fi directă și agresivă. Însă pentru ca aceasta să nu creeze impresia de influențare, se recurge la strategiile de orientare a opiniei publice care presupun folosirea sensurilor ascunse. Iată de ce conținutul implicit joacă rolul central în elaborarea discursului publicitar.

Ne-am propus astfel să studiem publicitatea din punctul de vedere al informativității sale, dar și să identificăm mecanismele de recuperare a sensurilor implicite și corelarea acestora cu informația explicită în discursul publicitar.

Aspectul informațional al publicității reprezintă o parte a unui flux discursiv al experienței umane în continuă evoluție. Ne interesează cum acest flux neîntrerupt de informații despre lumea înconjurătoare poate fi codificat cu pierderi minime, cum se păstrează, se transmite și, prin urmare, cum este sesizat de către receptor? Cum înțelegem publicitatea? Cum o interpretăm? Care sunt mecanismele care ne permit să înțelegem cele spuse „printre rânduri”? Răspunsul la aceste întrebări ar constitui o primă încercare de analiză interpretativă a sensurilor implicite într-un discurs semiotic extrem de eterogen.

Putem observa cu ușurință că informativitatea discursului publicitar a crescut considerabil și se află în conti-

nuă creștere. Acest discurs multidimensional, multispățial este caracterizat de o stratificare a sensurilor și presupune o participare activă a destinatarului la decodificare.

„Conținuturile implicite (aceste lucruri spuse prin cuvinte ascunse, aceste sensuri ascunse subînțelese între rânduri) au o mare importanță în cadrul enunțului, iar faptul că acestea joacă un rol crucial în funcționarea mașinii interacționiste este evident” [Kerbrat-Orecchioni, 1986, p. 6]. Interpretarea corectă a segmentului implicit din discurs necesită din partea coenunțiatorilor eforturi lingvistice și interpretative deosebite: „...extragerea conținutului implicit necesită de la receptor un surplus de lucru interpretativ...” [Kerbrat-Orecchioni, 1986, p. 5]. În plus, trebuie să se țină cont de *asimetria* [Maingueneau, 2002, p. 6] actului de enunțare, deoarece receptorul interpretează enunțul reconstituind sensul acestuia în baza indicilor asertați în enunțul produs. Însă cunoștințele gramaticale sau lexicale nu sunt suficiente. Pentru a înțelege comunicarea contemporană nu este de ajuns a înțelege discursul linear, pentru aceasta este nevoie de cunoștințe culturale și spațiale, fără de care înțelegerea noastră se va limita doar la „partea de sus a aisbergului”, pe când anume partea inferioară a acestuia conține cele mai multe informații, fiind implicite, ascunse.

Actualizarea unui enunț este adesea impregnată de o valoare afectivă, într-un ansamblu coerent sau incoerent cu celelalte valori ale discursului. Am spune că, în orice schimb verbal, interlocutorii trebuie să sesizeze simultan semnificația exactă a celor spuse și nespuse (*dit / non-dit*), adică valoarea lingvistică, semantică și valoarea emotivă atribuită enunțurilor de orice individ. Ceea ce face ca o cunoaștere solidă a limbii și culturii să nu fie suficientă pentru a putea proceda la transmiterea și recepționarea satisfăcătoare și exhaustivă a mesajului, deoarece trebuie întotdeauna să se țină cont de faptul că „a spune ceva provoacă adesea anumite efecte asupra sentimentelor, gândurilor, actelor receptorului sau ale emițătorului, sau ale oricărei alte persoane. Se mai poate vorbi despre scopul, intenția de a suscita aceste efecte” [Austin, 1970, p. 114].

Vom porni de la ideea că orice enunț lingvistic constituie o parte integrantă a unui discurs mai larg și este o continuare a schimbului verbal care l-a precedat, oferind, prin urmare, un răspuns, o confirmare, o obiecție și condiționând o dezbateră ulterioară.

Propunem analiza următorului exemplu de publicitate:

„Crezi că toate șampoanele sunt la fel? Acum e timpul să afli adevărul. Testele noastre arată că *Head and Shoulders* e de neînvinc. Îndepărtează mătreața sută la sută și, în plus, ingredientele sale anti-mătreață rămân active după spălare, ajutând la păstrarea scalpului sănătos și la prevenirea reapariției mătreaței. Recomandat de centrul de cercetare european *Head and Shoulders* – cea mai bună cale de la mătreață la un păr superb”.

Vom delimita următoarele presupoziii ale textului enunțat mai sus:

P1 Șampoanele sunt la fel.

P2 Celelalte șampoane nu îndepărtează complet mătreața.

P3 În cazul altor șampoane mătreața reapare.

Enunțul doi al publicității duce la izolarea a două presupoziiții care reiau prima presupoziiție P1: P1a Este adevărat și P1b Nu este adevărat, dacă suntem invitați să aflăm adevărul. Prima presupoziiție este respinsă, prin urmare, datorită „adevărului” pe care îl aflăm în urma „testelor” conform cărora *Head and Shoulders* „e de neînving”. În continuare sunt prezentate atuurile șamponului, ceea ce ne face să delimităm presupoziițiile P2 și P3. Observăm efectul de manipulare realizat cu ajutorul presupoziițiilor utilizate pentru a submina concurența. Subînțelesul ar fi, astfel, că *Head and Shoulders* este cel mai bun șampon anti-mătreață și că nu merită să se cumpere altele care nu sunt atât de eficiente. Chiar dacă celelalte produse nu constituie obiectul principal al mesajului transmis, acestea sunt prezentate în plan secund, iar concluziile sunt incontestabile, recunoscute și acceptate de către destinatar.

În exemplul următor, pentru un produs de aceeași marcă, delimităm două presupoziiții:

„Din cauza poluării, mătreața poate să apară. Noul *Head and Shoulders Natural Shine* cu extract de ceai verde înlătură mătreața sută la sută redând părului strălucirea naturală. Noul *Head and Shoulders Natural Shine* cu extract de ceai verde. Redă-i părului tău strălucirea naturală”.

P1 Există șampoane vechi.

P2 Nu toate șampoanele înlătură în întregime mătreața.

În multe texte publicitare putem întâlni formula „Noul produs X”: *Noul Head and Shoulders Natural Shine*, *Noua Cremă anti-rid Nivea Visage Q 10+*, *Noua gamă Dove Intense Care*, *Noul Clean and Clear*, *Noul deodorant Palmolive* etc. Informația explicită prezentată este că aceste produse sunt „noi” și că există, evident, produse „vechi”. Urmărind psihologia unui consumator, ne dăm seama care ar fi subînțelesul. Ce e nou, este mai bun, mai ales că produsele sunt supuse „testelor”, sunt recomandate de „centre de cercetare”. Prin urmare, nu face să cumpărăm produse vechi, ci pe cele noi, care sunt de o calitate mai bună, certificată! În plus, articularea hotărâtă presupune unicitatea produselor. De exemplu, din textul: „Când e frig, pielea uscată te înțeapă, te ține. *Garnier Total Confort* este **crema** nutritivă cu extract din miere de salcâm contra senzației de piele care ține. [...]”, cea mai pertinentă presupoziiție ar fi: P1 Este unica cremă contra senzației de piele care ține.

În cadrul publicității, presupoziiția este, mai mult decât în alte situații, o modalitate de anulare a libertății receptorului, o posibilitate de manevrare disimulată a acestuia de către emițător, prin trasarea unor limite obligatorii, care condiționează înțelegerea mesajului transmis.

Astfel, de regulă, orice întrebare include, prin conținutul ei presupus, și setul de răspunsuri posibile, demersul fundamental al destinatarului fiind o selecție

care actualizează numai câteva dintre enunțurile potențiale, admise de presupuziție, sau chiar unul singur!

„Ți-ai dorit vreodată să te poți simți mereu proaspătă și delicată? (P1 Da; P2 Nu. Alegerea e evidentă.) Atunci păstrează-ți prospețimea naturală întreaga zi cu noul deodorant *Palmolive*. [...]”

Oferta pe care emițătorul o face receptorului depinde de situația conversațională și de specificul semantic al enunțului. Cu cât oferta este mai mare, cu atât ambiguitatea sporește și libertatea acordată interlocutorului se dovedește mai degrabă un impediment în desfășurarea discursului. O ambiguitate redusă, adică un număr de răspunsuri cât mai mic, facilitează opțiunea receptorului prin diminuarea libertății sale de a alege.

Chiar dacă informațiile ce se conțin implicit în texte, destinul celor citate aici nu constituie „miezul” comunicării publicitare, la o privire atentă devine incontestabil faptul că de multe ori informația presupusă constituie adevăratul obiect al discursului publicitar, pentru că, paradoxal, emițătorul mizează tocmai pe presupuziție, comportându-se ca și cum auditoriul deja ar cunoaște-o. Interpretarea unui asemenea text se asociază cu un demers psihologic prin care receptorul are impresia că descoperă el însuși calitățile produsului. Impactul este considerabil, deoarece acesta percepe mesajul ca și cum i-ar aparține, și nu ca pe ceva impus din exterior.

BIBLIOGRAFIE

1. John Langshaw Austin, *Quand dire c'est faire – Première conférence*, Seuil, Paris, 1970.
2. Bernard Cathelat, *Publicité et société*, Éditions Payot, 1992.
3. Oswald Ducrot, *Dire et ne pas dire*, Hermann, Paris, 1972.
4. Umberto Eco, *Limitele interpretării*, Editura Pontica, Constanța, 1996.
5. Catherine Kerbrat-Orecchioni, *L'implicite*, Armand Colin Éditeur, Paris, 1986.
6. Dominique Maingueneau, *Analyser les textes de communication*, Nathan / VUEF, 2002.

Dan S. **COMUNIUNE** **STOICA ÎN JURUL VALORII**

Ceea ce realizează cartea¹ editată de dl Cristinel Munteanu este mai mult decât un dialog sau o împărtășire de idei; este o comuniune întru respect pentru valoare.

Cei care, de o bună bucată de vreme, iradiază știință și pasiune pentru cercetare – și mă refer, în acest context, la regretatul Magistru de la Tübingen, Eugeniu Coșeriu, și la eminentul nostru coleg, Profesorul Stelian Dumistrăcel –, primesc, la răstimpuri, reverența celor care – mai de aproape sau mai de departe, mai explicit sau sub forme voalate – s-au bucurat de generozitatea Domniilor Lor.

Aparent surprinzător, în volumul care se numește *Discursul repetat între alteritate și creativitate*, cu precizarea din pagina de titlu *Volum omagial Stelian Dumistrăcel*, partea I se intitulează *Întru omagierea Magistrului Eugeniu Coșeriu* și ea vine după textul evident coșerian *Omul ca și limbajul (În loc de Prefață)* și după un preambul (cum îl numește editorul), care nu este altceva decât textul unei conferințe ținute de Eugeniu Coșeriu. Spuneam „aparent surprinzător”, pentru că volumul însuși demonstrează normalitatea actului și a construcției în sine: tradiția care constă în a recunoaște în juru-ți valoarea și în a face o reverență dinainte-i are rădăcini vechi în această parte a lumii și se verifică prin gesturi ca acelea despre care scriu aici.

Trecând acum la prezentarea propriu-zisă, îmi dau seama că s-ar putea încerca diverse clasificări ale conținutului acestui volum. O clasificare a autorilor din prima parte ar evidenția clase precum „colaboratori”, „colegi” (la nivel instituțional sau la nivelul breslei cercetătorilor în lingvistică), „doctoranzi”, „foști doctoranzi”, „*paires*” (vorbesc despre Profesorul Dumistrăcel scriind întru omagierea Profesorului Coșeriu)...

O altă posibilă clasificare ar lua drept criteriu tema dezvoltată. Aici, am găsi o mare varietate, ilustrând paleta largă de preocupări ale celor celebrați și diversitatea înrăuirilor pe care le-au produs asupra celor din jur: in-

tertextualitate și receptarea limbajului literaturii postmoderne, text publicitar, limbaj publicistic și termeni referitori la cult în limbajul publicistic, titluri de presă, perspectiva deontică a limbajului, opoziția public / publicuri, analiză formală a unor structuri din presa contemporană, limba de lemn, analize comparative (titlul jurnalistic în română și în italiană sau modele frazeologice în română și în germană).

Se mai pot „inventă” criterii pentru a opera asemenea clasificări ale conținutului volumului dedicat celor doi profesori, dar ceea ce rămâne ca evident este capacitatea Domniilor Lor de a se încadra în direcții de cercetare de mare profunzime sau de a deschide direcții noi, care au prezentat un înalt grad de seducție pentru cei interesați de lingvistică sau de teorii ale comunicării.

Autorii secțiunii *Aplicații coșeriene*, din partea I, provin dintr-o arie geografică ce cuprinde întreaga țară, de la Iași la Timișoara, de la Galați la Suceava și de la Bacău la Brașov. Ei sunt: Ileana Alexandrescu-Voicu, Brîndușa Amălâncei, Ionel Apostolatu, Monica Bilauca, Ștefana Oana Ciortea-Neamțiu, Stelian Dumistrăcel (da, ca autor, salutându-l pe Magistrul Coșeriu!), Ionel Iloae, Constantin Mărcușan, Cristinel Munteanu (care, pe de altă parte, ca editor al volumului, face o muncă excepțională!), Gina Necula, Petronela Savin, Harieta Topliceanu și Casia Zaharia. Onorantă întreprindere!

Profesorul Stelian Dumistrăcel mai semnează, ca autor, la rubrica *În spiritul principiului tradiției*, chiar în deschiderea părții I: intervenția sa se intitulează *Revenirea la fondatori: „faticul” din perspectiva funcției „de apel” a limbajului și a delimitării stilurilor „funcționale”*. Tot la această rubrică îl regăsim și pe Cristinel Munteanu cu textul *Sinonime frazeologice obținute prin procedeul variației sinonimizative*. Sunt acestea demersuri menite să spulbere orice echivoc în receptarea volumului de față, prezentându-l, așa cum am mai spus, drept realizarea comuniunii în jurul valorii.

Partea a II-a, explicit intitulată *Stelian Dumistrăcel la 70 de ani*, cuprinde crochiuri, recenzii și prezentări de carte. Sunt crochiuri, saluturi și un interviu, în care găsim imaginea sărbătoritului în viziunea unor nume dintre cele mai sonore ale filologiei și științelor limbii (Dan Mănuță, Mircea Ciubotaru, Vasile Țâra, Eugen Beltechi, Ion-Horia Birleanu). Nota transversală a acestei părți este una de admirație, de prețuire și recunoștință, or, venind de la personalități atât de puternic prezente în aria cercetărilor de specialitate, este o notă care onorează și pe cei care dedică mesajele, ca și pe cel care este destinatarul acestora. Din secțiunea aceasta, aș vrea să stăruie puțin asupra interviului acordat lui Cristinel Munteanu și publicat sub titlul (extras din răspunsurile Profesorului, ca aplicație de discurs repetat!) *Cercetarea lingvistică îi poate favoriza cititorului lecturi de conștientizare, pe diferite planuri, a înseși condiției umane*. De remarcat, chiar de la început, calitatea întrebărilor adresate de Cristinel Munteanu. Din răspunsuri, e mult de ales... Mă întrebam ce se mai putea extrage drept titlu pentru interviu. Ceva despre definiția studentului filolog? Ceva despre întâlniri hotărâtoare, precum cea cu academicianul Al. Dima, sau, mai ales, cea cu Eugeniu Coșeriu? Vreuna dintre aprecierile pe care acesta din urmă le-a făcut cu privire la scrieri

de-ale sale („Frumoasă carte ai scris!”, despre *Expresii românești*, sau „Domnule Dumistrăcel, ne-ați copleșit!”, în legătură cu comunicarea de la Galați, din 2001, privind modificarea enunțului aparținând discursului repetat din perspectiva „quadripartitia ratio”)? Sau, poate, sfatul (pe care nu-l dă, de altfel, întrucât nu crede că poți sfătui pe cineva pornind de la greșelile tale proprii) de a nu neglija, ba chiar de a lua foarte în serios puterea mediocrității fără speranțe, coalizate?... Citești și parcă-l auzi pe Profesor, neobosit și talentat povestitor dintr-ale dialectologiei. Îmi permit să recomand lectura acestei părți înainte chiar de tot restul volumului: îl dezvăluie pe cel omagiat, cu spiritul critic mereu viu, cu cunoștințe pe cât de vaste, pe-atât de profunde, dar și cu căldura împărtășirii și cu smerenia neprefăcută dinaintea valorii.

Cea de-a doua secțiune a părții a II-a (*Opinii asupra operei prin recenzii sau prezentări ale cărților publicate*) adună semnături „de azi și de ieri”, voci încă sonore (la propriu), alături de voci care vin din lumea de dincolo. Primele, cu forța dată de recunoașterea prezentului, celelalte, cu forța dată de eternitate. Nu le mai prezint în ordine alfabetică, ci mă țin după ordinea în care apar în volum: Al. Graur, Dorin Urișescu, Haralambie Mihăescu, Elena Comșulea, Lucia Cireș, Liviu Antonesei, Mircea Ciubotaru, Valentina Corcimari, Rodica Zafiu, Dan S. Stoica, Cristinel Munteanu. Sunt salutate în aceste scrieri critice importanța lucrărilor pentru evoluția studiului limbii și al limbajului, calitatea instituirii unor viziuni noi, pertinenta abordărilor (chiar și din punct de vedere politic!), claritatea expunerilor, diversitatea domeniilor abordate (de la dialectologie la pragmatică, de la expresiile românești la discursul publicistic), frumusețea exemplelor convocate în argumentări și întemeierea solidă a demersurilor. Citind aceste texte, îți dai seama ce influență puternică au exercitat și exercită, ce lumină au adus în studiul lingvisticii, ce perspective au deschis pentru cercetarea din domeniu cărțile și lucrările Profesorului Dumistrăcel.

Volumul de față se încheie cu o listă (impresionantă!) de publicații, comunicări și scrieri de publicistică ale Profesorului Stelian Dumistrăcel, un *Curriculum Vitae* al Profesorului și o listă a referințelor bibliografice utilizate în editarea volumului; un grupaj de fotografii și fotocopii-document se adaugă armoniei întregului.

Mărturisesc, în încheiere, c-aș vrea să rămân în memoria celor care mă vor fi cunoscut drept un om în stare să surprindă valoarea în cei din juru-i și care s-a înclinat întotdeauna dinaintea ei. O fac din nou, acum, cu smerenie, dinaintea celor doi mari maeștri omagiați în volumul acesta și salut, cu mândrie, apariția lui.

NOTE

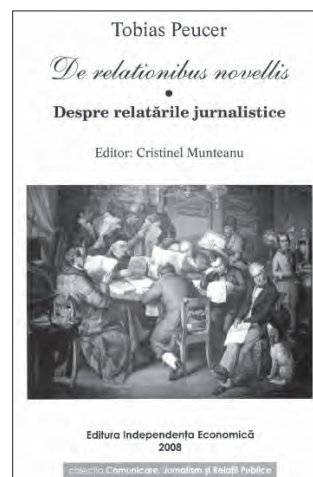
¹ Cristinel Munteanu (editor), *Discursul repetat între alteritate și creativitate. Volum omagial Stelian Dumistrăcel*, Editura Institutul European, Iași, 2007.

Stelian **LA IZVOARELE** **DUMISTRĂCEL JURNALISMULUI MODERN**

Un volum apărut recent, Tobias Peucer, *De relationibus novellis – Despre relatările jurnalistice*, ediție bilingvă datorată tânărului coleg Cristinel Munteanu, în calitate de editor, constituie un fapt de cultură pe care considerăm că trebuie să-l aducem la cunoștința cititorilor, contând pe o bună primire¹.

O admirabilă sete de cunoaștere a editorului, dublată de o muncă devotată, pe măsura acesteia, pune la dispoziția specialiștilor și a cititorilor din România prima teză de doctorat din Europa și din lume în domeniul jurnalisticii: lucrarea cu titlul de mai sus a fost susținută la Universitatea din Leipzig (și publicată) în 1690. Grație unui text condensat (cuprinzând cca 5000 de cuvinte în traducere, pentru cele 4200 din latină), un oarecare doctor în medicină Tobias Peucer rămâne în cultura europeană printr-o lucrare, rezultat al unei înclinații de tip „le violon d’Ingres”.

Nimic sau aproape nimic din problematica fundamentală a comunicării jurnalistice care îi preocupă astăzi pe exegeții domeniului nu constituia un secret pentru Peucer, dar, în bună măsură, ca un reflex al cunoașterilor și evaluărilor mediului intelectual și cultural german al epocii, din excelentul studiu introductiv al editorului putem afla precursore ale presei, în Germania, raportate la un larg cadru european, începând cu știrile difuzate prin serviciile poștale (1502) și continuând cu foile volante imprimate, pentru a se ajunge la primul cotidian din această țară (1650). Astfel, nu este de mirare că, în prezentarea, la 1690, a „relatărilor jurnalistice”, autorul poate trata cu dreaptă măsură (deci cu spirit critic dar, adesea,

și cu umor implicit) subiecte cum sunt și următoarele, pe care le preluăm din cele 29 de capitole din *Sumarul tezei*: [1] *Atractivitatea temei*; [4] *Descrierea știrilor*; [8] *Motivele care determină scrierea acestora sunt două: curiozitatea oamenilor și dorința de câștig*; [9] *Cauza eficientă a știrilor (autorul acestora)*; [10] *Primul lucru necesar pentru aceasta (referitor la intelect) este cunoașterea*; [11] *Al doilea lucru este judecata* [12] *care le lipsește adesea povestitorilor*; [13] *Referitor la motivație, se cere bună-credință și respectarea adevărului*; [14] *Ceea ce se dorește uneori de la redactorii știrilor etc.* De reținut faptul că, subliniind perenitatea unor asemenea repere, editorul face trimitere la titluri de capitole din binecunoscutul manual de jurnalism al lui David Randall (de tipul „Definiția știrii”, „Limitele jurnalismului”, „De unde provin știrile bune”, „Etica profesională” etc.; p. 56).

Dacă vrem să ne referim la elemente de „tehnică” a discursului („ordinea și aranjarea relatării faptelor”), să notăm, de exemplu, că regula „de fier” astăzi a jurnalismului anglo-saxon, purtând numele de marcă Lasswell, a celor „5 W” (*who* „cine”, *what* „ce”, *when* „când”, *where* „unde” și *why* „de ce”), la care se adaugă și un H (așadar, „5 W + H”): *how* („cum”), nu era străină epocii; Peucer se referă la „autor, acțiune, cauză, mod, loc și timp”, iar Cristinel Munteanu are grijă să reamintescă faptul că sursa primară a imperativelor în discuție o constituie retorică antică, trimițând la Quintilian (p. 50). Iar dacă am mai avea nevoie de o comparație din zona comportamentală a profesiei, putem să-i descoperim și pe precursorii contemporanilor „paparazzi”, pe baza unei recomandări privind „selectarea materialului”, din capitolul [17] de la Peucer: „să nu fie divulgate în mod indiscret activitățile împăraților pe care ei nu vor să le facă cunoscute” (p. 96).

Câteva cuvinte asupra proiectului editorial, unul complex și ambițios, care ilustrează calitățile de profesor de specialitate și de cercetător ale lui Cristinel Munteanu.

Volumul se deschide printr-un *Prolog*, de utilă prezentare a soartei textului lui Tobias Peucer, autor intrat în bibliografia lucrărilor de jurnalism din mai multe țări, nu numai europene (Germania, Spania, Portugalia, Brazilia), și a cărui carte a fost tradusă până acum în limbile germană, engleză, spaniolă, portugheză, catalană și bască, fiind prezentă în circuitul exegezei teoreticienilor și profesorilor de specialitate de la școlile de jurnalism din țările la care ne-am referit.

Editorului îi aparține, de asemenea, un consistent studiu introductiv, intitulat *Tobias Peucer – primul teoretician autentic al jurnalismului*, o documentată incursiune în istoria jurnalismului german, de valorizare a contribuției autorului tezei dintr-o largă perspectivă culturală și istorică, dar și de analiză „tehnică” a unor aspecte ale gazetăriei germane din secolul al XVII-lea; o secțiune a introducerii ne face cunoscută viața și alte opere ale medicului literat din Leipzig. În ansamblu, impresionează, în mod deosebit, documentarea, deosebit de aprofundată, pe baza căreia a rezultat schița unui întreg capitol din istoria jurnalismului european și, în egală măsură, propensiunea spre judecăți de valoare; editorul nu face doar portrete-biografii ale personalităților și nu citează doar titluri, ci a citit lucrări din epocă și exegeze moderne, având plăcerea împărtășirii datelor și opiniilor descoperite. Câteva pagini ni-l apropie de România, peste timp, pe autorul tezei, printr-unul dintre strămoșii săi: un Kaspar Peucer

a fost prieten al domnitorului Iacob Heraclide („Despot Vodă”), care l-a invitat pe matematicianul și profesorul de medicină german să țină cursuri la „Schola latina” de la Cotnari, proiect nerealizat (p. 30-32).

În sfârșit, o (de asemenea) consistentă încheiere a volumului, cu rol de postfață, intitulată *Despre jurnalism și limbaj jurnalistic din perspectiva tradiției* (p. 125-158), tratează limbajul jurnalistic cu raportare la conceptul de „lingvistică integrală”: Cristinel Munteanu dovedește că exegezele lui Eugeniu Coșeriu reprezintă suportul epistemologic indispensabil pentru cercetarea adecvată și înțelegerea corectă, în cadrul comunicării, a discursului jurnalistic. Trebuie subliniat că E. Coșeriu – pe lângă faptul că este autorul celei mai coerente și mai unitare teorii a limbajului – a practicat, în tinerețe, în Italia, meseria de gazetar, experiența acumulată atunci vădindu-se și în exemplarele sale studii consacrate discursului jurnalistic (două dintre ele fiind amintite și rezumate și de editor, p. 139-144).

Ni se rezervă, și nouă, satisfacția de a fi preluate, într-o secțiune a studiului, tot sub semnul respectării principiului tradiției, contribuții recente referitoare la funcția *relevantă* a limbajului publicistic, cea *fatică* – în accepțiunea originară a conceptului *phatic communion*, după Bronislaw Malinowski –, și cu privire la statutul acestui limbaj din perspectiva stilurilor funcționale (p. 145-147).

Evocăm câteva aspecte privind atmosfera epocii. În legătură cu ceea ce, mai încoace, au fost referatele membrilor comisiei, dar și cele „externe” la susținerea tezei, ne confruntăm cu omagii la autor și la operă, scrise în versuri (în latină sau în germană), de magistri, colegi sau diferite persoane publice, reproduse în original și în traducere. Dintre acestea, pentru „adresa” închinării, selectăm doar câteva dintre versurile unui Johann Weber, „administrator la Administrația Generală a Poștelor din Principatul Saxoniei”: „Ce-i drept, vedem umblând o mulțime de mărunți negustori de ziare, / Care aleargă de colo-colo să-și vândă marfa falsă, / Pretinzând că-i absolut sigură și recentă / ... Dar puțini sunt cei care înțeleg temeinic / Cu ce se ocupă ziarele... / Privind un stat sau altul, am vedea cu ușurință / Că nu oricine știe să flecărească / Se pricepe cu adevărat să și discute pe larg despre aceasta / Și că acela care vrea să știe ceva în această privință / Trebuie să vadă și să-nvețe multe” (p. 119-120). Tabloul de epocă este conturat și prin frumoase facsimile de coperti, de pagini din texte și după diferite documente privitoare la autorul lucrării editate, ce conferă ținută volumului.

Să încheiem subliniind importanța frumosului serviciu pe care Cristinel Munteanu îl aduce, pentru statutul acestuia, jurnalismului din România, prin editarea bilingvă a tezei de doctorat a lui Tobias Peucer, un adevărat act de naștere privind teoria jurnalismului și cercetarea în acest domeniu. Prezentându-ne specificul, calitățile și defectele ce caracterizează noutățile răspândite prin jurnalele de acum 300 de ani (și de totdeauna!), cartea de față ne plasează într-un necesar dar și agreabil dialog peste secole.

NOTE

¹ Volumul, de 168 de pagini, a apărut la Editura Independența Economică, Pitești, 2008, cu *Prologul* editorului, studiu introductiv și postfață de Cristinel Munteanu. Text latin stabil, versiune românească și note de Cristian Bejan.

Elis RÂPEANU **GHEORGHE BÂLICI –**
SCRIITORUL
CU LIMBA DE UN HEXAMETRU

A trecut timpul când confracții noștri din stânga Prutului primeau, de multe ori, distincții la concursurile de epigramă din Țară pentru a fi încurajați. Și timpul a demonstrat că meritau să fie încurajați: acum aceștia i-au egalat pe cei cu experiență îndelungată în domeniu, ba, pe mulți, i-au întrecut. E meritul unui grup de epigramiști, în fruntea căruia a stat, câtva timp, Efim Tarlapan, stabilit azi la Cluj-Napoca. Nu trebuie să-i uităm nici pe cei care au menținut aprinsă flacăra umorului, în vremuri mai vitrege decât cele de azi și, când spunem acest lucru, ne gândim la Petru Cărare, mai ales. Nume ca Ion Diviza, Gh. Bâlici, Teodor Popovici, Efim Bivol, Ion Diordiev, Ion Cuzuioc ș.a. sunt deja cunoscute prin prezența lor în concursuri, în publicații, în antologiile de epigramă din Țară.

De curând, a apărut pe piața literară un volum de epigrame care demonstrează tocmai acest lucru: creația în domeniu a confracțiilor din stânga Prutului a atins un înalt nivel. E vorba de volumul lui Gheorghe Bâlici, apărut la Editura Karta-Grafic din Ploiești, în 2008, care șochează, încă din titlu, printr-un fel de *À bon entendeur, salut!* Sau, cum spune românul, *Cap ai, minte ce-ți mai trebuie?* – *Cu limba de un hexamtru*. Prefața semnată de Acad. Mihai Cimpoi, Președinte al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova, care simte pulsul epigramei, o susține și o promovează, conferă un plus de valoare cărții și, totodată, girul valorii. Așa cum afirmă acest istoric și critic literar, în care epigrama a găsit un sprijin venit, parcă, la momentul oportun, când ea era în pericol de a se dilua în soluții apoase, în noua societate intens caragializată, cu eroi „plodiți” în continuare de marele dramaturg, Gh. Bâlici face parte din categoria adevăraților „lupi sanitari”. Pentru a-și îndeplini rolul de *igienisti morali*, aceștia insinuează „frica psihologică, în pădurea comunitară cu foarte multe uscături, tenebre și drumuri încurcate”. Caricaturile Margaretei Chițcatâi-Pelin, în concordanță

cu atmosfera generală a textelor, întăresc nota de umor și ironie, prezentă în întreaga carte, în care epigrama e la ea acasă, cu beneficiu spiritual și plăcere.

Academicianul Mihai Cimpoi are dreptate când sugerează că Gh. Bâlici a produs o *insurecție*, dar și o *re-surecție* a epigramei românești. În ce constă, de fapt, noutatea care să îndreptățească această afirmație? În nota de prospețime de idei și atitudini, în consistența mesajului. Se simte că nu mai e vorba, pur și simplu, de adoptarea unor formule arhetipale ale genului, a unor stereotipii antrenând antonime și antonimii, antimetateze răsucite în diverse feluri, ci de idei, în primul rând, de esență. Nu avem de-a face cu simple jocuri de cuvinte care se opresc la coajă, fără să pătrundă în miez, ci cu judecăți de valoare, în care e dată la tăvălug această societate care „plodește” eroi caragialeni, o societate în care „Conduși de un regim șiret / Trăim o viață mult prea grea / Cu multe găuri în buget / Și tot atâtea în curea”.

Temele mari ocupă un spațiu întins în volum; politica și politicienii, corupția, diverse aspecte ale societății actuale, bulversată de transformări și răsturnări axiologice, situația omului simplu, păcate omenești, problemele românilor etc. Autorul apelează la întreaga gamă a comicului – de la aluzia fină la umorul omului șugubăț („Un adevăr mi se arată / La capul tulbure și prost: / Petrecerea adevărată / E cea la care uiți c-ai fost”, *Impresii*) și, de aici, la ironia împinsă până la pamflet („Istoria nici azi nu ne dezmente: / Însuflețiți de idealuri „noi”, / Cu comuniștii mergem înainte, / Cu bunăstarea mergem înapoi”, *Istoria se repetă*).

E de remarcat curajul cu care abordează problemele din sfera politicului: „Această scenă e întinsă tare, / Căci are-actori ce joacă cu talent / Aici, la Chișinău, dar evident, / Sufleorul e la mare depărtare”, *Scena noastră politică*; „Trenurile, mașină mică, / Eu ți-aș da-ntr-o zi toți banii / Să-l aduci pe Ionică / Și să-i duci pe toți Ivanii” (*Rime ceferiste*).

Cum e și normal la un autor de vârsta lui Gh. Bâlici, nu lipsesc epigramele în care „pricina” poantei e iubirea – dinăuntru sau din afara căsătoriei. Iată singurul catren cu versuri lungi de șase picioare iambice și cu cezură: „Pe la o vârstă-n care puterile te lasă, / Dar nu te-mpaci cu gândul că soarta-ți este grea, / Te bate și soția că n-ai dormit acasă, / Te bate și amanta dac-ai dormit la ea” (*Pedeapsă dublă*). Femeia își împarte rolul principal cu politicienii. Poate de aceea, frunza cu care Eva și-a ascuns goliciunea – arată cât a putut „s-ascunză” – a dat naștere la *cântecul din frunză* și la *acel frunză verde*...

Din epigrame ne întâmpină o diversitate de poante, dominând cele cu „miez”, cele originale, în care autorul pune „miezul” gândirii și ingeniozității sale nu pe cel cules din butadele sau glumele care circulă în epocă (din *starea de spirit a epocii*, la care se referea N. Iorga, în *Sfaturi pe întuneric*), publicate sub formă de proză sau din poantele altora, reinterpretate neîndemânatic. Acestea sunt pasibile nu numai de similitudini, ci și de penibilul *lucrului deja știut*. Iată două epigrame „de idei”. „Dușmanii noștri care nu-s miopi, / Din cei ce adevărul le mai scapă, / Cum să nu spună toți că dăm în gropi, / Când ținem mult la cei ce ni le sapă?!...” (*Mioritică*); „La nivel de trai civilizată, / Adevărul nu mai e

de-ascuns: / Nu trăiește omul din furat... / Când nu știe a fura de-ajuns” (*Spre Europa*). E de remarcat prozodia perfectă a acestor catrene.

Umorul presupune un grad mai ridicat de comunicare, pătrundere directă și imediată în conștiința cititorului, deschizând, în subsidiar, porți spre dialog. Parcă mai evident decât la oricare alt epigramist, poate tocmai datorită felului său nativ de a sugui, de a fi hâtru, la Gh. Bâlici se poate vorbi de *caracterul dialogal* al epigramei, formulare care *depășește cadrul strict al dialogului propriu-zis*, cel care presupune, în mod obișnuit, prezența a doi sau mai mulți interlocutori care schimbă, alternativ, replici. Epigrama este, de fapt, o *comunicare* între autor și cititor /ascultător conceput ca interlocutor într-un dialog sugerat. Epigramistul este un creator care se prezintă în fața iubitorilor de epigramă fără platoșă, el oferă nenumărate „porți de intrare” în structura de adâncime a expresiei, acolo unde se află *eu-l* său. Însuși subtextul epigramei, structura tensională a onticului, mecanismul prin care *implicitul* conduce la *explicit* comportă un caracter dialogal mascat: ingeniozitatea creatorului se transformă într-un sistem cu anumite *linii de forță interne*, datorate structurii binare. Cu ajutorul figurilor de stil precum antiteza, oximoronul, paradoxul, comparația, metafora, repetiția, antimetateza etc., precum și prin relații sintactice de coordonare și subordonare (adversative, disjunctive, conclusive, condiționale, temporale, concesive ș.a.), autorul creează raporturi logice bazate pe antiteză, antinomie, comparație, analogie, contradicție, condiție, disjuncție, opoziție, simetrie, asimetrie etc., prin care captează, în prima parte, atenția interlocutorului, pentru ca, în a doua parte, să infirme sau să schimbe direcția mesajului printr-o întorsătură specifică acestei specii literare. Duplicitatea / complicitatea epigramistului în realizarea poantei constă în arta prin care-l îndepărtează pe cititor /ascultător (interlocutorul prezumtiv), îndrumându-l, în mod deliberat, pe calea greșită a constatărilor banale și comode, pentru ca, într-o simultaneitate bine pregătită, acesta să recepteze amănuntul care să-i deschidă calea spre drumul bun, foarte scurt, care-l duce la „soluție” (poantă). Aceasta restabilește relații de ordinul doi între termeni / judecăți ce se aflau deja într-o conexiune mutuală. Fără această strategie, epigramistul n-ar realiza acel gen de apropieri logice care să șocheze. Intenția, participarea lui ca emițător de mesaj este evidentă și se creează acea punte către interlocutor, acel dialog care, după cum am spus, nu trebuie interpretat ca dialog în înțelesul obișnuit al cuvântului, dar care are funcție structurantă. În asocierea contrariilor, în opoziția, care se dovedește aparentă, dintre termeni, este prezentă, în structura de adâncime, ideea unei relații de tip dialogal. Cele două planuri nu există în mod independent, epigramistul le face să funcționeze prin coordonare (*și, dar, însă, ci, deci* etc.) sau subordonare (*când, deși, căci, dacă* etc.). Pentru epigramist, dialogul subînțeles este, în egală măsură, un instrument și un mod de a comunica. Pentru că, înainte de toate, epigrama exprimă o atitudine, o judecată de valoare, la care cititorul reacționează în forumul său interior. Epigrama presupune o reacție, poate de aceea abundă în enunțuri, exprimând aprecieri pozitive sau negative, îmbrăcate în haina gramaticală adecvată, la care se adaugă întreaga gamă a mijloacelor stilistice specifice ironiei și umorului: aluzia, mimarea naivității,

ambiguitatea, prezumția etc. Iată cum, adoptând un ton sfântos, autorul îi inculcă cititorului hazul de necaz, folosind adresarea directă: „La mare sau la munte, soața ta / Cu altul dacă într-o zi s-a dus, / Tu fă ca filozoful: nu uita / Că ce ți-e scris... în coarne-ți este pus” (*Estivală*).

Caracterul dialogal nu apropie epigrama de genul dramatic, cum, aparent, s-ar crede, ci accentuează participarea epigramistului la actul comunicării. El se destăinuie, se prezintă în fața cititorului, pe care-l ia drept martor și interlocutor virtual. Iată un reproș direct: „Trăiesc în lumea toată proști de soi, / Atâta doar că-n viața lor întreagă / N-ajung conducători ca pe la noi / Că nu-s pe-acolo proști ca să-i alegă!” (*Electoratul nostru*).

Gh. Bâlici își atrage cititorii nu cu răsturnări sintactice pur și simplu, ci cu *în-torsături de idei* („Există o nescrisă lege, / Valabilă, oricum o dai: / Când nu prea ai din ce alege, / Alegi și iarăși nu prea ai...”, *Există*), cu *adăugări / completări* la ideile enunțate în preambul, cu *reveniri* la ideea inițială, cu *tonuri aforistice* („De orice neam și orice rasă – / De-atâtea ori s-a dovedit - / Bărbatul e stăpân în casă... / Cât încă nu-i căsătorit”, *Precizare*), cu *interpretări noi la teme vechi*: dacă la Mircea Ionescu-Quintus „Între două nu te plouă / Mulțumesc! Dar te usuci!”, la Bâlici „să umble între două a-ncercat / Și umblă de atunci... plouat”; dacă, la Elis Râpeanu, „Poți fi înalt cât un dulap / Că vinul tot se urcă-n cap, / Coboară-ntâi pe gât domol / Și urcă unde-i locul gol”, la Bâlici „Tăria-ncetișor se urcă / Întâi și-ntâi la caracter”; dacă alt confrate vrea să facă pe voia doamnei, dar pe-a Domnului cât mai târziu, în volum ideea e „răstălmăcită” original: „Pe voia Domnului să facă / Și-a doamnei... dacă e în stare”. Mai sunt și alte interpretări originale ale motivelor cunoscute (despre chelie: „Deși e chel, chiar foarte chel / Tot ce produce-i tras de păr”), care demonstrează talentul acestui epigramist *cu limba de un hexamtru*.

Autorul se dovedește maestru și în valoarea picanteriiilor: „Tu mi-ai spus, ca orișicui, / Pune-ți, nene, pofta-n cui! / Însă eu aș vrea, vezi bine, / Să-ți pui pofta-n cui la mine” (*Unei ștregărițe*). Iată un catren cu notă erotică: „Păcatul tău nu-atât de greu / Cel scris în ochii tăi timizi, / Nu-l vede Bunul Dumnezeu, / Când, de plăcere, îi închizi” (*Unei tinere*).

Dezinvoltura autorului, impresia de om care șuguiește nu trebuie să ne-nșele: Gh. Bâlici e cu atât mai serios cu cât ne încântă cu „glumele” lui. Uneori ajunge la concluzii care ne-ntristează: „I-a spus feciorul mamei cu tandrețe, / Azi om de seamă, învățat și cult, / C-ar ține-o el cumva la bătrânețe / De n-ar dori ca să trăiască mult” (*Grijă de fiu*). Iată o concluzie amară declanșată de motivul minijupei: „Când pe stradă o zărește / Și oftează-un bătrânel, / Fusta scurtă-i amintește / Că și viața e la fel” (*Minifusta*).

Într-un volum atât de cuprinzător – peste 400 de catrene – era aproape inerent ca autorul să se mai întâlnească cu motive și teme ale epigramelor unor confrăți (precum: locul cel mai bun sub soare e la umbră; fata asta nu prea știe să se îmbrace, dar are mare artă la dezbrăcat; domnul acesta venerabil încă se mai agață de femei ca să se sprijine de ele etc.). Aceasta e, de fapt, amprenta in-

voluntară a climatului literar în care creează. Se remarcă, de asemenea – rar, e drept – unele aritmii la câte-un cuvânt, precum și epigrame în care „pretextul e numai în titlu, „motivul” demonstrației nefiind cuprins în corpul catrenului (de exemplu, *Banii*). Dar toate aceste lucruri vor dispărea „din mers”, prin frecventarea continuă a epigramei, autorul însuși se va debarasa de micile lui ezitări și imperfecțiuni. Lucrul acesta ni-l demonstrează, de altfel, alaiul epigramelor reușite din toate punctele de vedere.

Iată că acest volum incită la observații diverse privind epigrama (structura ei, respectarea regulilor care o guvernează, criteriile axiologice etc.), oferind un bun material pentru un studiu în acest sens. Dar chiar și cele de mai sus constituie o prezentare destul de amplă.

Merită să mai zăbovim cu câteva judecăți de valoare. Dacă mulți autori care-și publică „epigramele” *se agață* de cuvintele lui Păstorel conform cărora „două-trei epigrame reușite sau acceptabile constituie pretextul pentru un volum” – făcându-se că uită sau că nu știu că marele epigramist nu spunea acest lucru drept laudă, ci pentru a critica –, la Gh. Bâlici, proporția e inversă – în marea lor majoritate, epigramele din volum sunt reușite: nu există pagină pe care să nu întâlnești două-trei epigrame valoroase /acceptabile din cele patru existente pe o față a foii. De aici putem deduce că acest epigramist, prin volumul său, dă o lecție „scribălăilor” (cum ar spune un ardelean) care-și scot pe bandă volumele lipsite de valoare. Simți că e o gură de aer proaspăt în epigrama românească. Singur s-a ridicat pe o treaptă care-i conferă mari merite, dar și responsabilitate. E greu drumul Golgotei, urcușul spre Olimp e și mai greu, dar Gh. Bâlici și-a demonstrat disponibilitățile de epigramist, simte nu numai plăcerea scrisului, ci și puterea cuvântului scris. Gândindu-mă la cei mai valoroși epigramiști români ai momentului, cred că e drept să afirmăm că „Nasc și la Moldova epigramiști!”.

Daiana **DIN NOU**
FELECAN **DESPRE ROMAN**

Prolificul critic literar Gheorghe Glodeanu mărturisește, în *Argumentul* ultimei sale apariții editoriale (*Romanul – aventura spirituală a unei forme literare proteice*, București, Fundația Culturală Libra, 2007), că demersul propus se vrea unul prin excelență teoretic, în care vor fi surprinse diferite metamorfoze cunoscute de principalele teorii consacrate genului romanesc. De asemenea, vor fi consemnate discuțiile privitoare la originea romanului și la formele pe care acesta le-a luat în secolele al XVII-lea, al XVIII-lea, al XIX-lea și în secolul XX. Deși – după cum s-a afirmat – de orientare teoretică, studiul de față transcrie interpretativ și fragmentele metatextuale din principalele romane în care autorii și-au exprimat viziunile cu privire la această formă literară în permanentă facere.

Cel dintâi capitol al lucrării, *Aventura spirituală a romanului. De la origini până în secolul al XVII-lea*, debutează prin justificarea abordării diacronice, socotită cea mai potrivită pentru marcarea devenirii unui gen care, „sfi-dând originea sa modestă și având încredere în calitățile de excepție, nu numai că a pornit în cucerirea lumii, dar a și reușit să își concretizeze planurile deosebit de ambi-țioase” (p. 7). Finalitatea investigației întreprinse de către autor a fost cea „de a sintetiza principalele discuții iscate de-a lungul timpului în jurul romanului și nu de a oferi soluții și răspunsuri refuzate sau mereu modificate de în-săși natura proteică a genului” (p. 7).

Vorbind despre dominația actuală a romanului asupra tuturor celorlalte specii literare, criticul îi motivează productivitatea cantitativă (din punct de vedere calita-tiv, distinge între romanul artistic și cel de consum) prin preocuparea pentru înlăturarea perpetuă a riscului de a cădea în capcana fosilizării și a conformismului.

În acest context, Gheorghe Glodeanu aduce în discuție soarta de *ancilla* a literaturii române, care a fost osândită

să rămână mereu la stadiul recuperărilor: „Consecința a fost, deja în perioada interbelică (epoca de maturizare a romanului românesc, o perioadă ce poate fi echivalată prin importanță cu secolul al XIX-lea în literatura occidentală), coexistența celor mai diferite formule narrative, de multe ori acestea putând fi semnalate în interiorul operei aceluiași scriitor” (p. 10).

Excursul teoretic în evoluția romanului este deschis de către Gheorghe Glodeanu odată cu observația lui Yves Reuter (*Introduction à l'analyse du roman*), conform căreia, la începutul secolului al XII-lea, noțiunea de roman era echivalată cu *limba vulgară*. După Michel Raimond (*Le Roman*), romanul este un text în limba vulgară, fiind „traducerea sau remanierea unui text latin” (apud Gh. Glodeanu, p. 10).

Aceleiași idei subscriu Gilles Philippe (*Romanul. De la teorii la analize*) și Bernard Valette (*Romanul. Introducere în metodele și tehnicile moderne de analiză literară*). Cel dintâi evocă accepțiunile cu care era utilizat termenul: acesta desemna fie dialectul vorbit în nordul Franței, fie povestirile în versuri, redactate în limba franceză. Cel de-al doilea consemnează apariția romanului în Evul Mediu și faptul că prin acesta se desemna o povestire, la început în versuri, apoi în proză – scrise în limba vulgară și nu în limba rezervată textelor sacre sau savante: latina.

Dintre istoricii literari care au avut preocupări legate de soarta romanului, autorul îl amintește pe Romul Munteanu (*Preludii la o poetică a antiromanului. Noul roman francez*), care îl citează pe Albert Thibaudet (*Réflexions sur le roman*): „Romanul, așa cum numele său îl indică, semnifică o scriere în limba vulgară, prin opoziție cu scrierea normală, cu scrierea propriu-zisă, care în timpul clericilor era redactată în latină” (apud Gh. Glodeanu, p. 12).

Despre aceeași bipartiție (limbă vulgară – a romanului vs. limbă savantă – a scrierilor oficiale) vorbește și Salvatore Battaglia (*Mitografia personajului*).

Luând în discuție deserviciul pe care *Poetica* lui Aristotel l-a făcut romanului nepomenindu-l, Gh. Glodeanu încearcă să elucideze problema existenței speciei în timpul Antichității – fie aceasta chiar nelegitimă – prin invocarea unor puncte de vedere care să certifice arhaica origine a genului. Astfel, Pierre Grimal îi recunoaște trăsăturile în temele poeziei alexandrine, în scrierile istorice ale lui Herodot, în comediile lui Meneandru și ale lui Terentius, în tragediile lui Euripide, precum și în mituri.

Eugen Cizek este de părere că romanul, ca gen literar, a apărut în Antichitate. Istoricul clasicist afirmă că perioada sus-amintită a dezvoltat o literatură de frontieră, numită *preroman*, nu cronologic, ci structural. Aici s-ar include narațiunile populare anonime din secolele al VI-lea și al V-lea î. Chr., dar și romanul lui Esop. Autorul susține că romanii aveau clară conștiința genului, cu toate că îl numeau „povestire” sau „acțiune”. Concluzia lui E. Cizek este că romanul a apărut în epoca hellenistică, datorită nevoii publicului de ficțiune și de deconectare.

Romanul a stat și în atenția unor cercetători precum Georges Dumézil, Claude Lévi-Strauss și Mircea Eliade. Pentru acesta din urmă, romanul este un avatar decăzut al mitului – din perspectiva povestirii unei istorii sacre. Georges Dumézil pomenește de *miturile romanțate*, adică despre niște romane care se citesc ca o interiorizare și ca o conștientizare de către individ a ceea ce în mit e dat drept exterior și asumat în mod colectiv. Același proces al „extenuării” relatării mitice e înregistrat și de către Claude Lévi-Strauss.

Alături de mit, epopeea a avut un rol însemnat în apariția și impunerea romanului, fapt discutat de Paul Zumthor.

R.-M. Albérès recunoaște existența unei perioade de preistorie a romanului, în care acesta se impune definitiv ca gen.

Gilles Philippe observă cum, după două secole de greoaie diferențiere, romanul ia locul cântecelor de gestă. Astfel, prin „prozaizarea” cântecelor tradiționale, în secolul al XV-lea, se deschide calea romanelor Renașterii.

Gh. Glodeanu insistă asupra unui moment de referință din istoria genului, și anume apariția primului roman modern, în zorii secolului al XVII-lea, *Don Quijote*. În capitolele XLVII și XLVIII ale cărții lui Cervantes se discută însăși condiția romanului. Neajunsul principal al speciei – sesizat de unul dintre personaje – este acela că se îndepărtează de coordonatele realității, ignorând principiile verosimilului și ale necesarului. „Reabilitând romanul – observă Gh. Glodeanu –, canonicul-autor rostește un discurs ce se transformă într-o poetică miniaturală a genului” (p. 33).

Vorbind despre genurile excluse, Boileau consideră că romanul nu este demn să figureze în tratatele de poetică.

Secolul al XVII-lea se caracterizează prin două atitudini diferite în ceea ce privește specia în discuție: „Pe de o parte, se găsesc cei care, din perspectiva formației lor clasice, continuă să nege romanul în mod vehement, acuzându-l că lezează bunul-simț și că ar corupe spiritele. De cealaltă parte se situează susținătorii acestuia, adepții progresului în artă, cei care ridică romanul la demnitatea speciilor consacrate” (p. 35-36).

La începutul celui de-al doilea capitol al cărții, *Romancierii și teoreticienii ai romanului în secolul al XVIII-lea*, autorul pomenește concepția unuia dintre teoreticienii timpului, Nicolas Lenglet-Dufresnoy (*Despre uzul romanelor*, 1734), conform căreia sunt acceptate toate formele romanescului, indiferent de sursele de inspirație sau de originea personajelor. Dufresnoy „nu numai că nu vede în roman o sursă de corupere a moravurilor, dar este de părere că romanul modern este chiar un elocvent pedagog în sfera pasiunilor” (p. 36).

Un moment semnificativ în secolul luminilor îl reprezintă expansiunea romanului englez. Romancierii precum: Daniel Defoe, Samuel Richardson, Henry Fielding, Laurence Sterne, Tobias George Smollett „au conștiința noutății operelor pe care le-au creat și a independenței acestora față de principiile seve-

re ale poeticilor” (p. 42). Totodată, prozatorii francezi ai timpului: Marivaux, abatele Prévost, Bernardin de Saint-Pierre și Jean-Jacques Rousseau descriu complexitatea sufletului uman, fiind niște promotori ai romanului psihologic de mai târziu.

Secolul al XVIII-lea este prolific și în privința studiilor teoretice despre roman. Jan Watt (*The Rise of the Novel*) „vorbește despre atitudinea epistemologică a romancierului și de teoriile filozofice ale timpului, care presupun necesitatea corespondenței dintre opera literară și realitatea pe care aceasta o imită. Este vorba de o manieră nouă de a prezenta obiectele, care a primit denumirea de *realism formal*. (...) (...) obiectul romanului devine studiul datelor experienței eliberate de prejudecățile trecutului. Virtutea supremă nu mai este fidelitatea față de modelele antice, ci noutatea, originalitatea. Subiectele nu mai sunt nici ele inspirate din mitologie sau din Antichitate, ci din actualitatea imediată, din experiența cotidiană a autorului. Întâmplările au în centrul lor câteva personaje bine individualizate și nu tipuri cu însușiri generale” (p. 47).

Primele coordonate ale unei poetici a realismului sunt schițate de către Diderot, în 1761, în *Elogiul lui Richardson*. În Prefața la *Scrisorile persane*, Montesquieu analizează condiția romanului epistolar, iar doamna de Staël vorbește despre rolul femeii în literatură, contribuind la impunerea unei doctrine novatoare, ce marchează trecerea de la gândirea iluministă la sensibilitatea de factură romantică.

Secolul al XVIII-lea – conchide Gh. Glodeanu – „este secolul maturizării romanului, când acesta scapă de tirania artelor poetice antice” (p. 49). Este, de asemenea, secolul în care romanul se debarasează de modelele de orice fel. „Chiar dacă vocația clasică a literaturii nu se stinge niciodată, genul dobândește acum conștiința libertății și a posibilității sale nelimitate”.

Capitolul al treilea al cărții (*Secolul al XIX-lea sau „vârsta de aur” a romanului*) este un periplu prin istoria romanului din sec. al XIX-lea, semnalându-i-se „popasurile” cele mai importante.

Între reprezentanții romantismului se numără sir Walter Scott, considerat creatorul romanului istoric european, și Victor Hugo, unul dintre teoreticienii școlii romantice (Prefața la drama *Cromwell*, 1827). Veritabil pictor al mediilor sociale (*Notre Dame de Paris* și *Mizerabilii*), V. Hugo a schițat o tipologie a romanului, sesizând romanul „narativ” și romanul „epistolar”. Alessandro Manzoni rezumă în *Logodnicii* condiția romanului european din prima jumătate a veacului al XIX-lea. Alexandre Dumas consacră formula romanului-foleton.

Despre marele teoretician și practician al realismului – care rămâne Honoré de Balzac – criticul Gh. Glodeanu afirmă: „Pentru a răspunde complexității vieții epocii, el nu creează doar un singur tip, ci o întreagă galerie de avari și ariviști, nemaîntâlnită până la el. Pentru a se putea releva întreaga complexitate a acestei faune extrem de diverse și de pitorești, era nevoie de un cadru de manifestare adecvat. De aici necesitatea numărului mare de romane, disponibi-

litățile eroilor reieșind din acțiunile la care aceștia erau puși să participe. O altă inovație a lui Balzac constă în prezentarea personajului, în sensul că decorul se găsește într-o corelație perfectă cu preocupările, starea de spirit și cu ambițiile individului” (p. 59).

Între reprezentanții naturalismului, Gh. Glodeanu îi enumeră pe Edmond și Jules Goncourt, care, în prefața romanului *Germinie Lacerteux*, întreprind o veritabilă apologie a romanului. Ei proclamă dreptul claselor simple de a fi reprezentate în roman.

Principalul reprezentant al școlii naturaliste, Émile Zola, susține că romanul experimental este o consecință a evoluției științifice a secolului, fiind chemat să înlocuiască romanul de pură imaginație.

În viziunea lui Guy de Maupassant, scriitorul realist nu trebuie să realizeze o copie banală a realității, ci să ofere o imagine credibilă, mai completă și mai convingătoare decât realitatea însăși.

Gustave Flaubert „înnoiește arta romanului prin utilizarea tehnicii contrapunctului, a simultaneității în percepția fenomenelor, răsturnarea ierarhiei tradiționale dintre narațiune și descriere, condiția personajelor, grija excesivă acordată stilului (...)” (p. 68).

Trecerea în revistă a momentelor de referință din veacul al XIX-lea este încheiată odată cu paginile consacrate lui Stendhal, scriitorul care își asumă formula narativă a romanului-cronică.

Romanul experimental al secolului XX este titlul celui de-al patrulea (și ultimul) capitol al cărții.

Criticul pornește de la remarca lui Liviu Petrescu (*Vârstele romanului*), potrivit căreia se poate vorbi de două tipuri de modernism: primul este identificat în romanul „științific” din secolul al XIX-lea, iar al doilea pornește de la premisa extraordinarei complexități a realului. Același teoretician afirmă că, spre sfârșitul secolului al XIX-lea și în primele decenii ale veacului XX, cultura europeană (îndeosebi romanul) se înscrie pe coordonate noi, puternic marcate de subiectivitate, ca reacție împotriva sistemelor obiective. Perspectiva demiurgică dispare datorită înscrierii romanului într-un „orizont individual” al cunoașterii. În vreme ce romancierul secolului al XIX-lea credea în progresul cunoașterii, romanul noului modernism este străbătut de incertitudinile și de interogațiile specifice unui spirit modern ce (re)pune totul sub semnul întrebării. „Eroul” noului tip de narațiune nu mai este avarul sau arivistul aflat în conflict cu lumea, ci un individ revoltat, preocupat de răsturnarea vechii societăți și construirea uneia noi.

Criticul își începe demersul ce va avea ca punct de referință romanul modern cu Marcel Proust, despre care afirmă că, deși nu și-a propus să elaboreze o teorie a romanului, s-a manifestat și în acest sens, indirect, în cărțile ciclului *În căutarea timpului pierdut* și în volumele de eseuri *Pastișe și miscelane* și *Împotriva lui Sainte-Beuve*. Marcel Proust înnoiește proza (auto)biografică, le-

giferând „pactul autobiografic” spre care se îndreaptă noul roman subiectiv de la începutul secolului XX.

Odată cu Virginia Woolf, monologul interior devine un procedeu esențial pentru a reda „fluxul conștiinței”.

Gh. Glodeanu consacră, în continuare, pagini de observații interesante principalilor romancieri și teoreticieni ai secolului: Edward Morgan Forster, James Joyce, André Breton, Nathalie Sarraute, Franz Kafka, André Gide.

Conceptul de „realism socialist” va fi lansat la primul congres al scriitorilor din Uniunea Sovietică, în 1934, de către Maxim Gorki. „Paradoxul realismului socialist – observă Gh. Glodeanu – constă în faptul că, adesea, din motive de propagandă, el a facilitat tocmai îndepărtarea de realitate, în sensul că scriitorul nu înfățișa realitatea existentă, ci un model schematic și utopic înspre care aspira societatea timpului. Chiar dacă ideologia marxistă a contribuit din plin la deturnarea artei de la evoluția ei firească, acest lucru nu înseamnă că, în perioada dictaturii comuniste, totul s-a redus la clișeu, la prefabricate scrise la comandă, că nu au fost create și opere de certă valoare” (p. 116).

Georg Lukács s-a impus drept cel mai cunoscut exeget marxist al problemelor romanului. El discută evoluția romanului în raport cu epopeea. Eroul de epopee nu este niciodată un individ, ci o marcă a eposului, exprimând destinul unei întregi colectivități. „Cu totul alta este condiția personajului de roman, care se naște odată cu alteritatea armoniei primordiale a lumii exterioare, transformându-se într-un individ înzestrat cu o serie de trăsături distincte de ceilalți membri ai comunității și care, descoperindu-și propria interioritate, se transformă într-o personalitate. Produs al unei civilizații deschise, eroul de roman își asumă o existență dilematică, caracterizată printr-o continuă tentativă de circumscriere a propriei sale condiții” (p. 117).

Reacțiile la adresa subproducțiilor *realismului socialist* au apărut fără întârziere atât din interiorul sistemului (Lukács, Brecht), cât mai cu seamă din exterior (Jean-Paul Sartre, R. Barthes). În *Gradul zero al scriiturii*, Barthes condamnă limbajul saturat de convenție, care nu reproduce realul decât între ghilimele, al unor autori (Roger Garaudy, André Stil) ce aspiră la un „realism nețârmurit”.

În anii totalitarismului au apărut și o serie de direcții ce au impus o nouă viziune asupra creației (Școala formală rusă, Cercul lingvistic de la Praga). „Chiar dacă asemenea mișcări de avangardă – observă Gh. Glodeanu – nu aveau șanse prea mari ca să dureze în timp, deoarece ajungeau în contradicție cu viziunea marxistă despre «lume și viață», ele au jucat un rol important în conferirea unei noi dimensiuni exegezei literare, însăși noțiunii de literatură” (p. 121).

Mihail Bahtin este unul dintre cei mai importanți teoreticieni literari ruși. Dintre reperele esteticii sale românești, autorul enumeră: caracterul deschis al romanului în raport cu celelalte forme literare învechite / finite / fixe sau prea puțin maleabile, precum tragedia sau epopeea; romanul nu este supus unor canoane rigide; singura normă absolută constă tocmai în lipsa normelor; ro-

manul trebuie studiat altfel decât formele considerate finite, care își păstrează stabilitatea dincolo de variantele lor după epoci, școli și curente. Bahtin distinge trei trăsături care deosebesc romanul de celelalte genuri: *tridimensionalitatea stilistică*, aflată în strânsă legătură cu conștiința plurilingvă; *transformarea radicală a coordonatelor temporale* ale imaginii literare și *noua zonă de structurare* a imaginii literare. Lui M. Bahtin i se mai datorează impunerea unor concepte precum *plurilingvismul* și *cronotopul*.

Secolul XX nu a însemnat numai o continuă metamorfoză a romanului, ci și o extraordinară proliferare a poeticilor. În dialogul contradictoriu al perspectivelor asupra literaturii se înscriu, în special, Jean-Paul Sartre, Albert Camus, André Malraux.

Literatura veacului XX semnifică orientarea preocupărilor românești spre lumea modernă: investigarea universului insolit al inconștientului, noile teorii lingvistice, re-descoperirea miturilor, a cotidianului. Între lucrările teoretice mai importante ale autorilor din veacul amintit se înscriu: *De la Dostoievski la Kafka* (1947) și *Vârsta suspiciunii* (1950), de Nathalie Sarraute, *De la realism la realitate* (1955) și *Pentru un nou roman* (1963), de Alain Robbe-Grillet, *Romanul ca cercetare* (1959), de Michel Butor și altele. *Gumele* (1953), *În labirint* (1959), *Anul trecut la Marienband* (1965), de Alain Robbe-Grillet, *Tropisme* (1938), *Portretul unui necunoscut* (1948), *Martereau* (1953), *Planetariu* (1956), de Nathalie Sarraute, *Folosirea timpului* (1956), *Modificarea* (1957), de Michel Butor sunt operele unor scriitori care și-au propus să se delimiteze de formula balzaciană, tributară structurilor consacrate ale romanului.

„Noul roman” înseamnă deopotrivă sfârșitul subiectului clasic și al cititorului comod, care înțelesese prin vechiul gen delectare, divertisment; „noul roman” s-a preschimbă într-un *laborator al narațiunii*, într-o *aventură a scriiturii*.

Cercetările recente consacrate genului în discuție (Genette, Todorov, Ricoeur, Ricardou, Lintvelt, J.-M. Adam, A. Petitjean, Battaglia, Lejeune, Booth, Kayser) insistă tot mai mult asupra naturii lingvistice a fenomenului literar. Criticii și teoreticienii grupați în jurul revistei „Tel Quel” îl identifică pe autorul modern cu un producător de texte (v. în acest sens Julia Kristeva, *Textul romanului*).

Printre exegeții autohtoni al căror interes a fost acaparat de problema romanului se numără Eugen Simion, Nicolae Manolescu, Ion Vlad, Liviu Petrescu, Mihai Zamfir și alții.

Luând amănunțit în discuție principalele scrieri teoretice ale celor enumerați mai sus, Gheorghe Glodeanu, parafrazându-l pe Albert Thibaudet, conchiude – afirmație ce poate ține loc de concluzie a întregului demers – că teoria romanului alcătuiește ea însăși un roman, ale cărui personaje sunt romancierii. Prin urmare, așa cum există o *Comedie Umană* există și o *Comedie Romanescă*, în a cărei interpretare exegetul se lovește de niște limite care îi conferă tocmai această fascinantă structură labirintică.

Ion FRUCTUL CIOCANU PUBLICISTICII LINGVISTICE

Cartea *Și totuși, limba română!* (Editura Prometeu, Chișinău, 2008, 496 pagini) adevăratește că autorul ei, Vlad Pohilă, este un publicist de tip enciclopedist, în măsura în care el vorbește în cunoștință de cauză, amănunțit și convingător, inspirat și – de cele mai multe ori – captivant despre locuri scumpe sufletului său, după cum se prezintă în articolul *Pe urmele maestrului, la Fălticeni*. Autorul consemnează la începutul cărții că „există în lume localități remarcabile prin legătura ce o au cu o anumită personalitate, cu un eveniment, cu un fenomen sau legendă” și nu dă un singur exemplu: „Orașul Verona din Italia se identifică – nu-i așa? – cu tulburătoarea poveste de dragoste ce i-a avut protagoniști pe Romeo și Julieta” sau și acest al doilea exemplu: „Austerlitz este o oarecare comună din Moravia (Cehia), dar ea a rămas în istorie prin una dintre cele mai răsunătoare victorii ale lui Napoleon Bonaparte”, sau – la urma urmei – și al treilea: „Moșia Iasnaia Poleana este la fel de cunoscută printre bibliofili, ca și niște titluri de glorie ale literaturii ruse (*Război și pace*, *Anna Karenina*, *Învieirea*)...”. Dar Vlad Pohilă enumeră în continuare încă multe alte localități devenite celebre datorită unor personalități proeminente, dintre care n-ar fi putut lipsi cele românești – „Putna lui Ștefan cel Mare, Călugărenii lui Mihai Viteazul, Castelul Bran al lui Vlad Țepeș (Dracula), *Ipoteștii* lui Eminescu, *Humuleștii* lui Ion Creangă, *Mirceștii* lui Alecsandri, *Vălenii de Munte* ai lui Nicolae Iorga...” – întrerupem aici citarea, ca să ajungem la... Fălticeni: „Aveam înmagazinat acest toponim, Fălticeni, încă de pe timpul primei lecturi a *Amintirilor din copilărie* ale lui Ion Creangă. Mai reținusem că aici a stat un timp Mihail Sadoveanu... Dar câte alte personalități și-au legat destinul de acest târg: omul de teatru Matei Millo, Mihai Cuciureanu (1819-1844), un poet a cărui moarte cumplită, prematură, a fost deplânsă de Alecu Russo, T. V. Ștefanelli, cel care ne-a lăsat amintiri pe cât de amănunțite și obiective, pe atât de emoționante despre Mihai Eminescu, folcloristul Artur Gorovei (faimoasa revistă *Șezătoarea*), Nicu Gane (cartea de biografii romanțate *Trecute vieți de doamne și*

domnițe...), scriitorii N. N. Beldiceanu (a tipărit, printre altele, în 1922, cartea *Între Prut și Nistru: Note din Basarabia*), Anton Holban, Nicolae Labiș, Aurel G. Stinu (a cărui personalitate a fost readusă la noi de Iurie Colesnic, în *Basarabia necunoscută*)...”. Dintre multele și interesantele informații oferite de enciclopedistul Vlad Pohilă nu putem sau nu avem dreptul să nu le pomenim pe cele referitoare la Mihail Sadoveanu, ca să remarcăm în sfârșit talentele de la obiectul numărul unu al articolului – de publicist și de fotograf ale lui Vasile Șoimaru: „programul zilelor municipiului Fălticeni includea și lansarea a două cărți ale unui basarabean cu nume „sadovenian”, *Vasile Șoimaru*, dr. conf. univ. la A.S.E.M.: monografia *Neamul Șoimăreștilor: 500 de ani de istorie* (coautor: dr. Al. Furtună, Editura Prometeu, Chișinău, 2003) și albumul *Poeme în imagini* (Editura Prometeu, Chișinău, 2004)”.

Am extins referințele la articolul *Pe urmele maestrului, la Fălticeni*, pentru a exemplifica metoda de creație a lui Vlad Pohilă, care denotă satisfacerea nevoii de a da cititorului o informație amplă, expusă succint, prin selectarea unor nume și titluri de primă importanță în contextul respectiv. Or, Domnia Sa procedea în chip similar și în celelalte compartimente. Cităm doar câteva adevăruri menite să ne servească drept îndemnuri pentru meditație: „...Limba noastră poate și trebuie să fie un important element consolidator în societatea moldoveană, atât de pestriță sub aspect etnolingvistic. Și, atunci, se vor întreba unii: care-i problema? Problema e să se înțeleagă acest adevăr și să fie acceptat ca axiomă. În caz contrar, intrăm iar în mrejele vechilor minciuni, nereguli și nedreptăți. Iar astfel intrăm într-o fundătură din care nu se știe de există ieșire”, „Deși a fost scrisă la începutul sec. XVIII, până în prezent este citată lucrarea lui D. Cantemir *Descrierea Moldovei*, mai ales momentul în care se spune că moldovenii nu prea au tragere de inimă la carte, că nu le-ar plăcea nici să învețe, nici să citească... S-a schimbat oare starea de lucruri în Moldova în secolele care au trecut de la apariția cărții lui D. Cantemir? Dacă în privința învățaturii constatăm o pasiune tot mai mare a co-naționalilor noștri, apoi este greu, totuși, să declari sus și tare că moldovenii din epoca contemporană ar avea o atracție prea mare pentru lectură”, „Nu cred că-s prea mulți cei care știu despre acest obicei foarte vechi al georgienilor de a dona tinerilor ce se căsătoresc, în ziua nunții, pe lângă multe altele, desigur, și două cărți: o Biblie (*Sfânta Scriptură*) și un volum cu poemul național *Viteazul în piele de tigr*, scris de Șota Rustaveli...”, „Numai datorită acelor două decenii și ceva de aflare a noastră în componența Regatului României, limba română dintre Nistru și Prut a renăscut, s-a revigorat, a înviat „ca viteazul din poveste”, spălându-se de „slin și mucegai” (ca să-l parafrazăm pe poetul preot și profet Alexei Mateevici; fără acei ani mai curând nu vorbeam în prezent decât un jargon româno-rus, riscând să nu-i înțelegem până la capăt pe Eminescu, pe Coșbuc sau Caragiale...”, „Este cu totul remarcabil rostul pe care l-a împlinit Valentin Mândăcanu, ca naționalist, om de cultură, publicist, filolog, lingvist, ca ocrotitor al limbii române în Basarabia sovietizată, ca străjer la corectitudinea acestei limbi, expusă mereu primejdiilor, strămtorării, influenței nefaste din partea limbii ocupanților”...

Vlad Pohilă este proaspăt și intransigent în interviul acordat ziarului „Flux” *Să ne apropiem de Eminescu mereu, cu dragoste, dar și cu recunoștința pe care le merită...*, în care îl regăsim bine informat, just orientat în mulțimea de probleme pe care le ridică, și în prezent, moștenirea eminesciană. Trecem peste considerațiile privind

denigratorii Poetului și Publicistului, care își capătă – cum altfel? – dezaprobarea meritată, și transcriem doar câteva opinii pe deplin valabile azi: „Nu numai tine-retul nostru, ci toți vorbitorii de limba română din Republica Moldova au nevoie cel mai mult de Eminescu, dacă e să ne referim chiar numai la cunoașterea limbii și literaturii române, dar și a istoriei, a culturii naționale. Liceenii, studenții trebuie să citească din Eminescu nu numai cât recomandă programele de studii, dar să meargă și mai departe în familiarizarea cu opera lui... Eminescu ne-a lăsat modele netrecătoare de poezie, la fel și de limbă literară. A propos de limba română, el a scris, testamentar, pentru fiecare dintre noi: «Limba, alegerea și cursivitatea expresiunii în expunerea vorbită și scrisă e un element esențial, ba chiar un criteriu al culturii». Și – cu referire la noi, românii moldoveni: Eminescu a avut o abordare largă și obiectivă a fenomenului național – situând, firesc, moldovenii, inclusiv pe noi, basarabenii, aflați și atunci sub ocupație rusească, în arealul națiunii române: «Suntem români și punctum!». El, fiind – geografic – moldovean, a avut o perfectă conștiință a românității, a apartenenței la limba română, la cultura română, în fine – la națiunea română, mândrindu-se cu această identitate. Și în acest sens – tocmai Mihai Eminescu trebuie să fie exemplu demn de urmat! Să dăm, așadar, ascultare marelui Eminescu, și nu la tot soiul de pigmei și demagogi, promotori ai moldovenismului rudimentar și agresiv (alias antiromănesc, eurofob și, inerent, la noi – stupid, pervers, filorus)”.

Și dacă opiniile de această natură – corecte – sunt relativ lesne acceptabile de toată lumea, cele din articolul titular, *Și totuși, limba română!*, conțin certe elemente de polemică, inclusiv cu analistul politic Vladimir Socor. Dar Vlad Pohilă n-ar fi Vlad Pohilă dacă nu și-ar satisface și în acest context plăcerea de a se manifesta ca lingvist de tip enciclopedic în sensul că despică firul în patru în legătură cu limba sârbo-croată sau croato-sârbă, una și aceeași, însă numită într-un fel la Belgrad, capitala Serbiei și a întregii Iugoslavii, și în alt fel – la Zagreb, capitala Croației. Dar în 1991, după fărâmițarea Iugoslaviei, „aceeași limbă a început a fi numită în trei, apoi chiar în patru feluri, în funcție de noile formațiuni statale apărute pe ruinele fostei Iugoslavii”. Publicistul ne informează că „noile state, respectiv noile denumiri ale limbii sârbo-croate, au dat mână liberă unor aberante «libere inițiative» locale, care inițiative sunt bune în business sau în comerț, nu însă în lingvistică”, afirmând că: „Pentru buna funcționare a unei limbi contează cel mai mult unitatea ei sub toate aspectele (lexical, gramatical, fonetic / ortoepic, ortografic etc.); limbile literare au apărut prin unificarea diferitor dialecte și / sau graiuri; s-au dezvoltat și se mențin, dăinuiesc tocmai datorită unității la care ne referim...”. După mai multe amănunte privind „nebulia lingvistică” din Iugoslavia de după 1991, publicistul trece firesc și absolut necesar la limba română, mai exact – la starea de azi a limbii din Republica Moldova. Și ne servește o seamă de adevăruri pe cât de ușor de înțeles pentru intelectualitatea bine și temeinic instruită, pe atât de greu acceptabilă pentru mulți conaționali rămași în bezna analfabetismului politic, literar, lingvistic: „Acum, când unii politicieni de la Chișinău pun cu atâta râvnă problema denumirii limbii noastre – alta decât cea română –, desigur că ei o fac din rațiuni politicești, ideologice. Dar în ultimă instanță ei o fac din niște calcule egoiste, pentru că astfel «apără» statul de care au ei nevoie – ca

să aibă ce conduce – «apără» o populație care le este necesară ca să-i voteze; în fine, ei își apără comoditatea personală și nivelul, gradul lor de cultură; la ce bun ar obosi să-și asimileze limba română – bogată, expresivă, nuanțată stilistic etc., când se pot «descurca» cu o limbă «moldovenească» săracă, amestecată cu rusisme, pe care ei le «savurează» din copilărie sau din inerție...»

De la cazul cu „nebulia lingvistică” din statele formate pe ruinele Iugoslaviei și de la „nebulia” care se întâmplă la noi Vlad Pohilă revine la comentariul analistului politic Vladimir Socor (din 16 noiembrie 2007), mai exact – la ultima frază a discursului: „Criteriul cel mai important al acestor decizii politice trebuie să fie în toate cazurile opțiune democratică a cetățenilor statului”. Domnia Sa ripostează cunoscutului publicist apusean că în cazul nostru problema este cu certitudine mai complicată și lămurește amănunțit: „Primo: pentru că la noi se încearcă edificarea unei societăți și a unei mentalități diferite de tot ce există în Europa, în lumea liberă. Secundo: pentru că la noi, tocmai din motivele amintite, nu poate exista opțiunea democratică. Terțio și în fine: pentru că cetățenii acestui stat au fost îndobitociți decenii la rând, într-un hal fără de hal, cu tot felul de stupidenii „politico-filologice”, încât cea mai mare parte a populației se află într-o groaznică derută, astfel fiind foarte ușor manipulabilă de către actualele autorități, care recurg, fără scrupule, la diverse fraude și falsificări, la metode staliniste de intimidare, de presiune, de violență chiar”.

Atitudinea publicistului este fermă și corectă: „La noi această problemă poate fi soluționată numai de cercurile savante, intelectuale, culturale, în frunte cu Academia de Științe, care, de altfel, și-au spus de mult, în 1994, opțiunea: numele corect al limbii scrise și vorbite în Republica Moldova este *limba română*”.

Nu lipsește referința de rigoare la cel mai mare lingvist al lumii, la răspântia secolelor XX și XXI, Eugeniu Coșeriu („Din punct de vedere politic promovarea unei «limbi moldovenești» [...] este un delict de genocid etnico-cultural, delict nu mai puțin grav decât delictul rasial, chiar dacă nu implică eliminarea fizică a vorbitorilor, ci «numai» anularea identității și memoriei lor istorice”). Și – ca o încoronare a întregului discurs – publicistul adresează două întrebări pe care noi personal nu le dorim retorice: „Știu oare «experții» noștri politico-lingvistici această axiomă (afirmația citată a lui Coșeriu – *I.C.*)? Dar cei de la forurile decidente ale Uniunii Europene nu ar vrea să afle ce spune, la acest capitol, un specialist de talie mondială, care cunoștea perfect starea de lucruri existentă în Basarabia, actuala Republică Moldova?”. Întrebarea a doua se referă la „experții” europeni care au acceptat, cică, denumirea de „limbă moldovenească”.

Concluzionând, remarcăm faptul că lucrarea semnată de Vlad Pohilă este o publicație consistentă, instructivă, aducătoare de lumină în diferite probleme complicate ale limbii, literaturii, istoriei, iar parțial și ale altor domenii ale realității culturale din partea stângă a Prutului. Împărtășind – și în paginile ei – cititorului o considerabilă parte a cunoștințelor sale – repetăm – enciclopedice, autorul ne-a dat încă o dovadă că publicistica scrisă în cunoștință de cauză, cu durere pentru ceea ce ni se întâmplă în virtutea unor condiții precare și cu sugerarea unor soluții plauzibile, este în măsură să ne incite și să ne îndemne la atitudini care ar putea deveni salvatoare.

AUTORI

Sorin ANCA, poet, grafician, artist plastic și compozitor român cu domiciliul în Germania.

Vasile BAHNARU, dr., cercetător științific, Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău.

Ana BANTOȘ, conf. univ. dr., critic literar, director al Institutului de Filologie al A.Ș.M., Chișinău.

Iulian BOLDEA, prof. univ. dr., decan al Facultății de Științe și Litere, Universitatea „Petru Maior”, redactor al revistei „Vatra”, Târgu-Mureș.

Jean-Claude BOUVIER, profesor emerit, fost Rector al Universității Provence, Franța.

Vladimir BULAT, scriitor și publicist, București.

Leo BUTNARU, poet, eseist, traducător, Chișinău.

Tatiana CARTALEANU, prof. univ. dr., Facultatea de Litere, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău.

Galina CERCHEȘ, lector superior, Facultatea de Litere, U.S.M., Chișinău.

Mihai CIMPOI, critic și istoric literar, filozof al culturii, doctor habilitat în filologie, membru titular al A.Ș.M., membru de onoare al Academiei Române, Președinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Anatol CIOBANU, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, șeful Catedrei de Limba Română, Lingvistică Generală și Romanică a Facultății de Litere, U.S.M.; membru corespondent al A.Ș.M., Chișinău.

Ion CIOCANU, critic și istoric literar, dr. hab. în filologie, cercetător științific principal, Institutul de Filologie al A.Ș.M., Chișinău.

Theodor CODREANU, critic literar, prozator și eseist; profesor, Huși.

Stelian DUMISTRĂCEL, prof. univ. dr., Facultatea de Litere, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași.

Victor DURNEA, cercetător științific principal gr. I, șef al Departamentului de Istorie Literară al Institutului de Filologie Română „Al. Philippide”, secretar de redacție la „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Iași.

Elena FAUR, doctorandă, Facultatea de Litere, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.

Daiana FELECAN, conf. univ. dr., Facultatea de Litere, Universitatea de Nord, Baia Mare.

Oliviu FELECAN, prof. univ. dr., Universitatea de Nord, Baia Mare.

Iulian FILIP, scriitor și publicist, Chișinău.

Anatol GAVRILOV, conf. univ. dr. hab., cercetător științific principal la Institutul de Filologie al A.Ș.M., Chișinău.

Ion HADÂRCĂ, poet, eseist, publicist, Chișinău.

Dumitru IRIMIA, prof. univ. dr., Facultatea de Litere, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași.

Natalia MUCERSCHI, doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău.

Cristinel MUNTEANU, doctor în filologie, lector, Universitatea „Constantin Brâncoveanu” din Pitești, filiala Brăila.

Elis RÂPEANU, doctor în filologie, scriitoare, București.

Vasile ROMANCIUC, scriitor, Chișinău.

Aurelia RUSU, doctor în filologie, istoric literar și cercetător, cunoscut eminescolog, Marsilia.

Romanița RUSU, arhitect, Marsilia.

Dan S. STOICA, conf. univ. dr., Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași.

Constantin ȘCHIOPU, conf. univ. dr., U.P.S. „Ion Creangă”, Chișinău.

Violeta UNGUREANU, cercetător la Institutul de Filologie al A.Ș.M., Chișinău.

Florin VASILESCU, cercetător la Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române, București.

Revista „Limba Română” și în 2009

Continuă abonarea la revista „Limba Română”.

În 2009 publicația noastră va apărea o dată la două luni, format carte, 208 pagini text plus 16 pagini color. Prețul unui număr de revistă este de 20 de lei (MDL). Abonamentele pot fi perfectate la oficiile poștale din întreaga republică, la agențiile Poșta Moldovei și Moldpresa (în catalogul publicațiilor revista are poziția 77075).

Abonații care, până la 25 decembrie 2008, vor achita plata pentru cinci numere de revistă (ianuarie-octombrie 2009), îl vor primi gratuit pe al șaselea (noiembrie-decembrie 2009).

Relații la tel. 23.87.03 sau 23.84.58

ISSN 0235-9111

Limba ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ